

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Dijana D. Krivokapić

**NOVA KOMUNIKACIONA PARADIGMA
U MREŽI JAVNIH BIBLIOTEKA
U CRNOJ GORI**

doktorska disertacija

Beograd, 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Dijana D. Krivokapić

**NEW COMMUNICATION PARADIGM
IN NETWORK OF PUBLIC LIBRARIES
IN MONTENEGRO**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Дияна Д. Кривокапич

**НОВАЯ КОММУНИКАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА
В СЕТИ ПУБЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК
В ЧЕРНОГОРИИ**

докторская диссертация

Белград, 2020.

Mentor:

Dr Gordana Stokić Simončić, redovni profesor
Filološki fakultet Univerzitetu u Beogradu

Članovi komisije:

Dr Željko Vučković, redovni profesor
Univerzitet u Novom Sadu, Pedagoški fakultet u Somboru
Dr Dragana Grujić, vanredni profesor
Filološki fakultet Univerzitetu u Beogradu

Datum odbrane:

Iskreno se zahvaljujem na svesrdnoj pomoći i savjetima, bez kojih realizacija rada ne bi bila moguća, posebno mentorki prof. dr Gordani Stokić Simončić i članovima komisije prof. dr Željku Vučkoviću i prof. dr Dragani Grujić.

Najljepše se zahvaljujem na ljubaznosti, pomoći, informacijama i obezbijeđenoj literaturi zaposlenima Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ sa Cetinja, Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi, Gradske biblioteke i čitaonice Kotor i Narodne biblioteke Srbije iz Beograda.

Zahvaljujem se zaposlenima Narodne biblioteke Budve, Gradske biblioteke Kotor, Gradske biblioteke Mojkovac, Gradske biblioteke Plužine, Gradske biblioteke „Ljubo Anđelić“ Kolašin, Narodne biblioteke Bijelo Polje, Narodne biblioteke i čitaonice „Ivo Vučković“ Bar, Narodne biblioteke i čitaonice „Njegoš“ Cetinje, Narodne biblioteke „Njegoš“ Nikšić, Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“ Podgorica, Narodne biblioteke „Stevan Samardžić“ Pljevlja i Narodne biblioteke Tivat, koji su sproveli anketno ispitivanje među svojim korisnicima.

Zahvaljujem se Evici Krivokapić na roditeljskoj brizi, pomoći, ljubavi, strpljenju i finansijskoj podršci koje mi bezrezervno pruža.

Veliko hvala Miroslavu Mikiju Odaloviću na prijateljstvu, moralnoj i duhovnoj podršci.

*Disertaciju posvećujem
sjećanju na*

mog oca

*Dragana Krivokapića
(1945-1999)*

i mog djedu

*Pavla Krivokapića
(1919-2005)*

NOVA KOMUNIKACIONA PARADIGMA U MREŽI JAVNIH BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI

REZIME

Predmet doktorske disertacije „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ su javne biblioteke u Crnoj Gori i problematizacija komunikacionog obrasca u javnim bibliotekama, koji je nastao pod uticajem savremenih informacionih tehnologija.

Društveni okvir u kom funkcionišu savremene javne biblioteke mnogo je drugačiji od onoga u kom su se formirale tokom 19. veka. Među zaposlenima, udruženjima i korisnicima biblioteka koncept komuniciranja se mijenja. Postavlja se pitanje koja je razlika između savremenog i tradicionalnog komuniciranja, ali i više od toga, kako je razvoj informacione tehnologije uticao na evidentan rast ugleda biblioteka u svijetu.

Javne biblioteke su sinonim za slobodu mišljenja i javnu dostupnost informacija. Biblioteke ne podržavaju falsifikate, cenzuru, skrivanje i ćutanje. Međunarodna istorija razvoja javnih biblioteka dokazuje da je javnost biblioteka osnov demokratskog djelovanja slobodnih društveno-političkih zajednica. Teorijsko i praktično utemeljenje pojma javnosti u bibliotekarstvu, kao osnove prosvjećivanja naroda, datira sa početka 20. vijeka. Poznate svjetske javne biblioteke su decenijama unazad popularni informacioni centri koji aktivno utiču na razvoj društvene zajednice kojoj služe. Pregledom stanja javnog bibliotekarstva zemalja Skandinavije i uvidom u njihov odnos prema informacionim i saznajnim potrebama savremenog pojedinca, ukazano je na značaj strategije i koordinacije aktivnosti digitalizacije kulturne baštine i razvoja virtuelnih projekata kulturnog sektora na nacionalnom i međunacionalnom nivou.

Slika crnogorskog javnog bibliotekarstva predstavljena je izučavanjem istorijskog razvoja i aktuelnog stanja ovih institucija sa osvrtom na zakonsku regulativu u zemlji. Primjena informaciono-komunikacionih tehnologija u kulturnom sektoru Crne Gore je tek na pomolu, a kakve će usluge biti ponuđene korisnicima u narednim decenijama u mnogome zavisi od ekonomske situacije i reforme kulturne djelatnosti.

Suočavanje sa mišljenjem korisnika je prvi stepenik u profesionalizaciji djelatnosti bibliotekara. Sprovedeno anketno ispitivanje među korisnicima javnih biblioteka u Crnoj Gori, „Biblioteke očima korisnika”, jasno ukazuje na to da se stanje u javnom bibliotekarstvu države može promijeniti samo uvođenjem nove komunikacione paradigme, koja je zasnovana na upotrebi savremenih medija i tehnoloških dostignuća.

Hronološkim prikazom otkrića na polju komunikacionih i informacionih tehnologija i primjerima dobre prakse date su smjernice za uvođenje i integraciju savremenih tehnoloških inovacija u radu javnih biblioteka. Medijski identitet, promocija, digitalne i virtuelne biblioteke su obavezan, sastavni deo savremenog bibliotekarstva.

Na osnovu uvida u stanje javnog bibliotekarstva na međunarodnom nivou, utvrđivanja aktuelnog stanja crnogorskog javnog bibliotekarstva, sumiranja rezultata sprovedenog anketnog istraživanja i hronološkog prikaza otkrića na polju komunikacionih i informacionih tehnologija dat je predlog mjera i strategija razvoja javnog bibliotekarstva u Crnoj Gori. Disertacija daje nova saznanja iz oblasti javnog bibliotekarstva, koja doprinose pomjeranju ustaljenih granica iz ove naučne oblasti u Crnoj Gori.

Ključne riječi: javne biblioteke, narodne biblioteke, bibliotečko-informaciona djelatnost, komunikacioni obrasci, strategija razvoja, Crna Gora, komunikacioni sistemi, nove informaciono-komunikacione tehnologije, informacioni sistemi

Naučne oblasti: bibliotekarstvo, upravljanje bibliotečkim sistemima, istorija biblioteka, odnosi biblioteka sa javnošću, komunikologija

UDK broj:

NEW COMMUNICATION PARADIGM IN NETWORK OF PUBLIC LIBRARIES IN MONTENEGRO

SUMMARY

The subject of doctoral dissertation "New Communication Paradigm in Network of Public Libraries in Montenegro" is public libraries in Montenegro and problematization of communication pattern in public libraries, which emerged under the influence of contemporary information technologies.

Social frame within which the contemporary public libraries work is very different from the one in which they were forming during 19. century. Among the employed, associations and users of libraries the concept of communication is changing. The question is what is the difference between contemporary and traditional communication and even more, how the development of information technology influenced the obvious growth of libraries' reputation in the world.

Public libraries are a synonym of freedom of thought and public accessibility of information. Libraries do not support forgeries, censorship, hiding and silence. International history of public libraries' development proves that the publicity of libraries is a base of democratic acting of free social and political communities. Theoretical and practical founding of the notion publicity in libraries, as a base of enlightenment of people, started at the beginning of the 20th century. For the last decades, the famous, world, public libraries have been popular information centres which actively influence the development of social community to which they serve. By reviewing of the public librarianship status of Scandinavian contries and insight into their relationship towards information and learning needs of a contemporary individual, it was pointed to the importance of a strategy and coordination of digitalization of cultural heritage and development of virtual projects of cultural sector on national and international level.

The image of Montenegrin public librarianship is displayed by studying of historical development and actual state of these institutions with reference to legislation of the state. Application of information communication technologies in cultural sector of Montenegro is at its early beginnings, but what kind of services will be offered to users in next decades significantly depends on financial condition and reform of cultural activity.

Facing the user's opinion is the first step towards the professionalization of the activity of bibliothecaries. The conducted survey among the users of public libraries of Montenegro "Librares through User's Eyes" clearly points that the state in public librarianship of the state can change only by introduction of a new communication paradigm which is based on use of contemporary media and technological achievements.

Chronological display of inventions in communication and information technologies and examples of good practice gave directions for introduction and integration of contemporary technological innovations in work of public libraries. Media identity, promotion, digital and virtual libraries are advents which follow the concept of contemporary librarianship.

Based on insight into the state of public librarianship on international level, determining of actual state of Montenegrin public librarianship, summarizing of results of the conducted survey and chronological display of inventions in communication and information technologies, a proposal of measure and development strategies of public librarianship in Montenegro was given. The dissertation gives new findings within public librarianship which contribute to moving of common limits of this scientific field in Montenegro.

Keywords: public libraries, national libraries, library-information activity, communication patterns, development strategies, Montenegro, communication systems, new information-communication technologies, information systems

Scientific field: librarianship, management of library systems, history of libraries, library public relations, communication

UDC number:

SADRŽAJ

UVOD.....	15
1. KRATAK ISTORIJAT JAVNOG BIBLIOTEKARSTVA: OD NASTANKA DO POČETKA 20. VIJEKA.....	25
1.1. Uzorani evropski primjeri: javne biblioteke zemalja Skandinavije.....	33
1.1.1. Javno bibliotekarstvo Norveške.....	36
1.1.2. Javno bibliotekarstvo Švedske.....	42
1.1.3. Javno bibliotekarstvo Finske.....	48
1.1.4. Javno bibliotekarstvo Danske.....	55
2. JAVNE BIBLIOTEKE CRNE GORE U SAVREMENOM TRENUTKU.....	68
2.1. Čitališta - preteče javnih biblioteka.....	73
2.2. Javne biblioteke Crne Gore - aktuelno stanje.....	79
2.2.1. Biblioteke sjeverne regije.....	80
2.2.2. Biblioteke primorske regije.....	88
2.2.3. Biblioteke centralne regije.....	99
2.3. Analiza aktuelnog stanja.....	106
2.3.1. Pravni okvir crnogorskog bibliotekarstva.....	112
2.3.2. Mreža javnih biblioteka.....	120
2.3.3. Najznačajniji međunarodni projekti javnih biblioteka.....	123
2.3.4. Udruženje bibliotekara Crne Gore.....	131
2.3.5. Obrazovanje bibliotekara.....	133
2.3.6. Biblioteke u kulturnoj politici države.....	137

3. BIBLIOTEKE OČIMA KORISNIKA: ANKETNO ISPITIVANJE KORISNIKA JAVNIH BIBLIOTEKA CRNE GORE.....	146
3.1. Rezultati istraživanja.....	148
3.2. Zaključna razmatranja.....	162
4. JAVNA BIBLIOTEKA DIGITALNOG DOBA	165
4.1. Komunikacioni obrazac novog doba	170
4.2. Komuniciranje u javnim bibliotekama.....	174
4.2.1. Komunikacijski šumovi.....	181
4.3. Digitalne biblioteke i baze podataka.....	184
4.4. Promocija, mediji i biblioteke.....	192
5. STRATEGIJA RAZVOJA JAVNOG BIBLIOTEKARSTVA U CRNOJ GORI: SA PREDLOGOM MJERA.....	201
ZAKLJUČAK.....	213
PRILOG: Biblioteke očima korisnika: anketa.....	221
LITERATURA I IZVORI.....	230
BIOGRAFIJA AUTORA.....	254

UVOD

„Kad razmišljam o izazovima koji stoje pred bibliotekama i bibliotekarstvom, tri su ključne reči: adaptacija, evolucija i revolucija.“

*Sreten Ugričić*¹

Da li je savremena tehnologija jedan od najmoćnijih neprijatelja ili prilika za ubrzan razvoj javnih biblioteka? Razvoj komunikacionih tehnologija je nezaustavljiv, umreženi računari, društvene mreže i onlajn pretraživači su integrisani u sva društvena dešavanja. Razvoj računarske tehnologije imao je dramatičan uticaj na društvo i način upotrebe fondova javnih biblioteka. Nove komunikacione tehnologije imaju direktan uticaj na način obrade, pristup, organizaciju i čuvanje informacija. Organizacija znanja i upotreba informacija su sastavni dio kulturnog razvoja društva.

„Teško da prođe dan bez novih dokaza revolucionarnih promena u svim segmentima društva pod uticajem informacionih i komunikacionih tehnologija. Reč „revolucionarno“ upotrebljena je namerno – da se ukaže da to nije proces nežne, postupne evolucije, niti neka pažljivo planirana promena. Revolucije podrazumevaju krupne promene, usvajanje potpuno novih paradigmi, gubitak mnogo čega što je uzimano zdravo za gotovo i predstavljaju uvođenje novina koje su smatrane nemogućim.“²

¹Sreten Ugričić, „Adaptacija, evolucija i revolucija”, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 129 (2010): 17.

²Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku* (Beograd: Clio, 2005), 13.

Svaka tehnologija ima svoje prednosti i mane. Doktorska disertacija „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ se, jednim dijelom, bavi upravo prednostima i ograničenjima tradicionalnih i savremenih izvora informacija, stavljajući akcenat na sve prisutniju upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija u bibliotekama.

Proces učenja i obrazovanja danas se ne završava krajem formalnog obrazovanja, taj proces teče neprekidno, do kraja života. Kakav je uticaj novih komunikacionih procesa, odnosno na koji način se mijenja komuniciranje u javnim bibliotekama pod uticajem novih tehnologija? Internet sadrži ogroman broj informacija, više nego što ih je ikada ijedna biblioteka imala. Razvoj veba daje nove komunikacione mogućnosti, pa pored usmene komunikacije, distribucije štampanog materijala, imejl komunikacije, biblioteke sve više komuniciraju putem socijalnih mrežnih servisa.

Razvojni put od glinenih pločica kao nosilaca informacija do današnjih digitalnih, elektronskih baza podataka, trajao je vijekovima. Od pojave štamparske prese u 15. vijeku pa sve do prije 3-4 decenije, sve bitnije naučne informacije objavljivane su samo u štampanoj verziji. Pojava digitalnog pristupa podacima ima neizmjerne prednosti za savremeno društvo, koje je u stalnoj potrazi za informacijama. U toj neprekidnoj potrebi za informacijama i savremene biblioteke vide svoju šansu.

Od svog nastanka biblioteke unapređujuju i obogaćuju zajednicu kojoj pripadaju, jer omogućavaju slobodan pristup naučnim, kulturnim, zabavnim i drugim tipovima informacija. Poznate svjetske javne biblioteke su decenijama unazad popularni informacioni centri koji aktivno utiču na razvoj društvene zajednice kojoj služe. Široko je prihvaćena ocjena Pitera Brofija da one imaju snažan uticaj na pet oblasti javnog života, i to na: obrazovanje (doživotno učenje), društvenu politiku (očuvanje lokalnog identiteta), informacije (pružanje informacionih usluga), kulturno obogaćivanje i ekonomski razvoj (razvoj lokalnih poslovno-informacionih službi).³ Virtuelne usluge, onlajn katalozi i baze podataka su dio bogate i raznovrsne ponude koja se pruža u savremenim javnim bibliotekama.

³Isto, 44.

Predmet doktorske disertacije „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ su narodne, gradske, opštinske – javne biblioteke u Crnoj Gori i problematizacija komunikacionog obrasca u bibliotekama, koji je nastao pod uticajem savremenih informacionih tehnologija. Za pisanje ovog rada korišćeni su fondovi Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ sa Cetinja, Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi, Gradske biblioteke i čitaonice Kotor, Narodne biblioteke Srbije i Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ u Beogradu kao i elektronski izvori.

Istoriografsko proučavanje biblioteka u Crnoj Gori je skromno kao i broj objavljenih monografskih publikacija. Najplodniji istraživači ove oblasti bili su dr Niko S. Martinović (1914-1975)⁴, dr Miroslav Luketić (1927-)⁵, dr Dušan J. Martinović (1933-2010)⁶ i Čedomir Drašković (1946-).⁷ Nezaobilazni izvor podataka

⁴Niko Simov Martinović, akademik, novinar, književnik i istaknuti naučni radnik, doktorirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1957. godine. Za vrijeme narodnooslobodilačke borbe, tokom Drugog svjetskog rata, više puta je hapšen, te je zbog mučenja u koncentracionim logorima iz rata izašao kao invalid. Izabran je za direktora Centralne biblioteke „Đurđe Crnojević“ 1965. i bio je na toj poziciji do 1975. godine.

Ukupan bilans bibliografskih jedinica dr Nika S. Martinovića je preko 655, od čega je 10 posebnih izdanja. Učestvovao je u mnogim naučnim skupovima i kongresima u zemlji i inostranstvu. Za uspjeh u nauci dobitnik je mnogih nagrada: 13-julske nagrade, najvišeg crnogorskog nacionalnog priznanja (za knjigu *Razvitak štampe i stamparstva u Crnoj Gori 1493-1945*, Beograd, 1965), Povelje Saveza bibliotekara Jugoslavije (Pula, 1969), Spomen plakete Narodne biblioteke Srbije (6. aprila 1973), Spomen plakete grada Zagreba (1974), Zlatne plakete „600 godina Kruševca“ (1971) itd.

Najprestižnije bibliotekarsko priznanje Društva bibliotečkih radnika Crne Gore, Povelja „Dr Niko Simov Martinović“, ustanovljena je 1988. godine i dodeljuje se i danas.

⁵Miroslav Luketić, bibliotekar, arhivista i istoričar, završio je vojnu akademiju u SSSR-u (1948). Diplomirao je na odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 1959. godine. Radio je na raznim poslovima CNB „Đurđe Crnojević“. Tokom 12 godina rada u CNB Republička komisija za dodjelu naučnih zvanja dodjelila mu je zvanje viši naučni saradnik, prvi je bibliotekar koji je dobio zvanje viši bibliotekar, a kasnije i bibliotekar savjetnik.

Stiče zvanje doktora filozofije na Karlovačkom univerzitetu 1971. godine. Na poziv predsjednika i sekretara Opštine Budva 1972. godine vraća se u Budvu gdje je imenovan za direktora Centra za kulturno-umjetničku djelatnost. Povjeren mu je posao osnivanja Opštinskog arhiva 1976. godine. Na čelu ove ustanove ostaje sve do 1993. godine, kada je imenovan za naučnog saradnika za kulturno-prosvjetnu djelatnost u Državnom arhivu Crne Gore. Naredne godine se penzioniše. Objavio je 37 knjiga, preko 100 naučnih i stručnih radova i bio je urednik više knjiga i edicija.

⁶Dušan J. Martinović, bibliotekar i bibliograf, završio je Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Beogradu gdje je magistrirao i doktorirao. Specijalizaciju završio na Univerzitetu Lomonosov u Moskvi. Bio je član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i direktor Centralne narodne biblioteke „Đurđe Crnojević“ od 1976. do 1991. godine.

za istraživanje ove djelatnosti su naučni radovi objavljeni u časopisima: *Bibliološki glasnik* (2003-2006), *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* (1986-1991), *Bibliografski vjesnik* (1961-) i *Vaspitanje i obrazovanje* (1975-) kao i izvještaji i predlozi mjera Vlade Crne Gore za razvoj kulturne djelatnosti, interni dokumenti matičnih opštinskih biblioteka i sadržaji postavljeni na njihovim veb stranicama.

Precizan uvid u institucionalizaciju javnih biblioteka u Crnoj Gori kao i teoretsko metodološki okvir za djelovanje ovog tipa biblioteka formirani su na osnovu relativno bogate stručne literature na srpskom jeziku.⁸ Osim toga, korišćena je građa

⁷Čedomir Drašković, bibliotekar, diplomirao je na odsjeku za Istoriju jugoslovenskih književnosti i srpskohrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Bio je direktor Centralne narodne biblioteke „Đurđe Crnojević“ od 1991. do 2004. godine. Član je Matice crnogorske i Udruženja bibliotekara Crne Gore. Bavi se bibliotekarstvom, informatikom, istorijom kulture, bibliografijom i dr. Objavio je veliki broj priloga u crnogorskim i južnoslovenskim novinama i časopisima. Učestvovao je na više naučnih skupova u zemlji i inostranstvu, bio urednik i recezent mnogih izdanja CNB.

⁸Нико С. Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша до 1945. године“, у *Проблеми библиотекарства у Црној Гори* (Цетиње: Друштво библиотекара Црне Горе, 1965), 11-64; Радоман Јовановић, „Борба за територијално проширење и међународно признање Црне Горе (1852-1878)“, у *Црна Гора*, ур. Михаило Малетић (Београд: Књижевне новине, 1976), 248-265; Глигор Станојевић, „Борба црногорских, брдских и херцеговачких племена против турских власти (XVI-XVIII в.)“, у *Црна Гора*, ур. Михаило Малетић (Београд: Књижевне новине, 1976), 176-216; *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986); Čedomir Drašković, „Значај и улога развојних служби матичних библиотека у развоју библиотечко-информационог система (са освртом на стање у Црној Гори)“, *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* Год. 2, бр. 2 (1987): 62-67; Душан Ј. Мартиновић, „Поводом стогодишњице законодавства библиотечке дјелатности у Црној Гори“, *Библиографски вјесник* Год. 25, бр. 3 (1996): 121-127; Чедомир Драшковић, „О пројекту Виртуална библиотека Црне Горе“, *Библиографски вјесник* Год. 31, бр. 1, 2, 3 (2002): 229-232; Čedomir Drašković, *Bibliotekarstvo u Crnoj Gori: između tradicije i perspektive* (Сетинје: Centralna narodna библиотека „Đurđe Crnojević“, 2002); Душан Ј. Мартиновић, *160 година Државне библиотеке Црне Горе* (Подгорица: ЦАНУ, 2002); Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva* (Рапчево: Мали Немо, 2002); Славка Луковић, „Инфобус-први библиотечки мобилни информациони и комуникациони систем у Црној Гори“, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 169-176; Драган Вујовић, „Саопштење о раду Националне радионице ПУЛИМАН за Црну Гору, одржане 23.11.2002. у ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови“, *Бока* бр. 23 (2003): 341-345; Драган Вујовић, „Учешће црногорског библиотекарства (подсистема јавних народних библиотека Црне Горе) у струковним НГО пројектима Европске заједнице“, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 83-99; Жељко Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање* (Нови Сад: Библиотека Матике Српске: Футура публикације, 2003); Босилјка Цицмил, „Рачунарско повезивање библиотека у Црној Гори Виртуелна библиотека Црне Горе“,

iz oblasti kulture i kulturne politike, pri čemu su od velike pomoći bili tematski brojevi časopisa *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*.⁹

Васпитање и образовање Год. 29, бр. 2 (2004): 100-112; Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, *Управљање библиотекама у добу знања* (Источно Сарајево: Матична библиотека, 2007); Биљана Билбија, „Повећање ефикасности организовања културних догађаја у библиотекама“, у *Библиотеке будућности: зборник радова са стручног семинара одржаног у Теслићу од 28-30. марта 2007. год.*, ур. Алекса Алачић, Стојка Мијатовић (Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске, 2008), 3-19; Dragan Radusinović, „Rad Matične službe CNB „Đurđe Crnojević“ od 2004. do 2008. godine“, *Bibliografski vjesnik* Год. 39, бр. 1, 2, 3 (2010): 319-330; Предраг Ђукић и Богдан Трифуновић, „IFLA/UNESCO Манифест за дигиталне библиотеке-српски превод“, *Инфотека* Год. 13, бр. 1 (2012): 65-68; Марјан Маринковић, „Односи са јавношћу у јавним библиотекама: модел рада Библиотеке града Београда“, *Читалиште* Год. 12, бр. 23 (2013): 12-20; Гордана Стокић Симончић и Весна Вуксан, „Пракса односа с јавношћу у јавним библиотекама Србије“, *Читалиште* Год. 12, бр. 23 (2013): 2-11; Jelena Đurović i Vesna Kovačević, Gordana Ljubanović, „Projekat „Informaciona i medijska pismenost – strategija i obuka“ (podržan kroz program UNESCO Participacija 2014/2015)“, *Bibliografski vjesnik* Год. 44, бр. 1, 2, 3 (2015): 219-221; Amra Rešidbegović, „Pitanje kvaliteta usluga po mjeri korisnika“, у *Kvalitet usluga i standardi*, Међународна конференција ВАН Европске смјернице за сарадњу библиотека, архива и музеја (8; 2014; Сарајево, Травник) (Сарајево: Асоцијација информацијских стручњака - библиотекара, архивиста и музеолога, 2015), 9-12; Гордана Стокић Симончић, „Српска читалишта и рађање модерног српског библиотекарства“, у *Читалиште, читаоница, књижница: 170 година Смедеревске библиотеке*, ур. Марина Лазовић (Смедерево: Народна библиотека Смедерево, 2016), 16-26; Гордана Стокић Симончић и Невена Томић, „Библиотеке хуманизма и ренесансе“, у *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотеке до 16. века*, прир. Гордана Стокић Симончић (Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017), 149-162; Гордана Стокић Симончић и Драгана Сабовљев, „Информациона писменост наставника и сарадника на Универзитету у Београду“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 12-23; Горан Траиловић, Гордана Стокић Симончић и Драгана Сабовљев, „Информациона писменост у светлу статистике: српске прилике“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 24-34; Sonja Špiranec, „Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 3-11; Христина Микић, „Култура и Агенда одрживог развоја 2030“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 3-15; Весна Вуксан, „Променада 2030“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 16-24.

⁹Vesna Injac i Bojana Vukotić, „Uvodna reč priređivača“, *Kultura* br. 129 (2010): 11-14; Sreten Ugričić, „Adaptacija, evolucija i revolucija“, *Kultura* br. 129 (2010): 15-19; Tamara Butigan-Vučaj, „Digitalna tvrđava: Nacionalna strategija digitalizacije u Srbiji“, *Kultura* br. 129 (2010): 63-73; Biljana Kosanović, „Naučne informacije u Srbiji-Ponuda i iskustva KoBSON-a“, *Kultura* br. 129 (2010): 106-114; Vesna Đukić, „Uvodne napomene priređivača: razvoj kulturne politike“, *Kultura* br. 130 (2011): 9-32; Ana Stojanović, „Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji“, *Kultura* br. 130 (2011): 60-74; Višnja Kisić, „Kulturne i kreativne industrije u Evropi“, *Kultura* br. 130 (2011): 199-225; Zorana Vraneš, „Strateška dilema kulturnih politika“, *Kultura* br. 130 (2011): 128-142; Gordana Stokić Simončić i Željko Vučković, „Koliko koristimo digitalne biblioteke“, *Kultura* br. 135 (2012): 114-120; Željko Vučković i Gordana Stokić Simončić, „Digitalni svet i fenomen suviška informacija“, *Kultura* br. 135 (2012): 152-160; Ивана Теодоровић, „Односи с јавношћу у културним центрима за децу и младе“, *Култура* бр. 139 (2013): 362-377.

Primjeri dobre komunikacione prakse u svijetu zasnovani su na proučavanju strane literature¹⁰ koja se odnosi na problematiku komuniciranja u javnim bibliotekama u savremenom informacionom društvu. Pored toga što razmatra tradicionalne i savremene medije za prenos informacija u kontekstu bibliotečke djelatnosti, ova disertacija treba da da odgovore na sledeća pitanja: koja je uloga javnih biblioteka u informacionom opismenjavanju društva? šta sve bibliotekar treba da zna da bi zadovoljio potrebe generacije umreženog društva? da li je opremljenost javnih biblioteka na teritoriji Crne Gore prilagođena savremenim potrebama korisnika? koje su karakteristike i da li se poštuju odredbe zakona o bibliotečkoj djelatnosti u javnim bibliotekama Crne Gore? kakva je uloga Udruženja bibliotekara Crne Gore? na koji način se može unaprijediti poslovanje javnih biblioteka na teritoriji Crne Gore?

Nakon uvodnog dijela u kome je opisan predmet istraživanja dat je kratak istorijski razvoj javnih biblioteka. Javne biblioteke se javljaju u Evropi u prvoj polovini 19. vijeka, kao kulturne institucije koje prikupljaju, obrađuju, čuvaju i daju

¹⁰Кели Криг-Зигман, „Љубљење у мраку: промовисање и комуникација у оквиру јавних библиотека“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 1, бр. 1 (1999): 315-326; Piter Brofi, *Biblioteka u dvadeset prvom veku* (Beograd: Clio, 2005); Барбара Шлајхагер, „Корисна европска искуства: делови излагања Барбаре Шлајхаген на 11. прослави Дана библиотекара немачке покрајине Тирингије“, *Панчевачко читалиште* Год. 5, бр. 8 (2006): 377-386; Alberto Mangel, *Biblioteka noću* (Beograd: Geopoetika, 2008); Lis Byberg, „A Short History of Norwegian Public Libraries and How they Got That Way“, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 42-48; Martin Dyrbye, „From Vocation to Profession – Innovation and Change in the Focus of Librarianship 1905-1966“, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 50-52; Magnus Torstensson, „Library spirit in Sweden-Two Missionary Phases, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 75-93; Ilkka Makinen, „History of Finnish Public Libraries in a Nutshell“, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 109-133; David McMenemy, *The Public Library* (London: Facet, 2009); John Helling, *Public Libraries and their National Policies: international case studies* (Oxford: Chandos Publishing, 2012); Claudia Serbanuta i Annie Pho, „Public Relations Powered by Cycling Librarians“, *Читалиште* Год. 12, бр. 23 (2013): 30-35; Jonna Holmgard Larsen, „Open libraries in Denmark“, *Scandinavian Library Quarterly* Vol. 46, no. 3 (2013), preuzeto 27.09.2018, <http://slq.nu/?article=volume-46-no-3-2013-5>; Judee K. Burgoon, Laura K. Guerrero i Kory Floyd, *Nonverbal Communication* (London: Routledge, 2016); Stephen Wyber, „A New Opportunity: The UN 2030 Agenda and Library Advocacy“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 25-30.

na korišćenje raznovrsni bibliotečki materijal svim strukturama stanovništva. Čitaonice, kao starije javne, kulturne i društvene ustanove javljaju se tridesetih godina 18. vijeka u Francuskoj, kao književni saloni za čitanje. Od članarina i dobrovoljnih priloga nabavljali su se časopisi, almanasi, knjige koje odgovaraju nivou interesovanja obrazovanja članova društva. Ova mjesta nisu služila samo za čitanje. Obično su kuće u kojima su bila smještena čitališta imale i balske sale u kojima su priređivane zabave za članove kao i za organizovanje raznih tribina i mnogih drugih vidova susretanja.

U drugom dijelu prvog poglavlja prikazan je pregled stanja javnog bibliotekarstva zemalja Skandinavije i njihov odnos prema informativnim i sazajnim potrebama savremenog pojedinca. Cilj ovog pregleda je da se izvuku najdragocjenija iskustva iz prakse. Jasno je da najrazvijenije zemlje svijeta veoma mnogo ulažu u razvoj bibliotečko-informacionih sistema, jer biblioteke smatraju institucijama od strateškog interesa u procesu transformacije društva iz informacionog u društvo znanja.

U sledećem poglavlju predstavljena je evolucija javnih biblioteka u Crnoj Gori od 1835. godine do savremenog trenutka, sa osvrtom na zakonsku regulativu i poslovanje javnih biblioteka na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Prvi kraći istorijat crnogorskog bibliotekarstva je saopštenje dr Nika S. Martinovića „Razvoj bibliotekarstva u Crnoj Gori od Petra II Petrovića Njegoša do 1945. godine“, koje je objavljeno u zborniku radova „Problemi bibliotekarstva u Crnoj Gori“ na Cetinju 1965. godine. Treba pomenuti i rad Miroslava Luketića „Položaj narodnih biblioteka u Crnoj Gori i njihov razvoj“ koji je publikovan u istom zborniku. Narednih 20 godina gotovo ništa nije urađeno na polju historiografije bibliotekarstva u Crnoj Gori. Tek 1985. godine u Risnu organizovan je jedan od najznačajnijih naučnih skupova iz ove oblasti „150 godina narodnog bibliotekarstva u Crnoj Gori“.¹¹

¹¹ Душан Ј. Мартиновић, „Уводна ријеч“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Бурђе Црнојевић“, 1986), 6.

Uporedo sa izučavanjem aktuelnog stanja bibliotečkog sistema u Crnoj Gori u drugom poglavlju, istražuju se i nove tendencije u razvoju savremenih bibliotečko-informacionih sistema.

U trećem poglavlju izvršena je analiza rezultata ankete koja je sprovedena među korisnicima javnih biblioteka u Crnoj Gori „Biblioteke očima korisnika“. Na osnovu sumiranja odgovora utvrđeno je aktuelno stanje i nivo zadovoljstva korisnika kvalitetom usluga javnih biblioteka u državi.

Četvrto poglavlje namijenjeno je prikazu hronološkog razvoja otkrića na polju komunikacionih i informacionih tehnologija, koji predstavljaju izazov za biblioteke, kao informacionih centara zajednice. Primjerima dobre prakse date su smjernice za uvođenje i integraciju savremenih tehnoloških inovacija u radu javnih biblioteka u Crnoj Gori. Medijski identitet, promocija, digitalne i virtuelne biblioteke su pojave koje prate koncept savremenog bibliotekarstva.

Na osnovu uvida u stanje javnog bibliotekarstva na međunarodnom nivou, uvida u aktuelno stanje crnogorskog javnog bibliotekarstva, rezultata sprovedenog anketnog istraživanja i hronološkog prikaza otkrića na polju komunikacionih i informacionih tehnologija u poslednjem poglavlju data je strategija razvoja javnog bibliotekarstva sa predlogom mjera. Slikom strategije unapređenja javnog bibliotekarstva u Crnoj Gori stiže se do zaključnog poglavlja.

Tokom istraživanja korišćeni su komparativni metod, istorijski metod, analitičko-sintetički metod i studija slučaja. Komparativni metod je korišćen pri poređenju stanja skandinavskih biblioteka i sistema javnih biblioteka u Crnoj Gori. Primjenom istorijskog metoda opisan je razvoj pojma javnosti u bibliotekama u svijetu i Crnoj Gori, kao i razvoj komunikacionih tehnologija i njihov uticaj na poslovanje javnih biblioteka. Metodom studije slučaja opisan je rad pojedinih biblioteka zemalja Skandinavije i Crne Gore. Sintetičkim pregledom data je slika aktuelnog stanja javnih biblioteka u Crnoj Gori, dok su analitičkim metodom uz primjenu komparativnog i kvalitativnog modela predstavljeni rezultati anketnog ispitivanja i strategija razvoja javnih biblioteka u Crnoj Gori.

Osnovna hipoteza je da razvoj javnih biblioteka u Crnoj Gori značajno kasni za savremenim evropskim trendovima, što je istorijski uslovljeno. Traganje za vrijednostima koje omogućavaju promjenu postojećeg stanja su osnovni cilj istraživanja. Ukoliko se želi napraviti kvalitativni pomak potrebno je iz oblasti kulture i informacijsko-komunikacione tehnologije sintetizovati kvalitetan korpus znanja, na osnovu koga će se kreirati vizija razvoja javnih biblioteka kao dio strategije razvoja kulture u Crnoj Gori.

Na pomenutu, nadovezuje se hipoteza da je komunikacija suštinski element u pozicioniranju biblioteka u svijetu, pa je jačanje komunikacionog potencijala crnogorskih javnih biblioteka osnov njihovog napretka. Pun efekat bibliotečke komunikacije se može ostvariti samo uz primjenu novih tehnologija, ali uz prethodno prihvatanje informacionih inovacija u komunikacionom procesu društvene zajednice.

Istraživanje obuhvata analizu: kulturne politike u Crnoj Gori, zakonskih i drugih pravnih akata, važećih standarda i odredbi na osnovu kojih se obavlja djelatnost javnih biblioteka, organizacionih modela javnih biblioteka i modela povezivanja na nacionalnom, regionalnom i evropskom nivou, modela finansiranja, kompetenciju zaposlenih, kvalitet i paletu proizvoda koje javne biblioteke u Crnoj Gori nude.

Ovaj istraživački rad je putokaz za unapređenje dosadašnje prakse studentima bibliotekarstva, budućim istraživačima i zaposlenima u javnim bibliotekama. Suočeni smo sa naglim skokovima u razvoju informacionih tehnologija, koje nije jednostavno pratiti. Na koji način je moguće zadržati povlašćeno mjesto koje su bibliotekari vijekovima imali na tržištu informacija? Ipak, brojni istraživači koji se bave problemima savremenog bibliotekarstva uglavnom imaju zajednički zaključak, da će se biblioteka održati kao bitna karika u informacionom lancu samo pod uslovom da se tehnologije naših konkurenata iskoriste u procesu približavanja fondova korisnicima na način na koji oni to priželjkuju.¹²

Disertacija „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ ima za cilj spoznaju teorijskih i praktičnih dometa savremenog javnog

¹²Dragana Mihailović i Nataša Dakić, „Era superbibliotekara“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2011): 20.

bibliotekarstva u svijetu, analizu aktuelnog stanja javnog bibliotekarstva na teritoriji Crne Gore, prihvatanje i primjenu novih komunikacionih procesa i približavanje crnogorskih javnih biblioteka praksi profesionalne komunikacije u svijetu. Nova komunikaciona praksa bi trebala da učini biblioteke živim mjestima susretanja ljudi i ideja. Novi medij nikada ne potiskuje prethodni, karakter ravnopravnosti medija je veoma bitan za razvoj društva i prenošenje informacija. Sticanje znanja iz domena informacione pismenosti kao i motivisanje političkih centara osnovni su preduslovi u procesu osavremenjivanja uslova rada u skladu sa aktuelnim trendovima. Savremene informacione potrebe zahtjevaju od biblioteka da zauzmu aktivniji stav pri kreiranju imidža informaciono kulturnog centra zajednice. Javna biblioteka mora biti spremna da ponudi inovativne usluge i aktivnosti koje omogućavaju građanima uspješno doživotno učenje, koristeći sve dostupne medije i oblike komuniciranja. Osim toga, cilj disertacije je i da predloži pravce djelovanja koji bi unaprijedili mrežu javnih biblioteka u Crnoj Gori i njihov rad u savremenom trenutku.

1. KRATAK ISTORIJAT JAVNOG BIBLIOTEKARSTVA: OD NASTANKA DO POČETKA 20. VIJEKA

„Narod koji nema svoje knjige i svoga pisma, svojih knjigopisaca i svojih knjigoljubaca ne može se nazvati narodom. Izgovorena riječ [...] nestaje kao dah iz grudi koji je proizveo [...]”¹³
„Napisana riječ traje duže od usta koje su je izgovorila, i grla iz kojeg je doviknuta, i ušiju koje su je čule. Traje vječno.”

*Mile Medić*¹⁴

Biblioteke su borci za ostvarivanje principa slobode, univerzalnosti i opšte dostupnosti znanja i informacija bez obzira na period u kom djeluju. Društveni okvir u kom funkcionišu savremene biblioteke mnogo je drugačiji od onoga u kom su nastale. Istorija javnih biblioteka osvjetljava razvoj čovjekove potrebe za bilježenjem najprije praktičnih svakodnevnih potreba, pa zatim, intelektualnih i estetskih vrijednosti.¹⁵

„Teško je precizno utvrditi kada su nastale prve biblioteke i koje su bile njihove uloge. Sigurno je da su one proizvod kulturnog i civilizacijskog sazrevanja i da nastaju u povesnom trenutku kada društvene zajednice napuštaju nomadski način života i postaju urbanizovane i kada grafičke zabeleške postaju značajna i neophodna pretpostavka za efikasno uređivanje i organizovanje međuljudskih odnosa.”¹⁶

¹³Mile Medić, *Nemađino zavешtaње* (Линц: Српска православна црквена општина, б.г), 28.

¹⁴Исто, 29.

¹⁵Гордана Стокић Симончић, *Књига и библиотеке код Срба у Средњем веку* (Панчево: Градска библиотека, 2008), 8.

¹⁶Жељко Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање* (Нови Сад: Библиотека Матице Српске: Футура публикације, 2003), 31.

Za nastanak biblioteka bila su neophodna tri osnovna preduslova: pojava i razvoj pisma, nastanak pisane literature i formiranje jedne grupe obrazovanih ljudi, korisnika biblioteka i bibliotekara.¹⁷

Jezik je društvena pojava koja se javlja iz potrebe ljudske zajednice za komunikacijom. Govor i pismo su ravnopravni kanali jezičkog izražavanja. Prenos znanja i iskustva usmenim putem vremenom postaje nedovoljan, jer govorni izraz, kao što znamo, traje samo dok ga proizvodimo, a jednom zapisan on traje godinama odnosno vijekovima. Savremena civilizacija i čovjek danas ne bi mogli zamisliti život bez upotrebe pisma. „Prvi sistemi pisanja predstavljaju granicu između praistorije i istorije čovječanstva, na pismu počiva svekolika civilizacija na našoj planeti.”¹⁸

Pronalazak pisma je jedna od najbitnijih informaciono-komunikacionih revolucija koji ima direktan uticaj na ubrzan razvoj čovječanstva. Nešto prije početka prvog milenijuma p.n.e. Feničani su razvili alfabetsko pismo, koje su preuzeli Grci u periodu između 9. i 8. vijeka prije naše ere. U procesu prilagođavanja grčkom jeziku dodali su samoglasnike, koje feničanski alfabet nije imao.¹⁹ „Grci su tvorci prvog pravog i potpunog alfabeta. Otkriće i usavršavanje alfabeta činili su ključnu pretpostavku grčkog kulturnog uzdizanja, a na tome počivaju i temelji evropske kulture i civilizacije.”²⁰

„Konačan prelazak Grka sa usmene na pisanu kulturu dogodio se u poslednjim decenijama 5. veka p.n.e. Još početkom tog veka Atina je postala stecište najučenijih ljudi svoga doba, zbog čega je grad postao (i u narednih 200 godina ostao) najznačajniji intelektualni centar poznatog sveta.”²¹ Društveno-političkim usponom i kulturnim prosvjećivanjem starih Grka stvaraju se uslovi za razvoj pisane literature, biblioteka i pojavu slobodne čitalačke publike. Atina je kao kulturni centar imala niz

¹⁷Стокић Симончић, *Књига и библиотеке код Срба у Средњем веку*, 31-32.

¹⁸Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku* (Beograd: Čigoja štampa, 1996), 49.

¹⁹Гордана Стокић Симончић, Бојана Требињац и Драгана Сабовљев, „Основне карактеристике развоја књижне културе у Античкој Грчкој“, у *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, прир. Гордана Стокић Симончић (Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017), 27.

²⁰Исто.

²¹Исто, 24.

bogatih biblioteka u privatnom vlasništvu pisaca, matematičara i filozofa. Među njima se izdvaja Arisotelova biblioteka, kao jedna od najvećih antičkih akademsko-obrazovnih biblioteka i jedna od prvih javno dostupnih biblioteka starog svijeta (oko 330. p.n.e).²²

Nakon propasti antičke Grčke njene teritorije osvajaju Rimljani 146. godine p.n.e. Nesumnjivo je da je na teritoriji kojom je vladao Rim – od Britanije do Bliskog istoka – bila naglašena potreba za knjigom. „U Rimu i delovima starog sveta koji su bili pod njegovim uticajem postojale su privatne i javne biblioteke. Publikacije za oba tipa biblioteka nabavljane su prvenstveno razmenom ili poklonom, a deo njih je, nakon osvajanja Grčke [...] dospeo u Rim kao ratni plen. U rimskom društvu pojavile su se javne biblioteke, koje su imale pojedine karakteristike savremenih. Njihova osnovna karakteristika bila je ta da su knjigu učinile „javnim” dobrom, odnosno dostupnim obrazovanom sloju rimskog društva, bez obzira na njegov hijerarhijski položaj. S obzirom na činjenicu da je Stari Rim bio robovlasničko društvo, ne može se govoriti o dostupnosti publikacija svim slojevima društva, jer nisu svi stanovnici imali građanska prava, a u skladu sa svojim položajem nisu bili ni obrazovani da bi mogli da koriste publikacije.”²³

Prvu biblioteku javnog karaktera osnovano je oko 37. godine p.n.e, Gaj Azinije Polion (76. p.n.e. - 5. n.e), državnik, vojni zapovjednik, istoričar i pjesnik. Najveća i najpoznatija rimska javna biblioteka bila je Ulpija, koju je 113. godine podigao car Trajan (vladao od 98. do 117. godine). Prema dosadašnjim saznanjima istoričara, do pada Rimskog carstva u Rimu je radilo 28 javnih biblioteka, a u državnoj upravi je postojala pozicija upravnika biblioteka (procurator bibliothecarum), odnosno lica zaduženog za njihovo funkcionisanje i nadzor.²⁴

Biblioteke koje su građene u sklopu javnih carskih kupatila koristili su svi Rimljani, muškarci i žene, bogati i siromašni, mladi i stari, pa je fond često obilovao

²²Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање*, 108.

²³Биљана М. Ђурашиновић, „Библиотеке и издавачка делатност у Старом Риму: од републике до царства“, у *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, прир. Гордана Стокић Симончић (Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017), 55-56.

²⁴Исто, 60.

klasicima. Važnost ovih ustanova u Starom Rimu ogleda se u tome što se knjiga i biblioteke smišljeno približavaju čitaocima, tako što se grade u najprometnijim sastajalištima intelektualnih krugova. Nažalost u vrijeme raspada Rimskog carsva, mnoge javne i privatne biblioteke su uništene ili pokradene. Rimski imperija propada usled pobuna i varvarskih osvajanja, lagano se gasi interes za knjige i biblioteke, koje se premještaju na margine društvenog života.

Za razliku od biblioteka antičke Grčke i Rima koje su bile živa sastajališta naučnika, filozofa i umjetnika, srednjovjekovne biblioteke su bile dostupne samo uskom krugu ljudi, sa veoma strogim pravilima korišćenja.²⁵ Knjiga i biblioteke srednjeg vijeka gube na javnosti i univerzalnoj dostupnosti. Crkva je imala apsolutni monopol nad proizvodnjom knjiga, progone se djela i autori koji odstupaju od crkvenog učenja. U nizu zabrana koje su donesene,²⁶ teško je bilo zamisliti slobodne mislioce tog doba. Rijetki su bili autori knjiga čiji se sadržaj razlikovao od onoga što je od crkvenih vlasti dopušteno. Knjige koje je crkva smatrala opasnim su spaljivane, a autori su nemilosrdno proganjani.

Knjiga koja je u srednjem vijeku bila tajanstvena, sklonjena od očiju javnosti u skrovitim manastirskim odajama, doživljava svoj preporod u periodu humanizma i renesanse.²⁷ Kao u doba starih Grka i Rimljana, knjiga postaje sredstvo za bilježenje, čuvanje i prenošenje ideja, iskustava i znanja.²⁸

Ideja javnog bibliotekarstva se vraća na istorijsku scenu zahvaljujući pjesniku Petrarki, porodici Mediči i drugim predstavnicima italijanske renesanse. Francusko Petrarka (1304-1374), italijanski pjesnik i erudita, je istrajnim istraživanjem djela

²⁵Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање*, 69.

²⁶Неке забране су се односиле чак и на забрану превода *Svetog pisma* на народним језицима.

²⁷Ideje humanizma i renesanse imaće poseban uticaj na intelektualni i duhovni preporod srednjovjekovne Evrope. Kolijevkom humanizma smatra se Italija. Tokom 15. vijeka ovaj pokret se proširio na Njemačku i Francusku, a kasnije i na ostale zemlje Evrope. Osnovni princip renesanse se odnosi na uspostavljanje slobodnog istraživačkog duha, iz temelja se mijenja odnos prema ljudskom znanju. Tematika naučnih istraživanja postaje sveobuhvatnija, slobodno se izučava sve što čini ljudsku stvarnost, sve je veća težnja da novootkrivena znanja i ideje postanu javno dostupne.

²⁸Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање*, 72-73; Гордана Стокић Симончић и Невена Томић, „Библиотеке хуманизма и ренесансе“, у *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, прир. Гордана Стокић Симончић (Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017), 149.

antičkih pisaca spoznao ideje starog svijeta, po kojima su knjige i biblioteke zajedničko dobro koje mora biti dostupno širem krugu ljudi. Iako je svoju biblioteku²⁹ od 100 knjiga poklonio crkvi Sv. Marka u Veneciji, njegova zamisao otvaranja javno dostupne biblioteke nije realizovana.³⁰ Petrarkinu ideju je realizovao Kozimo de Mediči (1389-1464), vladar Firentinske republike. Čuveni bibliofil Nikolo Nikoli (1364-1437) poklonio je oko 800 rukopisnih knjiga jednom firentinskom manastiru, uz uslov da se njima mogu koristiti ne samo sveštenici već i ostali građani. Mediči je 1444. godine obezbijedio odgovarajuću prostoriju za Nikolijevu zbirku pri manastiru Svetog Marka u Firenci i učinio je otvorenom za javnost.³¹

Nakon „mračnog srednjeg vijeka” počinje epoha oslobađanja od feudalnog pritiska, ukidanja formi zavisnosti i izgradnje ličnih sloboda ljudi. Zahvaljujući pronalasku štampe, knjige su počele da se „pišu” mehaničkim putem, pomoću pomičnih slova koja su se izlivala u matricama. „Pojava štampane knjige, koja se nakon izuma pisma, može smatrati drugom velikom komunikacionom revolucijom, jasno pokazuje značaj metoda, oruđa i tehnika pomoću kojih se ljudska iskustva i saznanja čuvaju, prenose, koriste i institucionalizuju u društvenoj praksi.”³² Štampa je označila početak revolucionarnih promjena koje su veoma brzo preoblikovale društvenu svijest. Masovni tiraži, veća dostupnost, pogodni formati i popularnost, učinili su knjigu veoma traženom (industrijskom) robom koja zadovoljava potrebe široke čitalačke publike.

Sve značajnija uloga knjige dovodi do uspona biblioteka, a tokom 16. i 17. vijeka i do razvijanja teorije i prakse javnog bibliotekarstva. Francuski bibliotekar Gabrijel Node (1600-1653) se smatra jednim od prvih teoretičara organizacije biblioteka, koji je imao veliki uticaj na popularisanje pojma javnosti biblioteka.

²⁹Biblioteka Frančeska Petrarke postoji i danas kao sastavni dio venecijanske gradske biblioteke.

³⁰Svend Dahl, *Povijest knjige: od antike do danas* (Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979), 50; Стокић Симончић и Томић, „Библиотеке хуманизма и ренесансе“, 152.

³¹Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање*, 74; Стокић Симончић и Томић, „Библиотеке хуманизма и ренесансе“, 153.

³²Исто, 75.

„Sloboda, bratstvo, jednakost” (fra. *Liberté, égalité, fraternité*) je moto Francuske buržoaske revolucije. „Jednakost” ukazuje i na potrebu da se stvore uslovi za obrazovanje siromašnih, uvodi se obavezna besplatna nastava. Knjige koje su pripadale državi na osnovu dekreta o sekularizaciji manastirskih biblioteka, predate su nacionalnim i univerzitetskim bibliotekama. „Sloboda” se odnosila na slobodu govora i štampe, što je snažno uticalo na pojavu periodičnih publikacija posebno političkog karaktera. Pojavom novina vlade, političke grupacije, pojedinci dobijaju snažno sredstvo za propagiranje svojih ideja i odbranu svojih interesa. Nakon početka revolucije broj novina je naglo rastao, tako je u prvih jedanaest godina od 1789. do 1800. godine u zemlji počelo izlaziti čak 1350 novih novinskih naslova.³³

Omasovljavanje tiraža, dostupnost, pogodni formati i popularistički sadržaji knjiga dovode do pojave dobrovoljnih društava za čitanje. Čitališta, kao kulturne, javne i društvene institucije se javljaju po prvi put u Francuskoj, a kasnije u Engleskoj, Njemačkoj, Italiji i drugim evropskim državama. Od članarina i dobrovoljnih priloga nabavljali su se časopisi, almanasi, knjige, koje odgovaraju interesovanju članova društva. Čitališta su preteča javnih biblioteka i dokaz moći narastajuće građanske klase, da samostalno bez pomoći države mogu organizovati i raditi na informisanju, kulturnom uzdizanju i obrazovanju svojih članova.³⁴ Ova mjesta nisu služila samo za čitanje, u njima su priređivane zabave za članove kao i razne tribine, priredbe, koncerti i mnogi drugi vidovi društvenih okupljanja. Zajedničko za sva čitališta je da imaju svoje bibliotečke zbirke i prostorije za čitanje, što znatno doprinosi daljem promovisanju karaktera javnosti biblioteka, nakon gašenja čitališta.

Za razliku od čitališta koja osnivaju i finansiraju imućni pojedinci i korisnici koji su članovi čitalačkih klubova, javne biblioteke se finansiraju i osnivaju uz pomoć javnih fondova i dostupne su svim građanima. Smatralo se da će javna dostupnost knjiga i informacija uticati na uzdizanje ne samo privilegovanih, već svih društvenih

³³Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske), 469.

³⁴Radio televizija Pančevo, „Istorija čitališta u XIX veku”, preuzeto 23.11.2016, <http://rtvpancevo.rs/Vesti/Kultura/istorija-italita-u-xix-veku.html>.

slojeva. Sistem „otvorenih” javnih biblioteka je osnov za čuvanje i širenje obrazovanja i znanja čovječanstva.

Na svakom karakterističnom stupnju razvoja društva pojavljivao se određeni tip biblioteke. Javne biblioteke su rezultat narastajućih društvenih, obrazovnih i kulturnih potreba pojedinaca. „Savremena javna biblioteka, otvorena za sve čitaoce jednoga grada, finansirana iz javnih fondova i organizaciono, zapravo, sastavni deo lokalne vlasti, nastala je poslednja, kao deo jednog novog koncepta o suštini ljudskog življenja.”³⁵

Prve javne biblioteke, odnosno prve biblioteke koje su „osnovane državnim aktima koje se finansiraju iz sredstava lokalne samouprave, koje su dostupne svim članovima zajednice i kojima se upravlja kao javnim dobrom”³⁶ otvaraju se na teritoriji Engleske i Amerike. One se upravo zbog toga nazivaju bibliotekama anglo-američkog tipa.

Prva biblioteka na tlu Sjedinjenih Američkih Država, koja je po svom karakteru javna je gradska biblioteka u Piterbourou (Novi Hempšir). Od samog osnivanja 1833. godine rad biblioteke je finansiran iz javnih prihoda, angažovano je stručno lice da u njoj radi i formiran je upravni odbor koji je njome rukovodio. Uskoro je donesena zakonska regulativa po kojoj svi „gradovi u državi Novi Hempšir mogu propisati lokalne takse za osnivanje i finansiranje rada javnih biblioteka.”³⁷

Primjer biblioteke u Piterbourou pratili su i drugi gradovi, najznačajniji među njima bio je Boston, tada vodeći američki kulturni centar. Pokret javnog bibliotekarstva dobija veliki zamah nakon izglasavanja gradske takse za osnivanje biblioteka u Bostonu (Masačusets), 1848. godine. Poseban doprinos ovom procesu dao je Endrju Karnegi (1835-1919) koji je svojom donacijom u visini od šest miliona dolara osnovao, ili pomogao osnivanje 1679 javnih biblioteka u periodu od 1881. do 1919. godine.³⁸

³⁵Gordana Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva* (Pančevo: Mali Nemo, 2002), 109.

³⁶Б. Ђурашиновић, „Јавне библиотеке у Србији од 1919-1941. године“ (докторска дис., Филолошки факултет универзитета у Београду, 2018), 25.

³⁷Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva*, 113.

³⁸Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, *Управљање библиотекама у добу знања* (Источно Сарајево: Матична библиотека, 2007), 29.

„Prekretnicu u shvatanju uloge i društvene važnosti javnih biblioteka u Engleskoj označava polovina 19. veka.”³⁹ Britanski parlament je 1847. godine osnovao Odbor za javne biblioteke. „Na inicijativu Odbora je, 1850. godine, donet *Ukaz o javnim bibliotekama* (Public Library Act).”⁴⁰ Donošenjem *Ukaza* regulisan je način finansiranja i rad biblioteka, što je presudno za razvoj dostupnosti, univerzalnosti rada i demokratičnosti društvenog djelovanja javnih biblioteka. Zakonskim utemeljenjem javne bibliotečke djelatnosti stvoreni su normativi za regulisanje načina finansiranja, organizaciju rada i osnivanje modernih javnih biblioteka. Nakon donošenja ovog zakona, u Engleskoj se između 1850. i 1883. godine otvaraju tri do četiri javne biblioteke godišnje. Broj biblioteka raste ulaganjem novca od poreza građana. Gradovi i opštine koji su imali više od 10.000 stanovnika bile su u obavezi da uvedu porez od pola penija u cilju otvaranja javnih biblioteka, ovi propisi brzo su izglasani u Irskoj i Škotskoj. Glavni zadatak Bibliotekarskog udruženja Velike Britanije, koje je osnovano 1877. godine, bilo je obučavanje bibliotekarskog stručnog kadra i briga o radu i organizaciji rada javnih biblioteka.⁴¹

Od druge polovine 19. vijeka i tokom 20. vijeka javne biblioteke su se razvile u bitne prosvjetno-obrazovne centre. Omasovljavaju se tiraži knjiga i periodike, metode rada u bibliotekama su razrađene, osposobljen je stručni kadar, formiraju se bibliotekarska društva i udruženja. Uloga javnih biblioteka se tokom istorije mijenja u zavisnosti od društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja zajednice. Osnovni zadatak javnih biblioteka je da obezbijede pristup informacijama i znanju, koje su neophodne za demokratsko djelovanje svih građana.

Termin javno je suprotan termininima privatno, zatvoreno i ekskluzivno. Biblioteke kao „čuvari sjećanja” su učesnici u čuvanju kulturne baštine, gdje možemo učiti o nama samima, svijetu oko nas i kakav je bio prije nas. Javnost sa leksičkog stanovišta označava nešto što je otvoreno, svima pristupačno.⁴² „Moderne

³⁹Бранка Драгосавац, *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године* (Панчево: Градска библиотека; Ниш: Народна библиотека „Стеван Сремац“; Неготин: Народна библиотека „Доситеј Новаковић“, 2016), 24.

⁴⁰Исто.

⁴¹Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva*, 104.

⁴²Жељко Вучковић, „Библиотеке, знање, демократија“, *Читалиште* Год. 7, бр. 13 (2008): 23.

javne biblioteke nastale su nasuprot privatnim bibliotekama, i vezane su za javne fondove, javne troškove i javne funkcije, koje su u direktnoj vezi sa ekonomskom moći biblioteka [...]. Pogodnost pojma „javni” leži u činjenici da on zaista znači zajednički, koji služi svima, što u definiciju javnih biblioteka uvodi, pored kriterijuma osnivanja i finansiranja i kriterijum korišćenja. Takve prednosti nemaju sintagme narodna, opštinska i gradska biblioteka [...]”⁴³

Veliki uspjeh javnih biblioteka u Americi i Engleskoj uticao je na osnivanje javnih biblioteka širom svijeta. U načinu uspostavljanja modernih bibliotečkih sistema, prednjače biblioteke zemalja Skandinavije.⁴⁴ Kao primjer dobre prakse mogu se izdvojiti sistemi javnih biblioteka Norveške, Švedske, Finske i Danske.

1.1. Uzoran evropski primjer - javne biblioteke zemalja Skandinavije

Saradnja među Skandinavskim zemljama zasnovana je na sličnim geografskim, istorijskim i kulturnim afinitetima. Kultura čitanja, knjige i biblioteka zemalja Skandinavije su na najvišem stupnju razvoja u Evropi. Progresivan kulturni razvoj zasnovan je upravo na jedinstvenom odnosu državnih institucija prema javnom obrazovanju i bibliotekama. U poslednjih par godina broj političkih inicijativa u pravcu stvaranja nacionalnih strategija za razvoj bibliotečko-informacionih sistema značajno se povećao.

Državne granice su izgubile značaj u procesu globalizacije i razvoja modernog društva znanja. Stalni razvoj komunikacionih sistema ukazuje na potrebu proširenja usluga biblioteka. Uprkos internetu, društvenim mrežama i mobilnim telefonima u većini skandinavskih domova se i dalje čita, uz to u svakoj od ovih zemalja postoji razvijena bibliotečka mreža. Biblioteke su moderne, savremeno opremljene, inspirativne i rado posjećene institucije. Fondovi biblioteka su bogati ne samo

⁴³Stokić, *Ka filozofiji bibliotekarstva*, 172.

⁴⁴Skandinavija je regija sjeverne Evrope, koja je okružena Baltičkim, Sjevernim i Norveškim morem. Prostire se na površini od 1.258.060 km² koja pripada Norveškoj, Danskoj i Švedskoj. U širi pojam Skandinavije mogu se još ubrajati Finska, Island, Farska ostrva i Grenland.

beletristikom nego i stručnom literaturom, filmovima, stripovima, specijalnim zbirka, muzikom i dr. Knjige se obično rezervišu onlajn, svaka članska karta posjeduje barkod, što omogućava rezervisanje knjiga i produžavanje roka za vraćanje preko interneta.⁴⁵

Skandinavske biblioteke su specifične i po izuzetnim arhitektonskim rješenjima. Izgradnja namjenskih zgrada za javne biblioteke počela je krajem 19. vijeka, biblioteke su već tada bile javno dostupne i smještene u monumentalnim zdanjima, poput dvorova. Tokom tridesetih godina 20. vijeka bibliotečke zgrade dobijaju moderniji izgled, oslikavajući kulturnu i ekonomsku snagu države. U novom milenijumu one dobijaju karakter multifunkcionalnih kulturnih, informativnih i istraživačkih centara. Vladini izvještaji, strategije i projekti koji su usmjereni na organizaciju, unapređenje i izmjene bibliotečkog sistema su zasnovani na interakciji tradicionalnih i savremenih usluga biblioteka.

U period od gotovo 50 godina (1968-2016) skandinavske biblioteke su imale i zajedničko glasilo. Njihove najvažnije projekte i iskustva prikazivao je časopis *Scandinavian Public Library Quarterly*. Glavni saradnici časopisa su bili: Finsko Ministarstvo obrazovanja i kulture, Nacionalna biblioteka Finske, Nacionalna biblioteka Norveške, Nacionalna biblioteka Švedske i Danska agencija za kulturu.⁴⁶ Ovo glasilo se u svojim izdanjima bavilo promovisanjem čitanja, koncepta društva znanja i doživotnog učenja, novih ideja, čitalačkih kafea, literarnih meditacija, virtuelnih čitalačkih klubova, biblioteka kao mjesta interakcije čitalaca svih uzrasta, bibliotekara, autora, pisaca, izdavača i knjižara.⁴⁷ Časopis obiluje tekstovima o primjerima dobre prakse, inovativnim bibliotečkim uslugama, servisima koji su

⁴⁵Ljiljana Maletin Vojvodić, „Divne skandinavske biblioteke“, *Danas*, preuzeto 01.02.2018, <https://www.danas.rs/zivot/divne-skandinavske-biblioteke/>.

⁴⁶Dostupan je besplatno u štampanoj i elektronskoj verziji na veb stranici www.splq.info, na engleskom jeziku. Časopis 2012. godine mijenja svoje ime u *Scandinavian Library Quarterly*, a pretao je da izlazi 2016. godine.

⁴⁷Горан Траиловић, „Scandinavian Public Library Quarterly: Scandinavian Public Library Quarterly Vol. 42, No. 3 i 4. Editor-in Chief Barbo Wigell-Ryynanen. Finland: Ministry of Education and Culture, 2009“, *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 8, бр. 16 (2010): 101.

namijenjeni svim društvenim grupacijama i razvojnim projektima kao i izvještajima Nordijskog savjeta ministara i aktuelna dešavanja u bibliotekarstvu ovih zemalja.

Slika 1: *Scandinavian Library Quarterly*

Sintezom ovih priča i relevantnih podataka iz strane i domaće literature stvara se slika o razvoju jednog od najboljih bibliotečkih sistema Evrope. Tema narednih odeljaka su bibliotečki sistemi Norveške, Švedske, Finske i Danske, koji su svoju vitalnost gradili po ugledu na anglo-američki sistem, na čvrstoj vezi sa društvenom zajednicom kojoj služe. Osnovna karakteristika anglo-američkog sistema je da se biblioteke smatraju ustanovama koje imaju ključan uticaj na prosperitet pojedinca i društvene zajednice, pa se u njima organizuje niz programa za podršku aktivnosti svih članova društvene zajednice (djece, omladine, roditelja, zaposlenih, starih, lica sa invaliditetima i dr.).

Ovakav koncept javnih biblioteka se prvo raširio u Norveškoj, a kasnije i u ostalim zemljama Skandinavije.

1.1.1. Javno bibliotekarstvo Norveške

Kraljevina Norveška, prostire se na 324.220 km² sjevernog dijela Skandinavskog poluostrva. Pretežno je planinska zemlja sa najrazuđenijom i najnepristupačnijom obalom na svijetu. Norveškom preovladava planinska klima, a sjeverni djelovi Norveške su pod uticajem polarne, subartičke klime.

Norveška ima oko 5,4 miliona stanovnika i jedna je od najređe naseljenih država Evrope sa svega 16,89 st./km². Oko 75% stanovništva živi u gradskim naseljima, a glavni i najveći grad - Oslo ima 685.080 stanovnika.⁴⁸ S druge strane, Norveška je po monetarnoj vrijednosti treća najbogatija država svijeta.

Norveška je 1397. godine ušla u sastav Kalmarske unije.⁴⁹ Norvežani proglašavaju nezavisnost 1814. godine, kada izglasavaju svoj ustav. Šveđani iste godine okupiraju Norvešku i pod uslovom da ostanu sa njima u uniji dozvoljavaju im da zadrže svoj ustav. Nacionalni osjećaji su rasli, pa je referendumom iz 1905. godine Norveška mirnim putem dobila nezavisnost.⁵⁰

U ovakvim uslovima, državne institucije dugo nisu imale značajniji uticaj na promovisanje kulturne baštine i prosvjećivanje naroda. Širom Norveške mnogi filantropi su uz podršku lokalnog sveštenstva osnovali veliki broj čitalačkih društava krajem 18. vijeka. Članovi ovih društava su uglavnom bili lokalni farmeri. Jedan od najznačajnijih prosvjetitelja toga doba bio je biskup Peder Hansen (1746-1810), koji je oko 1800. godine osnovao preko 40 čitaonica u ruralnim područjima južne Norveške. Zahvaljujući svojim administrativnim sposobnostima Peder Hansen je izvršio standardizaciju niza aktivnosti ovih čitališta. Interesantno je da su knjige u

⁴⁸Stanovništvo država i gradova u svijetu, „Norveška - Stanovništvo”, preuzeto 09.05.2019, <http://stanovnistvo.population.city/norveska/>.

⁴⁹Kalmarska unija predstavlja jedinstvo Norveške, Danske i Švedske pod jednom krunom. Osnovala je danska kraljica Margareta I Velika (1353-1412).

⁵⁰New World Encyclopedia, „Norway”, preuzeto 09.05.2019, <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Norway>.

čitalištima bile uglavnom svjetovnog karaktera, manje od 7% knjiga bile su religijskog sadržaja.⁵¹

Tokom 19. vijeka najveći uticaj za obezbijedivanje finansijske podrške države za rad biblioteka⁵² imali su Henrik Vergeland (1808-1845)⁵³ i Eilert Sundt (1817-1875).⁵⁴ Sundt je 1861. godine poslao upitnik svim bibliotekama širom Norveške, ispitujući ih o njihovim aktivnostima i ekonomskom stanju. Na osnovu odgovora 115 biblioteka formirao je izvještaj koji je objavljen u časopisu *Prijatelj naroda* (*Folkevennen*) dvije godine kasnije. Zahvaljujući Sundtovim dugogodišnjim zalaganjima Norveški Parlament je 1876. godine po prvi put donio odluku kojom su propisani uslovi za dobijanje javnih sredstava za rad biblioteka.

Razvoj moderne bibliotečke mreže u Norveškoj počeo je krajem 19. vijeka uvođenjem bibliotečkog sistema po ugledu na anglo-američki sistem u Javnoj biblioteci u Oslu, Dajhman biblioteci.⁵⁵ Ovo je prva biblioteka u Norveškoj sa javno dostupnim knjigama, koje su organizovane po Djujijevom sistemu.⁵⁶

Bibliotekarska revolucija nije obuhvatila samo Oslo već i druge gradove Norveške, mnogi bibliotekari su išli na obuku u SAD u cilju unaprijeđenja struke. Do 1901. godine postojalo je 650 javnih biblioteka, a samo polovina njih dobijala je subvencije države.

U sastavu Ministarstva za obrazovanje i crkvene poslove osnovan je Sektor za biblioteke 1902. godine, koji je davao predloge za unapređenje bibliotečke mreže, a

⁵¹Lis Byberg, „A Short History of Norwegian Public Libraries and How they Got That Way”, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 42-43.

⁵²Biblioteke su u tom periodu finansirane iz privatnih fondova, bez podrške države.

⁵³Henrik Vergeland, pisac, istoričar i lingvista. Smatra se da je tokom 19. vijeka imao odlučujući uticaj na očuvanje norveške kulturne baštine.

⁵⁴Eilert Sundt, norveški teolog i sociolog, urednik i autor brojnih članaka jednog od najuticajnijih časopisa toga doba, *Prijatelj naroda*.

⁵⁵Biblioteka je dobila ime po Karlu Dajhmanu (1705-1780), norveškom biznismenu i filantropu, koji je zavještao 7000 knjiga i 150 manuskripta gradskoj biblioteci u Oslu. Osnivanjem biblioteke 12. januara 1785. godine, Dajhmanov legat postaje njen početni fond.

⁵⁶Melvil Djuji (1851-1931) je prvo izdanje *Decimalne klasifikacije (DDK)* objavio 1876. godine. U američkim bibliotekama je *Djuiev sistem decimalne klasifikacije* dugo bio najprimjenjivaniji klasifikacioni sistem. Od nje je nastala *Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK)*, koja je danas najkorišćeniji sistem bibliotečke klasifikacije.

Norveško udruženje bibliotekara je osnovano 1913. godine. Najveću promjenu u javnom bibliotekarstvu Norveške donio je *Zakon o bibliotekama Kraljevine Norveške* koji je usvojen 1935. godine, a kojim je predviđena državna pomoć za sve biblioteke, uspostavljanje matičnih biblioteka i slobodan pristup fondu.⁵⁷

Ekspanzija javnih biblioteka počela je nakon Drugog svjetskog rata, kada se ulaže mnogo u bibliotečku arhitekturu, dječija odjeljenja, specijalna odjeljenja i dr. Godine 1949. pri Ministarstvu osniva se Direktorat za školske i javne biblioteke. Novi *Zakon o bibliotekama* usvojen je 1947. godine, a prema njegovim odredbama lokalne uprave su bile u obavezi da osnuju javne biblioteke. *Zakon o bibliotekama* je imao manje izmjene 1971. i 1985. godine.⁵⁸

Norveška ima dugu tradiciju jake lokalne vlasti, do sredine 1980-tih godina opštine su postale moderne profesionalne administracije koje nisu pod stalnom državnom kontrolom.⁵⁹

Devedesetih godina 20. vijeka javne biblioteke preživljavaju potpunu transformaciju u smislu automatizacije i kompjuterizacije poslovanja. Danas, javne biblioteke Norveške funkcionišu kao komunikacioni centri lokalnih zajednica.⁶⁰

Bibliotekarska mreža Norveške je sastavljena od 800 modernih javnih biblioteka, uključujući i bibliobuse, mobilne biblioteke. Većina gradova ima jednu glavnu biblioteku u čijem sastavu radi nekoliko bibliotečkih ogranaka.⁶¹ Među najuspješnijim javnim bibliotekama Norveške izdvajaju se Tromsa gradska biblioteka i arhiv, Javna biblioteka i kulturni centar Venesla i Dajhman biblioteka.

Tromsa gradska biblioteka i arhiv je otvorena 2005. godine i prostire se na 3500 m². Biblioteka je dio gradskog kompleksa, koji čine gradska hala, arhiv i bioskop. Fond biblioteke je smješten na četiri sprata i dijeli prostorije sa gradskim arhivom. Vizija menadžmenta je da biblioteka postane model javnih biblioteka sjeverne regije

⁵⁷Ђурашиновић, „Јавне библиотеке у Србији од 1919-1941. године“, 32.

⁵⁸Byberg, „A Short History of Norwegian Public Libraries...“, 46.

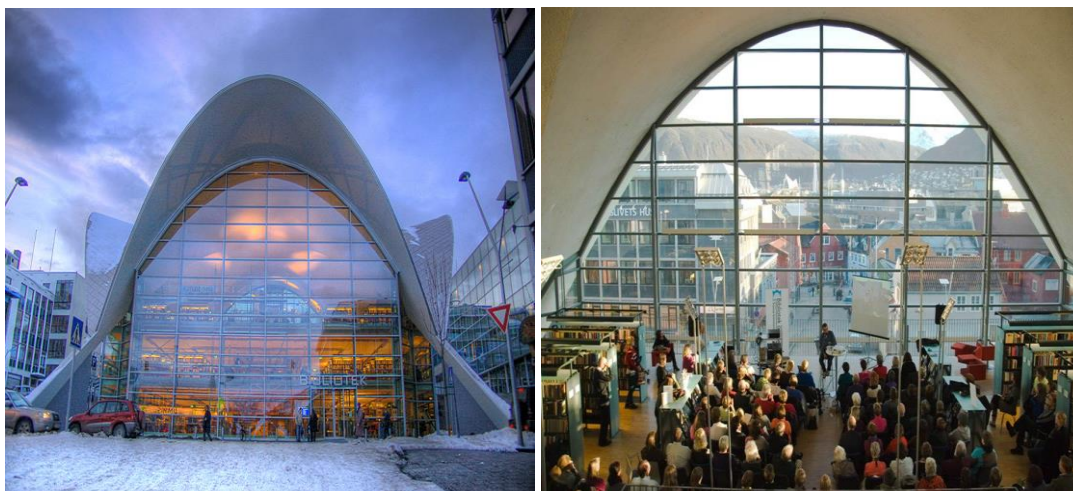
⁵⁹Isto.

⁶⁰Za korištenje usluga javnih biblioteka potrebna je članska karta, koja se dobija za svega par minuta na osnovu zahtjeva, sa kojom se mogu koristiti usluge svih javnih biblioteka u zemlji.

⁶¹David Nickel, „Libraries in Norway“, Life in Norway, preuzeto 25.09.2018, <https://www.lifeinnorway.net/libraries-in-norway/>.

Norveške. Biblioteka je 2006. godine zahvaljujući građanima Tromse dobila nagradu za najbolju uslužnu organizaciju.⁶²

Jedna od nainteresantnije dizajniranih bibliotečkih zgrada je Javna biblioteka i kulturni centar u Venesli, koja je završena 2011. godine. Biblioteka je smještena u samom centru grada i prostire se na površini od 1900 m². Glavna zgrada je izgrađena od drveta, u njoj dominira 27 drvenih brazdi koje drže krovnu konstrukciju i asociraju na skelet kitovih rebara. Ovo zdanje je privuklo mnogo pažnje javnosti i osvojilo je nekoliko nagrada za dizajn, među kojima je možda najznačajnija Norveška državna nagrada za najbolju građevinu 2012. godine.

Slika 2: Tromsa gradska biblioteka i arhiv

Osim građevina u kojima su smještene glavne gradske biblioteke u Venesli i Tromsi veoma interesantno zdanje će biti i zgrada javne biblioteke u Oslu. Renovirana Dajhman biblioteka će biti jedna od najmodernijih biblioteka u Evropi, njeno otvaranje za javnost planirano je tokom 2020. godine. Biblioteka posjeduje više od 1,5 miliona jedinica, na više od 40 različitih jezika. Ima 13 ogranaka, a njene fondove koristi preko 50% građana Osla. Osmišljena je kao moderna ustanova koja

⁶²1001 Libraries to see before you die, „Tromsø City Library and Archive”, preuzeto 09.05.2019, <https://1001libraries.wordpress.com/category/norway/>.

pored brojnih kolekcija knjiga posjeduje bioskopsku salu, medijski prostor, prostor za igru, kafe i restoranski prostor.

Slika 3: Javna biblioteka i kulturni centar Venesla

Kada padne noć zgrada mijenja svoj izgled, odnosno osvjetljenje je drugačije u zavisnosti od događaja koji se u njoj organizuju. Arhitektonsko rješenje ima za cilj da biblioteku transformiše u javni prostor u kome su dobrodošli svi građani bez obzira na interesovanja.⁶³

U Oslu je smještena i Nacionalna biblioteka Norveške,⁶⁴ koja je 2006. godine pokrenula projekat digitalizacije oko 250.000 knjiga svog fonda. Ovim projektom je po prvi put omogućeno da se na internetu besplatno nude knjige koje uživaju zaštitu autorskih prava. Ministar kulture je u oktobru 2012. godine pokrenuo privremeni digitalni servis bokhylla.no (norveški: polica za knjige). Na ovoj stranici bibliotekari Nacionalne biblioteke, postavljaju digitalizovana djela iz svog fonda. Budući da se,

⁶³Visit Oslo, „The new Deichman library“, Official travel guide to Oslo, preuzeto 09.09.2018, <https://www.visitoslo.com/en/your-oslo/new-architecture/on-the-horizon/new-deichman-library/>.

⁶⁴Nacionalna biblioteka Norveške je nastala od Univerzitetske biblioteke u Oslu koja je osnovana 1813. godine. Ona je 1989. godine transformisana u nacionalnu biblioteku. Fond je smješten na dvije lokacije, u centru Osla i u Mo i Rami. Ogranak u Mo i Rami nije otvoren za javnost, publikacije se mogu koristiti samo uz prethodnu rezervaciju. Zgrada u Oslu je renovirana na stogodišnjici proglašenja nezavisnosti Norveške, 2005. godine. Svečanom otvaranju renovirane Nacionalne biblioteke prisustvovala je kraljevska porodica.

prema norveškim zakonima, autorska prava gase 70 godina nakon smrti autora, autori i izdavači su plaćeni za digitalizaciju svojih djela, a oni koji ne žele da se njihova djela besplatno objavljuju na internetu mogu tražiti njihovo uklanjanje. Postoje i ograničenja na portalu, baza podataka je dostupna samo građanima Norveške, pristup iz inostranstva je omogućen samo naučnicima. Digitalizovane knjige se mogu samo čitati sa portala nije ih moguće sačuvati na personalnim računarima.⁶⁵ Na ovaj način se knjigama daje novi, virtuelni život. Za sada je „digitalizovana polica za knjige” jedinstven projekat u svijetu.

Slika 4: Projekat buduće Dajhman biblioteke

Norveška vlada daje slobodu lokalnim vlastima pri organizovanju njihovih javnih službi. *Zakonom o bibliotekama* koji je usvojen 2003. godine nije propisana obaveza da svaka opština mora imati javnu biblioteku sa stručno osposobljenim kadrom. Predlog vlade, *Reforma bibliotečkog sistema 2014*, koji je objavljen 2006. godine praćen je vladinim izvještajima *Biblioteka-centar znanja, susretanja i kulturna arena* i *Nacionalna strategija za digitalizaciju i promociju kulturne baštine*. Oba izvještaja su odobrena od norveškog parlamenta u proljeće 2009. godine. U izvještajima je između ostalog konstatovano:

⁶⁵Tanjug, „Besplatno čitanje knjiga na internetu – samo u Norveškoj“, *Blic*, preuzeto 01.02.2018, <https://www.blic.rs/vesti/svet/besplatno-citanje-knjiga-na-internetu-samo-u-norveskoj/r5vt7qn>.

- javne biblioteke posljednjih godina doživljavaju brojne izazove koje mogu preživjeti samo inovacijama u poslovanju;
- širok pristup znanju i obrazovanju je neophodan za razvoj ekonomije i društva koja je zasnovana na znanju;
- investiranje u javne biblioteke je direktna investicija u dobrobit društva kao cjeline;
- digitalna budućnost je neminovna i dominantna i
- javne biblioteke su arene diseminacije kulture i pismenosti.⁶⁶

Javne biblioteke Norveške su karakteristične po spektakularnim modernim arhitektonskim rješenjima, koja privlače pažnju kako turista tako i lokalnog stanovništva. One nude mogućnost pohađanja jezičkih kurseva, što je veoma interesantno podjednako za strance i Norvežane. Fondovi biblioteka su bogati podjednako knjižnom, audio i video građom. Biblioteke su obično kombinovani kulturni centri, koji objedinjavaju funkcije bioskopa, galerije, biblioteke, kafea, arhiva i sl. Na taj način se kreiraju centralna mjesta susretanja i povezivanja građana sa bibliotekama kao glavnim promoterima lokalne kulturne baštine.

1.1.2. Javno bibliotekarstvo Švedske

Kraljevina Švedska, prostire se na 449.964 km² istočnog dijela Skandinavskog poluostrva. Uprkos izrazito sjevernoj geografskoj širini klima u Švedskoj je uglavnom umjerena, što je posljedica tople, morske Golfske struje. U sjevernom, planinskom dijelu zemlje dominira subartička klima. Oko 15% površine Švedske se nalazi sjeverno od Artičkog kruga, ljeti ovdje sunce nikada ne zalazi, a veći dio zime je noć.

Prema podacima iz 2019. godine Švedska ima oko 10 miliona stanovnika, gustina naseljenosti je 22,43 st./km². Stanovnici Švedske imaju visok životni standard, a oko

⁶⁶Lelkny Haga Indergaard, „Norway Planning for a forward-looking library system”, *Scandinavian Library Quarterly* Vol. 43, no 2, (2010), preuzeto 20.09.2018, <http://slq.nu/?article=norway-planning-for-a-forward-looking-library-system>.

85% populacije živi u gradskim naseljima. Glavni grad, Štokholm ima oko 1 milion stanovnika.⁶⁷

Moderna Švedska je proizašla iz Kalmarske unije, koju napušta 1521. godine. Tokom 17. vijeka proširila je svoju teritoriju i formirala Švedsko kolonijalno carstvo.⁶⁸ Tokom 18. vijeka Švedska gubi veći dio svojih teritorija. U ratu protiv Rusije, koji je otpočeo 1741. godine, Švedska je pretrpjela težak poraz i bila je prisiljena Rusima prepustiti dio Finske. Godine 1814. izvršila je invaziju na Norvešku i ustanovljena je personalna unija između te dvije zemlje. Norveški parlament je raskinuo uniju sa Švedskom 1905. godine.⁶⁹

Sveštenstvo je dugo imalo odlučujuću ulogu u prosvjećivanju lokalnih zajednica širom Švedske. Prve parohijske biblioteke su osnovane početkom 19. vijeka. One su radile u sastavu osnovnih škola, a bibliotekar je bio obično školski učitelj.⁷⁰ Ove biblioteke su organizovane kao ustanove zatvorenog tipa bez finansijske podrške države. U periodu između 1828. i 1899. godine u više navrata tražena je podrška države za rad parohijskih biblioteka. Zahtjevi su odbijeni jer biblioteke nisu smatrane ustanovama od javnog interesa.

Anglo-američki sistem javnih biblioteka je u Švedskoj predstavljen krajem 19. i početkom 20. vijeka. Glavni promoter javnog bibliotekarstva bila je Alfhild Valfrid Matilda Palmgren (1877-1967),⁷¹ bibliotekarka Kraljevske biblioteke u Štokholmu, današnje Nacionalne biblioteke Švedske. Tokom 1907. godine uz finansijsku podršku države posjetila je SAD. Svoje impresije o javnim bibliotekama SAD objavila je u knjizi *Biblioteke i vaspitanje naroda* 1909. godine i njome probudila

⁶⁷Stanovništvo država i gradova u svijetu, „Švedska - Stanovništvo”, preuzeto 09.05.2019, <http://stanovnistvo.population.city/svedska/>.

⁶⁸Švedsko kolonijalno carstvo postojalo je od 1638. do 1663. i od 1785. do 1878. godine. Izraz „carstvo” nije službena terminologija, budući da su švedski kolonijalni posjedi bili ograničeni na nekoliko manjih područja, koja nikad nisu bila u njenom posjedu istovremeno.

⁶⁹New World Encyclopedia, „Sweden”, preuzeto 09.05.2019, <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Sweden>.

⁷⁰Magnus Torstensson, „Library spirit in Sweden-Two Missionary Phases”, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 75-77.

⁷¹Valfrid Palmgren inspirisana radom dječijih biblioteka u Americi, osnovala je prvu dječiju biblioteku u Štokholmu 1911. godine, zahvaljujući isključivo privatnim donacijama.

interesovanje za pitanje javnih biblioteka. Za veoma kratko vrijeme knjiga je prevedena na danski, holandski, finski i islandski jezik. Palmgren je u ovoj knjizi predstavila viziju budućih javnih biblioteka u Švedskoj. Prema njenom mišljenju biblioteke bi trebalo da budu finansirane od strane lokalnih samouprava, organizovane kao vaspitne institucije ne samo za visoko građanstvo, već za sve građane bez obzira na status.

Odlukom o javnim bibliotekama Kraljevine Švedske iz 1930. godine predviđeno je da država izdvaja oko 10.000 švedskih kruna za djelatnost javnih biblioteka. Na taj način omogućeno je da manji i srednji gradovi osnivaju moderne javne biblioteke sa stručnim bibliotekarskim osobljem, sa slobodnim pristupom fondu, odjeljenjima za djecu i čitaonicama sa referensnom zbirkom.⁷²

Oko 1950. godine uvode se mobilne biblioteke kao posebni servisi gradskih biblioteka. Većina javnih biblioteka je do 1950. godine bila smještena u nekadašnjim stambenim zgradama, školama ili marketima. Vremenom lokalne biblioteke dobijaju namjenski građene zgrade, zahvaljujući privatnim donacijama. U periodu između 1947. i 1963. godine, 75% opština je imalo jednu ili više namjenski građenih zgrada za biblioteke. Nakon Drugog svjetskog rata javne biblioteke u Švedskoj, zahvaljujući brzom ekonomskom rastu, razvoju društva i reformi lokalnih samouprava, doživljavaju preporod.⁷³

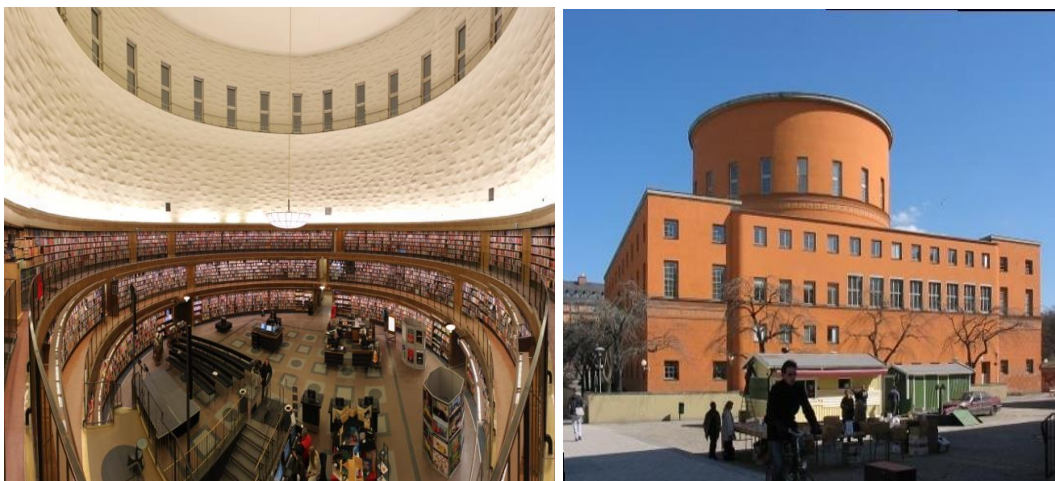
Danas Švedska ima unificiran sistem javnih biblioteka, koji čini 290 opština sa matičnim bibliotekama, sa oko 1200 javnih i 95 mobilnih biblioteka. Sve opštine Švedske imaju sopstvenu mrežu javnih biblioteka. Među njima se izdvajaju gradske biblioteke Štokholma i Malmea.

Zgrada gradske biblioteke Štokholma je jedan od najinteresantnijih projekata poznatog švedskog arhitekta Gunara Asplinda (1885-1940). Sagrađena je 1928. godine u centru grada. Matična je za 40 ogranaka i ima oko 200 zaposlenih. Ovo je bila prva biblioteka sa sistemom otvorenih polica u zemlji, što je značilo da korisnici mogu pristupiti knjigama bez asistencije bibliotekara. Njen fond danas broji oko 2 miliona tomova monografskih publikacija i oko 2,4 miliona jedinica neknjižne građe.

⁷²Torstensson, „Library spirit in Sweden-Two Missionary Phases”, 79.

⁷³Isto, 80-86.

Na zajedničkoj veb stranici javnih biblioteka Štokholma, mogu se naći osnovni podaci o radu svih biblioteka ovog grada. Podaci o lokaciji, radnom vremenu, aktuelnostima i dešavanjima prevedeni su na 12 svjetskih jezika (arapski, srpski, francuski, grčki, kineski, persijski, poljski, rumunski, španski, ruski, tajlandski i turski). Za korištenje usluga javnih biblioteka obavezna je članska karta koja je

Slika 5: Gradska biblioteka u Štokholmu

besplatna, a sa njom se mogu iznajmljivati knjige, filmovi i audio materijali. Članovi mogu pretraživati razne baze podataka preko personalnih kompjutera sa velike razdaljine ili direktno iz biblioteke. Takođe, članovi imaju mogućnost preuzimanja i korišćenja elektronskih knjiga, filmova, muzika i novinskih članaka na personalnom kompjuteru. Biblioteke tokom cijele godine organizuju razne događaje, poput okupljanja uz pjesmu, pozorišne predstave, filmske projekcije. Ove priredbe se mogu posjećivati bez članske karte.⁷⁴

Jedna od najvećih javnih biblioteka Skandinavije je gradska biblioteka Malmea. Smještena je u parku uz glavnu ulicu grada u objektu površine 14.000 m². Malme je multikulturalno područje, u njemu žive emigranti sa 150 različitih govornih područja. Biblioteka ima oko 130 zaposlenih, godišnje je posjeti oko 970.000 korisnika, koji

⁷⁴Stokholms stadsbibliotek, „Bosanski/Hrvatski/Srpski/Bosniska/Kroatiska/Serbiska“, preuzeto 19.09.2018, <https://biblioteket.stockholm.se/language/other-languages-andra-spr%C3%A5k/bosanskihrvatskiserpski-bosniskakroatiskaserbiska>.

iznajme oko 1.450.000 jedinica građe. Stari dio zgrade, koji liči na zamak, sagrađen je 1946. godine. Savremeni dio zgrade je sagrađen 1997. godine, a čine ga kvadratna zgrada sa čitaonicom, koja je okrenuta ka parku, i kružna zgrada, koja povezuje staru i novu zgradu glavnim ulazom i kafeom.⁷⁵

Slika 6: Gradska biblioteka Malmea

Prvi zakon o javnim bibliotekama donesen je 1965. godine. Švedski bibliotekari su dugo čekali ovaj zakon, jer su uvidjeli koliko su bibliotečki zakoni uticali na razvoj biblioteka u Danskoj i Finskoj. Novi zakon o bibliotekama proglašen je tek 1997. godine.⁷⁶ Ovaj zakon nije u potpunosti obavezujući, on se najviše oslanja na odluke lokalne samouprave. Zakonom iz 1997. godine, koji je još uvijek na snazi, po prvi put je predviđena finansijska podrška države „za postizanje ravnomjernog nivoa razvoja, za inovacije i unapređivanje čitanja.”⁷⁷

Ministarstvu kulture podređeno je više od 40 državnih ustanova i agencija za kulturu, ono sprovodi kulturnu politiku u oblasti umjetnosti, kulturnog nasleđa,

⁷⁵Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: Malmø City Library”, preuzeto 21.09.2018, <https://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/malmoe-city-library/>.

⁷⁶John Helling, *Public Libraries and their National Policies: international case studies* (Oxford: Chandos Publishing, 2012), 80.

⁷⁷Барбара Шлајхаген, „Корисна европска искуства: делови излагања Барбаре Шлајхаген на 11. Прослави Дана библиотекарa немачке покрајине Тирингије“, *Панчевачко читалиште* Год. 5, бр. 8 (2006): 35.

medija, dizajna, religije i sporta. Švedski savjet za kulturu (*Staten Kulturråd*) je vladina agencija, čiji je glavni zadatak implementacija kulturne politike i raspodjela finansijskih sredstava iz budžeta države za pojedine oblasti, a među njima su i biblioteke. Na nacionalnom nivou, Švedski odbor za umjetnost organizuje brojne projekte i kurseve za razvoj javnih biblioteka. Interesantno je da se Uredbom Vlade o osnivanju Fonda švedskih pisaca iz 1962. godine, isplaćuje kompenzacija autorima srazmjerno broju pozajmica njihovih knjiga u bibliotekama.

Švedski zakon o bibliotekama ističe da biblioteka treba da brine o razvoju jezika, a poseban paragraf se odnosi na rad sa djecom. Posebna pažnja se poklanja djeci čitaocima, jer se u najranijem dobu formiraju kako navike čitanja tako i navike mišljenja, pa ih dijete mora razvijati mnogo prije polaska u školu. Brojni su projekti koji su namjenjeni djeci najmlađeg uzrasta poput *Knjigu na poklon*, *Jezik na vrhovima prstiju*, *Gricni knjigu*, *Čitaj mi, tata*, *Unuci sviju nas*, *Zvono za knjigu i dr.*⁷⁸

Nacionalna biblioteka Švedske, Kungliga (*švedski: kraljevska*) je agencija švedske Vlade, dio je Ministarstva za istraživanje i obrazovanje. Ona predlaže i sprovodi nacionalnu platformu bibliotečke djelatnosti. Njena izgradnja je počela 1871. godine, a završena 1878. godine. Kungliga je sagrađena u Štokholmu u Humlgarden parku. Eksterijer je izgrađen po ugledu na znamenita zdanja iz Londona i Pariza. Ispod površine Kunglige izgrađene su podzemne prostorije sa policama dužine 173 km na kojima je smješten veći dio fonda biblioteke. Biblioteka je javno dostupna svima. Istraživanje švedske nacionalne baštine je uvijek dobrodošlo. Kungliga posjeduje veći broj čitaonica i prostorija za upotrebu audio-vizuelnih materijala, mikrofilmova, periodike, kafe i restoran.⁷⁹

Nacionalna biblioteka Švedske ima fond od 18 miliona bibliotečkih jedinica, i oko 350 zaposlenih koji su na stalnoj usluzi stotinama korisnika, koji je svakodnevno

⁷⁸ Жељко Вучковић и Гордана Стокић Симончић, „Читање, кликтање и мишљење у дигиталном добу“, *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 9, бр. 19 (2011): 11.

⁷⁹ National Library of Sweden, „About us“, preuzeto 11.10.2018, <http://www.kb.se/english/about/>.

posjete. Posjeduje sedam digitalnih baza podataka, koje su neophodne pri akademskim i naučnim istraživanjima bilo kog tipa:

1. Libris – zajednički katalog više od 300 švedskih biblioteka, koji broji preko 6,5 miliona zapisa;
2. Švedska medijska baza podataka – SMDB, koja posjeduje blizu 8 miliona sati švedskih filmova, tv programa, radio emisija i muzike;
3. Regina – lokalni katalog štampanih i elektronskih publikacija fonda Nacionalne biblioteke;
4. Swepub – servis namijenjen istraživačima, u njemu su deponovani školski članci i doktorske disertacije svih švedskih univerziteta;
5. Ediffah – nacionalni servis namijenjen istraživačima rukopisa i legata;
6. Baza bibliotečke statistike;
7. Digitalna baza periodike.⁸⁰

Javne biblioteke Švedske imaju veoma bitnu ulogu u kampanjama koje promovišu knjigu i čitanje. Za razliku od norveških biblioteka, objekti u kojima su smještene biblioteke su tradicionalnog dizajna, smještene u centrima gradova. Zakonska legislativa u bibliotečkoj djelatnosti nije u cjelosti obavezujuća, pa ipak biblioteke imaju posebnu ulogu u demokratizovanju znanja i obezbijedivanju neograničenog pristupa informacijama upotrebom savremenih medija.

1.1.3. Javno bibliotekarstvo Finske

Republika Finska prostire se na 338.145 km² Skandinavskog poluostrva, a graniči se sa Norveškom, Švedskom i Rusijom. Nazivaju je zemljom jezera i šuma jer je više od dvije trećine njene površine pod šumama, a ima između 60.000 i 70.000 jezera.

⁸⁰National Library of Sweden, „Our Collections“, preuzeto 11.10.2018, <http://www.kb.se/english/collections/>.

Zbog uticaja okolnih vodenih površina, klima je znatno manje ekstremna nego što se očekuje, mada je krajnji sjever veoma hladan.⁸¹

Prema podacima iz 2019. godine Finska ima oko 5,5 miliona stanovnika, gustina naseljenosti je svega 16,59 st./km², što je čini jednom od najređe naseljenih zemalja Evrope. Više od 2/3 stanovnika živi u južnim djelovima zemlje, gdje se nalazi i glavni grad Helsinki, sa oko 650 hiljada stanovnika.

Prošlost Finske je vezana za dug period dominacije Šveđana, i s druge strane Rusa. Etnogenetski ni sa jednim susjedima nemaju ništa zajedničko. Finci su narod ugro-finskog porijekla, najbliži etnički srodnici su im Mađari. Šveđani su pokorili i politički sebi prisvojili cijelu Finsku u 13. vijeku. Ona je bila u njihovom posjedu sve do 1809. godine, kada je postala autonomno Veliko Vojvodstvo Ruske imperije. Finska postaje samostalna država 1917. godine.⁸²

Fenomanija, Finski nacionalni pokret predvođen od strane filozofa i novinara Johana Vilhelma Šnelmana (1806-1881), podrazumjevala je jačanje finskog kulturnog identiteta i uvođenje finskog kao vodećeg jezika u svim sferama života: obrazovanju, nauci, administraciji i književnosti.⁸³ Prema Šnelmanu, čitanje je osnov sticanja znanja, njegovi istomišljenici su upravo zbog toga javne biblioteke postavili na poseban pijedestal u programu za obrazovanje fenomanijskog pokreta. Kako je pokret jačao, tako je broj biblioteka u zemlji rastao.⁸⁴ Finski jezik je počeo da se koristi u administraciji 1863. godine, tokom samo jedne godine postao je dominantan u društvu i upravi.

Moderan koncept javnih biblioteka, kao slobodnih izvora znanja za sve građane, počeo je masovno da se širi krajem 19. i početkom 20. vijeka. Javne biblioteke su se razvijale po ugledu na američke biblioteke, finski bibliotekari su putovali u Ameriku kako bi stekli znanje u vezi sa bibliotečkom strukom.

⁸¹Stanovništvo država i gradova u svijetu, „Finska - Stanovništvo”, preuzeto 13.05.2019, <http://stanovnistvo.population.city/finska/>.

⁸²New World Encyclopedia, „Finland”, preuzeto 09.05.2019, <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Finland>.

⁸³Švedski jezik je u Finskoj dugo bio dominantan u upravi i školstvu.

⁸⁴Ilkka Makinen, „History of Finnish Public Libraries in a Nutshell”, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 109-115.

Novi bibliotekarski koncept se širio organizovanjem bibliotekarskih kurseva u saradnji sa Finskim bibliotekarskim udruženjem, koje je osnovano 1910. godine. Norveška je takođe imala veliki uticaj na Finsku, kao zemlja sa najrazvijenijom bibliotečkom mrežom u tom periodu. Kada je državni komitet planirao razvoj bibliotečke djelatnosti, njihov sekretar Vilijam Spinola je 1906. godine obišao sve nordijske biblioteke, a najbitnija stanica su bile upravo norveške biblioteke. U periodu kada je Finska bila autonomna pokrajina Rusije, finski parlament nije mogao da da direktnu finansijsku podršku za razvoj bibliotečke mreže, zbog toga su gradske vlasti koristile lokalne takse kao podršku u izgradnji javnih biblioteka. Nakon dobijanja nezavisnosti 1917. godine, bibliotekarski pokret se rapidno širi i dalje po ugledu na anglo-američki i norveški model javnih biblioteka.⁸⁵

Kult knjige u Finskoj je izuzetno razvijen, oko 80% građana ima člansku kartu biblioteke, a „svaki Finac pročita 21 knjigu godišnje, što je duplo više od preporučenog evropskog standarda.”⁸⁶ Današnje biblioteke u Finskoj su veoma opremljene, posjećene, razvijene i najčešće smještene u najljepšim zgradama i najljepšim djelovima gradova. Biblioteke imaju za cilj da promovišu virtuelne, mrežne usluge, obrazovne i kulturne sadržaje, kako bi dale jednake mogućnosti građanima za ličnu kultivaciju.

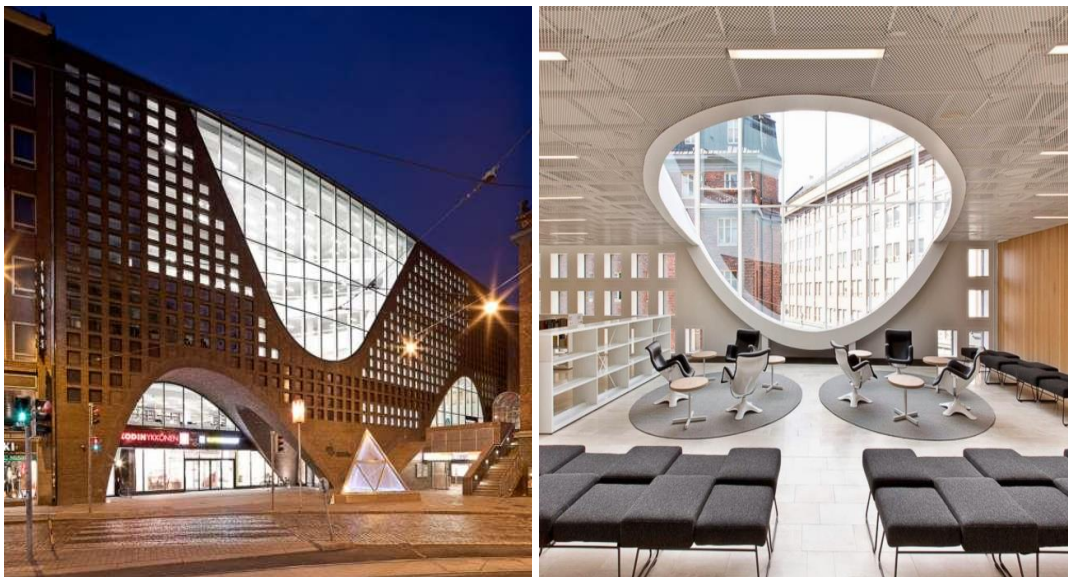
Bibliotečku mrežu Finske čini 319 matičnih opštinskih biblioteka sa 496 ogranaka i 155 bibliobusa.

Nacionalna biblioteka u Helsinkiju je glavna, centralna biblioteka Finske, nekada je bila univerzitetska, a danas je najveća naučna biblioteka ove zemlje. Centralna biblioteka služi i djeluje kao nacionalni bibliotečki centar, promovise saradnju biblioteka i zajednički razvoj bibliotečke mreže Finske. Nju podjednako finansira grad Helsinki i Ministarstvo prosvjete. Zgrada Finske nacionalne biblioteke je obilježje arhitekture 21. vijeka. Kada zakoračite u ovo veličanstveno zdanje shvatite kako može funkcionisati i izgledati biblioteka koja ima svesrdnu podršku države, koja je shvatila značaj i ulogu biblioteka u društvu, na lokalnom, nacionalnom i

⁸⁵Isto, 116-119.

⁸⁶Tarja Mitrovć, „Ponešto o bibliotekama u Finskoj”, Moja Finska, preuzeto 24.08.2018, <http://mojafinska.blogspot.com/2012/08/ponesto-o-bibliotekama-u-finskoj.html>.

internacionalnom nivou. Biblioteka je dizajnirana od strane arhitekata ALA-e i osmišljena je kao „dnevni boravak” grada, posjeduje 3D štampač, muzički studio i bioskopsku salu.⁸⁷

Slika 7: Nacionalna biblioteka u Helsinkiju

Sve javne biblioteke Helsinkija, Aspoa, Kauniainen i Vantaa su međusobno povezane onlajn mrežom, HelMet biblioteka (Helsinki Metropolitan Area Libraries) Korisnik ove mreže ima pristup uslugama 64 biblioteke, sa 3,4 miliona tomova građe i preko 900 zaposlenih. Onlajn usluge, poput, rezervisanja i dostavljanja tražene literature u vašoj lokalnoj biblioteci, davanja onlajn odgovora na tražene informacije, dostavljanja besplatnih elektronskih knjiga, elektronskih časopisa, filmova, muzike i dr. su stalne. Na HelMetu možete naći kontakt i ostale bitne informacije o svim bibliotekama članicama. Godišnje su biblioteke Helsinške regije posjećene oko 22 miliona puta, od kojih je 10 miliona onlajn posjeta, a izvrši se oko 17 miliona pozajmica.⁸⁸

⁸⁷Danai Christopoulou, „The most beautiful libraries in Book-loving Scandinavia“, Culture trip, preuzeto 27.08.2018, <https://theculturetrip.com/europe/norway/articles/the-most-beautiful-libraries-in-book-loving-scandinavia/>.

⁸⁸HelMet libraries, „What is HelMet“, preuzeto 25.09.2018, http://www.helmet.fi/en-US/Info/What_is_Helmet.

Među javnim bibliotekama Helsinkija, kao interesantne primjere iz prakse izdvajamo Biblioteku 10 i Milupro medijsku biblioteku.

Biblioteka 10 je jedno od najposjećenijih mjesta u Helsinkiju, otvorena je 2005. godine u prostoru starog poštanskog ureda u blizini željezničke stanice. Renoviranjem, biblioteka je dobila divan prostor za organizovanje brojnih događaja i aktivnosti. Biblioteka zauzima prostor od 800 m², u njoj je 28 zaposlenih, a godišnja posjeta je 566.350 ljudi. U sklopu biblioteke postoji i audio-video studio, pa se čak mogu iznajmiti instrumenti i snimiti audio i video zapisi u izolovanom studiju, uz asistenciju kvalifikovanih bibliotekara. Biblioteku na mjesečnom nivou posjeti preko 50.000 korisnika.⁸⁹

Slika 8: Biblioteka 10 u Helsinkiju

Milupro medijska biblioteka je otvorena u predgrađu Helsinkija 1997. godine, u tržnom centru, okružena kafeima i radnjama. Cilj ove biblioteke bio je da se podrže aktivnosti stanovništva ovog predgrađa, koje je uglavnom naseljeno emigrantima niže platežne moći. Nakon renoviranja 2011. godine broj korisnika je udvostučen.

⁸⁹Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: Library 10 in Helsinki”, preuzeto 21.09.2018, <https://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/library-10-helsinki/>.

Biblioteka je smještena u prostoru od 150 m², u njoj su zaposlena 3 bibliotekara, mjesečno ima oko 5.000 posjeta, a godišnje oko 61.500. Osim tradicionalne bibliotečke građe, biblioteka nudi usluge poput: iznajmljivanja termina u jednom od medijskih centara sa obučeni bibliotekarom koji može pružiti pomoć u obradi slike, snimanju video zapisa, iznajmljivanja laptopa sa određenim brojem e-knjiga, usluge promjene formata video zapisa sa VHS kasete na DVD i dr.⁹⁰

Kada je riječ o bibliotečkoj legislativi, za razliku od Norveške i Švedske, Finska je jedna od rijetkih zemalja koja redovno aktuelizuje zakon o bibliotekama. U Finskoj zakon o bibliotekama postoji od 1928. godine i spada u najstarije zakone u Evropi, a nakon ovog usvojeni su zakoni 1966, 1986, 1992. i 1999. godine. Ključna odredba poslednjeg zakona o bibliotekama je da je svaka opština u obavezi da osnuje javnu biblioteku. Ovo je prvi zakon koji predviđa evaluaciju poslovanja. Svrha evaluacije je da se unaprijedi i promoviše informacioni servis u bibliotekama na svim nivoima. Svaka opština je dužna da učestvuje u evaluaciji. Biblioteke su prema ovom zakonu dužne da stalno unapređuju virtuelne i interaktivne usluge na mreži, da sarađuju sa drugim nacionalnim i internacionalnim bibliotekama, a zapošljavanje stručno osposobljenog kadra je obavezno.⁹¹

Biblioteke se finansiraju iz budžeta lokalnih samouprava, veće projekte poput izgradnje zgrada, kreiranja velikih elektronskih baza podataka, kupovina bibliobusa i sl. finansiraju Ministarstvo prosvjete i lokalna samouprava, zajedničkim snagama. Možemo zaključiti da je državi veoma bitno da njeni građani imaju potpuno besplatan pristup svim izvorima informacija kako bi kontinuirano stekli nova znanja i informatičke vještine.

Pored svega navedenog za pohvalu je i to da se stanovnici Finske na svakom koraku animiraju da čitaju knjige. Bibliobusi imaju veliku ulogu u tom procesu, oni su sastavni dio svakog lokalnog bibliotečkog sistema. Biblioteke na točkovima imaju veliki značaj za Fince, njih je oko 200 i svaka od njih ima maršrutu od oko 400 km,

⁹⁰Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: Myllypuro Media Library“, preuzeto 21.09.2018, <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/myllypuro-media-library-helsinki/>.

⁹¹Шлајхаген, „Корисна европска искуства...“: 36.

sa oko 17000 stajališta. U Turku je 2011. godine Festivalom bibliobusa obilježeno 50 godina od kretanja prvog bibliobusa na put.

Finsko udruženje bibliotekara danas ima oko 2.000 članova. Rad udruženja se manifestuje kroz članstvo u međunarodnim bibliotečkim organizacijama, organizaciju bibliotečkih kampanja, uticaj na donosioce političkih odluka, organizovanje nacionalnih kurseva, projekata, konferencija, debata, izdavačku djelatnost i dr.

Članovi Finskog udruženja bibliotekara 2010. godine su predložili putovanje biciklom od oko 70 km kao način za promocije biblioteka i razmjenu iskustava na nekonvencionalan način. Već naredne godine ovaj predlog je prerastao u *Cycling for Libraries*,⁹² najveću ne-konferenciju u bibliotečkom svijetu, koja omogućava učenje bez sjedenja u zatvorenom, bez referata, bez power point prezentacija... Tokom konferencije stotinak bibliotekara i prijatelja biblioteka, prelazi desetine kilometara dnevno, zaustavljaju se u lokalnim bibliotekama u kojima ih dočekuju kolege, predstavnici lokalne vlasti i građani. Na taj način biblioteke postaju vidljivije, sklapaju se prijateljstva i stvaraju se nova iskustva koja se mogu primjeniti u struci.⁹³

Svečano otvaranje renoviranih zgrada javnih biblioteka, stalna reorganizacija poslovanja, organizovanje seminara i predavanja za zaposlene su svakodnevica finskog bibliotekarstva. Jedinstvena funkcija biblioteka je da skupljaju, organizuju, vrednuju, čuvaju i nude na korištenje javno dostupan materijal bez obzira na formu u koju je „upakovan”. Uloga biblioteke kao organizatora znanja koje se nudi preko mreže postaje sve važnija. Finska vlada je poslednjih godina mnogo investirala u promovisanje bibliotečkog umrežavanja, oko 80% biblioteka obezbijeduje besplatan javni pristup svojim katalozima preko interneta, bibliotečka djelatnost je skoro u potpunosti kompjuterizovana.

⁹²*Cycling for Libraries 2020* će se organizovati u Hrvatskoj u periodu između 30. juna i 5. jula, a biciklisti-bibliotekari preći će relaciju Zagreb-Rijeka (200 km). – *Cycling for libraries*, „Croatian cyclolibrarians to organize a five-day tour in 2020”, preuzeto 22.11.2019, <http://www.cyclingforlibraries.org/>.

⁹³Claudia Serbanuta i Annie Pho, „Public Relations Powered by Cycling Librarians”, *Чумарууме* Год. 12, бр. 23 (2013): 35.

Finska ima izuzetno razvijen osjećaj za socijalnu i kulturološku raznolikost svojih građana i želju da građanima stvori uslove za stalno usavršavanje. Ulaganje u biblioteke za njih je investiranje u demokratiju. Biblioteke Finske imaju vitalnu, višeslojnu ulogu u društvu znanja.

1.1.4. Javno bibliotekarstvo Danske

Kraljevina Danska je najmanja zemlja Skandinavije. Smještena je na sjeveru Evrope na površini od 43.094 km², graniči se sa Njemačkom. Danska se sastoji od poluostrva Jutland i 406 ostrva od kojih je 108 naseljeno. Mnoga veća ostrva spojena su mostovima, a dobra je i povezanost ostrva trajektima.

Prema podacima iz 2019. godine Danska ima oko 5,7 miliona stanovnika, sa naseljenošću od 133,73 st./km², što je čini jednom od najgušće naseljenih zemalja sjeverne Evrope. Glavni grad je Kopenhagen koji ima oko 1,3 miliona stanovnika.⁹⁴ Danska sa veoma modernom tržišnom privredom ima vrlo visok životni standard.

Kralj Danske je tokom istorije vladao djelovima Engleske i Irske, Norveškom, Švedskom, Finskom, Islandom, Francuskom i dijelovima Devičanskih ostrva, Trankebarom u Indiji, djelovima obala Baltičkog mora i današnjom sjevernom Njemačkom. Nakon njemačko-danskog rata 1864. godine, Danska znatno slabi. Nakon poraza bila je prisiljena ustupiti vojvodstva Šlezvig, Holštajn i Saks-Lauenberg Pruskoj i Austriji. Ovo je ostavilo duboke tragove u danskom nacionalnom identitetu.⁹⁵

Preteče javnih biblioteka u Danskoj bile su „kolekcije knjiga” koje su otvarane kao neprofitne organizacije. One su osnivane od strane lokalnih udruženja koja su bila njihovi glavni finansijeri. Rad ovih insitucija finansiran je u određenoj mjeri i od članarina. Glavna podrška u radu „kolekcija knjiga” bili su učitelji i sveštena lica,

⁹⁴Stanovništvo država i gradova u svijetu, „Danska - Stanovništvo”, preuzeto 13.05.2019, <http://stanovnistvo.population.city/danska/>.

⁹⁵New World Encyclopedia, „Denmark”, preuzeto 09.05.2019, <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Denmark>.

koji su bili zaduženi za podučavanje i čitanje.⁹⁶ Najveća promjena u radu ovih organizacija se dogodila u prvom talasu industrijalizacije od 1876. do 1882. godine, u tom periodu privatne fondacije doniraju velike sume novca u cilju unapređenja rada „kolekcija knjiga”. Veoma značajan momenat za razvoj javnog bibliotekarstva je izdavanje knjige *Javne kolekcije knjiga*, Šaka Štinberga 1900. godine. Ubrzo nakon izdavanja ove knjige osniva se Udruženje kolekcija knjiga i Dansko udruženje bibliotekara.

Hans O. Lange (1863-1943), direktor Kraljevske biblioteke u Kopenhagenu, je na prvom zvaničnom sastanku Udruženja bibliotekara u Arhusu 1909. godine prezentovao svoju viziju bibliotečkog sistema Danske. Njegova ideja bila je stvaranje povezanog javno dostupnog sistema biblioteka (školskih, lokalnih, regionalnih, univerzitetskih i Nacionalne biblioteke na vrhu sistema). Članovi Udruženja bibliotekara i Udruženja kolekcija knjiga dugo su raspravljali o strategiji razvoja biblioteka u zemlji. Nakon objedinjavanja ova dva udruženja i formiranja Danskog udruženja biblioteka 1919. godine, sačinjen je prvi zvanični dokument o javnim bibliotekama, *Danski akt o javnim bibliotekama*, koji je sledeće godine usvojen u državnom parlamentu.⁹⁷

Danska je jedna od zemalja koje redovno aktuelizuju zakon o bibliotekama, a prvi put je proglašen 1920. godine. Ovim zakonom se osim regulisanja obaveza opština i države u finansiranju, reguliše i međusobna saradnja između različitih tipova biblioteka. Zakonom se garantuje multimedijalna ponuda u javnim bibliotekama, korišćenje usluga je besplatno, a rad javnih biblioteka se finansira uglavnom iz državnog fonda.⁹⁸ Lokalna i državna vlast daju stalnu podršku razvoju ideje modernog bibliotekarstva. Nakon izmjena u zakonu o bibliotekama 1964. godine, biblioteke se više ne smatraju samo informativnim centrima već i ustanovama sa kulturnom misijom. Uloga javnih biblioteka više nije samo

⁹⁶Martin Dyrbye, „From Vocation to Profession – Innovation and Change in the Focus of Librarianship 1905-1966”, u *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, ur. Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson (Tampere: Hibolire, 2009), 50.

⁹⁷Isto, 50-52.

⁹⁸Шлајхаген, „Корисна европска искуства...”: 36.

prosvjetljivanje i opismenjivanje, već i stimulisanje kulturne aktivnosti pojedinca i zemlje.⁹⁹

Biblioteke se danas suočavaju sa velikim izazovima, jedan od njih je stalan pritisak digitalnog snabdijevanja, a drugi je zadovoljenje radikalno izmijenjenih potreba savremenih korisnika. Oko 2/3 Danaca koristi usluge javnih biblioteka, one su najposjećenije ustanove kulture u zemlji. Kulturna politika Danske na jedinstven i uzbudljiv način interpretira prostor i funkciju javnih biblioteka.

Preporuka Ministarstva kulture, pod čijim okriljem radi Agencija za biblioteke i medije i Komisija za javne biblioteke, je da mora postojati gradska inicijativa za uspostavljanje partnerstva između javnih biblioteka i obrazovnih institucija. Dvije od tri danske opštine ima plan sprovođenja izmjena rada javnih biblioteka, kojima se one unaprijeđuju za nove zadatke.

Zadatak Komisije za javne biblioteke, je da procijeni ulogu javnih biblioteka i da predloži novi koncept savremenih bibliotečkih usluga. Rezime Komisije objavljen je 2010. godine pod naslovom *Javne biblioteke u dobu znanja*, zasnovan je na izvještaju iz 2008. godine, *Budućnost bibliotečkih usluga za djecu*.

Strategija razvoja bibliotečke djelatnosti je zasnovana na povećanju pristupa informacijama i znanju, mijenjanjem fizičkog koncepta biblioteke. Biblioteke se otvaraju u zabavištima, nerazvijenim regijama, kafeima, čitalačkim klubovima i dr. Preporuke Komisije se mogu grupisati u pet poglavlja: *Otvorene biblioteke; Inspiracija i učenje; Danska digitalna biblioteka; Partnerstva i Profesionalni razvoj*.¹⁰⁰ Preporuke su zasnovane na individualnoj potrebi doživotnog učenja upotrebom multimedijalnih izvora informacija i znanja.

Oko 180 javnih biblioteka u Danskoj su samouslužne, odnosno *otvorene biblioteke*. Prva biblioteka ovog tipa bila je Silkeborg javna biblioteka u Jutlandu, koja je otvorena 2004. godine. Broj *otvorenih biblioteka* je u porastu, a ovaj program finansira Danska agencija za biblioteke. Korisnici biblioteka u periodu kada nema osoblja mogu sami „otključati” biblioteku zahvaljujući kartici, koja ih verifikuje pri ulasku. Iskustva pokazuju da je broj pozajmica i korisnika u porastu. Građani

⁹⁹Dyrbye, „From Vocation to Profession...“, 56.

¹⁰⁰Isto.

uglavnom brinu o svojim bibliotekama, veoma su rijetki slučajevi vandalizma i nereda. Međutim tu je i druga strana novčića, predstavnici političke moći zbog uspjeha ovog programa, smanjuju broj zaposlenih u javnim bibliotekama.¹⁰¹

Danska digitalna biblioteka je servis koji je razvijen na osnovu mnogih digitalnih baza javnih biblioteka. Lokalna uprava je odgovorna za razvoj jedinstvene nacionalne digitalne biblioteke, koja omogućava zajednički pristup tekstu, zvuku, slikama, igricama i ostalim relevantnim bazama. Cilj ovog programa je umrežavanje korisnika i stvaranje digitalizovane baze kulturnog nasleđa Danske.¹⁰²

Preporuke Komisije pod poglavljima *Inspiracija i učenje*, *Partnerstva* i *Profesionalni razvoj* se odnose na stalno unapređivanje djelatnosti u cilju privlačenja što većeg broja korisnika, upotrebom informacionih tehnologija i saradnjom sa ostalim kulturno-prosvjetnim institucijama.

Nacionalna strategija informacionog društva u Danskoj koja je prihvaćena 1995. godine zasnovana je na ideji o društvu koje dožvotno uči uz slobodan pristup informacijama. Uloga biblioteka u formiranju informacionog društva je veoma važna. Od 2000. godine sve biblioteke su u obavezi da obezbijede besplatan pristup internetu svim svojim korisnicima. Danske biblioteke su pozitivan primjer kako se najsavremenije informacione tehnologije mogu koristiti u procesu unapređenja društvene zajednice. Javne biblioteke su u periodu od 2000. do danas u potpunosti reorganizovale svoje poslovanje, pa je tako u svim javnim bibliotekama moguća onlajn rezervacija, produžavanje zaduženja, komunikacija sa bibliotekarima i dr. Korišćenje tradicionalnih štampanih medija je u potpunosti izjednačeno sa upotrebom savremenih medija poput, digitalnih baza podataka, CD-romova, DVD-jeva, Play station igrica i dr.

Među interesantnim primjerima iz prakse izdvajamo javne biblioteke Olborga, Orhusa, Orestada i Rentemesterveja.

¹⁰¹Jonna Holmgaard Larsen, „Open libraries in Denmark“, *Scandinavian Library Quarterly* Vol. 46, no. 3 (2013), preuzeto 27.09.2018, <http://slq.nu/?article=volume-46-no-3-2013-5>.

¹⁰²Isto.

Biblioteka u Olborgu je primjer razvoja biblioteke urbanog područja, njenom izgradnjom postavljen je standard za javne biblioteke Danske. Otvorena je 1980. godine na 13.000 m², a godišnje ima 495.000 posjeta. Prostor biblioteke je podijeljen po zonama, u zavisnosti od interesovanja korisnici biraju zonu kojoj će pristupiti. Postoje zone za odrasle, studente, djecu, multifunkcionalna sala za filmske projekcije, sala namijenjena za gejmere i dr.¹⁰³

Slika 9: Javna biblioteka u Olborgu

Orhus je drugi grad po veličini u Danskoj, udaljen je svega 187 km od Kopenhaga. Danas je poznati trgovački, kulturni i industrijski centar. Bibliotečku mrežu Orhusa čini 19 javnih biblioteka.¹⁰⁴ Sve biblioteke pružaju mogućnost besplatnog iznajmljivanja knjiga, časopisa, filmova, videoigrica, besplatne onlajn usluge, pristup internetu uz upotrebu kompjutera, rezervaciju prostora za organizovanje sastanaka, učenje i neke usluge građanskog biroa. Biblioteke su posebno orjentisane na potrebe lokalnog stanovništva, one su komunikativni i

¹⁰³Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: Aalborg Main Library“, preuzeto 28.09.2018, <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/aalborg-main-library/>.

¹⁰⁴Podatke o njihovom radu, adresi i aktivnostima možemo pronaći na zajedničkoj veb adresi www.aakb.dk.

informativni centri oblasti Orhusa. Vlasnik članske karte bilo koje od biblioteka, može pristupiti brojnim onlajn izvorima, odnosno bazama podataka. Audio i elektronske knjige, filmovi, novine, časopisi i stripovi mogu se skidati direktno sa veb stranica koje su u ponudi, poput: *eReoloen*, *Filmstriben*, *PressReader*, *RBdigital* i *Comic Plus*.¹⁰⁵

Slika 10: Javna biblioteka Dok1 u Orhusu

Javna biblioteka Dok1 je matična biblioteka svim javnim bibliotekama Orhusa. Smještena je u blizini katedrale, šoping ulica i obale rijeke. Dio je projekta koji ima za cilj transformisanje industrijske zone i brodske luke u urbano područje. Najveća je javna biblioteka Skandinavije, prostire se na površini od 35.000 m². Sa radom je počela 2015. godine, već naredne je proglašena za najbolju javnu biblioteku na IFLA kongresu u Ohaju.

Zgrada biblioteke je projektovana u skladu sa danskim standardima niske energetske efikasnosti iz 2015. godine. Na krovu su postavljeni solarni paneli površine 432 m². Biblioteka ima automatizovan parking sa 1000 parking mjesta. Na prvom spratu je smještena biblioteka za odrasle, kafe, čitaonica, velika sala,

¹⁰⁵Aarhus Bibliotekerne, „Online resources“, preuzeto 02.10.2018, <https://www.aakb.dk/online-resources>.

prostorija za učenje i sala za sastanke. Drugi sprat je namijenjen porodici, tu je dječija biblioteka sa odjeljcima za igru. Na ovom spratu je smještena administracija biblioteke i služba za građane. Posljednji nivo je u potkrovlju, u njemu su smještene prodavnice različitih profila.

Dok1 u svojoj ponudi ima sale za organizovanje različitih događaja, medijsku biblioteku, čitaonicu za učenje, kafe i dječiju biblioteku sa igraonicom. Ona je mjesto okupljanja, sastajanja i organizovanja različitih programa za djecu i odrasle. Stalni programi za odrasle su: *Jezik kafe*, *Hor mjeseca*, *Popravka kafe*, *Šah na rampi*, *Tura na engleskom* i *Pletenje kafe*. Dječiji programi: *Otvorena kuća i briga o zdravlju*, *Tatino igralište*, *Dječiji dani u biblioteci*, *Filmovi za najmlađe*, *Kreativne radionice*, *Filozofski klub za djecu*, *Tehnički klub*, *Pokemon klub* i dr. U sklopu biblioteke radi građanski šalter koji nudi usluge poput: pružanja administrativnih informacija, produžavanja i dobijanja ličnih dokumenata (zdravstvenih knjižica, pasoša, vozačkih dozvola) i zakazivanja ceremonija vjenčanja.¹⁰⁶

Reforma lokalnih samouprava 2007. godine imala je direktan uticaj na razvoj bibliotečke djelatnosti. Broj opština je pao sa 275 na 98, a broj biblioteka sa 681 na 550, ali obim biblioteka je porastao.

Kopenhagen kao glavni grad ima najveću bibliotečku mrežu u Danskoj, nju čini 20 javnih biblioteka. Skupština lokalne samouprave je usvojila Strategiju za razvoj javnih biblioteka za period od 2014. do 2019. godine. Cilj ove strategije je transformacija javnih biblioteka u građanske servise i mjesta u kojima se kreira novo znanje.¹⁰⁷

Najnovija javna biblioteka Kopenhagena otvorena je u maju 2012. godine u okrugu Orestad. Biblioteka funkcioniše kao kulturni centar, kao uobičajena javna i otvorena biblioteka i kao školska biblioteka, zbog uske saradnje sa lokalnom osnovnom i srednjom školom. Biblioteka je inovativna iz više razloga, na ulazu zgrade nalazi se veliki ekran osjetljiv na dodir, preko koga korisnik dolazi do svih informacija o aktivnostima i ponudi ustanove. Rad biblioteke je zasnovan uglavnom

¹⁰⁶Dok1, „The library“, preuzeto 02.10.2018, <https://dokk1.dk/english>.

¹⁰⁷Københavns Biblioteker, „About Copenhagen Libraries“, preuzeto 04.10.2018, <https://bibliotek.kk.dk/About>.

na veb komunikaciji, a sve u cilju navođenja korisnika da traže usluge biblioteke preko mreže sa posla, iz škole ili u vrijeme odsustva bibliotečkog osoblja.

Zgrada je podijeljena na dva nivoa, prvi nivo od 600 m² je namijenjen za zabavu, a drugi od 700 m² namijenjen je učenju. Prvi sprat je osmišljen da u jutarnjim časovima funkcioniše kao školska biblioteka, a u popodnevnom se transformiše u prostor za organizovanje kulturnih i obrazovnih programa. Na ovom spratu je moguće prilagoditi prostor za individualni i grupni rad. Jedina zatvorena prostorija biblioteke je bioskopska sala, koju čini jedna soba sa projektorom i platnom.¹⁰⁸

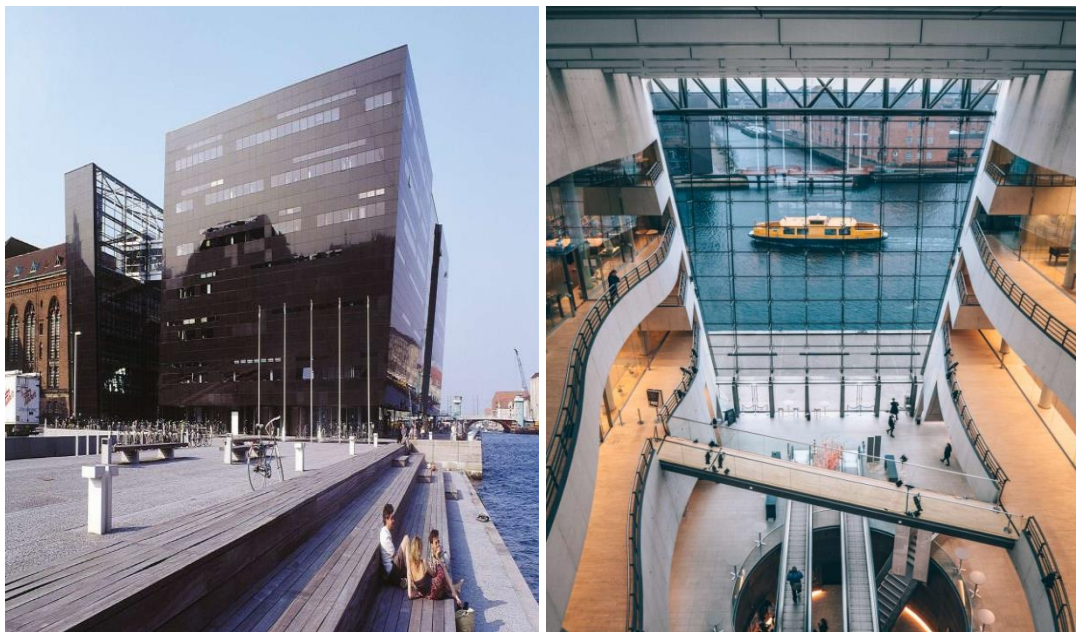
Slika 11: Javna biblioteka i kulturni centar Orestad

U Kopenhagenu je 2012. godine otvorena biblioteka Rentemestervej. Zgrada je jasno podijeljena u pet dijelova: dječiju biblioteku, biblioteku za mlade, biblioteku za odrasle i kulturni centar. Na posljednjem spratu zgrade, smješten je kulturni centar. Zidovi biblioteke su prekriveni grafitima, a u centralnom dijelu je prostor koji je

¹⁰⁸Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: Ørestad bibliotek“, preuzeto 28.09.2018, <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/oerestad-library-copenhagen/>.

osmišljen kao dnevni boravak. Neformalni dizajn enterijera poziva omladinu na druženje.¹⁰⁹

Zdanje u Kopenhagenu koje nesumnjivo ostavlja bez daha je nova zgrada Kraljevske biblioteke, u narodu je poznata kao Crni dijamant. Ime je dobila po karakterističnom dizajnu eksterijera i crnoj boji fasade od granita, uvezenog 1999. godine iz Zimbabvea, za potrebe njene izgradnje.

Slika 12: Kraljevska biblioteka u Kopenhagenu

Kraljevsku biblioteku osnovao je kralj Frederik III 1648. godine, kada je izgrađena prva zgrada ove biblioteke. Za javnost je prvi put otvorena 1793. godine. Ova biblioteka je 1989. godine objedinjena sa Kopenhagenskom univerzitetskom bibliotekom, koja je osnovana 1482. godine. Fondovi Danske nacionalne biblioteke za nauku i medicinu i Danskog narodnog arhiva takođe su objedinjeni sa fondom Kraljevske biblioteke.

¹⁰⁹Model Programme for Public Libraries, Inspirational cases, „Case: The Rentemestervej in Copenhagen NorthWest“, preuzeto 29.09.2018, <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/rentemestervej-library-copenhagen/>.

Zvanično ime ustanove je Kraljevska biblioteka, nacionalna biblioteka Danske i univerzitetska biblioteka Kopenhaga. Jedna je od biblioteka sa najbogatijim fondom na svijetu. Tu možemo naći rijetke knjige poput Gutenbergove Biblije iz 1456. godine, manuskripte Hansa Kristijana Andersena, privatnu zbirku Serena Kjerkegora, Kopenhagenski psaltir iz 12. vijeka, Hamburšku Bibliju iz 1255. godine i dr.

Moderna verzija biblioteke je mjesto okupljanja mladih studenata, kulturni centar sa bogatim izborom kulturnih događaja (koncerti, književne večeri i izložbe), kafeom i restoranom. Crni dijamant ima sedam potpuno tehnički opremljenih sala za organizovanje konferencija, seminara, sastanaka i koncerata. Sale se iznajmljuju po satu na osnovu postojećeg cjenovnika, u zavisnosti od opreme i kapaciteta koje nude.

Na predlog Ministarstva kulture 2017. godine, Državna i Univerzitetska biblioteka u Orhusu i Kraljevska biblioteka iz Kopenhaga su objedinjene u nacionalnu biblioteku Danske, Kraljevsku dansku biblioteku. Misija nacionalne biblioteke je formiranje jedinstvenog centra za prezentaciju i istraživanje kulturne baštine. Kao univerzitetska biblioteka ona pruža visok nivo podrške naučno-istraživačkom radu. Objedinjavanjem nacionalnog kulturnog blaga obezbijeđen je kvalitetniji digitalni pristup, pretraživanje, istraživački i naučni rad, kao i čuvanje kolekcija za buduće generacije.¹¹⁰

Danska je pionir u procesu sistemske primjene informaciono komunikacionih tehnologija u kulturnom sektoru, ali i u kreiranju specijalizovanih kulturnih portala. Inicijativu za osnivanje Danske kulturne mreže (Kulturnet Denmark) pokrenulo je dansko Ministarstvo kulture 1996. godine. Ovaj projekat je imao za cilj da građanima Danske pojednostavi pristup kulturnim informacijama, kako bi se zaobišla geografska i vremenska ograničenja. Tehnološki razvoj omogućava realizaciju interaktivnih mreža. Cilj umrežavanja je stvaranje i sticanje znanja, ukoliko je pristup jednostavniji, prosječan nivo obrazovanja raste. U ekonomiji koja je podređena stalnim promjenama, osjeća se stalna potreba za permanentnim

¹¹⁰Det KGL Bibliotek, Merger 2017, „The new Royal Danish Library“, preuzeto 04.10.2018, <http://www.kb.dk/en/kb/organisation/fusion/start.html>.

obrazovanjem.¹¹¹ Ministarstvo kulture je obavezalo sve ustanove kulture da digitalizuju svoje kulturne resurse. Članstvo nije dobrovoljno, nego obavezujuće. Samo prisustvo u mreži ne predstavlja ostvarenje obaveza članstva, oni se identifikuju kroz zajedničke projekte koji su odraz potreba korisnika kao i razmjenu iskustava i znanja među članovima mreže.¹¹² Za razliku od mreža koje su zasnovane na dobrovoljnoj osnovi, članovi Danske kulturne mreže moraju jasno i precizno obrazložiti i dokazati važnost svog učešća u kulturnoj mreži svoje države, ovakav službeni pristup je dodatno podstakao razvoj formalnih i neformalnih mreža ustanova kulture.

Cilj javnih biblioteka Danske je da promovišu podjednako informatičko obrazovanje i kulturnu aktivnost društva. Biblioteke se suočavaju sa velikim izazovima, jedan od njih je stalan pritisak digitalnog snabdijevanja, a drugi je zadovoljenje radikalno izmijenjenih potreba savremenih korisnika. Kulturna politika Danske na jedinstven i uzbudljiv način interpretira prostor i funkciju javnih biblioteka. Danske biblioteke su pozitivan primjer modernih javnih institucija koje imaju nezamjenjivu ulogu u razvoju društva znanja.

Skandinavske zemlje spajaju zajednička istorija, bogate ekonomije i izgrađen odnos prema bibliotekama kao institucijama obrazovanja i kulture. Iako zahvataju veliko prostranstvo, te iako se u njima nalaze i najrjeđe naseljene i najgušće neseljene regije Evrope, „pokrivenost” stanovništva bibliotečkim uslugama je, iz naše perspektive, nepojmljivo velika.

Zahvaljujući sve jednostavnijem pristupu veb servisima i digitalnim sadržajima, promijenio se, krajem 20. i početkom 21. vijeka, koncept prostora biblioteke. To se

¹¹¹Antoan Iris, *Informacione magistrale* (Beograd: Clio, 1999), 19.

¹¹²A. Uzelac, „Utjecaj novih informacijskih tehnologija na kulturni razvoj: uloga virtualnih mreža“ (doktorska dis., Sveučilište u Zagrebu, 2003), 163-164.

jasno uočava i na primjeru promjena koje se dešavaju u skandinavskim zemljama, a koje su predstavljene u prethodnom poglavlju. Ove zemlje uzete su kao karakterističan primjer kako zbog visoko-razvijene bibliotečko-informacione djelatnosti tako i zbog ukupne društveno-ekonomske klime koja obezbijeduje razvoj takvog sistema.

Nordijske zemlje razvijaju raznovrsne strategije za digitalizaciju kulturne baštine, kako bi ona bila dostupna široj javnosti. Svaka zemlja ima različite načine finansiranja, organizovanja i razvoja ovog segmenta bibliotečko-informacione djelatnosti. S druge strane, skandinavske biblioteke raspolažu veoma bogatim virtuelnim edukativim i zabavnim sadržajima. One su najposjećenije ustanove kulture, institucije nacionalnog prestiža sa izuzetno dobrom reputacijom. Najzad, skandinavske biblioteke karakteriše i konstantno učeštvovanje u neformalnoj edukaciji lokalnih zajednica. U bibliotekama su svi dobrodošli bez obzira na porijeklo i društveni status. A sve ovo postignuto je zahvaljujući visokoj poziciji koju biblioteke imaju u nordijskoj kulturnoj politici.

Danska i Finska imaju izuzetno razvijen bibliotečki sistem. Karakteristično za ove dvije države je duga tradicija i stalno inoviranje bibliotečke legistative, što je doprinijelo unaprijeđenju struke. Za razliku od njih, norveški i švedski bibliotečki sistemi su relativno kasno dobili zakone koji ni danas nisu obavezujući. Zahvaljujući jakim ekonomijama Norveška i Danska mnogo ulažu u arhitektonska rješenja svojih biblioteka, koji su obično kombinovani kulturni centri. Švedski bibliotečki sistem karakteriše poseban odnos prema djeci čitaocima i imigrantima. Švedska, Finska i Norveška zbog karakterističnog geografskog položaja i slabije naseljenosti u svom bibliotečkom sistemu imaju veoma dobro opremljene bibliobuse. Iako je Finska najslabije ekonomski razvijena Skandinavska zemlja, na svakom koraku se stanovništvo animira da čita knjige. Biblioteke na točkovima imaju veliki značaj za Fince, čak se i organizuje festival bibliobusa.

Kratkim pregledom istorijskog razvoja javnog bibliotekarstva u svijetu i aktuelnog stanja bibliotečkog sistema zemalja Skandinavije, omogućeno je da se sagleda i ocijeni stanje i uticaj savremenih bibliotečkih sistema na javno

bibliotekarstvo u Crnoj Gori. Kao što možemo zaključiti iz navedenih primjera, razvijenije zemlje imaju uređen i aktivan sistem biblioteka, koje su spremno prihvatile izazove informatičkog doba. Usklađenost teorije i prakse, tradicije i savremenog, doprinijeli su razvoju biblioteka i omogućili da se zadrže stari i privuku novi korisnici.

Društveno-politički i kulturni uslovi imaju direktan uticaj na rad institucija kulture, samim tim i biblioteka. U poglavlju koje slijedi biće prikazan kratak istorijat i aktuelno stanje javnog bibliotekarstva na teritoriji Crne Gore.

2. JAVNE BIBLIOTEKE CRNE GORE U SAVREMENOM TRENUTKU

„Digitalizacija, povezanost, globalizacija, ekspanzija ekonomije zasnovane na znanju, rastuća potražnja za ekonomijom zabave i slobodnog vremena i ekspanzija sektora koji spadaju pod intelektualnu svojinu imaju značajan uticaj na tradicionalno razumevanje umetnosti i kulture.”

*Višnja Kisić*¹¹³

Geografski pojam stare Crne Gore obuhvatao je najkrševitiji i najsiromašniji dio današnje Crne Gore. Crna Gora i prostor crnogorskog primorja, vijekovima su bili podijeljeni pod vlašću različitih osvajača. Geopolitički položaj između Turaka i Mlečana bio je od presudnog značaja za istorijski razvoj zemlje.

Temelji crnogorske državnosti postavljeni su u periodu između 7. i druge polovine 12. vijeka, za vrijeme postojanja srednjovjekovnih srpskih država Duklje¹¹⁴ i Zete.¹¹⁵ Manjak pisanih i arheoloških izvora otežava preciznije formulisanje početka srednjeg vijeka na ovim prostorima. Centar srednjovjekovne istorije Crne Gore je Skadarsko jezero, ravnica od Lješa do Ostroga, sa centrom u Skadru.¹¹⁶ Teritorija Duklje je ušla u sastav države velikog župana Stefana Nemanje (1166-

¹¹³Višnja Kisić, „Kulturne i kreativne industrije u Evropi“, *Kultura* br. 130 (2011): 199.

¹¹⁴Korijen riječi Duklja je predslovenskog porijekla i potiče od riječi *dukl* koja znači mračan, crn, taman, skriven, vjerovatno zbog nepritupačnog terena i guste šume. Ova teorija daje semantičku poveznicu sa terminom Crna Gora.

¹¹⁵Termin Zeta se prvi put javlja polovinom 12. vijeka u *Ljetopisu popa Dukljanina*. Pretpostavlja se da je Zeta dobila ime po istoimenoj rijeci, ali postoji i teorija da, pošto se termin vezuje za hidronim, ima značenje teći ili liti.

¹¹⁶Милош Вукановић, *Дукља за вријеме Војислављевића* (Подгорица: Daily Press, 2019), 19.

1196) u periodu između 1183. i 1186. godine. Stefan Nemanja je za namjesnika Duklje postavio svoga najstarijeg sina Vukana, koji je zemljom upravljao pod vrhovnom očevom kraljevskom titulom sve do očeve smrti 1199. godine. Pod Nemanjićima bilo je i područje Boke i nekadašnji vizantijski gradovi: Kotor, Bar, Ulcinj i Skadar.

Tokom 12. vijeka naziv Zeta je sve više potiskivao naziv države Duklja. Za vrijeme uspona cara Dušana (1308-1355) oblast Zete je, zahvaljujući snažnoj vlasteli imala značajnu ulogu u srpskoj državi. Dušanov naslednik, car Uroš, Balšićima priznaje potpunu vlast u Zeti 1360. godine. Na vrhuncu svoje moći Zeta je obuhvatala teritoriju koja se prostire od Boke Kotorske do rijeke Bojane i Drima (Albanija), dio Kosova uključujući gradove Peć, Đakovica i Prizren i u Albaniji gradove Drač i Berat.

Jačanjem dinastije Crnojevića sredinom 15. vijeka, a kasnije dolaskom Osmanlija, povlačenjem stanovništva u brda i seljenjem političkog centra u podnožje Lovćena počinje nova istorijska etapa Crne Gore.¹¹⁷ Crna Gora je bila u sastavu Osmanskog carstva u periodu između od 1496. i 1859. godine. Autonomija i samosvojestvo naroda čuvano je uspostavljanjem teokratnog uređenja, prema kojem su svjetovnu i državnu vlast vršile vladike. Vladajuća dinastija Petrović-Njegoš odigrala je ključnu ulogu u jačanju i modernizovanju države. Skoro čitava unutrašnja i spoljna politika ovog perioda karakteriše narodnooslobodilački otpor protiv Turske i energična akcija vlasti za međunarodno priznanje države.¹¹⁸ Na konferenciji diplomatskih predstavnika u Carigradu 1858. godine, zahvaljujući insistiranju Rusije i Francuske, Turska je pristala na razgraničenje sa Crnom Gorom. Granica na terenu je utvrđena 1859, a protokol o razgraničenju je potpisan 1860. godine.¹¹⁹

¹¹⁷Termin Crna Gora se prvi put javlja u 13. vijeku, a odnosi se na šumovitu oblast iznad Kotora, između Lovćena i Skadra.

¹¹⁸Радоман Јовановић, „Борба за територијално проширење и међународно признање Црне Горе (1852-1878)“, у *Црна Гора*, ур. Михаило Малетић (Београд: Књижевне новине, 1976), 248.

¹¹⁹Глигор Станојевић, „Борба црногорских, брдских и херцеговачких племена против турских власти (XVI-XVIII в.)“, у *Црна Гора*, ур. Михаило Малетић (Београд: Књижевне новине, 1976), 254.

Na Berlinskom kongresu 1878. godine Crnu Goru su priznale kao nezavisnu državu i one sile koje to do tada nisu uradile. Te godine Crna Gora dobija teritoriju Bara, a dvije godine kasnije dobija i teritoriju Ulcinja sa primorskim pojasom do Bojane, na taj način dobija izlaz na more. Ipak, imala je ograničen suverenitet na primorskom pojasu. Odlukama Berlinskog ugovora, pomorsku, sanitarnu i policijsku kontrolu na crnogorskoj obali vršili su Austro-Ugari.¹²⁰

Stara Crna Gora se krajem 15. vijeka prema moru graničila sa mletačkim i turskim posjedima. Pojas od Sutorine do Bojane bio je podijeljen između Turaka i Mlečana. Turci osvajaju Herceg Novi i Risan 1481. godine. Grbalj, Ulcinj i Bar su pripali Turcima, a Kotor, Budva, Lješevići i Paštrovići Mlečanima. Za vrijeme mletačko-turskih ratova Mlečani protjeruju tursku vlast iz ove oblasti. Potpisivanjem *Požarevačkog mira* 1718. godine počinje jedinstvena politička istorija Boke Kotorske,¹²¹ koja je trajala sve do pada Mletačke republike 1797. godine.

Položaj gradova na obali mora omogućavao je jeftinu i laku trgovinsku razmjenu između gradova u unutrašnjosti srpskih država i Italije. Zbog poznavanja jezika i običaja, pripadnici vlastele primorskih gradova bili su pogodni za izvršavanje diplomatskih zadataka u Italiji i zapadnoj Evropi.¹²² Kotorani i Dubrovčani su bili glavni trgovci tog perioda. Preobražaj privrednog života imao je direktan uticaj na socijalnu strukturu i porast broja stanovnika gradskih naselja.

Boka je bila dio Austrougarske monarhije od 1814. do 1918. godine. Nakon Prvog svjetskog rata 1918. godine, Crna Gora sa Bokom Kotorskom je integrisana u jugoslovensku zajednicu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca.

Uslovi za opismenjavanje i prosvjećivanje naroda na teritoriji današnje Crne Gore stvaraju se tokom srednjeg vijeka formiranjem biblioteka i skriptorija pravoslavnih manastira. Srednjovjekovni manastiri morali su posjedovati makar skromnu zbirku od desetak knjiga koja zadovoljava najnužnije liturgijske potrebe. Te knjige najčešće su nabavljane kupovinom, poklonom ili prepisivanjem, mnogo rjeđe

¹²⁰Исто, 265.

¹²¹Исто, 176.

¹²²Сима Ћирковић, „Црна Гора од досељавања Словена до пада под Турке“, у *Црна Гора*, ур. Михаило Малетић (Београд: Књижевне новине, 1976), 143-148.

razmjenom sa drugim manastirima. One su pozajmljivane radi prepisivanja, rijetko radi čitanja, dok su pismeni monasi mogli posjedovati poneku knjigu u svojim kelijama. Veći i bogatiji manastiri mogli su imati i po nekoliko stotina knjiga, razvijene prepisivačke radionice i knjigoveznice. U uslovima tuđinske vlasti, odnosno turskog ropstva, prisustvo pisмених ljudi, koje se podrazumjevalo, činilo je da srednjovjekovni pravoslavni manastiri postanu mjesta na kojima se čuva nacionalni identitet, jezik i pismo. Stoga su manastiri, kao kulturno-prosvjetiteljski centri srednjeg vijeka, do danas sačuvali bogato rukopisno naslijeđe tog perioda, kao i predmete koji predstavljaju umjetničku i istorijsku baštinu nacionalnog značaja.¹²³

Sa fondom od preko 200 štampanih i rukopisnih knjiga do prve polovine 19. vijeka biblioteka manastira Savine je jedna od najbogatijih manastirskih biblioteka na prostoru Crne Gore.¹²⁴ Ne može se utvrditi kada je biblioteka osnovana, ali se zna da je najstarija crkva Manastira sagrađena 1030. godine. Savina nije bila prepisivački centar. Veliki broj rukopisnih knjiga koji su u njenom posjedu doneseni su 1693. godine iz manastira Tvrdoš¹²⁵ kod Trebinja.¹²⁶

Najpoznatiji prepisivački centri od 12. do kraja 14. vijeka na prostoru Crne Gore bili su manastir Nikoljac sa crkvama sv. Petra i Pavla kod Bijelog Polja i manastir Morača kod Kolašina. Krajem 14. vijeka formira se skriptorijski centar koji je radio do poslednjih decenija 15. vijeka na ostrvima Skadarskog jezera u izgrađenim manastirskim kompleksima: Starčevo, Maračnik, Beška, Vranjina, Goričani i Krnjice.¹²⁷

¹²³Дијана Кривокапић, „Библиотека манастира Савина“, *Читалиште* Год. 13, бр. 27 (2015): 69.

¹²⁴Нико С. Мартиновић, „Стари књижни фонд у Црној Гори“, у *Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“: Цетиње, 1989), 23.

¹²⁵Prvi prepisivači ćirilичних knjiga u Bosni u Hercegovini u vrijeme osmanske vlasti, javljaju se u Manastiru Tvrdoš koji je podignut 1509. godine. Marko Stefanov Trebinjac, uradio je prepis prvih 155 strana *Oktoiha* 1509. godine. Ostatak *Oktoiha* prepisao je Marko Pivac. Ovo djelo se danas nalazi u biblioteci manastira Savine. Mleci su razorili manastir Tvrdoš tokom sukoba sa Turcima 1694. godine. Današnja crkva sagrađena je 1924. godine.

¹²⁶Кривокапић, „Библиотека манастира Савина“: 69.

¹²⁷Рајка Вујошевић, „Скрипторији Скадарског језера“, у *Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“: Цетиње, 1989), 45.

U periodu srednjovjekovne države Zete osim manastirskih, postojale su i privatne biblioteke koje su posjedovali zetski vladari. Ove biblioteke se nisu mogle razviti u veće dvorske biblioteke zbog čestih ratova, smjena dinastija i dr.

Ivan Crnojević (1465-1490), jedan od najznačajnijih vladara Zete, utemeljivač Cetinja kao prijestonice (1482) i osnivač Cetinjskog manastira (1484), je sa sigurnošću na svom dvoru imao biblioteku. Nakon Ivanove smrti (1490), njegov nasljednik Đurđe Crnojević (1490-1496) nabavio je u Mlecima štampariju,¹²⁸ koja je radila na Cetinju od 1492. do 1496. godine. Dvorska biblioteka je u potpunosti stradala prilikom rušenja dvorca Crnojevića 1692. godine, kada su Turci spalili Cetinje.¹²⁹

Svoj prosvjetiteljski uspon Crna Gora je počela doživljavati u vrijeme vladavine dinastije Petrović-Njegoš. Petar I Petrović Njegoš (1748-1830) je imao bogatu biblioteku, „koja je služila mitropolitu i gospodaru Crne Gore kao i njegovim saradnicima i gostima za kulturne i državne potebe.“¹³⁰ Ovu biblioteku je naslijedio Petar II Petrović Njegoš (1813-1851), koja je sve do 1837. godine bila smještena u jednom dijelu Cetinjskog manastira. Nakon građenja Biljarde,¹³¹ svjetovni dio građe je prenesen u novu rezidenciju. U manastirskoj biblioteci ostale su crkvene knjige, rukopisi i štampane knjige iz Crnojevića štamparije, štamparije Božidara Vukovića, Vićenca Vukovića, Mrkšine crkve i dr.¹³²

Njegoševa biblioteka je preko kancelarije gospodara Crne Gore bila glavni distributer knjiga, pa su se u vrijeme turske vlasti knjige Vuka Karadžića, Sime

¹²⁸U štampariji Crnojevića štampano je pet najpoznatijih inkunabula sa ovih prostora: *Oktoih prvoglasnik* (1493/94), *Oktoih petoglasnik* (1494), *Psaltir s posljedovanjem* (1495), *Molitvenik* (1495/96) i *Četvoroevangelje* (1496). Đurđe je prilikom emigriranja u Mletke 1496. godine, odnio dio knjiga iz dvorske biblioteke sa sobom.

¹²⁹Душан Ј. Мартиновић, *160 година Државне (Националне) библиотеке Црне Горе* (Подгорица: ЦАНУ, 2002), 21-23.

¹³⁰Нико С. Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша до 1945. године“, у *Проблеми библиотекарства у Црној Гори* (Цетиње: Друштво библиотекара Црне Горе, 1965), 11.

¹³¹Билјарда је некадашња резиденција Петра II Петровића Његоша. У почетку су је звали *Nova kuća*, али по омиљеној Његошевој игри, билијару, добија име Билјарда. Данас је у нjoj смјештен Његошев музеј.

¹³²Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори...“, 11.

Milutinovića i drugih književnika rasturale po crnogorskim selima.¹³³ Biblioteka je nabavljala izdanja Matice srpske, Društva srpske slavenosti, „Danice Ilirske“, raznih redakcija iz Rusije, Poljske, Austrije i dr. Njegoševa biblioteka je u svom fondu imala „Ilijadu i Odiseju, Antigonu, zatim djela Milтона, Šekspira, Puškina, Voltera, Deržavina, Skota, Gundulića, Vuka Karadžića, Lomonosova, Kukuljevića, Medakovića, Miklošića i drugih pisaca.“¹³⁴ Smatra se da je ova biblioteka imala ulogu državne biblioteke. Iako je, u vrijeme Njegoševe smrti biblioteka posjedovala nekoliko hiljada svezaka, na žalost, do danas je sačuvano svega 469 svezaka.¹³⁵

Godinu dana nakon smrti Petra II Petrovića Njegoša, njegov nasljednik Danilo I Petrović (1851-1860) odbacuje duhovnu titulu vladike. Uz podršku jednog dijela narodnih prvaka i saglasnost Rusije, Danilo I se 1852. godine proglašava knjazom. Knjaz Danilo i njegova supruga Darinka osnovali su Dvorsku biblioteku,¹³⁶ koju je kasnije knjaz Nikola I Petrović (1860-1918) obogatio značajnim fondom.¹³⁷

2.1. Čitališta – preteče javnih biblioteka

„Razvoj čitališta na srpskom kulturnom prostoru počinje u vreme tuđinske okupacije i odraz je napora da se u tim teškim uslovima očuva nacionalna samosvojnost. Bez obzira da li je reč o delovima srpskog naroda pod turskom, habzburškom i austrougarskom vlašću, ili čak o čitalištima u dijaspori, pojedinci okupljeni u lokalna građanska udruženja pokušavali su da izgrade ili sačuvaju čitalište kao prostor sastajanja, razgovora, razmene mišljenja, čitanja, prigodnih zabava, javnih predavanja, dobrovoljnog i humanitarnog rada, ističući svoj jezik,

¹³³Isto, 14.

¹³⁴Vasilije Jovović, *Crnogorsko bibliotekarstvo do 1941. godine* (Cetinje: CNB „Đurđe Crnojević“, 1999), 40.

¹³⁵Isto.

¹³⁶Veći dio fonda ove biblioteke uništen je tokom Prvog svjetskog rata.

¹³⁷Душан Ј. Мартиновић, *Цетињска читаоница (1868-1915; 1928-1940) – Градска библиотека „Његош“ (1945-1998)* (Цетиње: Градска библиотека и читаоница „Његош“, 1998), 14.

poreklo i veru kao osnovu identiteta.”¹³⁸ Iako država nije finansirala rad čitališta, odobravalala je njihove statute i ukidala ih kada bi njihov rad bio ocijenjen kao subverzivan. Često su u svom sastavu imale biblioteku, koja je popunjavana ponajviše novinama i časopisima, a manje knjigama. Njihova kulturno-prosvjetna uloga se ogledala u organizovanju predavanja, zabava, čitanja novina i knjiga. Programi su uglavnom podsticali širenje i popularisanje narodnih i nacionalnih ideja.

Istorijski uslovi neminovno su imali direktan uticaj na razvoj kulture i prosvjete.¹³⁹ Razvoj čitališta u Crnoj Gori pada u dva jasno podijeljena perioda, period od kraja 18. vijeka do Prvog svjetskog rata i period između dva svjetska rata. Prva značajnija čitališta formirana su na prostoru današnjih opština Kotor, Herceg Novi i Budva.

Kotor i njegova okolina su imali relativno dobre uslove za nabavku i korišćenje knjiga uprkos brojnim smjenama stranih vladavina. Krajem 18. vijeka pripadnici kotorskih plemićkih kuća i bratstava osnovali su Plemićki klub - Casino nobile (1797-1814). Reakcija na osnivanje društava u tuđinskom, talijanskom duhu bilo je osnivanje Slavjanske čitaonice (1849-1880),¹⁴⁰ koja je kasnije nazvana Srpska čitaonica (1880-1914).¹⁴¹ Ova društva su imala svoje biblioteke koje su uglavnom bile zatvorenog tipa, otvorene samo za članove plemićkih klubova.

Za vrijeme mletačke vladavine od 1678. do 1797. godine na području Herceg Novog nije otvorena ni jedna škola na narodnom jeziku, službeni jezik bio je italijanski. Uvođenje srpskog kao jezika opštinske administracije izvršeno je tek 1872. godine.

Materijalnom podrškom pomoraca i trgovaca 1850. godine u Herceg Novom osnovana je Srpska čitaonica. Čitaonica je bila pretplatnik *Srpsko-dalmatinskog magazina* od 1852. do 1872. godine, nakon čega se gubi svaki trag o njenom radu. Sa

¹³⁸Гордана Стокић Симончић, „Српска читалишта и рађање модерног српског библиотекарства“, у *Читалиште, читаоница, књижница: 170 година Смедеревске библиотеке*, ур. Марина Лазовић (Смедерево: Народна библиотека Смедерево, 2016), 16.

¹³⁹Prema popisu stanovništva iz 1901. godine, samo 3,2% stanovnika bilo je pismeno.

¹⁴⁰U tom periodu još uvijek nije bilo raslojavanja naroda na Srbe i Hrvate.

¹⁴¹Милош Милошевић, „Прилог проучавању читаоница и библиотека у Котору и околини“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986), 33-45.

sigurnošću znamo da je Srpska čitaonica obnovila svoj rad, jer je sačuvan njen *Pravilnik* iz 1894. godine. Iz sadržaja *Pravilnika* se može tačno utvrditi široka kulturno-prosvjetna uloga Čitaonice.¹⁴²

Među pretplatnicima *Srpsko-dalmatinskog magazina za 1864. godinu*, bila je Čitaonica budvanska. Ovo je prvi podatak koji potvrđuje postojanje ove čitaonice, koja je krajem 19. vijeka radila pod imenom Srpska čitaonica. Bila je omiljeno mjesto okupljanja budvanskih Srba, koji su popularisali nacionalne, rodoljubive ideje i antiaustrijsko raspoloženje.¹⁴³

Najznačajnija i najdjelotvornija čitaonica na teritoriji Crne Gore bila je Cetinjska čitaonica koja je osnovana 4. februara 1868. godine kao državna institucija. „Cetinjska čitaonica je imala svoju Štampariju, koja je nabavljena po odobrenju knjaza 26. juna 1884. godine. U njoj su štampani književni časopisi: *Crnogorka* (1884-1885), *Zeta* (1885) i godišnjak *Orlić* za 1885. godinu.”¹⁴⁴

Po ugledu na Cetinjsku čitaonicu u svim većim mjestima u Crnoj Gori osnivane su mjesne čitaonice: „1881. godine u Nikšiću, Podgorici i Baru, 1884. godine u Ulcinju, zatim 1885. godine na Grahovu, 1886. godine na Virpazaru, 1889. u Danilovgradu, 1891. u Kolašinu, 1892. u Andrijevici i dr.”¹⁴⁵

Prosvjetne i kulturne prilike u Crnoj Gori u periodu između dva svjetska rata bile su na izuzetno niskom nivou, u tom periodu nije postojala ni jedna viša ili visoka škola. Stanje pismenosti i opšti kulturni nivo stanovništva još više ističe ulogu i značaj obnavljanja rada čitaonica sa bibliotekama kao posebnih institucija masovne kulture.

¹⁴²Марија Црнић Пејовић, „Развој библиотекарства у херцеговској општини од половине XIX вијека до данас“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986), 53-54.

¹⁴³Миролсав Лукетић, „Прилог проучавању народног библиотекарства у будванској општини“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986), 68-69.

¹⁴⁴Мартиновић, *160 година Државне (Националне) библиотеке Црне Горе*, 57.

¹⁴⁵Ћedomir Drašković, *Bibliotekarstvo u Crnoj Gori: između tradicije i perspektive* (Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Ђurђе Crnojević“, 2002), 68.

U periodu između dva svjetska rata, obnavlja se rad: Srpske čitaonice u Herceg Novom (1918-1939), Budvanske čitaonice (1918-1926), Podgoričke čitaonice (1924-1926), Ulcinjske čitaonice (1922), Narodne čitaonice u Baru (1939-1940), Čitaonice u Danilovgradu (1934), Beranske knjižnice (1938), Bjelopoljske čitaonice (pominje se oko 1922, pretpostavlja se da je radila do početka Drugog svjetskog rata), Jugoslovenske narodne čitaonice „Bajo Pivljanin“ u Plužinama (1930) i Andrijevičke čitaonice (obnovila je svoj rad između dva rata, ali joj je rad brzo zabranjen).¹⁴⁶ Karakteristično za čitališta ovog perioda je težnja njihovih osnivača i članova da se uključe u tadašnje tokove političkog života.

Osnivanje čitaonica sa bibliotekama, kao što možemo zaključiti, nije sistematski osmišljen. Sredstva za rad ovih ustanova nisu izdvajana u kontinuitetu, a često nisu ni predviđana planom finansiranja osnivača. Skoro sav fond i inventar pomenutih čitaonica je uništen u ratnim nemirima. Iz tog razloga nikada nije urađena detaljna statistička analiza poslovanja čitaonica sa ovih prostora. Ukupan broj čitaonica, članova, korisnika i sadržaj fondova njihovih biblioteka može samo da se pretpostavlja.

Pogodna klima za osnivanje prve javne narodne biblioteke u Crnoj Gori stvorila se u Risnu, primorskom gradiću sa jedva 2000 stanovnika.¹⁴⁷ Još uvijek nisu pronađeni dokumenti kojima se potvrđuje zvanično osnivanje i rad ove biblioteke. Ipak, na spisku pretplatnika *Narodnih srpskih poslovica* Vuka Stefanovića Karadžića (štampana na Cetinju 1836. godine) i *Srbsko-Dalmatinskog Magazina za 1836. godinu* (pretplata je prikupljena 1835. godine) bila je Biblioteka Opštstva Risanskog.¹⁴⁸ Mada su ovo jedini pisani dokumenti u kojima se pominje Biblioteka

¹⁴⁶Мартиновић, *Цетињска читаоница...*, 34-43.

¹⁴⁷Do 1835. godine osnovan je veoma mali broj biblioteka na srpskohrvatskom govornom području. U Srbiji su do 1835. osnovane biblioteke u: Zemunu, Beogradu i Kragujevcu.

¹⁴⁸Алојз Ујес, „Чињенице и претпоставке о „Библиотеци Општества Рисанског“ основаној 1835. године у Рисну“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур.

Opštetva Risanskog, oni brišu svaku sumnju u vjerodostojnost informacije o njenom osnivanju. Osnivanjem biblioteke, Risan postaje čudesna pjesnička radionica. Zahvaljujući radu Vuka Vrčevića (1811-1882)¹⁴⁹ ovaj gradić postaje prepisivačka radionica narodne poezije. Ovdje su se sakupljale „pjesme iz Risna, Grahova, Nikšića, iz bokokotorskih naselja, iz Grblja, Budve, Paštrovića, Cuca.”¹⁵⁰

Nakon više od 40 godina od osnivanja Risanske biblioteke, 1879. godine Cetinjska čitaonica je riješila da osnuje biblioteku javnog karaktera. Preko *Glasa Crnogorca* objavljen je poziv književnicima, štamparima, izdavačima, knjižarima, kulturnim i naučnim institucijama da poklonima pomognu knjižni fond Čitaonice. Odziv je bio izvanredan, tako su stizali pokloni u knjigama iz Novog Sada, Zagreba, Boke, Dalmacije i dr. Biblioteka je osnovana 1893. godine povodom proslave 400-to godišnjice Obodske štamparije. „*Glas Crnogorca* od 18. septembra 1893. godine javio je da je u spomen Obodske proslave knjaz Nikola osnovao na Cetinju Javnu biblioteku.”¹⁵¹ Biblioteka je bila smještena u prostorijama Zetskog doma na Cetinju. Bila je otvorena za svakog građanina i davala je svoje knjige na pozajmicu van biblioteke. Biblioteka 1912. godine dobija naziv Kraljevska biblioteka, tada je u svom fondu imala „oko 10.000 knjiga, više od 100 rukopisa, od kojih je jedan broj bio na pergamentu, zatim nekoliko inkunabula iz štamparije Crnojevića i veliki broj izdanja crnogorskih štampara u Veneciji (Božidara i Vićenca Vukovića, i drugih). U fondu su se nalazili svi crnogorski časopisi i novine.”¹⁵² Broj knjiga je konstantno

Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986), 11.

¹⁴⁹Vuk Vrčević je rođen u Risnu 26.02.1811. godine. Umro je u Dubrovniku 25.08.1882. godine. Nakon upoznavanja sa Vukom Karadžićem 1835. godine, počinje saradnja i zajednički rad na sakupljanju narodnih lirskih pjesama. Vuk Vrčević je bio opštinski pisar, trgovac, učitelj, sekretar kneza Danila Petrovića, a kasnije austrijski vicekonzul u Trebinju. Bio je počasni član Srpskog učenog društva, saradnik novina *Crnogorac* i *Glas Crnogorca*, a svoje prvo djelo je izdao u *Srpsko-dalmatinskom magazinu* 1839. godine. Njegovi radovi i skupljene narodne umotvorine objavljene su u oko 15 zasebnih knjiga.

¹⁵⁰Ујес, „Чињенице и претпоставке о „Библиотеци Општетва Рисанског“ основаној 1835. године у Рисну“, 22.

¹⁵¹Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша ...“, 42.

¹⁵²Nacionalna biblioteka Crne Gore „Ђурђе Црнојевић“, „Istorija“, preuzeto 18.01.2019, <https://www.nb-cg.me/me/o-nama/istorija>.

uvećavan sve do početka Prvog svjetskog rata. U vrijeme austro-ugarske okupacije cjelokupni fond i inventar su nestali.¹⁵³

Ulogu centralne naučne biblioteke za Crnu Goru 1926. godine preuzima biblioteka Državnog muzeja na Cetinju, koja je nastala uglavnom od fonda nekadašnje Dvorske biblioteke.¹⁵⁴

Privredno i kulturno napredovanje tokom Drugog svjetskog rata teklo je veoma sporo zbog policijskih progona okupatora.

Na dan oslobođenja Cetinja 13. novembra 1944. godine, Državnom muzeju je dato obezbjeđenje i nalog da otpočne sa radom. „Tada je Biblioteka Državnog muzeja počela da dobija obavezni primjerak i da vodi posebno poslove centralne biblioteke.“¹⁵⁵ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Crne Gore je 26. marta 1946. godine osnovalo Zemaljsku centralnu biblioteku pri Državnom muzeju na Cetinju. „Početni knjižni fond sačinjavali su djelovi biblioteka Državne učiteljske škole, Bogoslovije, Društva prijatelja Francuske (osnovanog na Cetinju 1925), Italijanske biblioteke „Dante Aligijeri“ sa Cetinja i nekih konfiskovanih privatnih biblioteka.“¹⁵⁶ Centralna biblioteka se odvojila od muzeja 1947. godine, čim su stvoreni uslovi za preseljenje. Ona je uskoro počela sa organizovanjem biblioteka širom Crne Gore.

Nakon Drugog svjetskog rata počelo je masovno osnivanje narodnih biblioteka. Proces poslijeratne socijalističke, ekonomske i kulturne izgradnje obuhvatio je biblioteke kao bitan činilac kulturno-prosvjetne djelatnosti zajednice i zato je u periodu između 1945. i 1958. godine broj novoosnovanih biblioteka bio čak 540. Međutim, nedostatak materijalnih sredstava i nagli razvoj radija i televizije kao medija komunikacije, ubrzo je prouzrokovao zatvaranje većine tih biblioteka. Prema

¹⁵³Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша ...“, 57-59.

¹⁵⁴Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „Istorija“.

¹⁵⁵Мартиновић, „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша ...“, 62.

¹⁵⁶Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „Istorija“.

popisu iz 1962. godine broj narodnih biblioteka sa preko 500 knjiga pao je na svega 43.¹⁵⁷

Na inicijativu nadležnih opštinskih organa šezdesetih godina 20. vijeka izvršena je integracija mnogih samostalnih biblioteka sa nesrodnim kulturno-obrazovnim institucijama. U novoformiranim ustanovama rad biblioteka je potisnut u zadnji plan. Iako su zakonske odredbe i stavovi strukovnih udruženja, Udruženja bibliotekara Crne Gore i Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ jasni, i govore u prilog samostalnosti, veliki broj biblioteka na teritoriji Crne Gore i danas radi u sastavu centara za kulturu.

2.2. Javne biblioteke Crne Gore – aktuelno stanje

Pri izučavanju bilo koje bibliotečke mreže, potrebno je obratiti pažnju na njenu organizacionu šemu, stepen prilagođenosti dinamičnim potrebama informacionog društva i odnos društva prema bibliotekama. Zbog toga se u narednom poglavlju razmatraju najvažniji elementi u sagledavanju kvaliteta mreže javnih biblioteka u Crnoj Gori: vrijeme nastanka, organizaciona struktura pojedinih biblioteka, broj zaposlenih, bibliotečki prostor, samostalnost/nesamostalnost institucije, veličina i sastav fonda, elektronska umreženost, elektronske usluge.

Bibliotečko-informacioni sistem Crne Gore je u organizacionom pogledu dobro postavljen. Sastavljen je od Nacionalne biblioteke, 21 narodne (javne) biblioteke, Univerzitetske biblioteke Crne Gore, biblioteke Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, biblioteka fakulteta i instituta Univerziteta Crne Gore, oko 220 školskih biblioteka, biblioteka vjerskih zajednica i njihovih institucija i biblioteka većih radnih i društveno-političkih organizacija.

Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“ je matična republička ustanova kulture, državna-depozitna, osnovna bibliotečko-informativna institucija sa najmoćnijom naučno-informativnom bazom podataka u Republici. Ona je depozitni

¹⁵⁷Мирослав Лукетић, „Положај народних библиотека у Црној Гори и њихов развој“, у *Проблеми библиотекарства у Црној Гори* (Цетиње: Друштво библиотекара Црне Горе, 1965), 65-66.

dom raznorodnog bibliotečkog materijala, najmoćnija riznica znanja i iskustva, jezgro intelektualne i duhovne moći i neiscrpna snaga nacionalnog pamćenja. Nosilac je razvoja i unapređenja bibliotečko-informacione djelatnosti Crne Gore. Kao matična biblioteka dužna je da pomaže i kontroliše rad svih crnogorskih biblioteka.

Crna Gora je relativno mala država smještena na jugoistoku Balkanskog poluostrva. Prostire se na teritoriji od svega 14.000 km², koju nastanjuje svega 625.000 stanovnika. Republika se sastoji od 23 opštine (Andrijevića, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Gusinje, Herceg Novi, Kolašin, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plav, Plužine, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Šavnik, Tivat, Ulcinj i Žabljak).¹⁵⁸ Mrežu javnih biblioteka čini 21 narodna biblioteka, koje se mogu podijeliti u tri grupe: biblioteke sjeverne, primorske i centralne regije Crne Gore. U narednim odjeljcima date su osnovne karakteristike biblioteka u navedenim regijama.

2.2.1. Biblioteke sjeverne regije

Biblioteke sjeverne regije su narodne biblioteke: Pljevalja, Plužina, Kolašina, Berana, Bijelog Polja, Andrijevice, Plava, Rožaja, Mojkovca, Žabljaka i Šavnika. Opštine Gusinje i Petnjica nemaju funkcionalne narodne biblioteke. Samo Narodna biblioteka „Stevan Samardžić“ u Pljevljima i Gradska biblioteka u Rožajama rade kao samostalne ustanove kulture, dok ostale biblioteke sjeverne regije rade u sastavu gradskih kulturnih centara.

PLJEVLJA. Narodna biblioteka „Stevan Samardžić“ osnovana je 1944. godine kao samostalna ustanova kulture. U biblioteci je zaposleno 9 radnika, rad je organizovan po odjeljenjima: Dječije odjeljenje, Odjeljenje za odrasle, Čitaonica i Zavičajno odjeljenje. Biblioteka radi u namjenski građenoj zgradi površine 450 m². Sva odjeljenja imaju odvojen prostor, opremu i knjižni fond.¹⁵⁹

¹⁵⁸Popis opština dat je po abecednom redu.

¹⁵⁹Nародна библиотека „Стеван Самарџић“ Пљевља, „О нама“, преузето 18.01.2018, <http://bibliotekapljevlja.info/o%20nama.htm>.

Prvo dječije odeljenje u Crnoj Gori je formirano upravo u ovoj biblioteci 1961. godine. Danas ono ima specijalno opremljenu čitaonicu u kojoj se organizuju aktivnosti kojima se popularišu knjiga i čitanje. U dječijoj čitaonici je organizovana i stalna postavka novih izdanja dječijih knjiga. Osim knjiga dječiji fond je bogat časopisima, listovima, multimedijalnim izdanjima i priručnicima za mlađi uzrast.

Rad sa korisnicima starijim od 14 godina organizuje se u odjeljenju za odrasle. Veći dio fonda se upravo nalazi u ovom odjeljenju, stručni fond se ne iznosi iz biblioteke i koristi se u čitaonici površine 160 m². Čitaonica ima 90 čitalačkih mjesta i stalnu postavku novoprispjenih izdanja pod nazivom *Nove knjige*. U čitaonici se nalazi i fond medijateke. Elektronska oprema i internet u medijateci se koriste uz stručnu pomoć bibliotekara.¹⁶⁰

Zavičajna zbirka je veoma je značajna za korisnike koji se bave istraživanjem pljevaljskog kraja. Počela je da se formira šezdesetih godina prošlog vijeka i ima posebno mjesto u radu ove ustanove.¹⁶¹

Biblioteka je uložila veliki trud u razvoj bibliotečke mreže ovog kraja. Dugo je pružala pomoć u knjigama, opremi i stručnom kadru pri osnivanju školskih biblioteka na teritoriji opštine Pljevlja. Prateći bibliotečke trendove devedesetih godina počela je da uvodi elektronski katalog preko programa BIBLIO, koji je preuzela od Narodne biblioteke Srbije.¹⁶² Danas je članica COBISS.CG sistema,¹⁶³ a broj zapisa u njenoj lokalnoj bazi do kraja 2018. godine bio je 29.482.

¹⁶⁰Народна библиотека „Стеван Самарцић“ Пљевља, „Медијатека“, preuzeto 18.01.2018, <http://bibliotekapljevlja.info/medijateka9.htm>.

¹⁶¹Народна библиотека „Стеван Самарцић“ Пљевља, „Стање и перспективе развоја Завичајне збирке“, preuzeto 18.01.2018, <http://bibliotekapljevlja.info/zavicajna%20zbirka.htm>.

¹⁶²Народна библиотека „Стеван Самарцић“ Пљевља, preuzeto 18.01.2018, „Историјат“, <http://bibliotekapljevlja.info/istorijat9.htm>.

¹⁶³Sistem COBISS (Kooperativni onlajn bibliografski sistem i servisi) osnovao je Institut informacijskih znanosti (IZUM) iz Maribora 1987. godine. Sporazum o uspostavljanju regionalne mreže COBISS.net potpisan je 2003. godine. Danas su preko COBISS.net mreže povezani bibliotečko-informacioni sistemi Slovenije, Srbije, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Bugarske i Albanije.

U cilju promocije rada ustanove 2013. godine pokreće se izdavanje časopisa *Ljetopis*.¹⁶⁴

Biblioteka ima veb stranicu koja obiluje podacima o radu ustanove. U vrhu naslovne strane su linkovi koji daju podatke o: opštim informacijama, istorijatu, djelatnosti, posebnim zbirkama, medijateci i aktuelnostima rada biblioteke. Sa lijeve

Slika 13: Pristupna strana veb stranice Narodne biblioteke „Stevan Samardžić“, Pljevlja

strane veb stranice su upiti: opšta akta (godišnji izvještaji, planovi rada, Statut, Odluka o organizovanju rada, Pravilnik o unutrašnjoj sistematizaciji, Pravilnik o načinima korišćenja bibliotečke građe, Odluka o dostavljanju obaveznog primjerka štampanih stvari, Pravilnik o nagradi *Svitanje* i dr.), izdavačka djelatnost, Cobiss baza podataka, spisak zavičajnih pisaca sa kratkim biografijama, podaci o nagradama *Svitanje* i „*Dušan Grbović*“. Sa desne strane veb stranice nalaze se linkovi: Opštine Pljevlja, Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Centralne narodne biblioteke „Đurđe Crnojević“, Udruženja bibliotekara Crne Gore, Biblioteke

¹⁶⁴Svi brojevi časopisa dostupni su u elektronskoj formi u pdf formatu na veb stranici biblioteke: <http://bibliotekapljevlja.info/Izdavacka%20djelatnost.htm>.

Matrice Srpske, Narodne biblioteke Srbije, izdavačke kuće Arhipelag, pljevaljskog lokalnog portala i Srednje stručne škole u Pljevljima.

Izgled i sadržina veb stranice plevaljske biblioteke, uprkos navedenom, ne zadovoljava u potpunosti zahtjeve bibliotečko-informacione struke. Na stranici nema korisničkih servisa, ne popularizuje se dovoljno zavičajna zbirka, nema digitalne zbirke bar dijela fonda, a sam dizajn je staromodan.

Ipak, Narodna biblioteka „Stevan Samardžić“ u Pljevljima je najbolje organizovana narodna biblioteka sjeverne regije Crne Gore. Njen rad, organizacija i način uvođenja tehnoloških inovacija trebalo bi da služe kao uzor narodnim bibliotekama Plužina, Kolašina, Berana, Bijelog Polja, Andrijevice, Plava, Rožaja, Mojkovca, Žabljaka i Šavnika.

PLUŽINE. Gradska biblioteka sa čitaonicom u Plužinama je otvorena 1981. godine,¹⁶⁵ od 1996. godine radi u sastavu Centra za kulturu. Redovne aktivnosti centra su: rad biblioteke, organizovanje koncerata i pozorišnih predstava, prikazivanje filmova, promocija knjiga, likovnih i drugih izložbi. Posebno je značajno organizovanje najstarije književne manifestacije u Crnoj Gori *Pjesnička riječ na izvoru Pive*.¹⁶⁶

Biblioteka raspolaže fondom od 10.000 jedinica građe. Radi u svega 90 m² i ima troje zaposlenih. Član je COBISS.CG uzajamne baze, a do kraja 2018. godine pohranjeno je 1.993 zapisa u lokanoj bazi. Biblioteka nema svoju veb stranicu, a na veb stranici Opštine se ne mogu naći podaci o radu Centra, već samo dva akta: Statut Centra za kulturu i spisak Članova Savjeta Centra za kulturu.¹⁶⁷

KOLAŠIN. Gradska biblioteka „Ljubo Anđelić“ je počela sa radom 1960. godine u sastavu Narodnog univerziteta Kolašin. Danas radi u sastavu Javne ustanove za kulturu, fizičku kulturu i sport, koja objedinjuje rad Gradske biblioteke, Zavičajnog muzeja, Bioskopa, Memorijalnog centra Spomen dom Zemaljskog antifasišičkog

¹⁶⁵Радмила Мaziћ, „Неки подаци о развоју библиотекарства на подручју плужинске општине“, у *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, гл. и одг. ур. Душан Ј. Мартиновић (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986), 217-219.

¹⁶⁶Budislav Kralj, *Ko je ko u kulturi Crne Gore* (Podgorica: ZoNo-public, 2004), 304.

¹⁶⁷Општина Плужине, „Центар за културу“, preuzeto 07.01.2019, <http://www.pluzine.me/index.php?page=tsentar-za-kulturu-3>.

vijeća narodnog oslobođenja (ZAVNO) Crne Gore i Boke, KUD „Mijat Mašković“ i Sportskog kluba „Gorštak“¹⁶⁸. Biblioteka ima petoro zaposlenih, koji rade u 94 m² prostora. Osnovni podaci o radu biblioteke i kulturnog centra se ne mogu naći na internetu. Članica je COBISS.CG baze, a broj zapisa u njenoj lokalnoj bazi do kraja 2018. godine bio je 838.

BERANE. Narodna biblioteka „Dr Radovan Lalić“ osnovana je 1948. godine, do 1977. godine nosila je ime Narodna biblioteka „Njegoš“. Od 1960. godine radi u sastavu Centra za kulturu Berane. Osnovni podaci o radu Centra za kulturu i Narodne biblioteke se mogu naći na veb stranici Opštine Berane. Centar za kulturu je kompleksna jedinica u okviru koje rade: Služba za kulturno-umjetničku, scensku i bioskopsku djelatnost; Zajedničke službe; Spomen kuća „Vojvoda Gavro Vuković“ i Narodna biblioteka „Dr Radovan Lalić“. Smještena je u dijelu zgrade Polimskog muzeja¹⁶⁹ u 145 m² prostora i ima pet zaposlenih. Djeluje kao javna i matična biblioteka beranske opštine.¹⁷⁰ Članica je COBISS.CG sistema, njena lokalna baza do kraja 2018. godine brojala je 2.625 zapisa.

BIJELO POLJE. Narodna biblioteka Bijelo Polje radi u sastavu JU Centra za djelatnosti kulture „Vojislav Bulatović Strunjo“. Osnovni podaci o radu Centra se mogu naći na veb stranici Opštine Bijelo Polje. Centar za djelatnosti kulture posjeduje veb stranicu i aktivne naloge na Fejsbuku i Instagramu. Rad Centra je organizovan u tri organizacione jedinice: Narodna biblioteka, Pozorište i Muzej¹⁷¹.

Narodna biblioteka je osnovana opštinskom odlukom 1946. godine. Osnovni podaci o radu biblioteke na veb stranici Centra za djelatnosti kulture poslednji put su ažurirani 2016. godine. Biblioteka radi u prostorijama površine 350 m² i posjeduje

¹⁶⁸Kralj, *Ko je ko u kulturi...*, 303.

¹⁶⁹Polimski muzej je osnovan 1955. godine kao regionalni muzej opština: Berane, Andrijevića, Plav i Rožaje. Muzej je dugo radio u sastavu Centra za kulturu, kao samostalna javna ustanova registruje se 1992. godine. Posjeduje bogate zbirke fotografija, numizmatike, heraldike, zbirku oružja i umjetničku zbirku (crkvene knjige, ikone i umjetničke slike raznih autora).

¹⁷⁰Opština Berane, „JU Centar za kulturu“, preuzeto 07.01.2019, <http://berane.me/ju-centar-za-kulturu/>.

¹⁷¹Opština Bijelo Polje, „JU Centar za djelatnosti kulture“, preuzeto 07.01.2019, <https://www.bijelopolje.co.me/index.php/lokalna-uprava/javne-ustanove-i-preduzeca/ju-centar-za-djelatnosti-kulture>.

fond od 50.000 jedinica. Broj zapisa u lokalnoj bazi COBISS.CG do kraja 2018. godine je 5.901.¹⁷²

Interesantno je da u Bijelom Polju radi prva pokretna biblioteka u Crnoj Gori. Ovaj mobilni bibliotečki komunikaciono-informacioni sistem namijenjen je ruralnim područjima šire teritorije ove opštine. Infobus je u potpunosti prilagođen upotrebi na terenu i ima za cilj pružanje kvalitetne bibliotečke usluge. Infobus tokom rada obično čak trideset mjesta na području opštine. Ministarstvo kulture podržava Infobus projekat¹⁷³ na više načina: medijski, poklonima u knjigama i dr.¹⁷⁴

PETNJICA. Osim bibliobusa Narodna biblioteka Bijelo Polje imala je područno odjeljenje u Petnjici. Ova biblioteka je pod ključem od momenta formiranja opštine Petnjica 2011. godine

Biblioteke Andrijevice, Plava i Rožaja nisu članice COBISS.CG baze, sve sem biblioteke u Rožajama, su nesamostalne ustanove kulture. Podaci o radu biblioteka se ne mogu naći ni na internet stranicama navedenih opština.

ANDRIJEVICA. Odlukom Sreskog narodnog odbora u Andrijevici 1945. godine obnovljen je rad Andrijevičke čitaonice i knjižnice. Biblioteka je preživjela 14 selidbi do 1959. godine, kada se uselila u suteran zgrade Skupštine opštine Andrijevica. Narodna biblioteka „Njegoš“ od 1994. godine radi u sastavu Centra za kulturu. Biblioteka ima fond od oko 20.000 jedinica, koji nije sređen po UDK sistemu. Nabavka knjižnog fonda vrši se uglavnom poklonom, rijetko kupovinom, jer Centar nema opredjeljena sredstva za tu svrhu. Čitalačku publiku čine uglavnom učenici osnovne i srednje škole i mali broj građana, uglavnom penzionera.¹⁷⁵ Biblioteka ima dvoje zaposlenih, nema pristup internetu, ni svoju veb stranicu.

¹⁷²JU Centar za djelatnosti kulture „Vojislav Bulatović Strunjo”, preuzeto 07.01.2019, „Narodna biblioteka”, <http://centar.org.me/narodna-biblioteka/>.

¹⁷³Uloga mobilnih biblioteka je sve značajnija u svijetu, pa je svjetsko udruženje bibliotečkih asocijacija i institucija, IFLA, 2002. godine osnovalo posebnu sekciju koja se bavi radom mobilnih biblioteka, koji redovno izdaju svoj informativni bilten, kao i strateške planove razvoja. Misija sekcije je da promoviše i razvija aktivnost mobilnih biblioteka širom svijeta.

¹⁷⁴Славка Луковић, „Инфобус-први библиотечки мобилни информациони и комуникациони систем у Црној Гори“, *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 169-176.

¹⁷⁵Ђорђе Трифуновић, „Народна библиотека и читаоница „Његош“ у Андријевици“, *Васпитање и образовање: часопис за педагошку теорију и праксу* Год. 31, бр. 1 (2006): 227.

PLAV. Zahvaljujući novčanim dotacijama Sreskog narodnog odbora i dobrovoljnim priložima građana obnavlja se rad predratne Narodne knjižnice u Plavu 1950. godine. Biblioteka je dugo bila smještena u prostorijama tadašnjeg Mjesnog komiteta Komunističke partije. Nakon svog osnivanja pripojena je Kulturno-prosvjetnom društvu „Bećo Bašić“. Ovaj potez je znatno uticao na stagnaciju poslovanja biblioteke. Knjige je uzimao ko je htio, bez ikakve evidencije o zaduženju. Tako je veći dio fonda izgubljen. Sve to, kao i druge okolnosti, uticale su da se rad Narodne biblioteke Plava u potpunosti ugasi 1957. godine.

Narodna biblioteka Plav obnovila je svoj rad 1960. godine. U sastavu Centra za kulturu počela je raditi 1961. godine. Biblioteka je smještena u prostoriji površine 182 m². Ima čitaonicu za odrasle sa 15 mjesta. Posjeduje fond od oko 17.000 jedinica. Knjige su podijeljene u tri grupe knjige za odrasle, djecu i zavičajnu zbirku. Biblioteka ima samo abecedni katalog, po kome su knjige raspoređene na policama. Iako je biblioteka nabavila opremu za pristupanje COBISS.CG sistemu, još uvijek nije počela sa automatskom obradom fonda. U biblioteci rade dva stručna bibliotekarska radnika, biblioteka nema pristup internetu, ni veb stranicu.¹⁷⁶

Pošto je matična za sve biblioteke na području plavske opštine, školske biblioteke svake godine podnose izvještaj o radu Narodnoj biblioteci Plav. Biblioteka ima jedno područno odjeljenje, koje radi pod nazivom Narodna biblioteka „Milija M. Milačić“.¹⁷⁷

GUSINJE. Narodna biblioteka Plav je bila nadležna za rad područnog odjeljenja u Gusinju. Nakon osnivanja opštine Gusinje 2011. godine, Narodna biblioteka „Zvijezda“ je pod ključem.

ROŽAJE. Prva gradska biblioteka sa čitaonicom u Rožajama otvorena je 1953. godine u sastavu Centra za kulturu. Kao samostalna javna ustanova radi od 10. februara 2015. godine. Biblioteka ima četvoro zaposlenih, smještena je u 144 m² koje nisu namjenski građene za ovu djelatnost. Broj jedinica monografskih publikacija za odrasle je oko 12.000, a za djecu oko 1500. Menadžment biblioteke je od

¹⁷⁶Ђорђе Трифуновић, „Народна библиотека у Плаву“, *Васпитање и образовање* Год. 32, бр. 4 (2007): 192-194.

¹⁷⁷Исто: 194.

osamostaljenja krenuo u proces modernizacije poslovanja. Tako je tokom 2016. godine krenuo proces formiranja Dječijeg odjeljenja sa izdvojenim multimedijalnim fondom, čitaonicom i opremom koja je prilagođena djeci.¹⁷⁸ Zajednička čitaonica je površine 62 m² i raspolaže sa 36 čitalačkih mjesta. Biblioteka nema svoju veb stranicu, nije članica COBISS.CG baze podataka, ali ima pristup internetu.

Opština	Status	Internet	COBISS	Sajt
Pljevlja	Samostalna	Da	Članica	Ima
Plužine	U sastavu	Da	Članica	-
Kolašin	U sastavu	-	-	-
Berane	U sastavu	Da	Članica	-
Bijelo Polje	U sastavu	Da	Članica	-
Andrijevica	U sastavu	-	-	-
Plav	U sastavu	Da	Članica	-
Rožaje	Samostalna	Da	-	-
Mojkovac	U sastavu	Da	Članica	-
Šavnik	U sastavu	-	-	-
Žabljak	U sastavu	-	-	-

Tabela 1: Prikaz aktuelnog stanja u narodnim bibliotekama opština sjeverne regije Crne Gore

MOJKOVAC. Biblioteka sa čitaonicom je osnovana 1965. godine u sastavu Narodnog univerziteta Mojkovac, koji je kasnije reorganizovan u Centar za kulturu „Nenad Rakočević“. Centar organizuje manifestacije poput: *Mojkovačka filmska jesen*, Crnogorski festival rep i dens muzike *Montrap*, *Susret zavičajnih pisaca*, Opštinsku smotru recitatora i festival *Prvi glas Mojkovca*.¹⁷⁹ Centar sa bibliotekom je

¹⁷⁸Gordana Ganić, „Direktorica Narodne biblioteke u Rožajama predstavila rezultate rada“, Radio Rožaje, preuzeto 15.01.2019, <http://www.radorozaje.me/vijesti/6102-direktorica-narodne-biblioteke-u-rozajama-predstavila-rezultate-rada>.

¹⁷⁹Kralj, *Ko je ko u kulturi...*, 303.

dugo bio smješten u privatnim kućama u prizemnim i skućenim prostorijama. Tek 17. septembra 1983. godine Centar dobija novu zgradu u kojoj biblioteka i čitaonica dobijaju odgovarajući smještaj.

Površina biblioteke je 112 m², od toga je čitaonica površine 26 m² sa 14 čitalačkih mjesta. Biblioteka ima troje zaposlenih, dva bibliotekara i jednog knjižničara, svi sa položenim stručnim ispitima. Trenutni fond broji 9.184 monografskih publikacija. Od toga je 6.916 knjiga za odrasle, 1.945 za djecu i 323 knjiga zavičajne zbirke. Cjelokupan fond je raspoređen po UDK sistemu, dječije i zavičajno odjeljenje su odvojeni. Biblioteka je postala član COBISS.CG sistema 2018. godine, obuka kadra i nabavka opreme tek predstoji. Biblioteka nema veb stranicu, ali ima stalan pristup internetu.

ŠAVNIK. Biblioteka Šavnika radi u sastavu Doma kulture u prostoriji površine od svega 8 m². Ima fond od oko 3.500 jedinica i samo jednog zaposlenog. Nema svoju veb stranicu, ni pristup internetu i nije članica COBISS.CG baze.

ŽABLJAK. U sastavu Centra za kulturu Žabljak, koji je osnovan 1993. godine rade Narodna biblioteka i čitaonica Žabljak, Bioskop „Durmitor“ i kafe bar. Narodna biblioteka radi u prostorijama površine 120 m², ima fond od oko 8.000 jedinica građe i dvoje zaposlenih. Biblioteka nema veb stranicu, nema pristup internetu i nije članica COBISS.CG baze.

2.2.2. Biblioteke primorske regije

Biblioteke primorske regije Crne Gore su gradske biblioteke: Bara, Tivta, Herceg Novog, Kotora, Ulcinja i Budve. Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi i Narodna biblioteka Budve su samostalne ustanove, dok ostale biblioteke rade u sastavu centara za kulturu.

BAR. Kulturni centar Bar egzistira kao kompleksna institucija kulture u čijem sastavu se nalaze: Dom kulture „Vladimir Popović Španac“, Narodna biblioteka i

čitaonica „Ivo Vučković”, Umjetnička galerija „Velimir A. Leković” i Zavičajni muzej Bar (Dvorac kralja Nikole) sa tvrđavom Stari grad.”¹⁸⁰

Narodna biblioteka i čitaonica „Ivo Vučković” u Baru osnovana je 1953. godine, današnji naziv dobila je 1963. po poznatom revolucionaru iz ovog kraja. Postala je dio današnjeg Javnog preduzeća Kulturnog centra Bar 1967. godine. Biblioteka je smještena u namjenski građenoj zgradi Doma revolucije površine 450 m², čitaonica zauzima površinu od 120 m² i ima 70 čitalačkih mjesta.

Osnovni podaci o radu biblioteke se mogu naći na veb stranici Kulturnog centra. Biblioteka ima stalan pristup internetu i opremljena je sa pet računara. Od 11 zaposlenih osmoro su knjižničari, a troje bibliotekari, svi imaju položen stručni ispit za zvanje knjižničara odnosno bibliotekara.

Nakon završene redovne revizije 2014. godine utvrđeno je da Biblioteka posjeduje 67.127 tomova monografskih, 8.148 serijskih i 1.340 jedinica neknjižne građe. Posjeduje i 307 jedinica zvučnih knjiga koje su vlasništvo Organizacije slijepih za Bar i Ulcinj.

Osnovna djelatnost se ostvaruje kroz rad matičnog odjeljenja u Baru i područnog odjeljenja u Ostrošu. Matično odjeljenje posjeduje dječije odjeljenje i odjeljenje za odrasle sa čitaonicom. Zavičajna zbirka, koja bi po pravilu trebalo da bude kulturna i naučna riznica regije, ne posjeduje dovoljno bibliotečke građe za ozbiljna naučna istraživanja.¹⁸¹

Biblioteka je punopravni član sistema COBISS.CG. U lokalnoj bazi elektronskog kataloga na kraju 2018. godine imala je 39.299 zapisa, po čemu je lider među crnogorskim javnim, narodnim bibliotekama. Biblioteka je aktivni učesnik kulturnih manifestacija, poput: *Barskog ljetopisa* i Festivala za djecu i dječije stvaralaštvo *Susreti pod starom maslinom*. Aktivan je učesnik i drugih aktivnosti Kulturnog centra Bara, kao što su izdavačka djelatnost i organizovanje raznih literarnih

¹⁸⁰Kulturni centar Bar, „O centru”, preuzeto 15.01.2018, <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/o-centru/>.

¹⁸¹Mila Rastoder, *Knjiga na razmeđu* (Bar: Kulturni centar Bar, 2001), 66.

konkursa. Biblioteka uredno obavlja matični nadzor nad bibliotekama na području Bara.¹⁸²

TIVAT. Narodna biblioteka za teritoriju današnje opštine Tivat osnovana je 1945. godine i sve do 1993. godine bila je samostalna. Te godine je pripojena Centru za kulturu Tivat. Biblioteka danas radi u prostorijama površine 135 m² i broji blizu 19.000 bibliotečkih jedinica. Podaci o biblioteci se mogu naći na veb stranici Centra za kulturu Tivat, pod čijim okriljem radi.¹⁸³ Kulturni centar svojom djelatnošću objedinjava: „Narodnu biblioteku i čitaonicu, Galeriju i Muzejsku zbirku, produkciju pozorišnih i dokumentarno-filmskih ostvarenja, Festivala mediteranskog teatra *Purgatorije*, izdavačku i redovnu programsko-repertoarsku djelatnost koja podrazumjeva: muzičke koncerte, književna dešavanja, prijem i organizaciju gostujućih programa, promocije i pružanje tehničkih usluga i podrške brojnim korisnicima prostornih kapaciteta Centra i grada u cjelini.”¹⁸⁴ Tivatski kulturni centar je poznat širem okruženju po izuzetno bogatoj produkciji pozorišnih predstava.

U biblioteci su zaposlena tri radnika, od kojih je jedan viši knjižničar, jedan knjižničar i jedan pripravnik. Stiče se utisak da je biblioteka sporedan ogranak Centra za kulturu, koji veoma uspješno organizuje predstavljanje i produkciju pozorišnih, muzičkih, filmskih, izdavačkih i sličnih ostvarenja. Ipak zainteresovanost za osamostljivanje rada biblioteke i uključivanje u savremene bibliotečke tokove postoji.

Biblioteka je tek 2015. godine postala član bibliotečko-informacionog sistema COBISS.CG, a do kraja 2018. godine pohranjeno 1.974 zapisa je u njenoj lokalnoj bazi.

HERCEG NOVI. Hercegovska Gradska knjižnica i čitaonica osnovana je 1949. godine, a 1954. je preimenovana u Gradsku biblioteku i čitaonicu.¹⁸⁵ Danas je smještena u objektu površine 519 m² koji nije namjenski građen za ovu djelatnost.

¹⁸²Kulturni centar Bar, „Biblioteka”, preuzeto 15.01.2018, <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/festivali/biblioteka/>.

¹⁸³Centar za kulturu Tivat, „Biblioteka“, preuzeto 15.01.2018, <http://www.czktivat.me/biblioteka/>.

¹⁸⁴Centar za kulturu Tivat, „O nama“, preuzeto 15.01.2018, <http://www.czktivat.me/o-nama/>.

¹⁸⁵Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi, „Biblioteka u prošlosti”, preuzeto 22.01.2018, <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/biblioteka-u-proslosti>.

U biblioteci radi osam zaposlenih od kojih je sedam bibliotečke struke: jedan bibliotekar savjetnik, tri bibliotekara, jedan viši knjižničar i dva knjižničara. „Biblioteka obavlja djelatnost u tri odjeljenja: Odjeljenje nabavke bibliotečke građe, stručne obrade i korisničkih servisa; Zavičajno odjeljenje (bibliografsko-istraživački rad, izdavačka djelatnost, digitalizacija) i kulturni programi i Odjeljenje za rad sa djecom i mladima.“¹⁸⁶

Ova biblioteka je prepoznatljiva po Zavičajnoj zbirci Boke Kotorske koja je koncipirana da skuplja, sistematizuje i bibliografski obrađuje pisano nasleđe sa geografskog područja Boke Kotorske. „Zbirka sadrži: oko 5000 jedinica monografskih publikacija, 27 naslova časopisa i 68 naslova novina, oko 80.000 jedinica pres klipinga, oko 12000 jedinica neknjižne bibliotečke građe i oko 5000 članaka iz stručnih i naučnih časopisa. Izdavač je zbornika *Boka*, koji zauzima značajno mjesto u bokeljskoj periodici.“¹⁸⁷ Časopis je počeo da izlazi 1969. godine, do kraja 2019. objavljeno je 39 brojeva, a svi brojevi su dostupni na veb stranici biblioteke u punom tekstu. Zbornik obuhvata preko 500 stručnih i naučnih radova sa preko 7.000 stranica teksta.¹⁸⁸ Biblioteka je organizator mnogih izložbi, književnih večeri i programa sa zavičajnim predznakom.

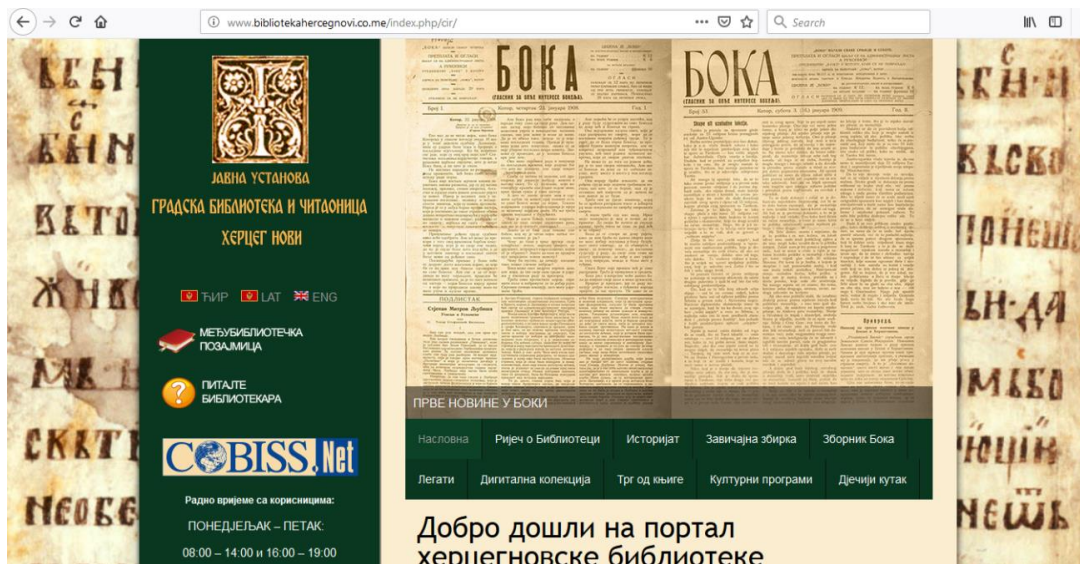
Veb stranica Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi u potpunosti zadovoljava zahtjeve bibliotečko-informacione struke. Osim iscrpnih informacija o istorijatu, organizaciji poslovanja ustanove na veb stranici se nalazi i digitalna kolekcija stare zavičajne periodike kao i baza podataka legata dr Dušana Petkovića sa 5500 onlajn dostupnih jedinica. Tu su i linkovi za upotrebu korisničkih servisa biblioteke: Međubibliotečka pozajmica, Pitajte bibliotekara, Preporučujemo za čitanje i link lokalne uzajamne baze COBISS, u kojoj je do kraja 2018. godine imala 23.438 zapisa.

¹⁸⁶„Statut Javne ustanove Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi“, član 12, preuzeto 22.01.2018, http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/images/pdf/Statut_Javne_ustanove_Gradska_biblioteka_i_itaonica_Herceg_Novi.pdf.

¹⁸⁷Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi, „Zavičajna zbirka“, preuzeto 22.01.2018, <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/zavičajna-zbirka>.

¹⁸⁸Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi, „Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti“, preuzeto 22.01.2018, <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/boka-zbornik>.

U dnu veb stranice nalaze se linkovi ustanova i udruženja sa kojima je rad ustanove zakonski i strukovno vezan, poput: Narodne biblioteke Budve, Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“, Udruženja bibliotekara Crne Gore, Opštine Herceg Novi, Turističke organizacije Herceg Novi i Ministarstva kulture Crne Gore. Na veb stranici možemo naći foto i video galeriju: Trga od knjige, promocija, izložbi, dječijih programa i ostalih programa u organizaciji ove ustanove.

Slika 14: Pristupna strana veb stranice Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi

Koliko je važna internet promocija biblioteka govori i podatak o broju pregleda veb stranice. Do 15.01.2020. godine broj pregleda bio je 6.919.766, što je za biblioteku sa oko 70.000 bibliotečkih jedinica podstrek i javno priznanje za kvalitetno urađenu onlajn bazu podataka i promociju rada ustanove. Na linku Digitalna kolekcija dat je digitalni prikaz bokeljske periodike svih brojeva: *Šematizma Pravoslavne eparhije bokokotorsko-dubrovničke od 1874-1912* i *Boke: veliki ilustrovani kalendar od 1909-1914*. U pripremi je digitalizacija: ostale stare zavičajne periodike, starih razglednica i plakata, stare i rijetke knjige i rukopisa.

Čitalačka navika formira se u najranijem djetinjstvu, s toga je rad sa djecom bitan segment poslovanja svake biblioteke. Mladi Novljani su sa sigurnošću bili učesnici, bar jednog od dječijih programa Biblioteke: *Igrom do knjige*, *Čitam, maštam*,

stvaram, Prvi put u biblioteci, Biblioteke u posjeti školama i Otvori knjigu, otvori svijet (literarni konkurs u čast Međunarodnog dana knjige). Česta su gostovanja dječijih pisaca, organizacija i promocije dječijih knjiga. Kvalitet i učestalost gostujućih programa, poput *Škole kreativnog pisanja, Male škole glume* i dječije večeri na sajmu knjiga *Trg od knjige* zavise od finansijske podrške *Opštine Herceg Novi*.

Od 2003. Biblioteka je organizator Međunarodnog sajma knjige *Trg od knjige*, svake godine Trg Belavista u periodu od 21-28. jula postaje stecište pisaca, izdavača, knjiga i čitalaca. Tokom sajma se organizuju raznovrsni večernji programi, književne večeri, dramski programi za odrasle i djecu, koncerti i sl. *Bilten Trga od knjige* je periodična publikacija koja prati programsku koncepciju sajma, izlazi od 2003. godine i prateći je informator svakog sajma. Svi brojevi *Biltena* dostupni su u punom tekstu na veb stranici biblioteke.

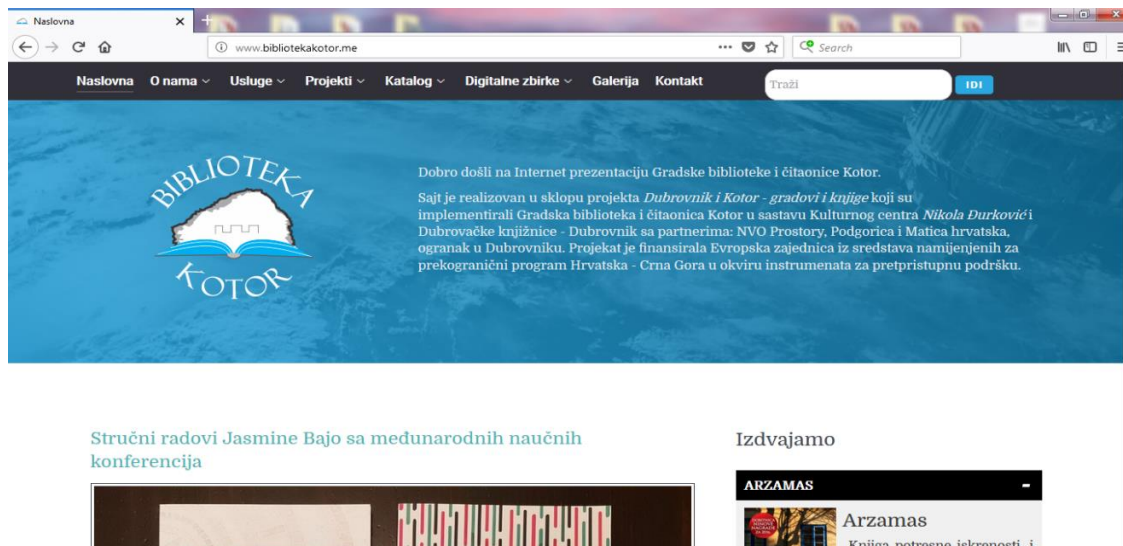
Jedan od gorućih problema Biblioteke je nedostatak prostora i nepostojanje izdvojenog Dječijeg odjeljenja. Rad sa najmlađima se povremeno osmišljava u čitaonici za odrasle. Stvaranje Dječijeg odjeljenja je neophodan element u razvoju biblioteke, jer se na taj način povećava broj aktivnih članova, socijalizuju se djeca, upoznaju se sa knjigom, razvija se i podstiče dječija kreativnost.

KOTOR. Gradska biblioteka u Kotoru je osnovana 1952. godine. Nakon 12 godina rada pripojena je Centru za kulturno-prosvjetnu djelatnost, današnjem Kulturnom centru „Nikola Đurković“.¹⁸⁹ Iako je Kotor jedna od razvijenijih opština u Crnoj Gori on još uvijek nema gradsku biblioteku koja radi kao samostalna ustanova. Biblioteka radi u prostorijama površine 170 m² koje nisu namjenski projektovane.

Veb stranica Gradske biblioteke i čitaonice Kotor u funkciji je od februara 2011. godine. Stiče se utisak da proces osavremenjivanja poslovanja, koji je biblioteka u Kotoru otpočela 2011. godine nije dovršen. Na veb stranici biblioteke, podaci o uslugama koje nudi su šturi, a većina upita ne daje nikakve informacije, poput: Digitalna zbirka; Vizija i misija; Statut biblioteke; Izvještaji i plan rada.

¹⁸⁹Gradska biblioteka i čitaonica Kotor, „Istorija bibliotekarstva u Kotoru”, preuzeto 01.05.2017, <http://www.bibliotekakotor.me/o-nama/istorija-bibliotekarstva-u-kotoru>.

U biblioteci je zaposleno 8 radnika i svi imaju položen stručni ispit kojim se stiče zvanje bibliotekara odnosno knjižničara. Radne biografije i stručno usavršavanje zaposlenih su elektronski javno dostupne.

Slika 15: Pristupna strana veb stranice Gradske biblioteke i čitaonice Kotor

Članica je COBISS.CG baze, do kraja 2018. godine njena lokalna baza imala je 10.554 zapisa.

BUDVA. Budvanska biblioteka je počela sa radom 1946. godine. Od 1960. radi u sastavu Kulturnog centra, a od 1992. u sastavu JU „Muzeji, galerija i biblioteka“. Sve do zemljotresa 1979. godine Biblioteka je bila smještena u zgradi Doma kulture „Gojko Krapović“, a zemljotres je uništio veći dio fonda. Naredne godine je preseljena u suteran OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša“, gdje ju je zadesila još jedna nepogoda: nakon par mjeseci prostorije Biblioteke su poplavljene. Tada su uništene sve inventarne knjige i 2089 publikacija. Nakon obnavljanja Doma kulture „Stefan Mitrov Ljubiša“ 1986. godine, biblioteka se vraća u namjenski izgrađen prostor u prizemlju.¹⁹⁰ Biblioteka se 2010. godine seli u zgradu „Akademije znanja“, u namjenski građene prostorije površine 550 m², ali je još uvijek podstanar. Od 2014.

¹⁹⁰Filmska kuća „Zeta film“ je uknjižena kao vlasnik cjelokupnog prostora Doma kulture, te je dugo Biblioteka davala ogroman novac za zakup prostorija u vlasništvu „Zeta filma“.

godine radi kao samostalna ustanova kulture i od tada nosi naziv JU Narodna biblioteka Budve.¹⁹¹

U biblioteci je 14 zaposlenih, rad je organizovan kroz sedam odjeljenja: Odjeljenje za obradu bibliotečko-informacione građe, Opšte odjeljenje, Dječije odjeljenje, Odjeljenje za zavičajnu zbirku, Odjeljenje inostrane knjige, Odjeljenje za kulturno-obrazovne programe i podsticanje čitanja, odnose sa medijima i izdavačku djelatnost i Služba za opšte i administrativno-računovodstvene poslove. Budvanska biblioteka je nadležna za rad područnog odjeljenja „Stefan Mitrov Ljubiša“ u Petrovcu¹⁹² u kojem je troje zaposlenih.

Opšti fond broji 60.000 jedinica, od čega je 11.000 jedinica stručne građe. Čitaonica za odrasle broji 20 čitalačkih mjesta i dvije radne stanice za pristup internetu.

Dječiji fond broji oko 11.000 jedinica (knjige, slikovnice, stripovi i DVD-jevi). Ovaj fond se može iznajmljivati ili koristiti u zasebnom prostoru koji je prilagođen za rad sa djecom.¹⁹³

Biblioteka nema odgovarajući dječiju, ni multimedijalnu čitaonicu. Programi i radionice za najmlađe se organizuju u saradnji sa lokalnim vrtićima, osnovim i srednjim školama. Najznačajniji programi za djecu i mlade koji su organizovani tokom 2017. godine su: *Posjete Dječijem odjeljenju*, *Radionica kreativnog i novinarskog pisanja*, *Škola stripa i ilustracije za djecu i mlade*, *Radionica kreativnog pisanja „O moru i podmorju“*, *Festival književnosti za djecu „Male morske pjesme i priče“* i *Dani stripa*.

Rad na zavičajnoj zbirci je počeo tek 1990. godine. Do danas je sakupljeno i obrađeno oko 3.000 jedinica različite bibliotečke građe zavičajne tematike. U cilju promovisanja ove zbirke izvršena je digitalizacija *Primorskih novina*, glasilo

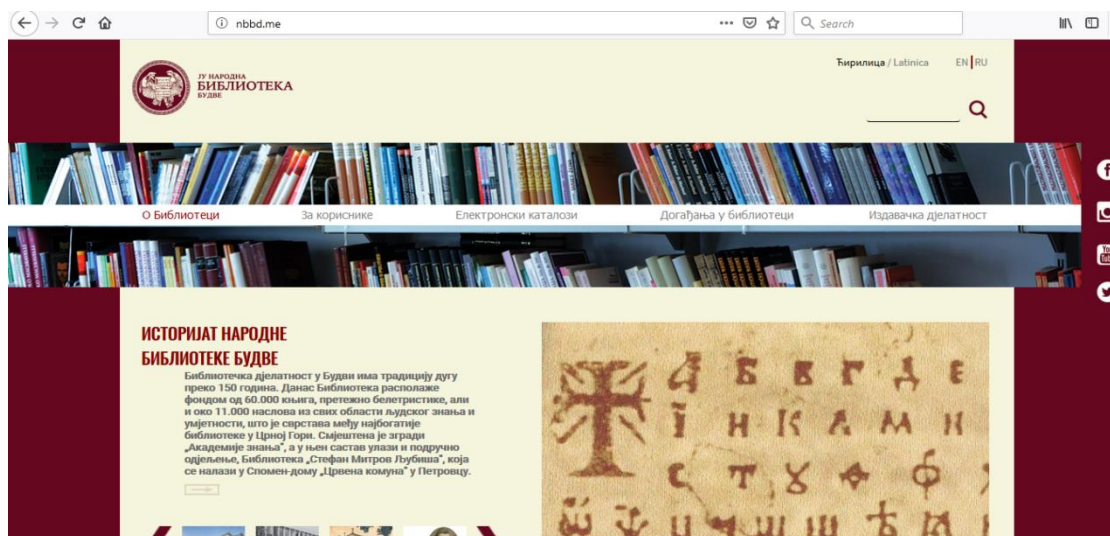
¹⁹¹Narodna biblioteka Budve, „Istorijat Narodne biblioteke Budve“, preuzeto 16.01.2019, http://nbbd.me/istorijat/lang/lat#text_4.

¹⁹²Narodna biblioteka Budve, „Organizacija, odjeljenja i zaposleni“, preuzeto 16.01.2019, <http://nbbd.me/organizacija-odijeljenja-i-zaposleni>.

¹⁹³Narodna biblioteka Budve, „Fondovi i zbirke“, preuzeto 16.01.2018, <http://nbbd.me/fondovi-i-zbirke>.

budvanske opštine koje je izlazilo od 1972. do 2003. godine. Svi brojevi ovog glasila su dostupni na veb stranici Biblioteke.¹⁹⁴

Odjeljenje za kulturno-obrazovne programe i podsticanje čitanja, odnose sa medijima i izdavačku djelatnost kontinuirano obavještava medije o organizovanju svih programa Biblioteke. Tokom 2017. godine programima u organizaciji Budvanske biblioteke prisustvovalo je preko 3000 posjetilaca.¹⁹⁵

Slika 15: Pristupna strana veb stranice Narodne biblioteke Budve

U cilju promocije kulturnog nasleđa, običaja i ćirilčnog pisma Narodna biblioteka Budve u saradnji sa Udruženjem izdavača i knjižara Crne Gore između crkava Svete trojice i Sveta Maria in punta u Starom gradu, 21. avgusta 2017. godine počela je sa organizovanjem Manifestacije *Ćirilicom*.

Između 10. i 18. maja 2017. godine u saradnji sa bioskopom, Kadmus sinepleks, organizovani su *Dani medijske kulture* u cilju podizanja nivoa svijesti opismenjavanja i važnosti odabira kvalitetnih medijskih sadržaja za djecu. Krajem maja 2018. godine organizovan je okrugli sto slične tematike, pod nazivom „Medijska pismenost u Crnoj Gori i kampanja Birajmo šta gledamo“.

¹⁹⁴Isto.

¹⁹⁵Narodna biblioteka Budve, „Izveštaj o radu za 2017. godinu“, preuzeto 16.01.2019, <http://nbbd.me/up/mat/izvjestaj-o-radu-za-2017-i-odluke.pdf>.

Biblioteka ima stalan pristup internetu i veb stranicu koja je pokrenuta 2018. godine. Veb stranica Narodne biblioteke Budve u potpunosti zadovoljava potrebe bibliotečko-informacione struke. Programerska i dizajnerska rješenja veb stranice su u najvećoj mjeri okrenuta potrebama korisnika, kako bi što lakše mogli preko mreže uspostaviti komunikaciju sa bibliotekom.

U vrhu stranice postavljeni su upiti: O biblioteci; Za korisnike; Elektronski katalogi; Događanja u biblioteci i Izdavačka djelatnost. Kada se klikne na opciju „O biblioteci“ u padajućem meniju dati su podaci o istorijatu, aktuelnostima, organizaciji rada, opštim aktima i fondovima. Opcija „Za korisnike“ daje osnovne podatke o uslugama biblioteke, kao što su: korisnički servis Pitajte bibliotekara, čitaonice, računari i internet, radno vrijeme i kontakt, učlanjivanje i cjenovnik usluga. Preko veb stranice se može pristupiti elektronskom katalogu budvanske biblioteke, ali i digitalnim bazama poput: *Digitalne biblioteke Crne Gore, Europeane i Svjetske digitalne biblioteke*.

U desnom uglu postavljeni su linkovi koji nas vode na Fejsbuk, Instagram, Tviter i Jutjub nalog biblioteke. Što govori o činjenici da je biblioteka upućena u komunikacione obrasce savremenog doba.

Biblioteka uredno vodi matičnu službu na nivou opštine, a od 2017. godine pokrenula je izdavačku djelatnost u cilju promocije zavičajnih autora i tema. Sva izdanja Biblioteke se mogu čitati u tri formata, pdf format i dva formata za elektronske knjige, naravno pod posebnim uslovima korišćenja.

Članica je COBISS.CG baze, do kraja 2018. godine njena lokalna baza je imala 23.097 zapisa.

ULCINJ. Nakon Drugog svjetskog rata otvara se Narodna knjižnica i čitaonica „Mirko Srzentić“ koja 1955. godine mijenja ime u Gradska biblioteka i čitaonica Ulcinj. Biblioteka je dugo radila u otežanim uslovima, često se selila i bila otvorena samo tri sata dnevno. Problem smještaja rješava 1984. godine, kada se useljava u prostorije Centra za kulturu Ulcinj, koji je objedinio rad bioskopa, Muzeja i Biblioteke.

Biblioteka radi u prostorijama površine 650 m² i ima 8 zaposlenih. Prostor biblioteke ispunjava sve uslove za propisane standardima, objekat omogućava ugodan boravak zaposlenima i korisnicima. Biblioteka ispunjava uslove za smještaj bibliotečke gra, tako su nabavljeni metalni regali za knjige, kao i police za dječije knjige koje su prilagođene vrsti publikacije (slikovnice, bajke).¹⁹⁶ Cjelokupan fond od oko 66.000 knjiga je klasifikovan i smještem po UDK sistemu klasifikacije, podijeljen je na dva dijela: publikacije na srpskohrvatskom i publikacije na albanskom jeziku.¹⁹⁷

Opština	Status	Internet	COBISS	Sajt
Herceg Novi	Samostalna	Da	Članica	Ima
Budva	Samostalna	Da	Članica	Ima
Bar	U sastavu	Da	Članica	-
Tivat	U sastavu	Da	Članica	-
Kotor	U sastavu	Da	Članica	Ima
Ulcinj	U sastavu	-	-	-

Tabela 2: Prikaz aktuelnog stanja u narodnim bibliotekama opština primorske regije Crne Gore

Sa formiranjem Zavičajne zbirke biblioteka je počela 1978. godine. Nakon utapanja Biblioteke u Centar za kulturu 1984. godine nije bilo razumijevanja za poslove kompletiranja i obrade Zavičajne zbirke, iako je to jedna od zakonskih obaveza svake biblioteke.¹⁹⁸

Biblioteka je organizator mnogih kulturnih dešavanja na nivou grada. Česte su promocije knjiga, književne večeri, izložbe zavičajnih likovnih umjetnika, razna takmičenja (recitatori, likovni stvaraoci i sl). Pošto biblioteka posjeduje klavir,

¹⁹⁶Fadil Kroma, *Zapisi knjižničara - 130 godine ulcinjske čitaonice: Narodna biblioteka „Mirko Srzentić“ 1884-2014* (Ulcinj: F. Kroma, 2015), 140.

¹⁹⁷Isto, 60.

¹⁹⁸Isto, 143-144.

organizuju se i večeri ozbiljne muzike uz angažovanje poznatih pedagoga iz zemlje i inostranstva.¹⁹⁹

Djelovanje u okviru Centra za kulturu stavlja biblioteku u neravno pravan položaj, često se favorizuju potrebe administracije i kulturne aktivnosti u organizaciji Centra za kulturu.²⁰⁰ Biblioteka vrši stručni nadzor rada školskih i specijalnih biblioteka u Ulcinju, mada nema ni materijalnih ni kadrovskih mogućnosti da postane nosilac bibliotečko-informativnog sistema opštine. Nema pristup internetu, nema svoju veb stranicu i nije članica COBISS.CG uzajamne baze podataka.²⁰¹

2.2.3. Biblioteke centralne regije

Biblioteke centralne regije su narodne biblioteke Cetinja, Danilovgrada, Podgorice i Nikšića. Sve, sem biblioteke u Danilovgradu, su samostalne ustanove kulture i rade u prilično dobrim uslovima.

CETINJE. Narodna biblioteka i čitaonica „Njegoš“ sa Cetinja osnovana je 1945. godine. Sve do 1974. godine djelovala je kao samostalna ustanova kulture, kada je integrisana u Centar za kulturu Cetinje. Nakon 20 godina biblioteka opet počinje da radi kao samostalna institucija. Djelatnost se obavlja preko sledećih odjeljenja: Odjeljenje za odrasle i Američka čitaonica; Dječije odjeljenje; Odjeljenje periodike sa čitaonicom i referalnom zbirkom; Odjeljenje stručne obrade; Zavičajna zbirka; Matična služba i statistika i Legat „Vukomana i Jelisavke Džaković“.²⁰²

Radi u prostorijama površine 249 m², koje nisu namjenski građene za ovu djelatnost. Cetinjska gradska biblioteka ima 11 zaposlenih i prepoznatljiva je po organizaciji brojnih kulturnih dešavanja, a posebno po radu sa najmlađima.

¹⁹⁹Isto, 119.

²⁰⁰Isto, 128.

²⁰¹Мила Растодер, „Прилог за летопис библиотека у Бару и Улцињу“, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 70-72.

²⁰²Biblioteka „Njegoš“ Cetinje, „Status i organizacija“, preuzeto 17.01.2018, <https://bibliotekanjegos.me/status-i-organizacija/>.

Pri Odjeljenju za odrasle od 2013. godine počeo je sa radom Američki ugao, koji „brojnim programima, tribinama, okruglim stolovima, besplatnim kursovima engleskog jezika, promocijama upotpunjuje kulturno obrazovni sadržaj svih korisničkih kategorija. Američki ugao posjeduje preko 1000 publikacija na engleskom jeziku.”²⁰³

Fond biblioteke raspolaže sa 120.000 jedinica građe, od čega je preko 64.720 serijskih i oko 55.700 monografskih publikacija, od kojih je 16.220 dječijih knjiga.

Slika 16: Pristupna strana veb stranice Narodne biblioteke i čitaonice „Njegoš“, Cetinje

Biblioteka „Njegoš“ ima aktivan nalog na Fejsbuku i veb stranicu koja obiluje podacima o njenom radu. Na veb stranici postoje linkovi koji daju opšte podatke o radu biblioteke: Statut i organizacija, Dokumenta, Arhiva, Galerija i Kontakt informacije. U donjem desnom uglu veb stranice nalaze dva padajuća menija: Arhiva dešavanja i Poslednje objave, koje olakšavaju pretraživanje aktivnosti ustanove.

²⁰³Biblioteka „Njegoš“ Cetinje, „Fondovi“, preuzeto 17.01.2018, <https://bibliotekanjegos.me/status-i-organizacija/>.

Narodna biblioteka „Njegoš“ nema odvojen prostor za rad sa djecom, izdavačka djelatnost i rad na promociji zavičajnih tema i zbirke nisu dovoljno razvijeni.

Član je COBISS.CG baze podataka, kojoj se može pristupiti preko veb stranice ustanove. Do kraja 2018. godine pohranjeno je 17.692 zapisa u njenoj lokalnoj bazi.

DANILOVGRAD. Gradska biblioteka u Danilovgradu je osnovana 1963. godine. Ušla je u sastav Centra za kulturu koji je osnovan 1965. godine. „Zavičajni muzej i Gradska biblioteka smješteni su u zgradi starog Knjaževog dvora izgrađenog 1873/74. godine i prve Učiteljske škole u Crnoj Gori (1919-1929). Knjižni fond biblioteke „Mihailo-Miho Vuković“ ima 12.500 knjiga. Legat biblioteka koja je osnovana 1987. godine raspolaže knjižnim fondom od 4.500 knjiga. Ona posjeduje 100 knjiga koje su stare 100 i više godina i podliježu propisima Zavoda za zaštitu spomenika kulture Crne Gore, pa se svaka od njih evidentira kao muzejski eksponat.“²⁰⁴

Biblioteka ima dvoje zaposlenih i nije članica COBISS.CG baze podataka. Kulturni centar nema svoju veb stranicu, pa je podatke o aktivnostima centra i biblioteke nemoguće pronaći na internetu. Prema Izvještaju matične službe NBCG „Đurđe Crnojević“, biblioteka je od 2016. godine zatvorena za korisnike.

PODGORICA. „Kada govorimo o Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“, treba uvijek imati u vidu činjenicu da je ona locirana u kulturnom, naučnom, umjetničkom, obrazovnom, privrednom, političkom i administrativnom centru Crne Gore. To znači da je u Podgorici koncentrisano više od polovine intelektualnog potencijala Crne Gore, te su zahtjevi i obaveze Biblioteke u odnosu na druge biblioteke istog tipa u državi, višestruko uvećani.“²⁰⁵

Gradska biblioteka Podgorice počela je sa radom početkom januara 1945. godine, u prostorijama nekadašnjeg Bioskopa „Kultura“. Biblioteka je 1948. godine raspolagala sa svega 3.202 knjige, današnji naziv dobija 1959. godine. Fond biblioteke je već 1980. brojao oko 66.000 knjiga, dječije odjeljenje je tada

²⁰⁴Danilovgrad, „Kultura“, preuzeto 19.01.2017, <http://www.danilovgrad.me/files/kultura.htm>.

²⁰⁵Radosav Milić, *Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ (1881-2011): istorija bibliotekarstva u Podgorici* (Podgorica: Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, 2011), 168.

posjedovalo oko 8.000 jedinica. Krajem 1992. počinje elektronska obrada bibliotečkog materijala.

Matična zgrada u Njegoševoj ulici je u potpunosti rekonstruisana i nadograđena 2011. godine. Površina objekta je 2.900 m², mogućnosti koje pruža za razvoj bibliotečke djelatnosti su izuzetni.²⁰⁶ Tokom rekonstrukcije izvršena je zamjena svih instalacija, izvedeni su radovi na klimatizaciji i ventilaciji, urađena je protivpožarna zaštita, zamjena kompletne drvenarije i molersko-farbarski radovi. Objekat je u potpunosti rekonstruisan i adaptiran u skladu sa namjenom objekta.²⁰⁷ Biblioteka je rekonstrukcijom dobila poseban galerijski prostor, salu za promocije i veliku multifunkcionalnu salu.

U biblioteci je 18 zaposlenih, rad je organizovan kroz pet odjeljenja: Odjeljenje za odrasle; Dječije odjeljenje; Odjeljenje periodike; Zavičajno odjeljenje i Odjeljenje posebih fondova (Stara i rijetka knjiga i Legati). Područna odjeljenja Biblioteke se nalaze u: Tuzima, Maslinama, Golubovcima i Kruševcu.

Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ u svojoj matičnoj zgradi posjeduje četiri zasebne čitaonice (ukupno 150 čitalačkih mjesta): opštu, dječiju, naučnu i čitaonicu periodike. Sve čitaonice su moderno opremljene, imaju internet konekciju i mogućnost korišćenja bežičnog interneta.

Odjeljenje za odrasle raspolaže fondom od oko 108.000 monografskih publikacija i čitaonicom površine 300 m² sa 176 čitalačkih mjesta.

Gradska biblioteka je od svog osnivanja nabavljala knjige za djecu, ali zbog nedostatka prostora dugo nije imala posebno dječije odjeljenje. U okvirima tek osnovanog Pionirskog kulturnog centra, donesena je odluka da se otvori biblioteka za djecu. Gradska biblioteka je cjelokupnu literaturu za djecu ustupila Pionirskom kulturnom centru u čijem sastavu je radila Pionirska biblioteka od 1955. godine. Posebno Dječije odjeljenje je zvanično otvoreno 1977. godine.²⁰⁸

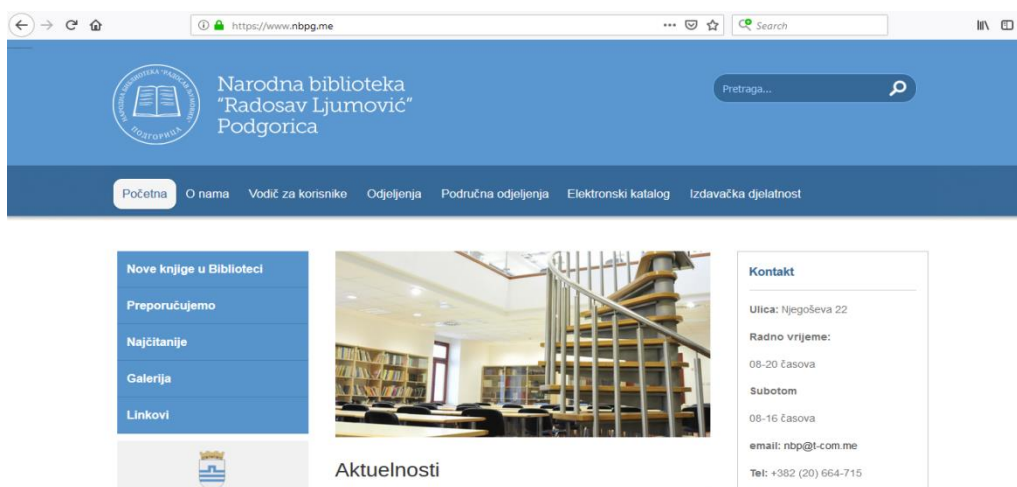
²⁰⁶Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, „Istorijat Biblioteke“, preuzeto 19.01.2018, <http://www.nbpg.me/o-nama/istorijat-biblioteke>.

²⁰⁷Milić, *Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“*..., 160.

²⁰⁸Isto, 169-170.

Odjeljenje za najmlađe je danas smješteno u prizemnom dijelu zgrade, raspolaže fondom od oko 40.000 bibliotečkih jedinica građe i čitaonicom površine 49 m² sa 30 čitalačkih mjesta.

Iako monografske publikacije predstavljaju najveći dio fonda, Biblioteka je od svog osnivanja pa sve do 80-tih godina 20. vijeka dobijala veliki broj serijskih publikacija iz svih pokrajina i republika bivše jugoslovenske države. Danas je broj serijskih publikacija koje dobija pretplatom ili obaveznim primjerkom ograničen na publikacije iz Crne Gore i 3-4 naslova iz Srbije, Hrvatske i Makedonije.²⁰⁹

Slika 17: Pristupna strana veb stranice Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“, Podgorica

Rad na Zavičajnoj zbirci Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“ pokrenut je 1975. godine. Ova zbirka se veoma sporo popunjavala, pa je do 1995. godine imala fond od svega 1.642 jedinica bibliotečke građe. Skupština Opštine Podgorica je 1992. godine donijela Odluku o dostavljanju obaveznog primjerka štampane stvari JU Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“.²¹⁰

Prvu internet prezentaciju Biblioteka je doživjela 2001. godine, aktuelna veb stranica obavlja solidan, ali ne idealan posao u procesu promovisanja bibliotečko-

²⁰⁹Isto, 172-173.

²¹⁰Isto, 177.

informacione djelatnosti. Na vrhu veb stranice postoji 7 opcija koje daju uglavnom opšte informacije o radu Biblioteke: Početna, O nama (Istorijat, Kadrovska struktura), Vodič za korisnike (Kako se učlaniti, Čitaonice, Katalozi, Pristup internetu, Pozajmica), Odjeljenja (Odjeljenje za odrasle, Dječije odjeljenje, Zavičajno odjeljenje, Odjeljenje periodike, Posebni fondovi), Područna odjeljenja, Elektronski katalog (COBISS.NET, COBISS.CG) i Izdavačka djelatnost.

Na početnoj stranici postavljen je padajući meni koji nudi opcije: Nove knjige u Biblioteci (spisak se rijetko ažurira), Preporučujemo, Najčitanije (posljednji put ažurirano 2017. godine), Galerija, Linkovi (spisak linkova međunarodnih strukovnih udruženja, digitalnih biblioteka i baza podataka, narodnih biblioteka iz Crne Gore i renomiranih biblioteka i udruženja bibliotekara sa prostora bivše Jugoslavije), Izdavačka djelatnost. Početna strana nudi i podatke o aktuelnim dešavanjima, programima, predavanjima i novitetima u radu ustanove.

Opština	Status	Internet	COBISS	Sajt
Cetinje	Samostalna	Da	Članica	Ima
Podgorica	Samostalna	Da	Članica	Ima
Nikšić	Samostalna	Da	Članica	Ima
Danilovgrad	U sastavu	-	-	-

Tabela 3: Prikaz aktuelnog stanja u narodnim bibliotekama opština centralne regije Crne Gore

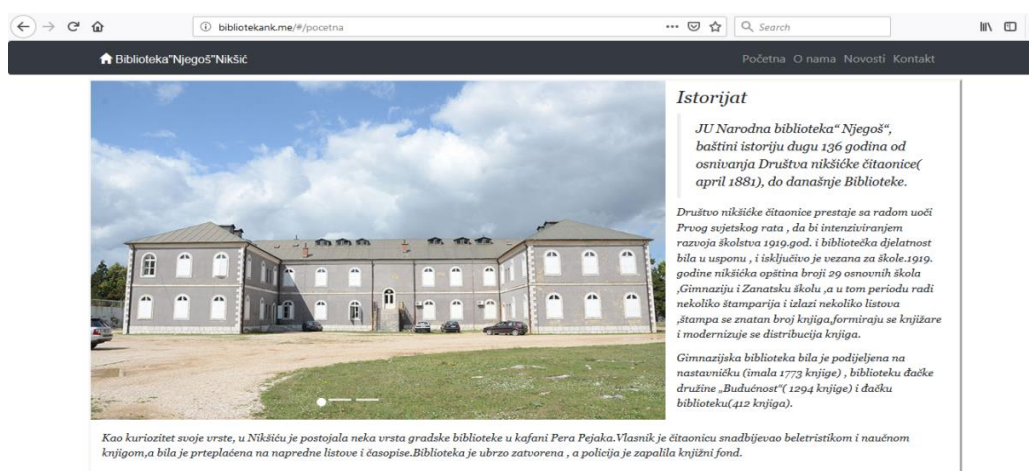
Biblioteka je u cilju njegovanja i promocije zavičajnih tema objavila do danas oko 130 naslova monografskih publikacija. Devedesetih pokreće dvije serijske publikacije koje su i danas aktuelne. Časopis *Glasnik*, je veoma bitan za promociju bibliotečke djelatnosti, u njemu se objavljuju tekstovi koji se bave bibliotekarstvom, bibliografijom, zavičajnim i kulturološkim temama. Biblioteka izdaje i list *Latica*,

književnu reviju mladih.²¹¹ Ni jedan broj *Glasnika* i *Lattice*, nije dostupan u elektronskoj formi na veb stranici ustanove.

Na veb stranici Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“ ne postoji ni jedan onlajn korisnički servis, ni digitalna biblioteka bar dijela građe.

Od 2006. godine postala je članica COBISS.Net-a, a do kraja 2018. godine lokalna baza podataka u COBISS.CG katalogu imala je 25.723 zapisa.

NIKŠIĆ. Narodna biblioteka „Njegoš“ osnovana je 1944. godine u Nikšiću. Biblioteka gubi samostalni status 1965. godine, kada je integrisana u Zajednicu kulturnih ustanova. Osnivanjem Centra za kulturu Nikšić 1975. godine, biblioteka ponovo mijenja svoj status. Centar za kulturu je imao 4 organizacione jedinice: Arhiv i biblioteka, Muzej i galerija, Bioskop i Amaterizam.

Slika 18: Pristupna strana veb stranice Narodne biblioteke „Njegoš“, Nikšić

Skupština opštine Nikšić je 16. oktobra 2015. godine donijela odluku o osnivanju samostalne Javne ustanove Narodne biblioteke „Njegoš“²¹². Smještena je u Dvorcu kralja Nikole u prostorijama površine 800 m², ovaj objekat nije namijenjen za obavljanje bibliotečke djelatnosti. U sastavu Dvorca je smještena i Gradska kuća, u

²¹¹Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, „Izdavačka djelatnost“, preuzeto 19.01.2018, <http://www.nbpg.me/izdavacka-djelatnostt>.

²¹²Biblioteka „Njegoš“ Nikšić, „O nama“, preuzeto 19.01. 2019, <http://bibliotekank.me/#/onama>.

kojoj se organizuju „različita kulturna dešavanja kao što su kulturne večeri, tribine, književni susreti, radionice i press konferencije”²¹³

U biblioteci je 11 zaposlenih, rad ustanove je organizovan u 4 odjeljenja: Odjeljenje za odrasle sa čitaonicom, Dječije odjeljenje, Obradno odjeljenje i Izdavačko odjeljenje. U sastavu odjeljenja za odrasle je čitaonica, koja raspolaže sa 24 čitalačka mjesta, fond ovog odjeljenja broji 54.000 jedinica. Dječije odjeljenje raspolaže sa oko 10.000 knjiga, nema posebnu čitaonicu.

Biblioteka ima stalan pristup internetu, a od 2018. godine posjeduje veb stranicu. Veb stranica ima staromodan dizajn i ograničene mogućnosti za pretraživanje podataka o radu ustanove. Jedine opcije koje nudi su: Početna, O nama, Novosti i Kontakt. Stranica ne nudi mogućnost upotrebe korisničkih servisa, ali ni mogućnost onlajn pretraživanja kataloških baza biblioteke. Biblioteka nema posebno Zavičajno odjeljenje, a izdavačka djelatnost ustanove se ne promovise na adekvatan način.

Članica je COBISS.CG baze podataka, ali njena lokalna baza je krajem 2018. godine imala svega 6.530 zapisa

2.3. Analiza aktuelnog stanja

Na teritoriji Crne Gore danas radi 21 narodna, odnosno javna biblioteka. Samo njih sedam organizovane su kao samostalne ustanove kulture, i to narodne biblioteke u Podgorici, Pljevljima, Herceg Novom, Cetinju, Budvi, Rožajama i Nikšiću. Većina narodnih biblioteka i dalje rade kao organizacione jedinice centara za kulturu, što predstavlja limitirajući faktor njihovog poslovanja. Biblioteke koje godinama organizuju svoj rad kao samostalne institucije, uspjele su u znatnoj mjeri sačuvati određeni nivo kvaliteta usluga, dok su biblioteke u sastavu uglavnom doživjele stagnaciju, pa i degradaciju poslovanja.

²¹³Biblioteka „Njegoš“ Nikšić, „Kontakt“, preuzeto 19.01. 2019, <http://bibliotekank.me/#/kontakt>.

Osnovni preduslovi za kvalitetan rad javnih biblioteka i popularizaciju knjige i čitanja podrazumjevaju posjedovanje: prostorija određene kvadrature, fonda određenog obima i kvaliteta i stručno osposobljenog osoblja.

Svaka narodna, odnosno javna biblioteka treba da posjeduje površinu od najmanje 200 m² u okviru kojih su organizovane prostorije²¹⁴ za: „pozajmno odjeljenje; prostor za katalog; čitaonicu za odrasle; magacin knjiga; dječije odjeljenje sa čitaonicom; prostor za čuvanje i korišćenje audio-vizuelnih sredstava i drugog neknjižnog materijala; prostor za radno osoblje i pomoćne prostorije.”²¹⁵ Samo biblioteke u Baru, Ulcinju, Podgorici, Pljevljima i Budvi posluju u namjenski projektovanim prostorima. Biblioteke u Nikšiću, Bijelom Polju, Cetinju, Herceg Novom iako kvadraturom ispunjavaju zakonske uslove, prostorije nisu namjenski građene za vršenje ove djelatnosti.²¹⁶ Zbog toga neke biblioteke nemaju odvojene čitaonice za djecu i odrasle, a gotovo sve biblioteke imaju problem nedostatka magacinskog prostora za smještaj građe. Poseban bi problem predstavljalo insistiranje na otvorenom pristupu cjelokupnom fondu publikacija koje predstavlja gotovo normu u evropskim javnim bibliotekama.

Obim i aktuelnost fondova mnogih biblioteka ne zadovoljava savremene potrebe čitalaca, ovaj problem je izraženiji u bibliotekama na sjeveru Crne Gore. Da biblioteke ne bi postale skladišta starih knjiga, neophodno je obezbijediti kontinuiran izvor finansiranja, jer se samo aktuelnim fondom mogu zadržati postojeći i animirati novi korisnici. Kvalitetna bibliotečka publika se formira samo studiozno formiranom kolekcijom fonda.

Za otvaranje narodne biblioteke neophodno je posjedovanje najmanje 10.000 jedinica bibliotečke građe, koje su organizovane u tri zbirke: zavičajni fond, osnovni

²¹⁴ „Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011), član 4, stav 2, preuzeto 18.1.2019, <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2017/06/PRAVILNIK-O-BLI%C5%BDIM-USLOVIMA-ZA-OBAVLJANJE-BIBLIOTE%C4%8CKE-DJELATNOSTI.pdf>.

²¹⁵ Dragan Radosinović, „Rad Matične službe CNB „Đurđe Crnojević“ od 2004. do 2008. godine“, *Bibliografski vjesnik* God. 39, br. 1, 2, 3 (2010): 321.

²¹⁶ Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „Izveštaj o radu za 2017. godinu“, preuzeto 18.1.2019, <https://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/Izveštaj-o-radu-2017.pdf>.

fond i fond za djecu.²¹⁷ Biblioteke u Danilovgradu, Šavniku i Mojkovcu ne ispunjavaju ovaj uslov.

U našim javnim bibliotekama dominiraju monografske publikacije, mada ni ovaj fond zbog zastarjelosti i neaktuelnosti ne zadovoljava aktuelne čitalačke potrebe. Osim nedostatka broja knjiga problem je i struktura fonda, oko 80% fonda narodnih biblioteka čini beletristika, a prema standardima, trebala bi da posjeduje maksimalno 50% knjiga lijepe književnosti, 25% naučne i 25% literature za djecu, a obavezan dio fonda mora biti domaća referensna zbirka, periodika i zavičajna građa.

Biblioteke nabavku uglavnom obavljaju kampanjski, na sajmovima knjiga, bez unaprijed utvrđenog plana nabavke koji je zasnovan na interesovanjima i potrebama biblioteke i publike. Čak se i periodične publikacije, kao najdinamičniji oblik prenosa informacija, rijetko nabavljaju. Za razliku od savremenih bibliotečkih sistema ekonomski stabilnih država Evrope i SAD, crnogorske biblioteke uglavnom daju na korišćenje štampani bibliotečki materijal, dok baza multimedija i DVD-jeva sa muzikom i filmovima skoro i da nema.

Skoro sve biblioteke imaju problem prilikom prinavljanja građe. Osnovni razlog je nedostatak finansijskih sredstava. U godišnjim budžetima osnivača sredstva za ovu namjenu, se kreću od svega nekoliko stotina do nekoliko hiljada eura. A u najvećem broju biblioteka ne opredjeljuje se ni jedan euro za kupovinu. Najveće godišnje izdavanje za nabavku publikacija imaju narodne biblioteke: Podgorice, Herceg Novoga, Budve, Pljevalja i Bara.²¹⁸

Potreba savremene biblioteke za visokoobrazovnim kadrom je neminovna. Bibliotečko-informacioni sistem Crne Gore zahtjeva osoblje koje je ovladalo računarskom tehnologijom i radom u savremenim automatizovanim bazama podataka. Za nesmetan rad biblioteke treba obezbijediti minimum tri stručna lica sa položenim stručnim ispitom, od kojih je jedan bibliotekar.²¹⁹ Kada je u pitanju polaganje stručnog ispita u poslednjih par godina situacija se poboljšala. Ipak, treba

²¹⁷ „Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011), član 4, stav 2.

²¹⁸ Dragan Radusinović, „Pregled stanja u narodnim bibliotekama u Crnoj Gori 2014. godine“, *Arhivski zapisi: časopis za arhivsku teoriju i praksu* God. 22, br. 2 (2016): 68.

²¹⁹ Isto.

napomenuti da položen stručni ispit ne predviđa kvalitet, jer pitanje je dana kada će svi bibliotečki radnici morati aktivno koristiti visoku tehnologiju u svakodnevnom radu sa korisnicima.²²⁰

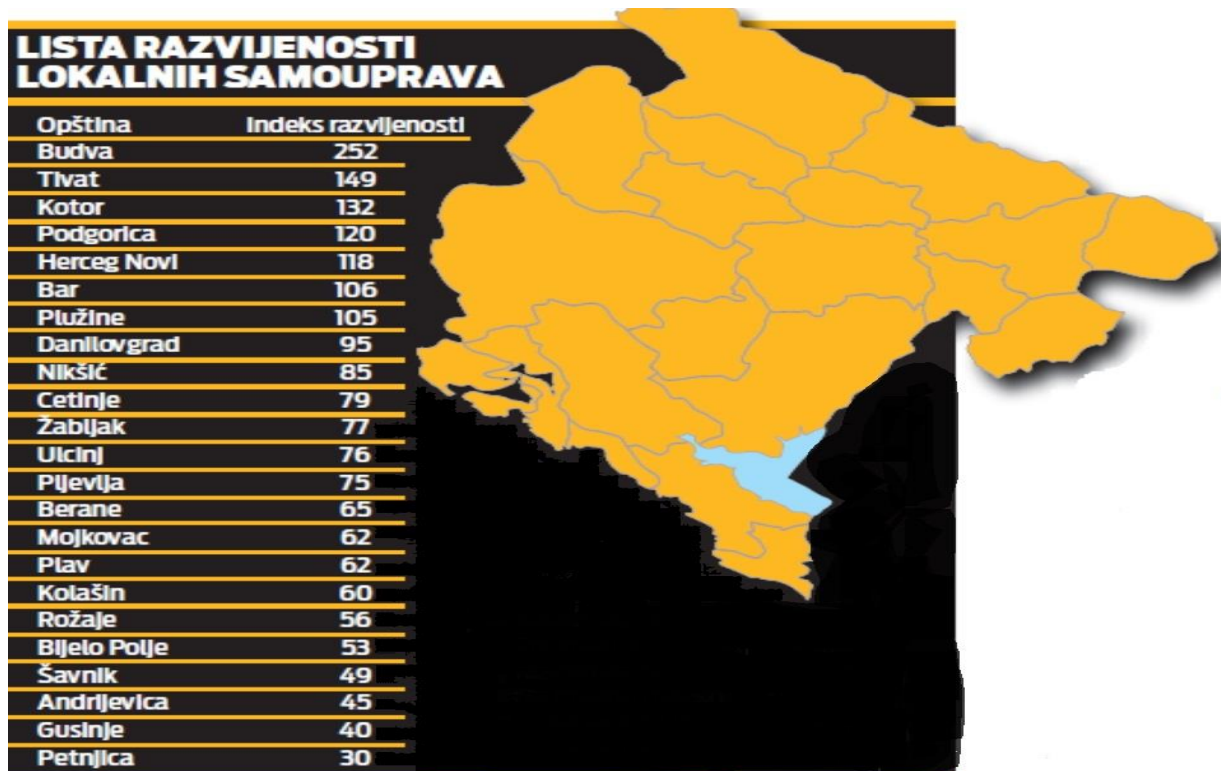

Tabela 4: Indeks razvijenosti lokalnih samouprava u Crnoj Gori (2013-2015)²²¹

Uspješnost poslovanja javnih biblioteka u mnogome zavisi od indeksa razvijenosti lokalne samouprave i organizacionih sposobnosti menadžmenta ustanove. Svaka lokalna javna biblioteka mora imati strategiju razvoja, koja se koncipira na osnovu analize aktuelnog stanja ustanove i odnosa menadžmenta prema osnivačima i finansijerima.

Ne postoji još uvijek sveobuhvatna analiza finansiranja javnih biblioteka u Crnoj Gori. Sistem finansiranja zavisi isključivo od nivoa svijesti funkcionera i

²²⁰Isto: 72-73.

²²¹Tabela preuzeta sa: *Vijesti online*, preuzeto 27.04.2018, <http://www.vijesti.me/vijesti/siromastvo-udarilo-na-sjever-i-ulcinj-921350>.

ekonomskih mogućnosti lokalne odnosno nacionalne zajednice. Problemi poput nedovoljne i neadekvatne nabavke građe, nepostojanje strategije razvoja i stručnog usavršavanja osoblja direktno su vezani za finansiranje. Ministarstvo kulture Crne Gore finansira Nacionalnu biblioteku „Đurđe Crnojević“, a javne biblioteke finansira lokalna samouprava, takva je praksa i u razvijenijim evropskim državama.

Najrazvijenije crnogorske opštine, prema izvještaju Ministarstva ekonomije za period između 2013-2015. godine su Budva, Tivat i Kotor, dok su najmanje razvijene Petnjica, Gusinje i Andrijevica. Budva je opština sa najvećim budžetom, velikim stepenom doseljavanja stanovništva i najmanjom stopom nezaposlenosti.

„Prema uredbi o načinu izračunavanja, indeks razvijenosti zavisi od pet činilaca - stepena nezaposlenosti, dohotka po stanovniku, prihoda opštinskog budžeta po stanovniku, stope rasta ili pada broja stanovnika i od nivoa obrazovanja stanovništva na teritoriji opštine. Prema formuli po 25 odsto indeksa zavisi od dohotka po stanovniku i stope rasta stanovništva, po 15 odsto od stope nezaposlenosti i prihoda opštinskog budžeta po stanovniku, a 20 odsto indeksa zavisi od nivoa obrazovanja njenih građana. Indeks razvijenosti od 100 je prosječan nivo razvijenosti crnogorske opštine.“²²²

Petnjica i Gusinje kao najsiromašnije i najmlađe opštine u Crnoj Gori, još uvijek nemaju javne biblioteke. Kotor i Tivat, iako razvijene lokalne samouprave još uvijek nemaju samostalnu javnu biblioteku. Budva ima samostalnu javnu biblioteku, ali ona se još ne može pohvaliti kvalitetom svog poslovanja. Herceg Novi iako ima duplo slabiji indeks razvijenosti u odnosu na Budvu, posjeduje jednu od najboljih javnih biblioteka primorske regije, odmah iza nje je i javna biblioteka „Ivo Vučković“ iz Bara.

Na četvrtom mjestu razvijenosti je glavni grad Podgorica, biblioteka glavnog grada se po kvalitetu usluga nalazi na samom vrhu crnogorskog javnog bibliotekarstva. Iako se veliki rudarski i elektroenergetski centar Pljevlja nalazi na 13 mjestu sa indeksom 75, gradska biblioteka „Stevan Samardžić“ je glavni informaciono-prosvjetni centar sjeverne regije.

²²²Goran Kapor, „Siromaštvo udarilo na sjever i Ulcinj“, *Vijesti online*, preuzeto 27.04.2018, <http://www.vijesti.me/vijesti/siromastvo-udarilo-na-sjever-i-ulcinj-921350>.

Početak novog milenijuma obilježio je uvođenje savremenih informacionih tehnologija u svim sferama ljudske djelatnosti. Ni sami nismo svjesni kojom brzinom ove tehnologije ulaze u naše društvo. Danas ni jedna ozbiljna firma ili institucija ne može poslovati bez upotrebe savremenih informacionih sistema i interneta. Komercijalizacija intereneta dovela je do revolucije u nauci, obrazovanju,²²³ ali i poslovanju biblioteka.

Istraživanja Zavoda za statistiku Crne Gore - Monstat ukazuju na to da 70,6% domaćinstava Crne Gore ima pristup internetu. U poslednja tri mjeseca 2017. godine 86,4% stanovnika Crne Gore je skoro svakog dana koristilo internet. Pristup internetu se vrši preko personalnih računara u 56,4%, preko laptopova u 64% i preko mobilnih uređaja u 68,9%.²²⁴ I pored visokog stepena upotrebe, tehničke opremljenosti domaćinstava i dobre internet pokrivenosti Crne Gore, neke narodne biblioteke još uvijek nemaju pristup internetu (Danilovgrad, Ulcinj, Kolašin, Andrijevića, Šavnik i Žabljak) i nemaju svoju veb stranicu (Bar, Tivat, Ulcinj, Plužine, Kolašin, Berane, Bijelo Polje, Andrijevića, Plav, Rožaje, Mojkovac, Šavnik, Žabljak i Danilovgrad).

Pravo na slobodan pristup znanju predstavlja osnovni preduslov za aktivno učešće pojedinca u razvoju društvene zajednice. Kao posledica novog informatičkog buma, biblioteke se sreću sa novim izazovima u sferi intelektualnih sloboda. Naše biblioteke su tehnološki nepripremljene za davanje elektronskih ili drugih vrsta izvora informacija korisnicima. Elektronske baze podataka i bibliotečki katalogi postaju dostupni preko računara i interneta, na nacionalnom i internacionalnom nivou. Nema savremenog društva bez prihvatanja savremenih tehnologija i savremenih bibliotečkih sistema.

²²³Oleg Obradović, „Нове информатичке технологије у образовању“, *Васпитање и образовање* Год. 27, бр. 2 (2001): 94-95.

²²⁴Zavod za statistiku Crne Gore, „Informaciono komunikacione tehnologije“, *Statistički godišnjak* (2018): 183.

2.3.1. Pravni okvir crnogorskog bibliotekarstva

Osnivanjem Cetinjske čitaonice 1868. godine i Državne biblioteke i Muzeja 1893, postavljaju se temelji bibliotečke djelatnosti u Crnoj Gori. Posebnu ulogu u bibliotečkoj djelatnosti imao je Jovan Pavlović, vojvođanski novinar koji je došao na Cetinje 1879. godine i postao predsjednik Cetinjske čitaonice. Te godine je pokrenuo ideju o osnivanju državne biblioteke, što je realizovano tek 1893. godine. Osnivanjem ove biblioteke počinje nova etapa i u oblasti bibliotečkog zakonodavstva.

Ukazom Nikole I iz 1896. godine, donesen je prvi zakon iz oblasti bibliotečke djelatnosti, *Zakon o Knjaževskoj Crnogorskoj Državnoj Biblioteci i Muzeju*. Godine 1905. donosen je *Zakon o štampi u Knjaževskoj Crnoj Gori*, a jedan od važnijih propisa u oblasti bibliotečke djelatnosti – *Pravila o narodnijem knjižnicama sa čitaonicama*, objavljen je tri godine kasnije.²²⁵

Zakon o bibliotekama koji je usvojila Narodna skupština Narodne Republike Crne Gore 1962. godine, prvi je sistemski zakon u crnogorskom bibliotekarstvu, kojim su definisani ciljevi i zadaci biblioteka, njihova podjela i uslovi njihovog osnivanja. Po prvi put su navedeni poslovi i zadaci Centralne i matičnih biblioteka na području opština. Zemaljska narodna biblioteka na Cetinju (osnovana 1946. godine) od 1964. djeluje kao Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“. Nadzor nad zakonitošću rada biblioteka vrši Sekretarijat Savjeta za prosvjetu i kulturu i organi uprave opštinskih odbora, nadležnih za poslove kulture. Sa današnje distance možemo primjetiti da je *Zakon o bibliotekama* iz 1962. godine postavio čvrste temelje bibliotečkog zakonodavstva u Crnoj Gori.

Novim *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotekama* iz 1965. godine donesene su dvije novine, biblioteke svoju organizaciju i poslovanje regulišu statutom, kao najvišim aktom, a naziv upravnika biblioteke zamijenjen je nazivom direktor biblioteke. Ni ovim zakonom još uvijek nisu propisani uslovi za obavljanje

²²⁵ Душан Ј. Мартиновић, „Поводом стогодишњице законодавства библиотеке дјелатности у Црној Гори“, *Библиографски вјесник* Год. 25, бр. 3 (1996): 121-127.

stručnih poslova u bibliotekama, ne precizira se da bibliotečke poslove mogu obavljati samo lica sa adekvatnom stručnom spremom.²²⁶

Na osnovu *Standarda za javne biblioteke* koje je Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija - IFLA objavila 1973, a zatim dopunila 1977. godine, po prvi put su usvojeni standardi na teritoriji nekadašnje SFRJ. U skladu sa tim su 1976. godine po prvi put objavljeni *Standardi za narodne biblioteke u SR Crnoj Gori*, koji propisuju minimum uslova koji su neophodni za obavljanje djelatnosti javnih biblioteka. *Standardi* iz 1976. godine su propisani od strane Društva bibliotekara Crne Gore i nikada nisu potvrđeni odlukama Ministarstva prosvjete, odnosno kulture. Biblioteke nisu bile obavezni da ih se pridržavaju, jer nisu bili obavezujući, nego preporučujući.

Zakon o obaveznom dostavljanju štampanih stvari donesen je 1976. godine. Do te godine obavezni primjerak se dostavljao na osnovu Uredbe o obaveznom dostavljanju štampanih stvari koju je donijelo Ministarstvo prosvjete Demokratske Federativne Jugoslavije 1945. godine. *Zakon o bibliotečkoj djelatnosti* iz 1977. godine nije uticao na promjenu *Zakona o obaveznom dostavljanju štampanih stvari*. Usvajanjem *Zakona o izdavaštvu* 1995. godine ukida se *Zakon o obaveznom dostavljanju štampanih stvari*. Obavezni primjerak je utopljen u odredbe *Zakona o izdavaštvu*, ova praksa je prisutna i u današnjoj legistativi.²²⁷

Važna novina u *Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti* iz 1977. godine bilo je pravno normiranje samoupravnih interesnih zajednica kulture (SIZ-ova). Ovim zakonom je propisano da planove i programe rada biblioteka donose predstavnici SIZ-ova sa predstavnicima osnivača i opštine. Ovom uredbom se umanjuje samostalnost biblioteka. Ni u ovom zakonu nisu propisani uslovi za obavljanje bibliotečke djelatnosti. Tek *Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti*²²⁸ iz 1989. godine, prvi put se precizno regulišu uslovi za obavljanje stručnih poslova i izvršena je podjela bibliotečkih zvanja.

²²⁶Nebojša Knežević, „Bibliotekarsko zakonodavstvo u Crnoj Gori (1947-2000)”, *Bibliološki glasnik: časopis za bibliotečku teoriju i praksu* God. 3, br. 1, 2 (2005): 139-141.

²²⁷Ministarstvo kulture i medija, *Stanje kulturne baštine Crne Gore*, 116-117, preuzeto 20.01.2019, <https://www.scribd.com/document/218972056/Stanje-Kulturne-Bastine-Crne-Gore>.

²²⁸*Službeni list Crne Gore* broj 2 (1989).

Četiri godine nakon ovog *Zakona* formira se Ministarstvo kulture kao resorni organ Vlade Republike Crne Gore. Ministarstvo vrši i poslove uprave koji se odnose na razvoj i unapređivanje kulture i umjetničkog stvaralaštva, kao i obezbjeđivanje materijalne osnove za kulturnu djelatnost. Osnovni ciljevi rada Ministarstva su: modernizacija rada ustanova kulture, razvoj kulturne industrije, uvođenje evropskih standarda u zakonsku regulativu, decentralizacija, unapređenje međuetničke i međunarodne saradnje i zaštita kulturne baštine zasnovane na međunarodnim standardima. Posebna uloga Ministarstva je razmatranje i davanje saglasnosti na godišnje izvještaje i planove ustanova kulture, praćenje realizacije tih planova, izrada izmjena i dopuna zakonskih i podzakonskih akata u skladu sa međunarodnim standardima.²²⁹

„Razlozi za inoviranje zakonodavstva u kulturnoj djelatnosti su višestruki, a posebno je važna činjenica da je veliki dio kulturnih dobara značajno devastiran, uticajem subjektivnih i objektivnih faktora, ali i neefikasnim mehanizmima zaštite, tada aktuelenih zakona.”²³⁰

Odredbe *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti*²³¹ iz 1989. godine već dugo su bile zastarjele, te je zahvaljujući stalnom pritisku stručne javnosti i Udruženja bibliotekara Crne Gore, Ministarstvo kulture 2002. godine formiralo Radnu grupu istaknutih bibliotečkih stručnjaka, koja je uradila temeljan *Nacrt zakona* od 110 članova. Između ostalog, *Nacrtom* je bilo predviđeno formiranje Nacionalnog savjeta za bibliotečku djelatnost i Nacionalnog bibliotečko-informacionog sistema. Nacionalni savjet za bibliotečku djelatnost bi imao centralnu ulogu u standardizovanju i predlaganju pravilnika za unapređenje bibliotečke djelatnosti u zemlji. Nacionalno bibliotečko-informacioni sistem zamišljen je kao tijelo koje je zaduženo za bolji protok informacija i unepređenje bibliotečkih servisa i usluga. Ponuđeni *Nacrt zakona o bibliotekarstvu* imao je pouzdanu osnovu za izradu

²²⁹*Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori. Dio 2, Republika Crna Gora: izvještaj eksperata* (Strazburg: Savjet Evrope, Upravni odbor za kulturu, 2003), 12.

²³⁰Ministarstvo kulture, *Analiza o stanju i problemima u spovođenju zakona u oblasti kulturne baštine sa prijedlogom mjera*, 3, preuzeto 15.06.2018, <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.

²³¹*Službeni list Crne Gore* broj 2 (1989).

modernog bibliotečkog zakonodavstva u Crnoj Gori. Ipak, resorno Ministarstvo nije bilo zadovoljno ponuđenim *Nacrtom*. Naloženo je da izradu novog *Nacrta* preuzmu dva istaknuta univerzitetska profesora. Ni ovaj *Nacrt* nije usvojen jer je njegova izrada tekla bez prethodne konsultacije sa bibliotečkim stručnjacima, što je dovelo do nezadovoljstva stručne javnosti.²³²

Istinske reforme u kulturnoj djelatnosti pokrenute su tek 2008. godine objavljivanjem *Zakona o kulturi*,²³³ a nastavljene su 2010. godine objavljivanjem četiri nova zakona iz kulturne djelatnosti: *Zakona o zaštiti kulturnih dobara*, *Zakona o muzejskoj djelatnosti*, *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti* i *Zakona o arhivskoj djelatnosti*.²³⁴

Ministarstvo kulture je u septembru 2010. godine organizovalo radni sastanak na kome su učestvovali predstavnici lokalne samouprave, uglavnom rukovodioci ustanova iz oblasti kulture, predstavnici stručne javnosti i predstavnici radnih grupa koji su učestvovali u izradi podzakonskih i zakonskih akata. Zahvaljujući javnom pozivu ustanovama i stručnjacima iz oblasti kulturne djelatnosti, koji je upućen nakon ovog radnog sastanka, u procesu izrade podzakonskih akata učestvovalo je 39 stručnih timova na izradi akata iz muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti.²³⁵ To je rezultiralo usvajanjem seta pravilnika, kojima se bliže regulišu odredbe *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti* i koji nisu savjetodavnog, već obavezujućeg karaktera. Ministarstvo kulture Crne Gore je odobrilo:

1. *Pravilnik o vrsti, sadržaju i načinu vođenja evidencije bibliotečke građe i bibliotečke dokumentacije*,²³⁶
2. *Pravilnik o vrsti i stepenu stručne spreme, programu i načinu polaganja stručnog ispita i stručnim zvanjima za vršenje poslova konzervatorske, muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti*,²³⁷
3. *Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra biblioteka*,²³⁸

²³²Knežević, „Bibliotekarsko zakonodavstvo u Crnoj Gori...”: 142-145.

²³³*Službeni list Crne Gore* broj 49 (2008).

²³⁴*Službeni list Crne Gore* broj 49 (2010).

²³⁵Ministarstvo kulture, *Analiza o stanju i problemima...*, 4.

²³⁶*Službeni list Crne Gore* broj 29 (2011).

²³⁷*Službeni list Crne Gore* broj 22 (2012) i broj 26 (2012).

4. *Pravilnik o postupku, rokovima i načinu vršenja revizije bibliotečkih fondova;*²³⁹
5. *Pravilnik o nacionalnim standardima za digitalizaciju bibliotečke građe;*²⁴⁰
6. *Pravilnik o nacionalnim standardima i stručnim uputstvima za obradu bibliotečke građe;*²⁴¹
7. *Pravilnik o mjerama za čuvanje i zaštitu bibliotečke građe;*²⁴²
8. *Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti;*²⁴³
9. *Pravilnik o bližim uslovima i načinu vršenja matične bibliotečke djelatnosti;*²⁴⁴
10. *Pravilnik o bližim uslovima i načinu izdavanja licence za uzajamnu katalogizaciju;*²⁴⁵

„*Zakon o bibliotečkoj djelatnosti* uređuje ciljeve i sadržaj bibliotečke djelatnosti, vrste biblioteka, uslove i način obavljanja bibliotečke djelatnosti, koordinaciju rada biblioteka, bibliotečko osoblje i druga pitanja od značaja za obavljanje bibliotečke djelatnosti.“²⁴⁶ Vjerovatno najvrijednija novina ovog zakona je insistiranje na tome da biblioteke postanu samostalna pravna lica. Prema čl. 8 ovog zakona, svaka opština je dužna da osnuje narodnu biblioteku kao samostalnu ustanovu, koja učestvuje u opštem i informacionom obrazovanju građana.²⁴⁷

Ministarstvo je, radi pružanja pomoći opštinskim bibliotekama u procesu implementacije zakona, 2011. godine organizovalo radionicu na temu *Višegodišnja strategija razvoja bibliotečke djelatnosti kroz implementaciju propisa iz ove oblasti.*

²³⁸ *Službeni list Crne Gore* broj 20 (2011).

²³⁹ *Službeni list Crne Gore* broj 20 (2011).

²⁴⁰ *Službeni list Crne Gore* broj 08 (2013).

²⁴¹ *Službeni list Crne Gore* broj 43 (2013).

²⁴² *Službeni list Crne Gore* broj 25 (2011).

²⁴³ *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011).

²⁴⁴ *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011).

²⁴⁵ *Službeni list Crne Gore* broj 08 (2013).

²⁴⁶ *Biblioteka za novo doba: decenija dinamičnog razvoja: 2006-2016* (Cetinje: Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 2016), 11.

²⁴⁷ „*Zakon o bibliotečkoj djelatnosti*“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2010), član 8, preuzeto 18.1.2019, <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/ZAKON-O-BIBLIOTE%C4%8CKOJ-DJELATNOSTI.pdf>.

Radionica je rezultirala određenim zaključcima o obavezama organa lokalne uprave u procesu implementacije. Uprkos dobro organizovanih pripremnih aktivnosti, mnoge biblioteke još uvijek nisu izvršile proces reorganizacije u skladu sa važećim propisima.²⁴⁸

Usvajanjem gore navedenih pravilnika samo se djelimično regulisao rad biblioteka na nivou države. Bibliotečko zakonodavstvo nije potpuno bez usvajanja zakona i pravilnika, poput: *Zakona o staroj i rijetkoj bibliotečkoj građi* i *Pravilnika o dostavljanju obaveznog primjerka*.

Pored insistiranja na samostalnosti biblioteka, aktuelnim zakonskim rješenjima moralo bi se još detaljnije riješiti pravo na obavezni primjerak publikacija. Premda evropska praksa pokazuje da se pravo na obavezni primjerak publikacija za biblioteke uopšte ne mora regulisati zakonom, jer ono predstavlja interes izdavača i štampara, u regionu ono ipak zahtjeva administrativno regulisanje.

Osnovna misija nacionalnih biblioteka je čuvanje materijalnih dokaza o kulturi, postanku i identitetu naroda.²⁴⁹ Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“ je od svog osnivanja 1946. pa sve do 1991. godine, dobijala publikacije cjelokupne izdavačko štamparske produkcije sa teritorije bivše Jugoslavije. Danas se Biblioteci dostavlja pet primjeraka publikacija štampanih ili izdatih na teritoriji Crne Gore, jedna od pet publikacija, koje se dostavljaju čuva se kao kulturno dobro, druga se daje na korištenje, treća se prosleđuje Univerzitetnoj biblioteci, a dva primjerka se koriste za bibliotečku razmjenu. Glavni cilj Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ je da se prikupi kompletna štamparska i izdavačka produkcija Crne Gore.

Zakonom o izdavačkoj djelatnosti,²⁵⁰ propisano je da su izdavači i štampari, registrovani za obavljanje izdavačke, štamparske ili djelatnosti distribucije na teritoriji Crne Gore, dužni o svom trošku da dostave pet obaveznih primjeraka publikacije nacionalnoj i jedan primjerak narodnoj biblioteci u opštini u kojoj im je sjedište. „Obavezni primjerak čine: knjige, serijske publikacije (časopisi i novine), štampane muzikalije, geografske karte, audio-vizuelna građa, elektronske publikacije

²⁴⁸Ministarstvo kulture, *Analiza o stanju i problemima...*, 4.

²⁴⁹„Zakon o bibliotečkoj djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2010), član 7.

²⁵⁰*Službeni list Crne Gore* broj 30 (2012).

na fizičkim nosačima, elektronske publikacije distribuirane na internetu, sadržaji internet domena Crne Gore i druge publikacije.“²⁵¹ Zahvaljujući ovoj odredbi *Zakona o izdavačkoj djelatnosti*, dostavljaju se obavezni primjerci, na osnovu kojih se formiraju zavičajne zbirke. Jedna od bitnijih zbirki za očuvanje štampane kulturne baštine Crne Gore je kolekcija *Montenegrina*.

Kolekcija *Montenegrina* je posebna zbirka Nacionalne biblioteke Crne Gore i jedan je od najznačajnijih resursa zabilježenih dokumenata crnogorskog kulturnog nasleđa. Osim publikacija koje su štampane u Crnoj Gori, ona prikuplja i material čiji su autori Crnogorci ili porijekom iz Crne Gore, ali i publikacije kojima se sadržaj odnosi na Crnu Goru, bez obzira na jezik i mjesto izdavanja. Sistemski rad na formiranju *Montenegrine* započeo je 1974. godine, a 1982. godine formirano je Muzejsko odjeljenje koje ima zadatak formiranje, dopunjavanje i omogućavanje pristupa nacionalnoj kolekciji pod posebnim uslovima. Muzejsko odjeljenje je smješteno na posebnoj lokaciji u zgradi bivšeg Francuskog poslanstva.²⁵² Sve kolekcije Muzejskog fonda su kolektivno pamćenje našeg naroda i dio su evropske odnosno svjetske kulturne baštine. „Posljednjih godina se dostavlja i znatan broj elektronskih publikacija, PDF dokumenata, i to oko 2.500 elektronskih obaveznih primjeraka publikacija za koje se u Biblioteci izrađuje CIP [...]. Svim novim crnogorskim izdavačima se od 2007. godine redovno upućuje obavještenje u kojem se naglašava uloga i značaj obaveznog primjerka u očuvanju pisane kulturne baštine Crne Gore.“²⁵³

Iz jugoslovenskog perioda razvoja bibliotečko-informacionog sistema nasleđen je i princip matičnosti biblioteka, kreiran da obezbedi praćenje razvoja republičkih i lokalnih sistema.

Za sistematsko i kontinuirano unapređenje bibliotečke djelatnosti na nivou države, veoma je bitno da Nacionalna biblioteka ima dobro organizovanu matičnu službu. Sve do 1976. godine Nacionalna biblioteka je nije imala, nije čak imala ni posebno

²⁵¹Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „Za izdavače“, preuzeto 06.02.2018, <https://nb-cg.me/usluge/za-izdavace/>.

²⁵²Jelena Đurović, „Nacionalna kolekcija „Montenegrina“: formiranje, održavanje i razvoj“, *Bibliografski vjesnik* God. 38, br. 1, 2, 3 (2009): 219-221.

²⁵³*Biblioteka za novo doba...*, 22.

angažovano lice za rad u ovoj službi. Matična služba NBCG „Đurđe Crnojević“ je zahvaljujući saradnji sa Društvom bibliotečkih radnika SR Crne Gore uspjela 1976. godine uraditi detaljnu analizu aktuelnog stanja na osnovu koga su objavljeni prvi *Standardi za narodne biblioteke SR Crnoj Gori* u *Bibliografskom vjesniku*.²⁵⁴

Predsjedništvo zajednice nacionalnih biblioteka u Ljubljani je 1986. godine utvrdilo plan razvoja bibliotečko-informacionog sistema Jugoslavije. Razvojne službe matičnih biblioteka tada dobijaju značajno mjesto u razvoju bibliotečko-informacionih sistema (BIS) država.²⁵⁵ Septembra 1988, Savezni komitet za nauku, tehnologiju i informatiku, na osnovu javnog konkursa, odlučio je da Generalni izvođač Sistema naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije bude Računarski centar Univerziteta u Mariboru. U Crnoj Gori je tada pokrenut paket mjera u pravcu stvaranja boljih uslova za automatizaciju bibliotečko-informacionog sistema. Za čvorište bibliotečko-informacionog sistema u Crnoj Gori izabrana je Univerzitetska biblioteka iz Podgorice, Centralna biblioteka je ostala van ovog sistema.²⁵⁶ Generalni izvođač iz Maribora je uskoro najavio da će pristupiti formiranju regionalnih komunikacijskih čvorova u svim nacionalnim bibliotekama i univerzitetima u zemlji. Uskoro su krenule ratne godine i integrisanje Centralne biblioteke u bibliotečko-informacioni sistem morao je da sačeka još jednu deceniju.

Matična služba Nacionalne biblioteke vrši: uvid u stručni rad biblioteke; upozorava biblioteku na nepravilnosti i predlaže mjere i rokove za njihovo otklanjanje; izdaje i traži pismeni nalog o otklanjanju nedostataka i izvještava državni i lokalni organ nadležan za poslove kulture ako biblioteka nije postupila po

²⁵⁴*Bibliografski vjesnik*, časopis Društva bibliotekara Crne Gore i Centralne narodne biblioteke „Đurđe Crnojević“, prvi broj je izašao 1961. godine. Časopis od svog nastanka objavljuje stručne i naučne radove iz bibliografije, bibliotekarstva i kulturne istorije Crne Gore. Njegovi saradnici su naši i strani eminentni stručnjaci iz kulturne i naučne javnosti.

²⁵⁵Čedomir Drašković, „Značaj i uloga razvojnih službi matičnih biblioteka u razvoju bibliotečko-informacionog sistema (sa osvrtom na stanje u Crnoj Gori)“, *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* God. 2, br. 2 (1987): 62-67.

²⁵⁶Чедомир Драшковић, „О пројекту Виртуална библиотека Црне Горе“, *Библиографски вјесник* Год. 31, бр. 1, 2, 3 (2002): 229-230.

nalogu.²⁵⁷ Referent matične službe NBCG „Đurđe Crnojević“ vrši obilazak svih narodnih biblioteka i Univerzitetske biblioteke u skladu sa zakonskim odredbama.²⁵⁸

Narodne biblioteke takođe moraju vršiti matičnu službu u cilju unapređenja bibliotečke djelatnosti na teritoriji opštine za koju su osnovane. Samo mali broj biblioteka u svojoj sistematizaciji ima predviđenu matičnu službu (Podgorica, Herceg Novi i Bar), ostale biblioteke ovu službu vrše po potrebi u zavisnosti od tehničkih i finansijskih uslova. Povezivanjem javnih biblioteka uspostavlja se tijesna međusobna saradnja biblioteka, koja doprinosi unapređenju bibliotečke mreže u zemlji.

2.3.2. Mreža javnih biblioteka

U međunarodnoj praksi raširena i informacionom tehnologijom podržana organizacijska struktura na području kulturne djelatnosti su mreže, koje omogućavaju intenzivnu saradnju između ustanova kulture u cilju što potpunijeg zadovoljenja potreba korisnika. Kroz mreže moguće je povezati postojeće ustanove pri realizaciji zajedničkih projekata i dijeljenju resursa i informacija koje su neophodne pri ostvarivanju zadatih ciljeva. Nova paradigma informacionih tehnologija omogućava nastajanje virtuelnih mreža koje integriraju organizacione strukture u elektronsku platformu koju pruža internet. Virtuelne mreže su sve zastupljenije u radu kulturnih ustanova. One omogućavaju kreiranje virtuelne zajednice i na taj način nesmetan pristup članovima i korisnicima informacijama kulturnog sektora. Tradicionalni oblici organizovanja nisu zamijenjeni, već su samo obogaćeni novim komunikacionim mogućnostima.²⁵⁹

²⁵⁷U periodu između 1989. i 2004. godine Matična služba nije radila, čime je nanijeta velika šteta crnogorskom bibliotekarstvu, stanje i promjene u infrastrukturi bibliotekarstva u zemlji moraju se pratiti u kontinuitetu.

²⁵⁸„Pravilnik o bližim uslovima i načinu vršenja matične bibliotečke djelatnosti”, *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011), preuzeto 20.01.2019, <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/PRAVILNIK-O-BLIZIM-USLOVIMA-I-NACINU-VRSENJA-MATICNE-DJELATNOSTI.pdf>.

²⁵⁹Uzelac, „Utjecaj novih informacijskih tehnologija ...“, 151-152.

Mreže biblioteka zauzimaju vjerovatno najznačajnije mjesto među virtuelnim zajednicama u domenu institucija kulture. Međutim, u Crnoj Gori jedinstvena mreža biblioteka, što bi podrazumjevalo i bibliografsku bazu podataka koja bi značila povezivanje informacionih punktova u jedan veliki sistem sa opcijom „onlajn“ pretraživanja, je tek u početnoj fazi razvoja.

Javne, odnosno narodne biblioteke trebalo bi da budu osnov bibliotekarske djelatnosti i značajan činilac jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema. Mreža javnih biblioteka, koju čine biblioteke pojedinih opština i koje su funkcionalno povezane u jedinstven sistem sa Nacionalnom bibliotekom na čelu, trebalo bi da postanu lideri u unapređenju ukupne bibliotečke delatnosti u Crnoj Gori.

Da li je mreža javnih biblioteka u Crnoj Gori funkcionalna? Na koji način i da li uopšte narodne, javne biblioteke komuniciraju među sobom? Postoji li usklađeno djelovanje bibliotečkih radnika republike, povezivanje fondova preko centralnih baza podataka, međubibliotečka razmjena informacija i jedinstvena obrada bibliotečkog materijala? Potvrdni odgovori na ova pitanja predstavljaju temelje za funkcionisanje bibliotečko-informacionog sistema jedne države.

Nekada su crnogorske biblioteke bile dio bibliotečke mreže Jugoslavije, danas su dio autonomne bibliotečko-informacione mreže koja je zasnovana na COBISS platformi. Kooperativni onlajn bibliografsko-informativni sistem i servisi Crne Gore je dio COBISS.NET sistema koji povezuje bibliografske sisteme Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Makedonije, Slovenije i Crne Gore. Uzajamnom katalogizacijom uspostavljena je racionalizacija u procesu obrade i dostupnosti podataka bibliotečke građe biblioteka članica.

Osim praćenja opštih tokova u kulturi i nauci, bibliotečkoj struci i informatičke pismenosti, stalno usavršavanje je preduslov za stručnost i efikasnost bibliotekara. COBISS i njemu slične baze podataka omogućavaju pretraživanje elektronskih kataloga, u kojima je sakupljeno i klasifikovano znanje. Na taj način se pruža relevantna informacija o postojanju i dostupnosti tražene publikacije u bilo kojem dijelu svijeta. Sadržinu svojih fondova biblioteka otkriva preko svojih kataloga, najprostije rečeno katalog u informacionom društvu predstavlja popis informacionih

dokumenata kojima biblioteka raspolaže. COBISS i slični skupni onlajn katalogi su prihvaćene i visoko kotirane baze podataka od strane većine korisnika interneta širom svijeta.²⁶⁰

„Krajem 2015. godine, u 7 uzajamnih baza podataka COBIB bilo je ukupno preko 10 miliona bibliografskih zapisa, a u lokalnim bazama podataka više od 780 biblioteka sa preko 23 miliona bibliografskih zapisa. Biblioteke su 2015. godine u proseku kreirale samo 25% novih zapisa, a preuzele 75% zapisa, što znači veliku uštedu vremena i novca. COBISS.net ujedno predstavlja oblik kulturne saradnje koja je u regionu posebno dobrodošla, jer doprinosi međusobnom razumevanju i dijalogu.“²⁶¹

COBISS.CG je uspostavljen 13.12.2001. godine, a danas je 37 crnogorskih biblioteka članica ovog sistema uzajamne katalogizacije.²⁶² *Virtuelna biblioteka Crne Gore* (VBCG) je jedan od najznačajnijih projekata Nacionalne biblioteke. VBCG povezuje biblioteke u Crnoj Gori u jedinstven informacioni sistem, a učesnice projekta su nacionalna, javne, univerzitetska, visokoskolske, specijalne i školske biblioteke.

Onlajn uzajamna katalogizacija podrazumjeva postojanje lokalnih elektronskih baza i jedne centralne, uzajamne baze sa podacima o fondovima svih biblioteka koje su uključene u uzajamni katalog. Unos podataka se vrši na lokalnim računarskim sistemima biblioteka učesnica, na taj način se bibliografski zapis istovremeno pohranjuje u lokalnoj i u uzajamnoj bazi. Uzajamnu bazu izgrađuju svi učesnici, ona omogućava da se za svaku bibliografsku jedinicu uradi samo jedan zapis, koji se preuzima iz baze s tim što ga dopunjava lokacijskim podacima te jedinice u fondu biblioteke. Tako se u uzajamnoj bazi pored zapisa nalaze i popis biblioteka u kojima se jedinica nalazi, kao i signatura i broj primjeraka kojima biblioteka raspolaže.

²⁶⁰Dubravka Odalović, „Fakultetske biblioteke-položaj stručni kadar, nabavna politika, digitalizacija“, *Bibliološki glasnik* God. 2, br. 1 (2004): 135-137.

²⁶¹Cobiss.net, „Podrška znanju i međukulturnom dijalogu“, preuzeto 17.01.2018, <https://www.cobiss.net/sr/mreza-cobiss-net.htm>.

²⁶²Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „E katalog Crne Gore“, preuzeto 18.01.2019, <https://nb-cg.me/katalogi/e-katalog-crne-gore/>.

Uzajamni katalog COBISS.CG treba da bude bibliografska baza fondova svih biblioteka učesnica.²⁶³

Od 21 javne biblioteke, 14 su članice COBISS sistema Crne Gore. Narodne biblioteke Ulcinja, Kolašina, Andrijevice, Rožaja, Danilovgrada, Žabljaka i Šavnika nisu članice COBISS.CG mreže.²⁶⁴ U januaru 2019, uzajamni katalog Crne Gore posedovao je 890.198 bibliografskih zapisa svih biblioteka (nacionalna, viskokoškolske, specijalne, javne i školske) i svih vrsta građe (monografske publikacije, serijske i članke iz časopisa i zbornika).²⁶⁵ Od toga je 189.146 zapisa iz lokalnih baza javnih biblioteka. Uključivanje svih narodnih biblioteka u ovaj bibliotečko-informativni sistem je urgentno pitanje ukoliko želimo da budemo dio bibliotekarske zajednice Evrope. Sistem uzajamne katalogizacije podrazumjeva posjedovanje kompjutera, priključka za mrežu i stručno osposobljen kadar za rad u COBISS-u.

Kada se uzme u obzir da narodne biblioteke Crne Gore manje-više nisu povezane, već djeluju van organizacionog sistema komuniciranja, može se zaključiti da je bibliotečka mreža rasejpkana i nefunkcionalna. Današnje stanje ne treba da obeshrabruje, već da podstiče na stvarenje boljih uslova za napredak, jer budućnost će svakako sama doći, samo treba da je prepoznamo i učestvujemo u njoj.

2.3.3. Najznačajniji međunarodni projekti javnih biblioteka

Kulturna politika ujedinjene Evrope se zasniva na poboljšanju poznavanja i popularizaciji kulture naroda zemalja članica, kulturnoj razmjeni, poštovanju nacionalne i regionalne kulturne raznolikosti, ali u prvi plan stavlja njihovo zajedničko kulturno nasleđe. Evropska unija nudi niz kulturnih programa saradnje

²⁶³Босиљка Цицимил, „Рачунарско повезивање библиотека у Црној Гори Виртуелна библиотека Црне Горе”, *Васпитање и образовање* Год. 29, бр. 2 (2004): 100-112.

²⁶⁴Virtuelna biblioteka Crne Gore, „Javne biblioteke”, preuzeto 18.01.2019, <http://vbcg.vbcg.me/scripts/cobiss?ukaz=CHDB&bls=JAV&id=1144135354476384>.

²⁶⁵Uzajamni katalog COBISS.CG je dio sistema COBISS.NET i javno je dostupan i pretraživ na internet adresi: <http://vbcg.vbcg.me/scripts/cobiss?Command=CONNECT&base=cobib>.

između zemalja članica i zemalja kandidata u kojima nudi finansijsku pomoć koja se može koristiti u projektima.

Na nivou ministarstava kulture članica EU donesene su smjernice na kojima je zasnovana organizacija i djelatnost evropskih javnih biblioteka. Prema smjernicama javne biblioteke imaju zadatak da zadovolje sve potrebe „savremenog čovjeka: ekonomske, kulturne, obrazovne, naučne, zabavne, čak i socijalne.”²⁶⁶ Narodne biblioteke su prepoznate kao institucije koje imaju kapacitete da putem najnovijih informacionih i komunikacionih tehnologija kreiraju kulturni fundus, kao neotuđivu svojinu svih nas. Javne biblioteke dobile su zadatak da promovišu generalnu evropsku politiku zajedništva i razmjenu kulturnih vrijednosti.

Osiromašenje države i društva, nestabilna ekonomska i društvena situacija, doveli su do izolacije od evropskih i svjetskih tokova u kulturi i bibliotekarstvu u periodu u kojem je tehnološki napredak bio veći nego za čitav prethodni vijek.²⁶⁷ Crnogorske javne biblioteke se ne mogu pohvaliti sa učestvovanjem u velikom broju projekata pod pokroviteljstvom Evropske komisije.

Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi, Narodna biblioteka Bijelo Polje i Gradska biblioteka i čitaonica Kotor su prvi crnogorski učesnici u međunarodnim bibliotečkim projektima.²⁶⁸

Crna Gora je po prvi put 2001. godine učestvovala u projektu Evropske komisije PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks)²⁶⁹ koji je posvećen osavremenjivanju javnih biblioteka u nezaustavljivoj eri globalizacije. Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi je 2002. godine prihvaćena kao vodeća narodna biblioteka iz Crne Gore. Priduženje ovom projektu, došlo je nakon više puta ponovljenog poziva za učešće koji je upućen preko koordinatora za Balkan. Prije priključenja bilo je neophodno napraviti adresar svih biblioteka i snimak aktuelnog

²⁶⁶Ministarstvo kulture i medija, *Stanje kulturne baštine...*, 122.

²⁶⁷Odalović, „Fakultetske biblioteke-položaj, stručan kadar...“: 130.

²⁶⁸Izvršni organ Evropske unije.

²⁶⁹PULMAN projekat je kasnije prerastao u obuhvatniji projekat CALIMERA (Cultural applications: local Institutions Mediating Electronic Resource Access). CALIMERA ima za cilj da kroz saradnju lokalnih kulturnih ustanova, primjenu inovativnih tehnologija i strategija u bibliotekama, muzejima i arhivima, evropsku baštinu učini što dostupnijom širokom krugu krajnjih korisnika.

stanja mreže narodnih biblioteka Crne Gore. Formular koji izvorno sadrži 42 pitanja prilagođen je crnogorskim prilikama, pa je uz dogovor sa PULMAN rukovodstvom i koordinatorom za balkanske zemlje upitnik sveden na 7 osnovnih podataka za svaku biblioteku.²⁷⁰

Glavni cilj projekta je omogućiti svim građanima digitalan pristup evropskom kulturnom nasleđu sa akcentom na lokalne institucije kulture. Učestvovanjem u PULMAN projektu Gradskoj biblioteci je data mogućnost da u saradnji sa predstavnicima 42 zemlje Evrope zajednički radi na unapređenju informativnih tehnologija u lokalnim kulturnim institucijama, kao i da se upozna sa principima funkcionisanja savremenih javnih biblioteka Evrope.²⁷¹

U čitaonici Gradske biblioteke 23. novembra 2002. godine održana je Nacionalna radionica PULMAN projekta za Crnu Goru pod nazivom „Nove tehnologije u bibliotekama”. Radionici su pored stranih gostiju, rukovodioca PULMAN projekta Roba Dejvisa iz Londona i koordinatorke za Sloveniju i balkanske zemlje, Brede Karun, prisustvovali i predstavnici najznačajnijih narodnih biblioteka, arhiva i muzeja sa teritorije Crne Gore. Iz izlaganja Roberta Dejvisa, direktno se došlo do saznanja da je Evropska zajednica za sektor kulture izdvojila 80 miliona eura za sprovođenje istraživačkih projekata u oblasti društvenih djelatnosti i poboljšanja rada javnih ustanova kulture. Za finansijsku podršku Evropske komisije konkuriše se na osnovu aktivnog učestvovanja u međunarodnim projektima iz oblasti kulture.²⁷²

Radni susreti tokom projekta vođeni su redovno, ali zbog naše političke oligarhije i rigidnog stava zvaničnih predstavnika vlasti koji teško dopuštaju uticaj širih demokratskih kretanja, projekat je za kraće od dvije godine trajanja u potpunosti ugašen. Potrebno je navesti i podatak da su svi koordinatori imali bezrezervnu podršku svojih matičnih institucija, takav slučaj nije bio sa koordinatorom Gradske

²⁷⁰ Драган Вујовић, „Учешће црногорског библиотекарства (подсистема јавних народних библиотека Црне Горе) у струковним НГО пројектима Европске заједнице”, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 83-85.

²⁷¹ Исто.

²⁷² Драган Вујовић, „Саопштење о раду Националне радионице ПУЛМАН за Црну Гору, одржане 23.11.2002. у ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови“, *Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности* бр. 23 (2003): 341-342.

biblioteke i čitaonice Herceg Novi.²⁷³ Nakon gašenja ovog projekta, Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi nije učestvovala ni u jednom projektu pod pokroviteljstvom Evropske komisije.

Zahvaljujući Udruženju bibliotekara Crne Gore koje je na svojoj Skupštini u martu 2002. godine donijelo odluku o prihvatanju poziva za učestvovanje u međunarodnom projektu PULMAN iniciran je rad na Infobus projektu. Prvi mobilni informacioni sistem je implementiran 2003. godine na području koje pokriva matična djelatnost Narodne biblioteke u Bijelom Polju.²⁷⁴ Nakon 2005. godine Infobus je prešao u trajno vlasništvo Narodne biblioteke Bijelo Polje.

Svojom namjenom i strukturom Infobus je prilagođen uslovima na terenu, a osnovni cilj je da promoviše ulogu novih informacionih tehnologija koje pospješuju razvoj društva znanja. „U vozilu se osim polica, nalaze: računari, televizor, plejer, radio aparat, klima uređaji, mobilni telefon, pet hiljada knjiga različitog sadržaja i namjene, boksovi za štampu i kopirani material, fiksirani pult za bibliotekara, fiksirani korisnički stočić i stolice za i bibliotekara, mini kuhinja za osvježanje radnog osoblja i dr.“²⁷⁵ Postoji 30 punktova (prigradskih naselja, sela i zaseoka) koji se obilaze po unaprijed utvrđenom rasporedu, fond knjiga je isti kao u bilo kojoj drugoj javnoj biblioteci. Mobilnu biblioteku željno isčekuju svi od djece predškolskog uzrasta, osnovaca, srednjoškolaca, studenata, domaćica, zaposlenih, nezaposlenih do penzionera.²⁷⁶

Ova bibliotečka inovacija probudila je veliku pažnju medija u Crnoj Gori, pa su na ovu temu snimljene brojne radio i tv emisije, objavljeni su novinski članci u svim dnevnim listovima, štampana su brojna obavještenja i brošure koja su dostavljana na kućne adrese, organizovan je veliki broj radionica, tematskih tribina i okruglih

²⁷³Mr Dragan Vujović (1952-), autor citiranih članaka, bio je koordinator PULMAN projekta za Crnu Goru. Magistirao je na temi „Semiotičko shvatanje mita“ na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu na odsjeku za Opštu književnost sa teorijom književnosti. Bio je rukovodilac Sekretarijata za opštu upravu Opštine Herceg Novi 1991. godine. Zapošljava se u Gradskoj biblioteci i čitaonici Herceg Novi 1992. godine, gdje je radio kao bibliotekar do 2003. godine.

²⁷⁴Луковић, „Инфобус-први библиотечки мобилни информациони...“:169.

²⁷⁵Исто: 171.

²⁷⁶Tanjug, „Biblioteka koja „juri“ za čitaocima“, *Blic*, preuzeto 29.01.2019, <https://www.blic.rs/kultura/vesti/biblioteka-koja-juri-za-citaocima/vjv9rg8>.

stolova. Infobus je imao svoju veb stranicu do 2008. godine, koja je obilovala informacijama o njegovom radu, na njoj je bio raspored dolazaka, aktivnosti, zaključci i fotografije sa tribina.²⁷⁷ O ovom projektu vođena je pozitivna diskusija na Svjetskom kongresu bibliotekara u Buenos Ajresu 2004. godine i Svjetskom kongresu bibliotekara u Oslu 2005. godine. Infobus je predstavljen i na međunarodnim konferencijama u Srbiji, Mađarskoj i Makedoniji. Zahvaljujući uspjehu projekta 2004. godine je održana Međunarodna konferencija o digitalnim bibliotekama u Bijelom Polju. Na poziv Danske nacionalane bibliotekarske asocijacije 2006. godine Infobus tim je imao radnu posjetu tokom koje su se upoznali sa reprezentativnim bibliotekama Danske i sa posebnim programima i servisima danskih biblioteka.²⁷⁸

Koordinator Infobusa dobio je 2006. godine *Nagradu „Dr Niko Simov Martinović”*, najveće državno stručno priznanje, koje se dodjeljuje za doprinos, razvoj i unapređenje bibliotečke struke u Crnoj Gori. Nagrada je javno uručena uz prisustvo 100 bibliotekara iz zemlje i regiona. Infobus tim je spreman, zahvaljujući decenijskom iskustvu, da implementira ovaj projekat u bilo kojoj opštini u Crnoj Gori. Infobus projekat je do 2009. godine utrošio oko 500 hiljada eura, od kojih je 100 potrošeno za kupovinu i adaptaciju vozila. Do 2007. godine najveći dio sredstava za rad stizao je od stranih donatora. Nakon tehničkog opremanja nije bilo značajnijih izdataka za rad Infobus tima. Izdaci se uglavnom odnose na plate bibliotekara, vozača, nabavku štampanog i digitalnog materijala, benzin i redovno održavanje održavanje vozila.²⁷⁹ Nažalost, osim Bijelog Polja nijedna lokalna samouprava nije izrazila ozbiljniju zainteresovanost za implementaciju Infobus projekta.

IPA fondovi predstavljaju jedinstven finansijski instrument za finansiranje projekata između zemalja članica EU i zemalja kandidata ili potencijalnih kandidata za članstvo. U okviru Instrumenata za predpristupnu podršku (IPA) prekogranične

²⁷⁷ „Opština Bijelo Polje: Mobilni informaciono-komunikacioni centar - Infobus”, u *Primjeri dobre prakse u lokalnoj samoupravi u Crnoj Gori 2009. godine*, 116-121, preuzeto 31.01.2019, <http://uom.me/wp-content/uploads/2009/12/NAJBOLJE-PRAKSE-3.pdf>.

²⁷⁸ Isto.

²⁷⁹ Isto.

saradnje Hrvastke i Crne Gore, u periodu između decembra 2010. i decembra 2011. godine finansiran je po prvi put projekat iz oblasti kulturne djelatnosti *Dubrovnik i Kotor – gradovi i knjige*.²⁸⁰ Glavni realizatori programa su Gradska biblioteka i čitaonica Kotor i Gradska knjižnica Dubrovnik. „Cilj projekta je podizanje nivoa bibliotekarne, kulturološke i edukativne razmjene između građana i institucija u pograničnoj regiji između Hrvatske i Crne Gore kao i uspostavljanje redovne saradnje institucija i partnera u Hrvatskoj i Crnoj Gori.”²⁸¹ U okviru projekta organizovane su mnoge aktivnosti, poput: postavljanja internet stranice Gradske biblioteke i čitaonice Kotor 2011. godine; nabavka hrvatskih izdanja knjiga za kotorsku biblioteku i crnogorskih izdanja za dubrovačku knjižnicu; organizovanje seminara za bibliotekare; organizovanje i promocija hrvatskih i crnogorskih autora i izdavača; organizovanje radionica u Kotoru o dramskom i pozorišnom stvaralaštvu za studente umjetničkih fakulteta; štampanje tri publikacije (proza, poezija i drama hrvatskih i crnogorskih autora); promocija izdatih publikacija u Kotoru i Dubrovniku i njihovo distribuiranje u Crnoj Gori i Dubrovačko-neretvanskoj županiji.²⁸²

Možemo zaključiti da crnogorsko bibliotekarstvo prolazi kroz težak period tranzicije. Možda je najkompleksnija a neophodna promjena upravo ona u svijesti lokalnih samouprava i državne administracije koji u bibliotekama moraju prepoznati generatora kulturne klime u Republici i zbog toga u njih ulagati. I logistička i finansijska podrška države proisticala bi, praktično, iz strategije kulturnog razvoja orjentisane ka Evropskoj uniji.²⁸³ Tranzicioni period je etapa u kojoj se Crna Gora mora mijenjati, sa punom svešću o tome da entuzijazam pojedinaca, bez društvene podrške, nije dovoljan za efikasno i efektivno funkcionisanje bibliotečkog sistema.

²⁸⁰Gradska biblioteka i čitaonica Kotor, „Projekti, Dubrovnik i Kotor - gradovi i knjige”, preuzeto 01.05.2018, <http://www.bibliotekakotor.me/o-nama/istorija-bibliotekarstva-u-kotoru>.

²⁸¹Me4eu, eu4me, „Dubrovnik i Kotor – gradovi i knjige”, u *IPA prekogranični programi Hrvatska - Crna Gora*, 23, preuzeto 31.01.2019, <https://www.eu.me/mn/biblioteka/category/5-brosure-i-publikacije>.

²⁸²Isto.

²⁸³Odalović, „Fakultetske biblioteke-položaj, stručan kadar...“:129.

Legistativa kulturne djelatnosti Crne Gore usklađena je sa standardima i pravilima Savjeta Evrope i kulturnom politikom Evropske Unije.²⁸⁴ Da li se ti zakoni, standardi i pravila poštuju?

U Crnoj Gori su mišljenja o pristupanju Evropskoj uniji podijeljena, od onih koja su bezrezervno *za*, do onih koja upozoravaju da se njime više gubi nego dobija. Ulaskom u bilo koju organizaciju ili zajednicu, prihvataju se određene obaveze, dobijaju se privilegije, ali se i gubi dio sloboda, jer se treba ponašati u skladu sa pravilima koja u njoj važe – u ovom slučaju sa pravnim tekovinama EU. Da bi Crna Gora pristupila Evropskoj Uniji, mora se postići sporazum svih zemalja članica da je spremna za prijem. A da bi do toga došlo mora se, osim usklađivanja postojećih zakona, izvršiti i integracija pravnog sistema u praksi.

Sa druge strane, Evropska unija neprestano unapređuje modalitete društvenog i kulturnog razvoja. „Interesovanje teoretičara i praktičara za odnos kulture i održivog razvoja aktuelan je u poslednjih nekoliko godina, naročito od kraja 2015. godine, kada su Ujedinjene nacije²⁸⁵ usvojile *Agendu održivog razvoja do 2030. godine*.”²⁸⁶ *Agenda* se „sastoji od 17 ciljeva²⁸⁷ i 169 specifičnih aktivnosti i rezultata koji bi njenom implementacijom trebalo da budu ostvareni.”²⁸⁸ Ona se ne bavi eksplicitno kulturom i „sama riječ „biblioteka“ se ne nalazi u ovom dokumentu.”²⁸⁹

²⁸⁴*Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori...*, 4.

²⁸⁵„Organizacija ujedinjenih nacija (OUN) ili kraće Ujedinjene nacije (UN) je međunarodna organizacija koja se deklarise kao globalno udruženje vlada koje saraduju na polju međunarodnog prava, globalne bezbednosti, ekonomskog razvoja i socijalne jednakosti. Osnovana je 1945. od strane 51 države, ukinuvši Ligu naroda. Počev od 2011, 193 zemlje su članice...”. – Eko info, „Organizacija Ujedinjenih nacija (OUN ili UN)“, preuzeto 22.11.2019, <http://ekoinfo.ceor.edu.rs/index.php/eko-skola/170-organizacija-ujedinjenih-nacija-oun-ili-un>.

²⁸⁶Христина Микић, „Култура и Агенда одрживог развоја 2030“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 3.

²⁸⁷Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva u svim njegovim formama; Iskorjenjivanje gladi i održiva poljoprivreda; Zdravlje i blagostanje; Kvalitetno obrazovanje; Unapređivanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena; Pitka voda i higijenski uslovi; Pristupačna i čista energija; Afirmacija održivog i inkluzivnog razvoja; Industrija, inovacije i razvoj infrastrukture; Smanjenje nejednakosti; Održivi gradovi i održive zajednice; Odgovorna potrošnja resursa i proizvoda; Odgovor na klimatske promjene; Život ispod vode; Život na kopnu; Promocija mira i pravednog društva i Partnerstvo za razvoj.

²⁸⁸Микић, „Култура и Агенда одрживог развоја 2030“: 7.

²⁸⁹Весна Вуксан, „Променада 2030“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 16.

Usvajanjem *Agende 2030*, pristup informacijama, kulturno nasleđe i univerzalna pismenost po prvi put su dobili značajnu ulogu u procesu održivog razvoja, zbog toga biblioteke moraju učestvovati u stvaranju dokumenata koji se odnose na planiranje aktivnosti vezanih za ciljeve održivog razvoja na nacionalnom nivou.²⁹⁰ Ako neko želi da dođe do informacija o stanju strateškog planiranja i aktivnostima vezanim za ciljeve održivog razvoja u Crnoj Gori naići će samo na jednu informaciju, a to je da je Crna Gora integrisala zahteve *Agende 2030 UN o održivom razvoju*, tek sredinom juna 2019. godine.

Bez obzira na sve, nezavisno od nas, svijet živi, razvija projekte, u kojima mi možemo, a ne moramo da učestujemo, pravi predloge i strategije razvoja za razne oblasti, koje opet možemo, a ne moramo da prihvatimo, što mi, ako se otvoreno izrazimo, nikakvim akcijama ne pokazujemo da prihvatamo. Doći će vrijeme, kada će preporuke postati obavezujuće, tada će se znati šta se smije, a šta ne smije raditi, a sve u cilju stvaranja uslova za uzorno funkcionisanje ovog tipa ustanova.²⁹¹

„Nije teško kritikovati, niti primjetiti da je jeftina kultura - nekultura; da nam je država neadekvatno organizovana, bez izgrađenih institucija-u sjenci obračuna borbe za vlast (dominantnih političkih subjekata, crnogorskih i anticrnogorskih), utihnula u sivilu samodovoljne činovničko-birokratske svijesti – tzv. ekološka država sa, prije svega, rizičnim pomanjkanjem mentalne ekologije; da malograđanski skučeno i neinventivno čekamo u polumraku, i da su nam mnogi značajni kadrovi „dovedeni kao u vrtić“, da je sve to, manje-više, jedno surovo gubljenje vremena – bez temeljne, kritičke valorizacije prošlosti i konkurentskog izlaska ukupnog crnogorskog kulturnog sadržaja na evropsku scenu.“²⁹²

²⁹⁰Stephen Wyber, „A New Opportunity: The UN 2030 Agenda and Library Advocacy“, *Читалиште* Год. 17, бр. 33 (2018): 29.

²⁹¹Вујовић, „Учешће црногорског библиотекарства...“: 99.

²⁹²Драшковић, „Култура и медији ...“: 378.

2.3.4. Udruženje bibliotekara Crne Gore

Društvo bibliotekara Crne Gore osnovano je 1952. kao jedina dobrovoljna stručna bibliotečka asocijacija u Crnoj Gori. Preregistracijom 1999. godine postaje nevladina organizacija i mijenja svoj naziv u Udruženje bibliotekara Crne Gore. Ciljevi i zadaci Udruženja regulisani su Statutom, a djelovanje ostvaruje „preko izabраних органа: Skupštine, Upavnog odbora, predsjednika i radnih tijela.”²⁹³

Udruženje od svog osnivanja radi na unapređenju bibliotečke djelatnosti, stručnim usavršavanjem članova, izdavanjem stručnih publikacija, organizovanjem stručnih seminara, komisija, savjetovanja, konferencija i sl.²⁹⁴ Učestvovalo je u izradi zakonskih, podzakonskih akata i standarda iz oblasti bibliotečke djelatnosti.

U saradnji sa Nacionalnom bibliotekom Crne Gore 1961. godine krenula je izdavačka djelatnost Društva bibliotekara Crne Gore, tada je izašao prvi broj *Bibliografskog vjesnika*. Časopis je izlazio u formi trobroja sve do 1964. godine. Zbog nedostatka materijalnih sredstava izdavanje časopisa je prekinuto. *Bibliografski vjesnik* se obnavlja 1976. godine, u tom broju su prvi put objavljeni *Standardi za narodne biblioteke u SR Crnoj Gori*. Njima je po prvi put regulisan niz pitanja u vezi sa narodnim bibliotekama u državi počev od njenih funkcija, knjižnog fonda, korišćenja, službi, radnika, prostorija i opreme, organizacije rada, tipova i jedinica bibliotečkog sistema. Uz Standarde je objavljeno i *Stanje narodnih biblioteka u Crnoj Gori*, u kojima se analizira aktuelno stanje i navodi šta nedostaje prema usvojenim standardima.²⁹⁵

Vjesnik je od svog prvog broja pa sve do danas vodič i ogledalo crnogorskog bibliotekarstva i jedan od stručnih časopisa sa najdužom tradicijom u Crnoj Gori. Od početka izlaženja ima svoje ustaljene rubrike, a najviše je tekstova iz društvenih nauka. Danas je ovaj časopis jedino glasilo bibliotečko-informacione struke na

²⁹³Ministarstvo kulture i medija, *Stanje kulturne baštine...*,119.

²⁹⁴Душан Ј. Мартиновић, „Педесет година Удружења библиотекара Црне Горе”, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 19-20.

²⁹⁵Исто: 21-27.

nacionalnom nivou. Njegov uticaj na razvoj bibliotečke struke, bibliografskih istraživanja i nacionalne kuture uopšte, je nesumnjiv.

Izdavačka djelatnost Društva bibliotekara se proširuje 1986. godine, kada je izašao prvi broj *Informativnog biltena Društva bibliotečkih radnika Crne Gore*. Nakon trećeg broja 1991. godine ovaj časopis se gasi.

U periodu između 1991. i 1999. djelovanje Udruženja je skoro u potpunosti zamrlo.

U čast pedesetogodišnjice osnivanja Udruženja bibliotekara Crne Gore 2003. godine pokrenut je *Bibliološki glasnik: časopis za bibliotečku teoriju i praksu*. Časopis je bio osvježenje za stručnu javnost. Postojala je ideja da *Bibliološki glasnik* bude javno dostupan u elektronskom obliku na veb stranici Udruženja, ali do toga nikada nije došlo. Usled slabe finansijske podrške Ministarstva kulture i nedovoljnog interesovanja bibliotekara da pišu o aktuelnim problemima bibliotečke struke, časopis se gasi 2006. godine.

Svoju veb stranicu Udruženje bibliotekara dobija po prvi put 2002. godine. Na njoj možemo naći osnovne podatke o radu, organizaciji, članstvu, dokumentima, aktivnostima, izdavaštvu i nagradama koje dodjeljuje Udruženje.²⁹⁶ Podaci na upitima: Planovi rada, Projekti, Izdavačka djelatnost i Nagrade nisu ažurirani od 2010. Relevantni podaci mogu se dobiti na upitima: O UBCG, Bibliotečka legistativa i dokumenta UBCG, Organi Udruženja, Radna tijela i Novosti. Novosti su jedini upit koji se ažurira, mada rijetko. Na veb stranici se postavljaju uglavnom informacije vezane za svečane godišnje skupštine bibliotekara, učestvovanje članova Udruženja u aktivnostima međunarodnih asocijacija i dodjelu *Nagrade „Dr Niko Simov Martinović*.

Udruženje bibliotekara Crne Gore je član i učesnik inicijativa koje pokreću asocijacije poput: EBLIDA-e (European Bureau of Library Information and Documentation – Evropski biro bibliotečkih, informacionih i dokumentacionih udruženja), IFLA-e (International Federation of Library Association - Međunarodno udruženje bibliotečkih organizacija i institucija) i INELI Balkan-a (International

²⁹⁶Udruženje bibliotekara Crne Gore, „O nama“, preuzeto 05.02.2018, <http://www.ubcgc.ac.me/index.php>.

Network of Emerging Library Innovators in the Balkan region - Međunarodna mreža inovatora u bibliotekama na području Balkana).

U junu 2019. godine izabrano je novo rukovodstvo Udruženja bibliotekara Crne Gore, Upravni odbor, predsjednik i sekretar. Prema riječima predsjednice, Jasmine Bajo, bibliotekarke savjetnice Gradske biblioteke i čitaonice Kotor, Udruženje je posljednje četiri godine imalo skoro potpunu stagnaciju u poslovanju. Trenutno ne postoji čak ni statistika o broju članova. U septembru 2019. godine prosljeđen je dopis svim zainteresovanim bibliotekarima sa teritorije Crne Gore da postanu članovi Udruženja. Do novembra 2019. godine svega pedesetak bibliotekara je potvrdilo članstvo, što je poražavajuće, s obzirom na ulogu koju udruženje bibliotekara treba da ima za razvoj bibliotečke djelatnosti zemlje.

U skladu sa usvojenim međunarodnim i regionalnim načelima i principima bibliotečke zajednice Udruženje bibliotekara bi trebalo da podiže svijest društvene zajednice o ulozi biblioteka i bibliotekara u ostvarivanju i zaštiti intelektualnih sloboda, slobode izražavanja i pristupa informacijama. Svijest o značajnoj ulozi bibliotekara i biblioteka kao posrednika između zabilježenog znanja i potencijalnih korisnika, onih kojima je to znanje potrebno, se može postići samo aktivnim učešćem Udruženja u razvoju kulturne politike zajednice.

2.3.5. Obrazovanje bibliotekara u Crnoj Gori

Nove tehnologije koje se danas koriste u savremenom bibliotekarstvu oblikuju poslove i zadatke sa kojima se suočavaju zaposleni u bibliotekama. Profesionalizam je osnova za unapređenje kadrovske strukture bilo koje struke. Školovanje bibliotekara se u razvijenim zemljama odvija na savremen način, kursevi iz informacionih tehnologija, komunikacionih vještina i menadžmenta su dio plana i programa visokoškolskih institucija koje se bave formiranjem profesionalnih kvalitetnih bibliotekara-informatora i kulturnih animatora. Na koji način je tehnologija uticala na bibliotekarsku struku može se vidjeti na primjerima prelaska sa

lisnih na elektronske kataloge, korišćenje barkod tehnologije za fizičko obilježavanje građe, obezbjeđivanje virtuelnih i digitalnih baza podataka itd.

Naša sredina ne koristi u potpunosti prednosti koje nudi internet. „Jasno je da samo posedovanje hardvera nije dovoljno”²⁹⁷ za povećanje nivoa informacione pismenosti stanovništva potrebna su „sistematska, osmišljena, dugoročna i kontinuirana akcija i program podrške razvoja informacione pismenosti...”²⁹⁸ „Smisljeno rešenje bi bilo da se informacionoj pismenosti posveti pažnja tokom formalnog obrazovanja, na svim nivoima. Kada je reč o bibliotekarima, postavlja se delikatno pitanje (koje uvek izaziva burnu raspravu i suprotstavljena mišljenja) njihovih kompetencija i formalnog obrazovanja. Uprkos tome, ne treba zaboraviti da su prve ozbiljne inicijative u vezi sa ovom problematikom pokrenute baš u krugovima bibliotekara.”²⁹⁹

Biblioteke treba da imaju ključnu ulogu u procesu inormacionog opismenjavanja svojih korisnika i zaposlenih. „Za izgradnju profesionalnog identiteta bibliotekara, osim formalnog, potrebno je nastaviti sa organizovanjem svih vrsta permanentnog obrazovanja i usavršavanja, u cilju primjene savremenih informacionih i digitalnih tehnologija, usvajanja novih standarda, ovladavanja različitim vještinama i zahtjeva doživotnog učenja.”³⁰⁰

Prema *Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti* poslove bibliotečke djelatnosti mogu da obavljaju lica koja imaju odgovarajuću vrstu i stepen stručne spreme i položen stručni ispit za obavljanje bibliotečke djelatnosti.³⁰¹ U crnogorskom obrazovnom sistemu još uvijek ne postoji mogućnost formalnog obrazovanja iz bibliotečko-informacionih nauka na bilo kom nivou školovanja.

Najbliži univerzitetski centri sa bibliotekarskim katedrama su Beograd, Sarajevo i Zagreb. Važećim Zakonom nije dovoljno uvažen status lica koja su zvanje bibliotekara stekli školovanjem, odnosno studiranjem u navedenim univerzitetskim

²⁹⁷Горан Траиловић, Гордана Стокић Симончић и Драгана Сабовљев, „Информациона писменост у светлу статистике: српске прилике“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 31.

²⁹⁸Исто: 32.

²⁹⁹Исто.

³⁰⁰Ђуровић, „Неформално образовање библиотекара...“: 318.

³⁰¹„Закон о библиотеčkoj djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2010), član 43.

centrima. Bilo bi prirodno da visokoobrazovani diplomirani bibliotekari budu oslobođena bar dijela stručnog ispita, ali to nije slučaj. Paradoks je što diplomirani bibliotekari polaganjem stručnog ispita dobijaju zvanje „bibliotekar“, kao i kandidati koji imaju bilo koju drugu stručnu spremu.

Zbog nedostatka bibliotekara sa formalnim obrazovanjem Nacionalna biblioteka je organizator raznih vidova neformalnog obrazovanja bibliotekara, poput projekata *Biblioteka In i Informaciona pismenost i medijska pismenost – strategija i obuka*.³⁰²

Centralna narodna biblioteka je 2000. godine aplicirala za projekat Centra za permanentnu edukaciju bibliotekara – *Biblioteka In*, koji je u određenom iznosu finansiran od strane OSI-NLP (Network Library Program) iz Budimpešte. Aktivnosti su usmjerene u pravcu stručnog osposobljavanja bibliotekara svih tipova. U Crnoj Gori ima oko 500 bibliotekara u oko 300 biblioteka svih tipova, na predavanjima je prisustvovalo svega 184 polaznika, uglavnom zaposlenih u Nacionalnoj biblioteci. Predavanja su vodili predavači iz Slovenije, Srbije i Crne Gore. Tokom trajanja projekta, javila se potreba za edukacijom edukatora, ali i za stipendiranjem bibliotekara na specijalističkim studijama iz oblasti bibliotekarstva i informacionih nauka. Usled nedostatka finansijskih sredstava rad ovog projekta je stopiran. Bilo bi od izuzetnog značaja da se Projekat ponovo pokrene, bar do formiranja studijske grupe za bibliotekarstvo na nekoj od fakultetskih katedri Univerziteta Crne Gore.³⁰³

Projekat *Informaciona pismenost i medijska pismenost – strategija i obuka* koji je organizovan od strane NB “Đurđe Crnojević” podržan je kroz program UNESCO Participacija 2014/2015. godine. Svrha projekta je popularisanje i širenje informaciono-medijske pismenosti putem tematskih radionica kroz mrežu javnih i školskih biblioteka.

Edukativni dio projekta počeo je radionicom tipa edukacija edukatora, *IMP u biblioteci i školi* koju je vodila prof. dr Gordana Stokić Simončić, šef Katedre za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Evaluacija koja je sprovedena anonimnom anketom ukazala je da je IMP

³⁰²Jelena Đurović, „Neformalno obrazovanje bibliotekara u Crnoj Gori“, *Bibliografski vjesnik* God. 39, br. 1, 2, 3 (2010): 313.

³⁰³Isto: 314-315.

nedopustivo strana bibliotekarima u Crnoj Gori. Kasnije su edukatori u paru, jedan školski i jedan bibliotekar iz javne biblioteke, organizovali devet lokalnih radionica u devet gradova (Kotor, Pljevlja, Cetinje, Bar, Herceg Novi, Nikšić, Podgorica, Berane i Mojkovac).

Realizacija projekta praćena je u medijima (radio, TV i štampa), na društvenim mrežama i veb stranicama. Dugoroćni planovi ovog projekta su formiranje školskih i javnih biblioteka za primjer, što je moguće samo uz obimnu obuku bibliotekara, kako bi bili osposobljeni za medijsko i informaciono opismenjavanje korisnika. Nacionalna biblioteka namjerava da nastavi započete aktivnosti, pa će u narednom periodu opet konkurisati za sredstva programa UNESCO Participacija.³⁰⁴

Nacionalna biblioteka učestvuje i u organizovanju Stručnog bibliotekarskog ispita i obrazovanju polaznika za rad u bibliotečko-informacionom sistemu COBISS. Program i način polaganja stručnog ispita kojim se stiče zvanje bibliotekara propisuje Ministarstvo. Na osnovu važećeg Zakona i podzakonskih akata o bibliotečkoj djelatnosti, od 2012. godine, stručni ispit za sticanje zvanja bibliotekara više ne organizuje Nacionalna biblioteka već Ministarstvo kulture Crne Gore.³⁰⁵

Stručni ispit³⁰⁶ se polaže pred Komisijom koju obrazuje ministar kulture na period od dvije godine, a čine je predsjednik i pet članova, odnosno šest bibliotekara savjetnika zaposlenih u Nacionalnoj biblioteci. Polaganje ispita organizuje se tri puta godišnje, i to u februaru, junu i oktobru.

³⁰⁴Jelena Đurović, Vesna Kovačević, Gordana Ljubanović, „Projekat „Informaciona i medijska pismenost – strategija i obuka“ (podržan kroz program UNESCO Participacija 2014/2015)“, *Bibliografski vjesnik* God. 44, br. 1, 2, 3 (2015): 491-499.

³⁰⁵Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, „Za bibliotekare“, preuzeto 29.01.2018, <https://nb-cg.me/usluge/za-bibliotekare/>.

³⁰⁶Ispitna pitanja podijeljena su na pitanja iz opšteg i posebnog dijela. Prema *Pravilniku o vrsti i stepenu stručne spreme...* opšti dio ispita se sastoji od sledećih predmeta: Ustavno uređenje Crne Gore i radon-pravni status zaposlenih; Istorijat razvoja zaštite kulturne baštine u Crnoj Gori; Sistem zaštite kulturne baštine u Crnoj Gori; Međunarodni sistem zaštite kulturne baštine i Informatika. Posebni dio podrazumjeva polaganje ispita: Istorija pisma i knjige; Istorija biblioteka; Osnove bibliografije; Formalna i sadržajna obrada bibliotečke građe i katalozi; Osnova informacione djelatnosti i Bibliotečko poslovanje i organizacija biblioteka.

Stručna zvanja iz bibliotečke djelatnosti prema kompleksnosti poslova su: knjižničar, viši knjižničar, bibliotekar, viši bibliotekar i bibliotekar savjetnik. Dodjeljuje ih Ministarstvo, na predlog Stručne komisije, koju obrazuje Ministarstvo na period od dvije godine.³⁰⁷

Stručnost kadra koji je zaposlen u bibliotekama ne odgovara zahtjevima savremenog bibliotekarstva. Razvoj i uticaj tehnologije na potrebe savremenog društva utiču i na potrebu da se školovanje bibliotekara organizuje na način koji podrazumjeva sticanje znanja iz informacionih tehnologija, komunikacionih vještina i menadžmenta informacija. Informaciona tehnologija je stvorila potrebu za obučavanje bibliotekara za rad u novom virtuelnom svijetu. Dosadašnja praksa zapošljavanja radno istrošenog i kadra nezainteresovanog za usavršavanje mora biti iskorijenjena. Kao jedna od posledica nestručnosti je loše stanje javnih kataloga, koji su glavna slika sadržaja biblioteke i glavni posrednik između korisnika i bibliotečkog fonda.

2.3.6. Biblioteke u kulturnoj politici države

Kultura (kulturna baština, obrazovanje, književnost, film, pozorište, arhitektura, štampa, mediji i dr.) lagano kumulira energiju kolektivne svijesti.³⁰⁸ Dobra i sadržajna komunikacija zavisi prvenstveno od ostvarenog civilizacijskog nivoa date sredine, odnosno dostignutog stepena njenog kulturnog razvoja. „Kulturna politika je javna praktična politika u oblasti kulture, umetnosti i medija. [...] Ona može biti manje ili više efikasna i efektivna, manje ili više transparentna i vidljiva javnosti,

³⁰⁷ „Pravilnik o vrsti i stepenu stručne spreme, programu i načinu polaganja stručnog ispita i stručnim zvanjima za vršenje poslova konzervatorske, muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti”, *Službeni list Crne Gore* broj 22 i broj 26 (2012), član 14, preuzeto 20.01.2019, http://www.ubcg.ac.me/userfiles/Sluzbeni_list_Crne_Gore_broj_22_2012.pdf.

³⁰⁸ Чедомир Драшковић, „Култура и медији - у оскудици културног капацитета и националног дигнитета“, *Библиографски вјесник* Год. 37, бр. 1, 2, 3 (2008): 377.

manje ili više demokratska ali svakako postoji kao niz konkretnih akcija i aktivnosti koje u oblasti kulture sprovode različiti državni organi.”³⁰⁹

„Kultura je jedna od najstarijih briga države od davnina, ali je definisanje kulturnih politika i donošenje dokumenata o njima u evropskoj političkoj praksi novijeg datuma. Tokom 60-tih i 70-tih godina 20. veka, pitanja kulturne politike najčešće su se svrstavala u praktična, „tehnička“ pitanja vezana za regulisanje odnosa između ciljeva kulturnog razvoja kojima neko društvo teži, i načina njihove realizacije. Od 80-tih godina 20. veka, pažnja se sve više posvećuje samom načinu donošenja odluka u okviru kulturnih politika.”³¹⁰

Proučavanje, sprovođenje i poštovanje zakonskih propisa je veoma bitno za unapređenje kulturne politike zajednice. „Zakonodavstvom, kao jednim od najvažnijih instrumenata kulturne politike, potrebno je povećati uticaj stručnjaka u procesima odlučivanja kako bi se osigurao kvalitet i transparentnost procesa upravljanja i smanjio rizik politizacije.”³¹¹ U tekstu koji slijedi ukratko je opisano stanje u kulturnoj politici Crne Gore od kraja Drugog svjetskog rata do danas.

U jeku stradanja između i tokom dva svjetska rata, kultura u Crnoj Gori bila je u potpunosti marginalizovana. Između 1945. i 1953. godine kulturna politika doživljava preporod, a država podstiče potrebu za osnivanjem novih kulturnih institucija. Ipak, strukturu stanovništva tog perioda karakteriše nizak stepen pismenosti: čak 60% stanovništva bilo je nepismeno.³¹² Gotovo sve odluke vezane za projekte iz oblasti kulture, kao i odluke u vezi raspodjele finansijskih sredstava donosilo je Odjeljenje za kulturu i ideologiju Centralnog komiteta Komunističke partije Crne Gore, a usvajala ih je Narodna skupština Republike Crne Gore.

Između 1954. i 1965. godine nije bilo jasne koncepcije razvoja kulture. Ekonomske i privredne prilike društva bile su na niskom nivou. „Prema popisu iz 1961. godine u Crnoj Gori je bez osnovnog obrazovanja ili sa svega 3 razreda

³⁰⁹Vesna Đukić, „Uvodne napomene priređivača: razvoj kulturne politike”, *Kultura* br. 130 (2011): 13.

³¹⁰Ana Stojanović, „Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji”, *Kultura* br. 130 (2011): 60-61.

³¹¹Zorana Vraneš, „Strateška dilema kulturnih politika”, *Kultura* br. 130 (2011): 140.

³¹²*Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori...*, 10.

osnovne škole bilo 36% stanovništva, oko 40% stanovništva iznad 10 godina starosti je imalo samo 4 razreda osnovne škole, a svega 16% stanovništva punu osmogodišnju školu ili neku višu školu. U privredi je bilo oko 30% nepismenih radnika.”³¹³

Nakon Brionskog plenuma³¹⁴ 1966. godine Jugoslavija je ušla u proces decentralizacije, republike i autonomne pokrajine dobijaju veći stepen samostalnosti u unutrašnjim pitanjima i kreiranju sopstvenih kulturnih politika. U tom periodu za sprovođenje kulturne politike Crne Gore bili su zaduženi, između ostalih „Savez komunista (SK) Crne Gore, Socijalistički savez radnog naroda (SSRN) Crne Gore, dok je Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku bio realizator te politike.”³¹⁵ Prekretnica u kulturnoj politici nastala je donošenjem *Platforme o pitanjima crnogorske kulture i njenog razvoja* 1970. godine. Ovaj dokument je imao četiri oblasti djelovanja: nacionalna komponenta, razvoj institucija i kadrova, ideološki ciljevi kulture i način upravljanja i finansiranja u kulturi.³¹⁶

Između 1971. i 1988. godine kulturna politika se bazirala na formiranju mreže institucija kulture i njihovom kadrovskom jačanju. Nova vrhovna institucija kulture u Crnoj Gori bila je Republička zajednica za kulturu koja je formirana 1971. godine kao samostalna samoupravna organizacija sa svojstvom pravnog lica, koja je objavljivala godišnje i dugoročne programe u skladu sa *Društvenim planom i programom SR Crne Gore o razvoju kulture*. Godinu dana nakon donošenja *Zakona o Samoupravnim interesnim zajednicama (SIZ)*, godine 1975. konstituisan je Republički SIZ za kulturu i na taj način je ukinuta Republička zajednica za kulturu.³¹⁷ Nakon donošenja novog *Zakona o samoupravnim interesnim zajednicama kulture* 1982. godine formira se Mreža Samoupravnih interesnih zajednica (SIZ), preko koje se vrši finansiranje institucija kulture, mada odluke o kulturnoj politici

³¹³Dragutin Papović, „Ciljevi i rezultati kulturne politike SR Crne Gore 1966-1990”, *Matica* br. 59 (2014): 183.

³¹⁴Brionski plenum je naziv za Četvrtu plenarnu sjednicu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), na kojoj je smijenjen Aleksandar Plenković sa svih državnih i partijskih funkcija.

³¹⁵Papović, „Ciljevi i rezultati kulturne politike SR Crne Gore...”: 172.

³¹⁶Isto: 184.

³¹⁷Isto: 192.

donosi Komisija za ideološko-politički rad i kulturu Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore, a usvaja ih Skupština SR Crne Gore.³¹⁸

U martu 1985. godine organizovana je rasprava na kojoj je analiziran petnaestogodišnji učinak *Platforme za razvoj crnogorske kulture*. Nakon javne rasprave usvojen je *Nacrt razvoja crnogorske kulture*,³¹⁹ koji nije adekvatno sproveden jer je uskoro došlo do smjene vlasti.

Nova vlast koja je konstituisana 1989. godine imala je drugačije planove o idejnim i organizacionim pitanjima crnogorske kulture. Početkom 1989. godine Udruženje književnika Crne Gore organizovalo je skup na temu *Aktuelna pitanja kulture u Crnoj Gori*, na kom je kritikovan prethodni nacionalistički koncept kulturne politike.³²⁰ Nova kulturna politika podrazumjevala je vraćanje zaboravljenom „njegoševskom” srpskom identitetu. Objavljivanjem *Zakona o osnivanju fondova i finansiranju obrazovanja, kulture i fizičke kulture* 1990. godine donesena je odluka da se ukinu SIZ-ovi u oblasti kulture, a formiran je Republički fond za kulturu. Iste godine objavljen je *Zakon o društvenim djelatnostima*³²¹ kojim je propisano da se društvenom djelatnošću podrazumjeva „pružanje usluga i stvaranje i promet materijalnih, intelektualnih i kulturnih dobara u oblasti vaspitanja i obrazovanja, nauke, kulture, fizičke kulture, javnog informisanja, zdravstva i socijalne zaštite.”³²² Ovim zakonom su propisana pravila osnivanja javnih ustanova, njihova organizacija, upravljanje i prestanak rada.

Period 1991-1999. godine karakteriše velika ekonomska kriza koja je prouzrokovana građanskim ratom na teritoriji Bosne i Hercegovine, u kom je između ostalih učestvovala i vojska Crne Gore. Godine 1993. godine osnovano je Ministarstvo kulture, koje i danas djeluje kao resorni organ Vlade Republike Crne Gore. Poslednja decenija 20. vijeka ostaće zapamćena po nestabilnoj političkoj

³¹⁸*Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori...*, 11.

³¹⁹Papović, „Ciljevi i rezultati kulturne politike SR Crne Gore...”: 213-214.

³²⁰Isto: 217.

³²¹*Službeni list Crne Gore*, broj 19 (1990).

³²²„Zakon o društvenim djelatnostima”, *Službeni list SRCG* broj 19 (1990) i broj 6 (1991), *Službeni list RCG*, broj 21 (1995), član 2, preuzeto 11.06.2019, http://www.podaci.net/_gCGO/zakoni/Zakon_o_drustvenim_djelatnostima/70pwre.html.

situaciji i čestim parlamentarnim izborima, zbog kojih je bilo mnogo kadrovskih promjena u Ministarstvu kulture. Kulturna politika ovog perioda bila je nejasna, ali nakon 1999. godine situacija se mijenja.

Samo četiri godine nakon završetka građanskog rata, Crna Gora je zajedno sa Srbijom 1999. godine bila žrtva NATO agresije.³²³ Ovo je bila godina potpunog preokreta dotadašnje spoljne i kulturne politike Crne Gore. Naredne godine obilježice podsticanje crnogorskog nacionalizma i udaljavanje naroda od njihovog srpskog etničkog porijekla.

Kulturne prilike i obrazovna struktura stanovništva u Crnoj Gori početkom 21. vijeka su na mnogo višem nivou nego prije pedeset godina. U periodu od 1. do 15. aprila 2011. godine, sproveden je Popis stanovništva na teritoriji Crne Gore. Prema podacima Zavoda za statistiku tada bilo oko 8149 nepismenih, što je činilo 1,5% stanovništva. Od ukupnog broja stanovnika starijih od 15 godina 28% imalo je samo završenu osnovnu ili djelimično završenu osnovnu školu. Najviše je bilo stanovništva srednjoškolskog nivoa obrazovanja, 52%. Visokoškolsko i više obrazovanje imalo je 17% stanovništva. Oko 2% stanovništva nije imalo završenu školu.³²⁴

Početak novog milenijuma pamtimo i po nestanku države pod imenom Jugoslavija i formiranju Državne zajednice Srbija i Crna Gora. Ova zajednica postojala je svega tri godine, od 2003. do 21. maja 2006. godine, kada Crna Gora napušta državnu zajednicu.

Dvije godine nakon izlaska iz državne zajednice sa Srbijom u *Službenom listu Crne Gore* objavljen je *Zakon o kulturi*.³²⁵ Ovaj zakon definiše „javni interes u kulturi uređuje ustanove kulture, status i prava umjetnika i stručnjaka u kulturi,

³²³Intervencija NATO-a je pokrenuta zbog optužbi da srpske snage bezbjednosti vrše etničko čišćenje Albanaca na Kosovu i Metohiji. Bombardovanje je trajalo 78 dana, od 24. marta do 10. juna 1999. godine.

³²⁴Zavod za statistiku Crne Gore, „Obrazovna struktura stanovništva Crne Gore”, preuzeto 12.06.2019, https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/Saop_obraz%2014_06_2012_%20konacno%20PDF.pdf.

³²⁵*Službeni list Crne Gore* broj 49 (2008).

podsticaj i podršku razvoju kulture, finansiranje djelatnosti kulture i druga pitanja od značaja za kulturu.“³²⁶

Zakonom o kulturi po prvi put je propisano osnivanje Nacionalnih i Opštinskih savjeta za kulturu. Član Nacionalnog savjeta može biti samo osoba iz reda umjetnika i stručnjaka u kulturi visoke reputacije, u zemlji ili inostranstvu. Članove opštinskog savjeta za kulturu imenuje Predsjednik opštine iz reda afirmisanih umjetnika ili stručnjaka iz kulturne djelatnosti. Uslove i sredstva za rad Nacionalnog savjeta obezbijeduje Ministarstvo kulture, a Opštinskog resorni sekretarijat lokalne uprave.³²⁷

Zakonom je propisano donošenje *Nacionalnih i Opštinskih programa razvoja kulture*. Prva dugoročna projekcija razvoja kulture Crne Gore objavljena je 2011. godine, u formi *Nacionalnog programa razvoja kulture 2011-2015 godine*.³²⁸ *Nacionalni program* donosi Vlada Crne Gore, na predlog organa državne uprave koji su zaduženi za poslove iz oblasti kulturne djelatnosti, za period od pet godina.³²⁹ Proces izrade poslednjeg *Nacionalnog programa razvoja kulture 2016-2020. godine* bio je, kao i prethodni, netransparentan i uopšten.

Ministarstvo kulture je, prema odredbama *Zakona o kulturi*, u procesu izrade *Nacionalnog programa* dužno uključiti predstavnike naučnih i stručnih institucija, strukovnih udruženja, sindikata i drugih subjekata iz oblasti kulture. Ipak, nije bilo nikakvog poziva za učestvovanje kulturnih aktera u pisanju strategije. Izostao je dijalog između Ministarstva i zainteresovanih aktera kulturne djelatnosti što se suprotstavlja demokratskim praksama i evropskim vrijednostima koje Ministarstvo promovise. „Štaviše, ni autori dokumenta nisu navedeni - u njemu ne postoji ime rukovodioca tima, a takođe ni imena članova tima ili radne grupe koji su dokument sastavili, što ga, kao bilo koji anonimni tekst, čini nekredibilnim i nevalidnim, jer bi

³²⁶*Biblioteka za novo doba...*, 11.

³²⁷„Zakon o kulturi“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2008), član 9, član 11, preuzeto 20.01.2019, <http://www.mku.gov.me/biblioteka/zakoni>.

³²⁸Ministarstvo kulture, *Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015*, preuzeto 15.06.2018, <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.

³²⁹„Zakon o kulturi“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2008), član 8.

strateške dokumente trebalo da sačinjavaju afirmisani stručnjaci sa relevantnim iskustvom u oblasti strateškog planiranja.³³⁰

U *Nacionalnom programu* dio posvećen bibliotečkoj djelatnosti ne daje predloge kojima se pospješuje razvoj i unapređenje struke. Na svega trećinu strane se daju šturi podaci o problemima bibliotekarske djelatnosti u Crnoj Gori bez plana za njihovo rješavanje.³³¹ Proces reorganizacije biblioteka kao ustanova kulture podrazumjeva detaljnu analizu stručnog kadra, prostora, opreme, bibliotečkog materijala i dokumentacije. Ovakav način planiranja nije svrsishodan, analiza je uopštena, mjere nisu postavljene i ne postoje vremenski i prostorni okviri na osnovu kojih se mogu realizovati godišnji akcioni planovi. Nejasne formulacije i prepričavanje pojedinih članova *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti*, odaju utisak da *Program* ne predlaže rješavanje problema, već samo daje spisak želja koje treba da se ispune same od sebe. Još uvijek ne postoji jedinstven Program razvoja bibliotečko-informacionog sistema države.

Opštinski program razvoja kulturne djelatnosti donosi skupština opštine na period od pet godina u skladu sa *Nacionalnim programom*. Ovim programom se predviđaju kulturne potrebe lokalnog stanovništva, dinamika i finansijsko-administrativne mjere za njegovo ostvarivanje.³³²

Obavljanje kulturne djelatnosti na lokalnom nivou je jedna od osnovnih pretpostavki njenog razvoja na nivou države. *Zakonom o lokalnoj samoupravi*³³³ predviđeno je da opština uređuje i obezbijeduje uslove za razvoj i očuvanje kulturne baštine lokalnog stanovništva, da se stara o zadovoljavanju potreba u oblastima od neposrednog interesa za građane i da osniva javne službe u oblasti kulture.³³⁴ Organi i ustanove lokalne samouprave su u obavezi da pri osnivanju ili reorganizaciji ustanova kulture izvrše sledeće:

³³⁰Maja Mrđenović, „Komentari na nacrt Programa razvoja kulture 2016-2020”, Peripetija.me, preuzeto 09.01.2018, <http://www.peripetija.me/blog.12.blog.html>.

³³¹Ministarstvo kulture, *Program razvoja kulture 2016-2020*, 18, preuzeto 15.06.2018, <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.

³³²„Zakon o kulturi“, *Službeni list Crne Gore* broj 49 (2008), član 10.

³³³*Službeni list Crne Gore* broj 02 (2018).

³³⁴„Zakon o lokalnoj samoupravi“, *Službeni list Crne Gore* broj 2 (2018), preuzeto 19.01.2019, <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-lokalnoj-samoupravi.html>.

- „1. donesu elaborate o opravdanosti osnivanja/reorganizovanja javne ustanove;
2. donesu odluke o osnivanju javnih ustanova;
3. osnuju savjete javnih ustanova;
4. donesu statute javnih ustanova;
5. donesu pravilnike o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji javne ustanove;
6. obezbijede prostor, muzejski materijal/bibliotečki fond, opremu i kadar u skladu sa zakonom;
7. ukoliko se radi o reorganizaciji postojeće ustanove onda je neophodno djelokrug rada uskladiti sa odredbama zakona i odgovarajućih podzakonskih akata koji se odnose na poslove: revizije fonda, zaključivanje dokumentacije koja je vođena prema ranijim propisima, trajne zaštite iste, reinventara prema važećem propisu, preventivne i trajne zaštite materijala, investicionog ulaganja u objekte i opremu, zapošljavanja nedostajućeg stručnog kadra, stručne obrade građe, prezentacije, valorizacije, revalorizacije;
8. upišu javne ustanove u odgovarajuće registre.”³³⁵

Posebna uloga Ministarstva kulture u razvoju kulturne politike zemlje je usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim standardima i razvojnim kapacitetima ustanova, ali i obezbijedivanje finansijskih izvora za sanaciju devastiranih kulturnih dobara. Kakav je odnos Ministarstva kulture prema bibliotekama, možda najbolje govori period koji je protekao između dva poslednja zakona ove djelatnosti. *Zakon o bibliotečkoj djelatnosti*, koji je na snazi od 13. avgusta 2010. godine objavljen je 21 godinu nakon prethodnog *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti* iz 1989. godine.

Analizom aktuelnog stanja nakon usvajanja seta zakonskih normi iz oblasti kulturne djelatnosti, konstatovan je napredak ali i problemi u tranzicionom periodu. Mnogi nosioci kulturne djelatnosti lokalnih samoupravnih zajednica i dalje funkcionišu bez primjene zakona i podzakonskih akata. *Zakon o kulturi* se i dalje selektivno implementira na lokalnom nivou. Na probleme je neophodno ukazati, kako se ne bi ponovilo iskustvo sa primjenom zakona iz oblasti kulture, „koji su bili

³³⁵Ministarstvo kulture, *Analiza o stanju i problemima...*, 43.

na snazi više od dvadeset godina, a njihova implementacija nikada nije sprovedena do kraja.“³³⁶

Iako je velika razlika između crnogorskog bibliotekarstva nekad i sad, državna administracija i dalje štedi na račun biblioteka i bibliotekarstva. Centralistički odnos države koji je ranije bio aktuelan, davao je rezultate, dok aktuelna ravnodušnost i neodgovornost državnih institucija usporava napredak. Ministarstvo, kao resor zadužen za vođenje i razvoj kulturne politike mora intenzivirati aktivnosti u procesu upravnog nadzora i procesu implementacije seta zakonskih mjera iz kulturne djelatnosti.³³⁷

³³⁶Isto.

³³⁷Isto, 31.

3. BIBLIOTEKE OČIMA KORISNIKA: ANKETNO ISPITIVANJE KORISNIKA JAVNIH BIBLIOTEKA CRNE GORE

„Dok je stara tehnologija proizvodila i distribuirala materijalne sirovine,
nova tehnologija proizvodi i emitira informaciju.
Sirovina u novoj tehnologiji više nije materija, već um.”

*Hakim Bej*³³⁸

Uloga biblioteka u životu korisnika se mijenja u zavisnosti od trendova koje podstiče savremena tehnologija. Savremeni mediji omogućavaju da se paleta mogućnosti korišćenja bibliotečkih usluga proširi i da se tradicionalni poslovi obavljaju brže i efikasnije. Mnogi faktori kroz kulturnu politiku i politiku stručnog usavršavanja uslovljavaju da se status javnih biblioteka promijeni, kako u odnosu prema normativnim instancama tako i u odnosu prema zajednici kojoj služe.³³⁹ Upotrebom savremenih medija biblioteke na jednostavan način mogu animirati aktivne i potencijale korisnike svojih fondova, programa i usluga.

Prema dosadašnjim saznanjima poslovanje narodnih biblioteka u Crnoj Gori je u dosta teškom položaju. U periodu između 25. novembra 2018. godine do 31. decembra 2018. godine učinjen je pokušaj da se razmotri situacija i iz ugla korisnika, te je stoga sprovedena anketa pod nazivom „Biblioteke očima korisnika“. Prema

³³⁸Hakim Bej, „Informacijski rat”, Što čitaš?, preuzeto 26.12.2019. godine, <https://www.stocitas.org/hakim%20bey%20informacijski%20rat.htm>.

³³⁹Виолета Стојменовић, „Библиотека у комуникацији са својим окружењем“, у *Стандардизација и квалитет библиотечких услуга зборник радова са међнародне научне конференције одржане у Новом Саду, 4-5. новембра 2010*, ур. Весна Ињац и Весна Црногорац (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2011), 380.

raspoloživoj dokumentaciji, ovo je prvo ispitivanje ove vrste koje je sprovedeno među korisnicima javnih biblioteka u Crnoj Gori.

Društveni cilj sprovedenog istraživanja je da rezultati ankete budu od koristi Nacionalnoj biblioteci „Đurđe Crnojević“ i Ministarstvu kulture kako bi se stvorila svijest o potrebi utvrđivanja aktivnosti koje moraju sprovesti organi lokalnih samouprava u procesu obezbijedivanja boljih uslova za rad narodnih biblioteka.

Anketa, koja se nalazi u prilogu disertacije, se sastoji od 18 pitanja koja su podijeljena u 4 tematske cjeline: 1. Opšti dio se odnosi na demografske karakteristike (pol, godine, obrazovanje i status) (pitanja 1, 2, 3, i 4); 2. Test o poznavanju i upotrebi bibliotečkih servisa (5, 6, 8, 13, 14, 15, 17 i 18); 3. Stepen zadovoljstva bibliotečkim uslugama (7 i 9) i 4. Predlozi za unapređenje poslovanja javnih biblioteka (10, 11, 12 i 16). Pitanja su uglavnom zatvorenog tipa. Samo pitanja pod rednim brojevima 12 i 16, koja se odnose na predloge za unapređenje poslovanja biblioteka, daju mogućnost otvorenog odgovora. Na 11 pitanja je moguć samo jedan odgovor, na ostala pitanja je moguće zaokružiti više opcija.

Upitnik je sačinjen uz pomoć *Gugl forms*-a, popunjavanje se vrši onlajn, a rezultati se automatski generišu u *Eksel* tabele. Anketa je distribuirana putem elektronske pošte narodnim bibliotekama u Crnoj Gori ili direktno na imejl ili vajber aplikaciju korisnika biblioteka učesnica. Korisnici koji nisu ovladali savremenom tehnologijom imali su mogućnost popunjavanja štampane verzije upitnika.

Prije sprovođenja ankete bibliotekari su u telefonskom razgovoru i propratnim imejlom upoznati sa razlogom i uputstvima za sprovođenje ankete. Sa nekim bibliotekama opština: Šavnik, Žabljak, Andijevica, Ulcinj, Danilovgrad, Plav, Rožaje i Berane nije bilo moguće uspostaviti telefonski kontakt, pa su obaviještene imejlom o uputstvima i razlozima popunjavanja upitnika. Na dostavljeni imejl nije bilo odgovora, pa tih 8 narodnih biblioteka nije učestvovalo u anketnom ispitivanju.

Od 21 narodne biblioteke, 12 je anketiralo svoje korisnike: Narodna biblioteka Budve, Gradska biblioteka Kotor, Gradska biblioteka Mojkovac, Gradska biblioteka Plužine, Gradska biblioteka „Ljubo Anđelić“ Kolašin, Narodna biblioteka Bijelo Polje, Narodna biblioteka i čitaonica „Ivo Vučković“ Bar, Narodna biblioteka i

čitaonica „Njegoš“ Cetinje, Narodna biblioteka „Njegoš“ Nikšić, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ Podgorica, Narodna biblioteka „Stevan Samardžić“ Pljevlja i Narodna biblioteka Tivat. Korisnike Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi autor je anketirao lično, jer je četiri i po godine bio radnik ove ustanove i posjeduje kontakte korisnika ove ustanove.

Bibliotekarima je naglašeno da je anketa anonimna, da učestvovanje nije obavezno, ali da je poželjno. Anketu je ispunilo 155 ispitanika, postupak rješavanja ankete trajao je od šest do deset minuta. U nastavku su predstavljeni rezultati istraživanja.

3.1. Rezultati istraživanja „Biblioteke očima korisnika“

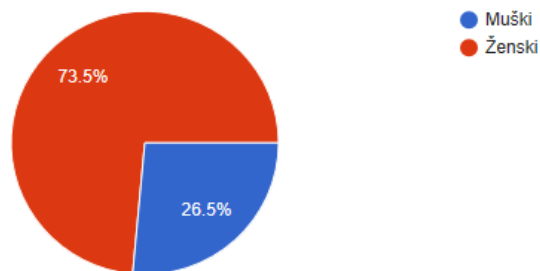
Prvi dio upitnika (pitanja 1, 2, 3 i 4) odnosi se, kao što smo rekli, na demografske karakteristike (pol, godine, obrazovanje i status) ispitanika.

Pitanje 1: Pol ispitanika

Od 155 ispitanika 114 su bile žene, a 41 muškarci, odnosno svega 26,5% ispitanika su bili muškarci, a 73,5% su bile žene.

Grafikon 1: Pol ispitanika

155 responses

Uslov za popunjavanje ankete bio je da su ispitanici članovi neke od javnih biblioteka u Crnoj Gori, anketa je slata nasumično bez obzira na pol ispitanika. Može se zaključiti da je veći broj korisnika narodnih biblioteka Crne Gore ženskog pola.

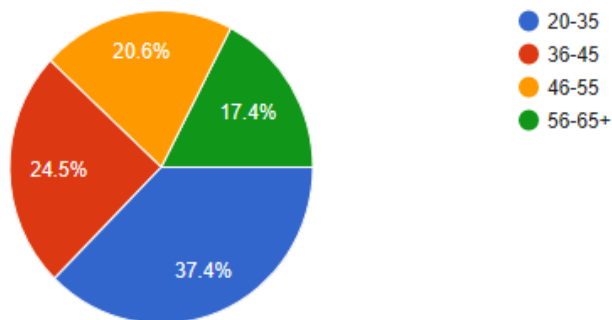
Pitanje 2: Starost ispitanika

Za potrebe upitnika, odgovori su razvrstani u 4 skupine, najveći broj ispitanika 47,4% su starosne dobi od 20-35 godina. Broj korisnika starosne dobi od 36-45 godina je 24,5%, a starosne dobi od 46-55 je 20,6%. Najmanji broj ispitanika je starosne dobi od 56-65+, odnosno penzionera 17,4%.

Upitnik je sproveden nasumično, bez obzira na godine starosti ispitanika. Prema rezultatima možemo primjetiti da broj korisnika javnih biblioteka opada sa njihovim godinama starosti. Postoji mogućnost da je razlog za takvo stanje mali broj programa koji se organizuje za animaciju starije populacije.

Grafikon 2: Starost ispitanika

155 responses

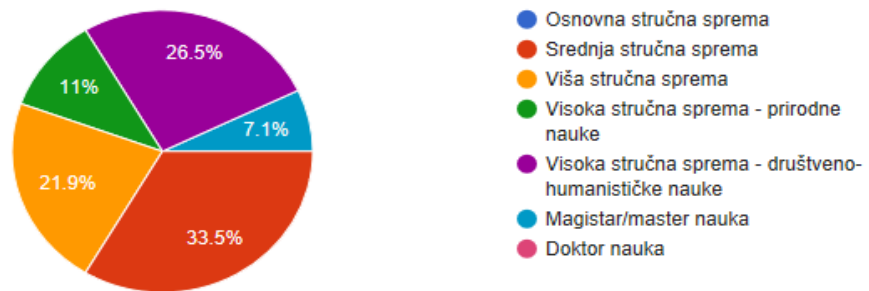
Pitanje 3: Obrazovanje

Prema obrazovnoj strukturi najmanje je ispitanika sa osnovnom školskom spremom i doktora nauka. Magistara/master nauka je 7,1%, a odmah zatim su ispitanici sa visokom stručnom spremom (prirodne nauke), takođe 8%. Najviše je

ispitanika sa visokom stručnom spremom (i to društveno-humanističkog smjera) 27,2%, srednjom stručnom spremom 35% i višom stručnom spremom 21,6%.

Grafikon 3: Obrazovanje

155 responses

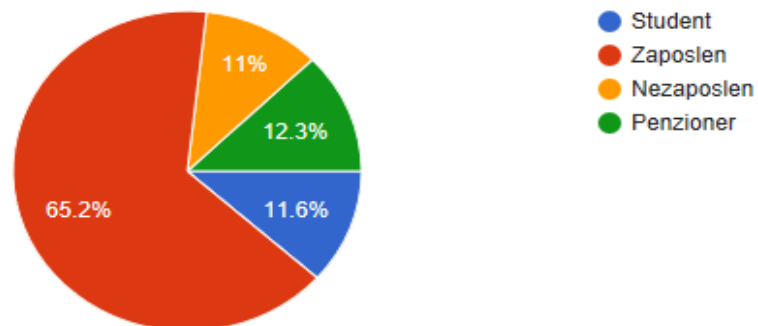

Pitanje 4: Status

Od 155 ispitanika najviše je zaposlenih 65,2%, penzionera je 12,3%, studenata je 11,6% i nezaposlenih 11%.

Grafikon 4: Status

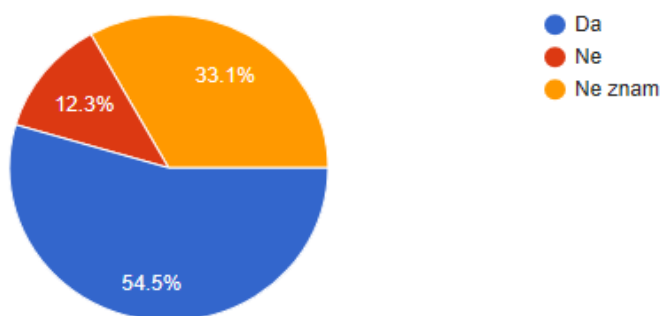
155 responses

Ispitanici koji su zaposleni su imali mogućnost da navedu djelatnost u kojoj rade. Od 98 ispitanika najviše je radnika u kulturi 35,2%; 26,9% ispitanika je na ovo pitanje dalo odgovor „ostalo“; administrativnih radnika je 16,7%; radnika u privredi 10,2%; radnika u prosvjeti 9,3% i zdravstvenih radnika 1,9%.

Grafikon 4a: Ako ste zaposleni, navedite u kojoj djelatnosti radite

154 responses

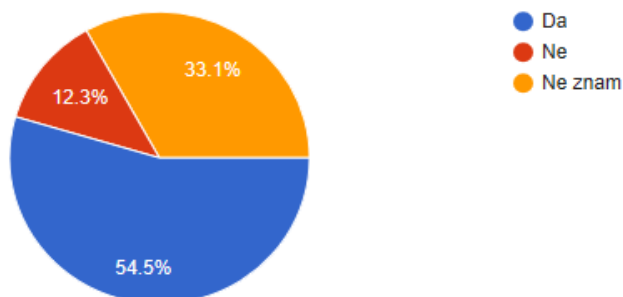
Prema iznijetim podacima možemo zaključiti da narodne biblioteke u Crnoj Gori u najvećoj mjeri posjećuju žene starosne dobi od 25 do 45 godina, visokog ili višeg stručnog obrazovanja, zaposlene obično u kulturi.

Pitanje 5: Da li biste se složili sa konstatacijom da fondovi, programi i usluge predstavljaju proizvod biblioteke?

Na ovo pitanje je odgovorilo 154 ispitanika, od toga je 54,5% odgovorilo pozitivno, a 12,3% negativno. Ipak veliki broj ispitanika, čak 33,1% nije svjesno da su fondovi, programi i usluge proizvod biblioteke.

Grafikon 5: Da li biste se složili sa konstatacijom da fondovi, programi i usluge predstavljaju proizvod biblioteke?

154 responses

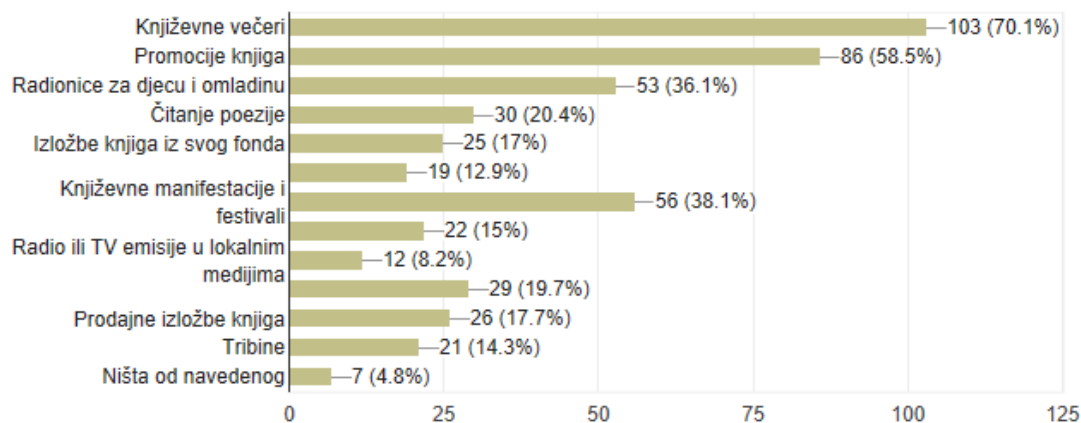

Pitanje 6: Koje programe u cilju promocije knjige i čitanja organizuje Vaša biblioteka?

Ovo pitanje nudi 13 mogućnosti za odgovor, s tim što se može zaokružiti više odgovora. Ispitanici su u 70,1% slučajeva odgovorili da se njihova biblioteka bavi organizovanjem: književnih večeri; promocija knjiga 58,5%; književnih manifestacija i festivala 38,1% i radionica za djecu i omladinu 36,1%. U narodnim bibliotekama se mnogo manje organizuju programi poput: čitanja poezije (20,4%); mjesec knjige (19,7%), prodajne izložbe knjiga (17,7%), izložbe knjiga iz svog fonda (17%); književne nagrade (15%); tribine (14,3%); predstavljanje novih publikacija u fondu (12,9%); radio i TV emisija u lokalnim medijima (8,2%) i ništa od navedenog (4,8%). Na ovo pitanje osam ispitanika nije dalo odgovor.

Grafikon 6: Koje programe u cilju promocije knjige i čitanja organizuje Vaša biblioteka?

147 responses

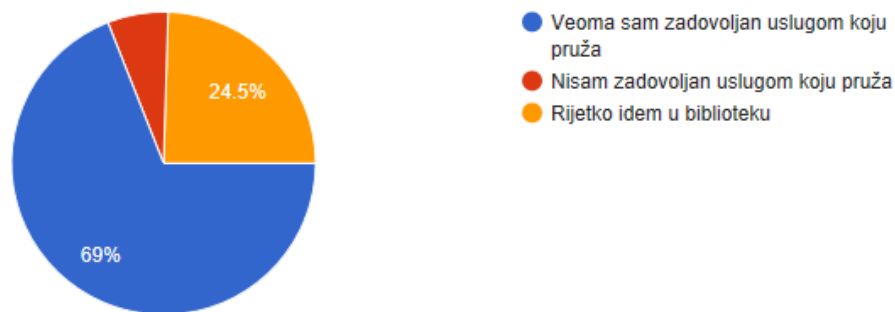

Pitanje 7: Šta mislite o biblioteci čiji ste aktivan član?

Od 155 ispitanika 69% je veoma zadovoljno uslugom koju pruža njihova biblioteka. Ipak veliki broj ispitanika (24,5%), rijetko ide u biblioteku. Bilo je i ispitanika koji nisu zadovoljni uslugom koju pruža njihova biblioteka, čak 6,5%.

Grafikon 7: Šta mislite o biblioteci čiji ste aktivan član?

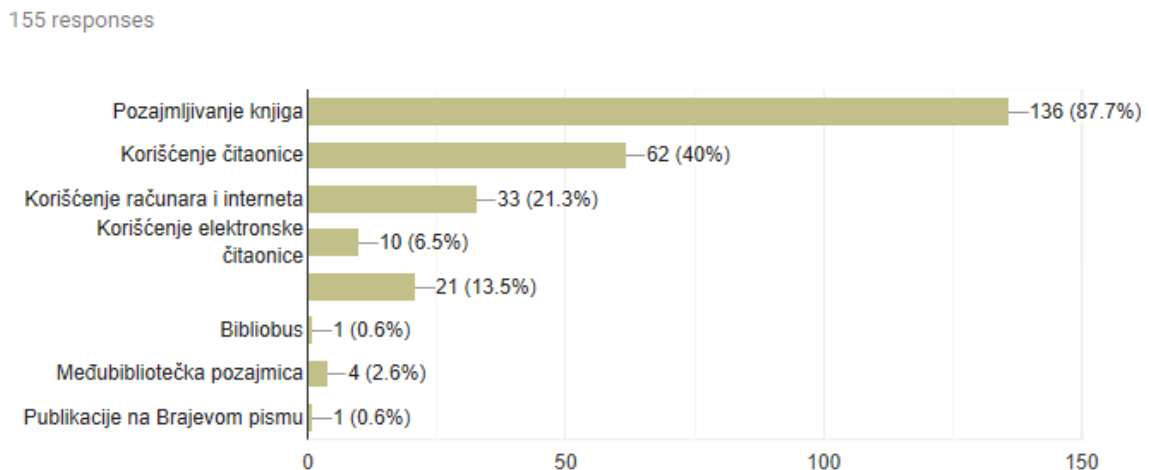
155 responses

Pitanje 8: Koje usluge biblioteke najčešće koristite?

U vezi sa uslugama koje najčešće koriste, najveći broj ispitanika 87,7% ide u biblioteku radi pozajmljivanja knjiga, na drugom mjestu je upotreba čitaonice (40%), računara i interneta (21,3%) i kopiranje, skeniranje bibliotečkog materijala (13,5%). Ostale bibliotečke usluge, poput: elektronske čitaonice (6,5%), međubibliotečke pozajmice (2,6%), publikacija na Brajevom pismu (0,6%) i bibliobusa (0,6%), se veoma rijetko koriste.

Grafikon 8: Koje usluge biblioteke najčešće koristite?

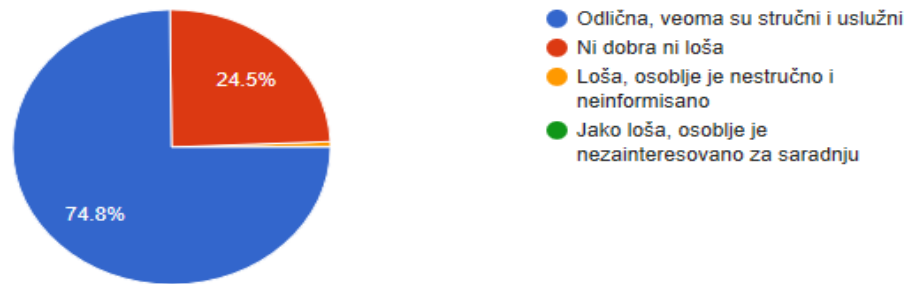
Pitanje 9: Kakva je Vaša komunikacija sa bibliotečkim osobljem?

Korisnici su komunikaciju sa bibliotečkim osobljem ocijenili u 74,8% slučajeva kao odličnu, da je osoblje veoma stručno i uslužno, ali priličan broj ispitanika (24,5%) je odgovorio da komunikacija nije ni dobra ni loša. Mali broj ispitanika smatra da je komunikacija sa osobljem loša, da je osoblje nestručno i neinformisano (0,6%). Iako je veliki broj ispitanika zadovoljan komunikacijom sa bibliotečkim osobljem, ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, jer su nekada nedovoljno izgrađeni korisnici skloni površnom, pozitivnim vrednovanjem biblioteke.³⁴⁰

³⁴⁰Andelka Martinović, „Potrebe korisnika kao primarni činioci bibliotečke djelatnosti“, *Bibliografski vjesnik* God. 41, br. 1, 2, 3 (1990): 479-480.

Grafikon 9: Kakva je Vaša komunikacija sa bibliotečkim osobljem?

155 responses

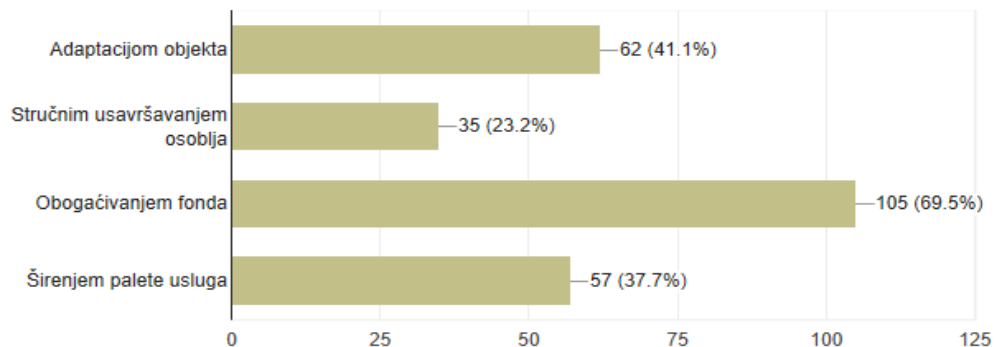

Pitanje 10: Na koji način se može unaprijediti poslovanje Vaše biblioteke?

Korisnici najčešće koriste biblioteku za pozajmljivanje knjiga, zbog toga je i najčešći odgovor na ovo pitanje bio „obogaćivanje fonda“ (69,5%). Odmah zatim je „adaptacijom objekta“ (41,1%), „širenjem palete usluga“ (37,7%) i „stručnim usavršavanjem osoblja“ (23,2%).

Grafikon 10: Na koji način se može unaprijediti poslovanje Vaše biblioteke?

151 responses

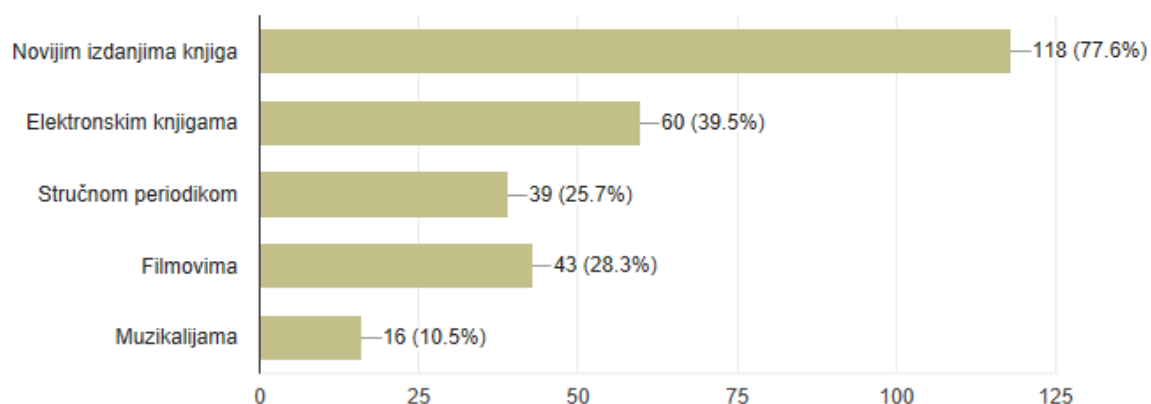
Pitanje 11: Kojim sadržajima je potrebno obogatiti fond Vaše biblioteke?

Očekivano je da korisnici biblioteka sa zastarjelim fondom i ograničenim sredstvima za nabavku knjiga smatraju da je najbolje obogatiti fond novijim

izdanjima knjiga (77,6%) i elektronskim knjigama (39,5%). Interesantno je da ima dovoljno i zainteresovanih za nabavku filmova (28,3%), stručne periodike (25,7%) i muzikalija (10,5%). Tri ispitanika nisu dala odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 11: Kojim sadržajima je potrebno obogatiti fond Vaše biblioteke?

152 responses

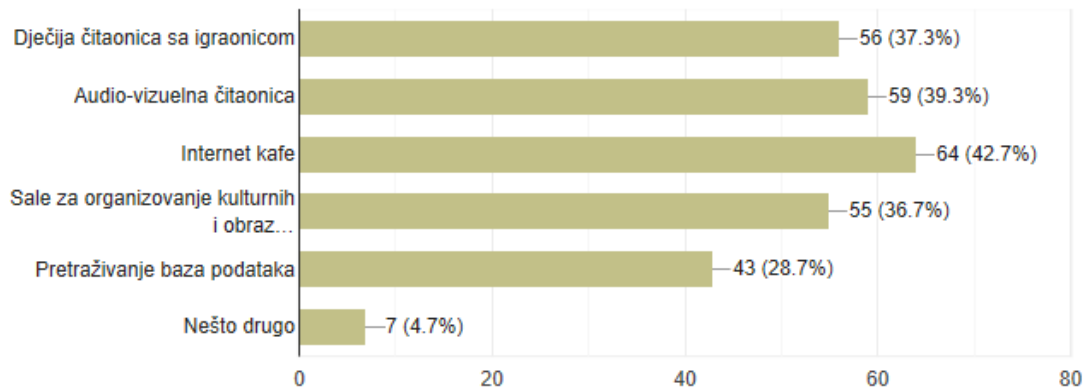

Pitanje 12: Koje „nove“ usluge bi Vas privukle da aktivnije koristite biblioteku?

Rezultati pokazuju potrebu za uvođenjem internet kafea (42,7%), audio-vizuelnih čitaonica (39,3%), dječijih čitaonica sa igraonicom (37,3%), sale za organizovanje kulturnih i obrazovnih programa, seminara i sl. (36,7%) i pretraživanje baza podataka (28,7%). Pored ponuđenih odgovora, ovo pitanje daje mogućnost otvorenog odgovora na koji je odgovorilo 7 (4,7%) ispitanika.

Grafikon 12: Koje „nove“ usluge bi Vas privukle da aktivnije koristite biblioteku?

150 responses

Grafikon 12a: Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje bilo „nešto drugo“ molimo Vas upišite predlog

7 responses

maker space, media lab
Da se biblioteci budžetom obezbijede sredstva za kupovinu dnevnih novina i časopisa.
Nove knjige
Biblioteci je neophodna elektronska baza podataka.
Čitalac mjeseca
Grupno iscitavanje određenih djela sa mentorom primjer Luca mikrokozma
Izlaganja o problemima sa kojima se običan čovjek suočava u svakodnevnom životu: ekologija, problemi mlade populacije, nevolje sa kojima se nose predstavnici treće dobi, podsticanje kritičkog mišljenja i slobode govora...

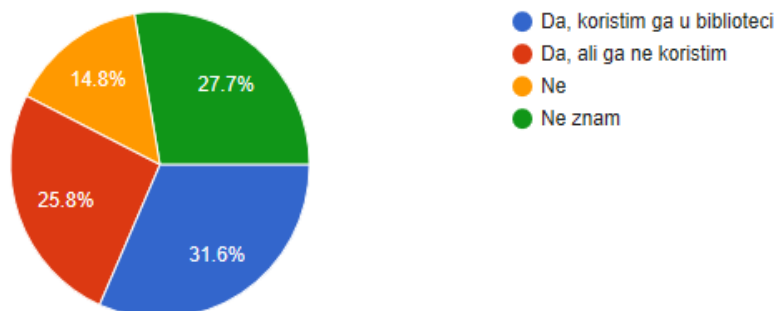
Pitanje 13: Da li Vaša biblioteka pruža mogućnost korišćenja besplatnog interneta i da li ga koristite u biblioteci?

Samo trećina ispitanika 31,6% koristi internet u biblioteci, 25,8% ispitanika zna za mogućnost korišćenja interneta, ali ga ne koristi u biblioteci. Veliki broj ispitanika

(27,7%) ne zna da li njihova biblioteka pruža mogućnost korišćenja besplatnog interneta, 14,8% ispitanika je dalo negativan odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 13: Da li Vaša biblioteka pruža mogućnost korišćenja besplatnog interneta i da li ga koristite u biblioteci?

155 responses

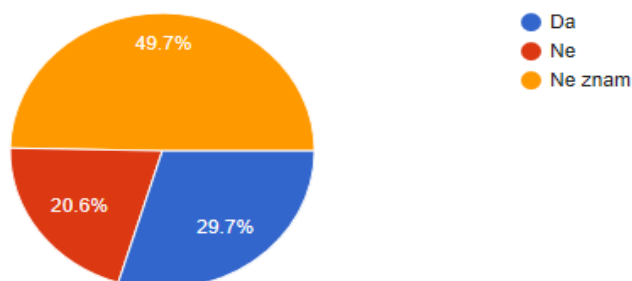

Pitanje 14: Posjeduje li Vaša biblioteka digitalnu građu i automatizovane baze podataka?

Najveći broj ispitanika, čak 49,7% ne zna da li njihova biblioteka posjeduje digitalnu građu i baze podataka, dok je 20,6% korisnika dalo negativan, a 29,7% pozitivan odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 14: Posjeduje li Vaša biblioteka digitalnu građu i automatizovane baze podataka?

155 responses

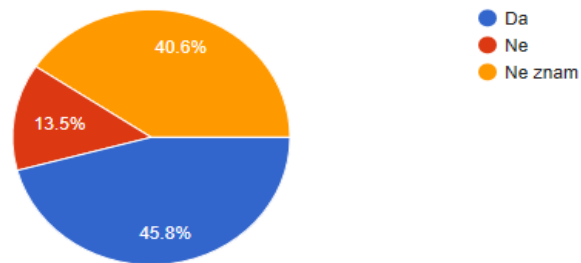

Pitanje 15: Da li Vaša biblioteka ima veb stranicu?

Manje od polovine ispitanika je pozitivno odgovorilo na ovo pitanje, 45,8%. Čak 40,2% ispitanika ne zna da li njihova biblioteka ima veb stranicu, dok 13,5% misli da njihova biblioteka nema veb stranicu.

Grafikon 15a: Da li Vaša biblioteka ima veb stranicu?

155 responses

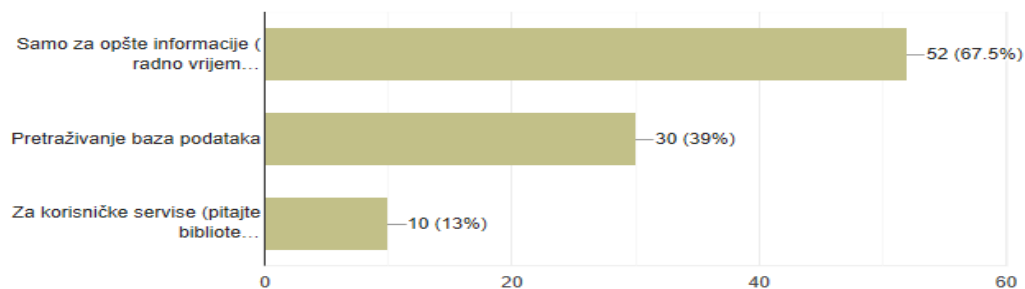

Potpitanje: Ako ima, za šta koristite veb stranicu biblioteke?

Na potpitanje odgovorilo je 67 ispitanika, od kojih najviše veb stranicu koristi „samo za opšte informacije“ 67,5%, za „pretraživanje baze podataka“ 39% i za „korisničke servise (pitajte bibliotekara, međubibliotečka pozajmica...)“ svega 13% ispitanika.

Grafikon 15a: Ako ima, za šta koristite veb stranicu biblioteke?

77 responses

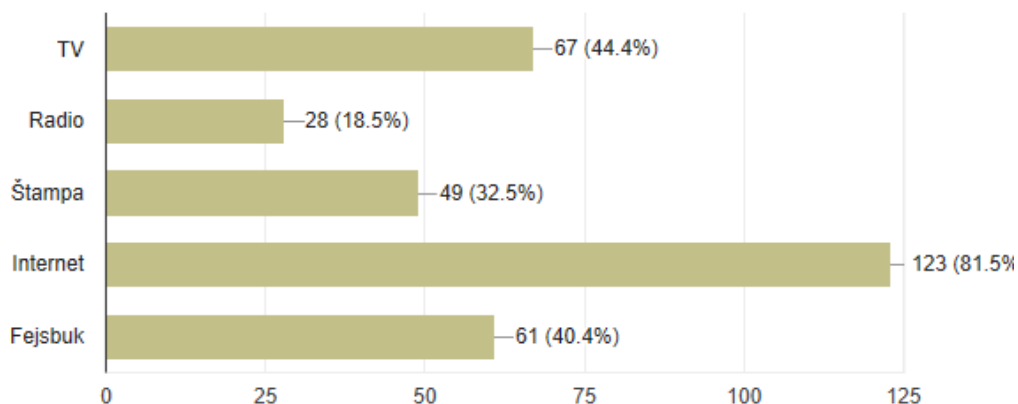

Pitanje 16: Upotrebom kojih savremenih medija bi se na najbolji način mogle plasirati usluge biblioteka?

Od 151 odgovora, najviše ispitanika smatra da je najefektivnije promovisati usluge biblioteka preko interneta, čak 81,5%, zatim preko TV-a 44,4% i preko Fejsbuka 40,4%. Manji broj ispitanika smatra da bi radio promocija (18,5%) i promocija preko štampe (32,5%) bila najbolji način za promociju biblioteka.

Grafikon 16: Upotrebom kojih savremenih medija bi se na najbolji način mogle plasirati usluge biblioteka?

151 responses

Kako bi se istražilo prisustvo korisnika na društvenim mrežama, u nastavku pitanja 16 je postavljeno potpitanje: Da li ste korisnik neke od društvenih mreža, ako jeste navedite ime društvene mreže koju koristite?

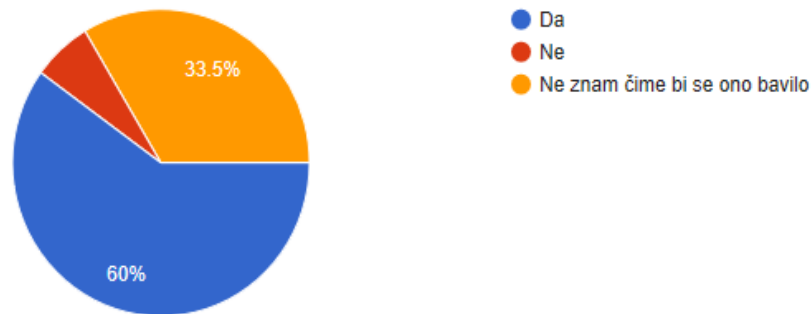
Veliki broj ispitanika je dalo odgovor da je korisnik društvene mreže, njih 69 (44,51%) od 155. Možemo zaključiti da su među korisnicima najpopularnije društvene mreže Fejsbuk i Instagram, 62 ispitanika koji su dali odgovor na ovo pitanje ima nalog na Fejsbuku (89,85%), na Intagramu 38 (55,07%). Mnogo manje su popularne druge društvene mreže, poput: Tvitera (5,79%), Linked in (2,89%) i Pinterest (1,44%).

Pitanje 17: Da li biste se učlanili u društvo prijatelja Vaše biblioteke?

Veliki broj ispitanika je dalo pozitivan 60%, a samo 6,5% negativan odgovor na ovo pitanje. Interesantno je da 33,5% korisnika ne zna čime bi se ovo društvo bavilo.

Grafikon 17: Da li biste se učlanili u društvo prijatelja Vaše biblioteke?

155 responses

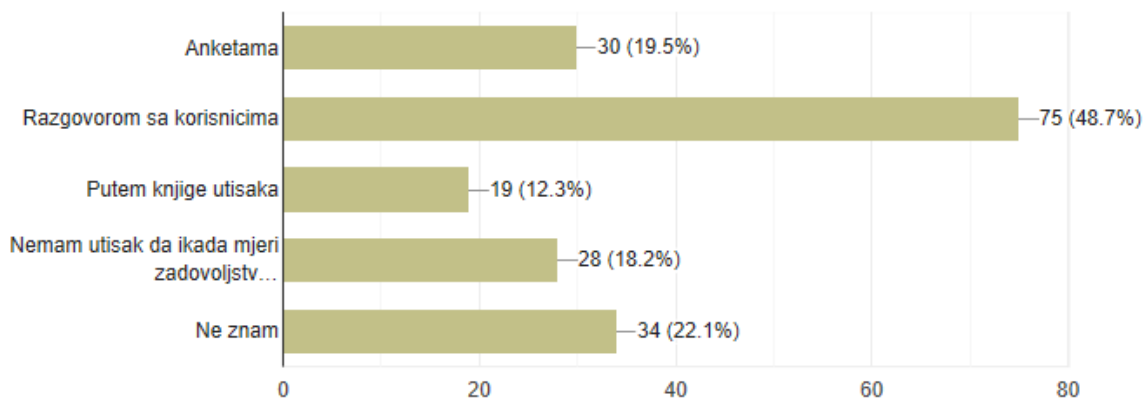

Pitanje 18: Kako Vaša biblioteka utvrđuje stepen zadovoljstva bibliotečkim fondovima, programima i uslugama?

Prema mišljenju 48,7% ispitanika razgovor sa korisnicima je najčešći način utvrđivanja stepena zadovoljstva bibliotečkim fondovima, programima i uslugama. Veliki broj ispitanika (22,1%) ne zna da li se mjeri zadovoljstvo korisnika, dok 18,2% nema utisak da njihova biblioteka ikada mjeri zadovoljstvo korisnika. Oko 19,5% ispitanika je dalo odgovor da se sprovode ankete i da postoje knjige utisaka (12,3%) u njihovim bibliotekama. Jedan ispitanik nije dao odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 18: Kako Vaša biblioteka utvrđuje stepen zadovoljstva bibliotečkim fondovima, programima i uslugama?

154 responses

3.2. Zaključna razmatranja

Polazeći od poznavanja situacije na domaćem terenu, kao i od izučavanja bibliotečke prakse u svijetu, ispitivanje stavova korisnika javnih biblioteka u Crnoj Gori pokrenuto je sa sledećim pretpostavkama:

1. Neke javne biblioteke ne koriste internet i nemaju veb stranicu;
2. Nivo obaviještenosti korisnika o bibliotečkim servisima je nizak;
3. Korisnici bi željeli da se ponuda u javnim bibliotekama obogati novim uslugama;
4. Biblioteke ne koriste dovoljno savremene medije (TV, radio, štampa, internet, Fejsbuk) za plasiranje svojih usluga i
5. Biblioteke ne utvrđuju na pravi način stepen zadovoljstva bibliotečkim uslugama.

Rezultati ankete i stavovi korisnika javnih biblioteka u Crnoj Gori treba da podstaknu Ministarstvo kulture, Nacionalnu biblioteku Crne Gore i nadležne organe lokalnih uprava da budu aktivniji u procesu osmišljavanja i integracije predloga

mjera za unapređenje poslovanja narodnih biblioteka. Hipoteze koje su postavljene na početku analize rezultata anketnog ispitivanja se mogu smatrati potvrđenim.

Iako je veći broj ispitanika dalo pozitivan odgovor, veliki broj ispitanika ne zna da li su fondovi, programi i usluge proizvod biblioteke i uglavnom koriste samo usluge pozajmljivanja knjiga. Što potvrđuje prvu hipotezu da je nivo znanja i obaviještenosti o bibliotečkim servisima i uslugama nizak. Zbog loše obaviještenosti lako se izgube stari i teško stižu novi aktivni korisnici biblioteka.

Odgovori na pitanje broj 12 koje se odnosi na uvođenje „novih“ usluga radi aktivnijeg korišćenja usluga biblioteka, potvrđuju tezu da bi korisnici željeli da se ponuda u javnim bibliotekama obogati novim uslugama. Veliki broj ispitanika je smatrao interesantnim uvođenje usluga poput internet kafea, audio-vizuelnih čitaonica, sala za organizovanje kulturnih i obrazovnih programa, seminara i sl, dječijih čitaonica sa igraonicom i pretraživanje baza podataka.

Hipoteza da sve javne biblioteke u Crnoj Gori ne pružaju uslugu korišćenja besplatnog interneta i nemaju svoju veb stranicu je dokazana rezultatima analize odgovora na pitanja broj 13 i 15, gdje veliki broj ispitanika ne zna da li njihove biblioteke imaju svoju veb stranicu i ne zna da li pružaju mogućnost besplatnog korišćenja interneta.

Opravdanom se pokazala hipoteza da biblioteke ne koriste dovoljno savremene medije (TV, radio, štampa, internet, Fejsbuk) za plasiranje svojih usluga. Najveći broj ispitanika smatra da je potrebno aktivnije plasirati usluge preko interneta i Fejsbuka, jer korisnici obično posjeduju naloge na društvenim mrežama. Kvalitetna propaganda je moguća samo ako se plasira na mjestima gdje je korisnik aktivan.

Pretpostavka da biblioteke ne utvrđuju na pravi način stepen zadovoljstva bibliotečkim slugama, potvrđuje se analizom odgovora na pitanje broj 18. Ankete su najsigurniji način utvrđivanja stepena zadovoljstva korisnika bibliotečkim uslugama, ali one se veoma rijetko sprovode u narodnim bibliotekama u Crnoj Gori.

Korisnici javnih biblioteka u Crnoj Gori očekivano su okrenuti ka tradicionalnim obrascima poslovanja javnih biblioteka. Nepoznavanje mogućnosti koje nudi novi komunikacioni obrazac savremenog doba rezultat su nepostojanja strateških okvira i

jasno definisane kulturne politike zemlje. Da bi se ponudila strategija sa jasnim predlogom mjera mora se proučiti koncept funkcionisanja modernih tehnologija, na kojima je zasnovana nova komunikaciona paradigma u savremenim bibliotekama.

4. JAVNA BIBLIOTEKA DIGITALNOG DOBA

„Elektronska biblioteka, digitalna biblioteka, virtuelna biblioteka, hibridna biblioteka, biblioteka bez zidova, univerzalna biblioteka, sveprisutna biblioteka – niz termina koji su se pojavili u poslednje dve decenije. Neki teoretičari ove sintagme smatraju sinonimima, a neki pak nastoje da ukažu na razlike između svih aktuelnih formi savremene biblioteke obuhvaćenih ovim terminima. Preciznih i jedinstvenih odgovora o njihovom istinskom značenju još uvek nema, kao što još uvek nije jasno da li svi oni znače isto za sve stručnjake koji ih koriste i da li se njima želi predstaviti zapravo ista savremena biblioteka.”

*Vesna Injac i Bojana Vukotić*³⁴¹

Društveno-ekonomski položaj i odnos društva prema knjizi nije uvijek išao u korak sa globalnim razvojem zajednice. Industrijalizacija je dovela do naglog porasta proizvodnje knjiga, koje se danas izdaju u najluksuznijim izdanjima često ne vodeći računa o sadržaju. Da masovna proizvodnja ne znači i masovnu „potrošnju“ knjiga, dokazuje činjenica da je broj čitalaca knjiga sve manji. Razvijanje navike čitanja se ne ostvaruje preko noći, to je mukotrpan i dug proces, koji ne pretpostavlja uspjeh. „Posmatranje drugih koji su se [...] uneli u čitanje držeći u rukama ili pritiskajući laktovima knjige [...] čini vas učesnikom u jednom od najstarijih i najplemenitijih aktivnosti. Tačno - čitanje knjiga je spor, dugotrajan često naporan posao [...]. Knjige zahtjevaju strpljenje, stalnu usredsređenost na ono što se nalazi na stranici, te česte

³⁴¹Vesna Injac i Bojana Vukotić, „Uvodna reč priređivača”, *Kultura* br. 129 (2010): 11.

pauze posvećene razmišljanju, kako bi se smisao onoga što se čita iskontrolisao i postigao pun učinak.³⁴²

Kriza čitanja na koju stručnjaci raznih profila upozoravaju već tridesetak godina u tijesnoj je vezi sa razvojem informacione tehnologije. „Nikako ne smijemo zaboraviti da će dete koje (ne)čita jednoga dana biti čovek koji (ne)misli.“³⁴³ Linearni (književni) tekst podstiče maštu, njeguje individualnost, dok savremeni mediji nude i više nego što recipijent može da primi, izaziva mentalnu i fizičku neaktivnost, koji dovode do otuđenosti, zavisnosti od interneta i smanjenja pozitivnih socijalnih odnosa.

Biblioteke su prije globalne kompjuterizacije bile centri znanja, a knjige jedini mogući izvori tog znanja. Otmene zgrade velikih svjetskih biblioteka sve manje su u mogućnosti da zadrže obimnu štampanu produkciju današnjice. Kongresna biblioteka iz Vašingtona je 1996. godine mikrofilmovima zamijenila ogromne zbirke novina sa kraja 19. i početka 20. vijeka, a zatim uništila originale. Skoro sve velike univerzitetske biblioteke i većina javnih biblioteka u Sjedinjenim Državama slijedile su primjer Kongresne biblioteke, tako da neki od najznačajnijih primjeraka periodike danas ne postoje osim u verziji koja je zabilježena na mikrofilmu. Prebacivanjem na mikrofilmove nisu se bavile samo biblioteke u Americi. Britanska biblioteka je 1996. godine zbog nedostatka prostora mikrofilmovala, a potom se odrekla preko šezdeset hiljada tomova sabrane štampe, koja je štampana nakon 1850. godine. Sve ovo učinjeno je uprkos tome što je mikrofilmove teško čitati, podložni su stvaranju mrlja i odsjecanju teksta na marginama.³⁴⁴

Elektronska produkcija nije besmrtna. Digitalizovano intelektualno nasleđe je u velikoj opasnosti da bude izgubljeno, dok su originalne verzije, koje su sačuvane, stare i po nekoliko hiljada godina i dalje čitljive i u dobrom stanju. Životni vijek

³⁴²Čarls Simić, „Zemlja bez biblioteka”, *Peščanik*, preuzeto 03.03.2018, <https://pescanik.net/zemlja-bez-biblioteka/>.

³⁴³Буба Д. Стојановић, „Књиге у светлу савремених медија“, у *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014), 108.

³⁴⁴Alberto Mangel, *Biblioteka noću* (Београд: Геопетика, 2008), 69-73.

podataka snimljenih na CD-ovima je mnogo kraći. To je samo jedan od razloga što papirna i digitalna biblioteka moraju postojati uporedo. Proširivanje elektronskih baza podataka i fizičko čuvanje digitalizovanog materijala, omogućava bibliotekama da budu sveobuhvatnije u ostvarivanju njihove najbitnije misije, čuvanja intelektualnog nasleđa čovječanstva.

Danas su moderna sredstva komunikacije izbila u prvi plan, prvenstveno zbog potrebe savremenog čovjeka za brzim rješavanjem problema koji ga okružuju.

Razvoj interneta je fenomen koji omogućava nevjerovatnu brzinu međusobne komunikacije. Kreiran je sedamdesetih godina prošlog vijeka u Sjedinjenim Američkim Državama u cilju komunikacije i razmjene podataka visokoobrazovanih i istraživačkih institucija. Svega dvadesetak godina kasnije, 1993. godine na internetu je bilo priključeno oko 1,5 miliona kompjutera, sa više od 10.000 mreža iz 50 zemalja svijeta. Ipak, jasna je i činjenica da oko 80% veb stranica nestane ili se ažurira tokom jedne godine, a oko 44% stranica koje su postojale 1998. godine, danas ne postoji.³⁴⁵

„U aprilu 2000. godine na pristupnoj stranici Censorware objavljen je izveštaj prema kojem na internetu postoji oko 1.820.000.000 veb stranica i 409.000.000 slika. Prema njihovim proračunima, životni vek jedne veb stranice traje oko 44 dana, što znači da se dnevno menja 41.300.000 stranica i 9.300.000 slika. Samo u poslednja 24 časa vebu je dodato 3.690.000 novih stranica i 831.000 novih slika.“³⁴⁶ „Količina informacija nastala u razmaku od otprilike 1200 godina, od osnivanja Carigrada pa do otkrića Gutenbergova tiskarnoga stroja, udvostručila se tek nakon 50 godina. Danas postojeću količinu informacija udvostručimo svake 3 godine pa je već mjerimo eksabajtima. Tako velike količine podataka promijenile su i način na koji koristimo, ali i obrađujemo podatke.“³⁴⁷

³⁴⁵Vesna Injac Malbaša, *E-biblioteka* (Beograd: Clio, 2016), 187.

³⁴⁶Ненси С. Кранич, „Библиотеке, интернет и демократија“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 4, бр. 1 (2002): 225.

³⁴⁷Kristina Kocijan, „Big Data: kako smo došli do velikih podataka i kamo nas oni vode“, u *Komunikacijski obrasci i informacijska znanost*, ur. Radovan Vrana, Đilda Pečarić (Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014), 37.

Uprkos velikom broju medija, čovjek većinu znanja stiče služeći se knjigom. Internet, globalna elektronska mreža, ne može biti zamjena za knjigu, može samo ubrzati protok informacija. Globalno umrežavanje je u potpunosti promijenilo ulogu i formu knjige i biblioteka u društvu. Knjiga postaje neopipljiva, zarobljena u kompjuteru, mobilnom telefonu ili u nekoj od naprava poput Kindle-a ili Sony Reader-a. Prednosti e-knjiga su višestruke, e-čitač može sadržati na stotine knjiga, osvijetljenje i veličina slova se mogu podešavati prema potrebama čitaoca itd. Najveći problem klasične knjige je njen opseg, sve što prelazi 200-300 stranica postaje teško za savladavanje. Konzumenti informatičkog društva naviknuti na mas medije, često koriste prepričane, neprovjerene književne klasike. Osim pisanih, postoje audio-vizuelne, filmske, serijske, stripovane i crtane adaptacije književnih djela. Sve ove adaptacije treba uzeti sa rezervom, jer autori često nešto izbacе ili ubace neke promjene.³⁴⁸ Adaptacije daju drugačija shvatanja književnih dijela, ali sve one imaju istu polaznu tačku, književno djelo. Dugački sadržaji se ne uklapaju u svakodnevni život, svijet brzih i instant zadovoljstava. Klasici se sijeku, pojednostavljuju, adaptiraju, sve to odvlači pažnju, želju za istraživanjem i učestvovanjem u stvaranju novih ideja.

Da li ljudi postaju žrtve sopstvenih izuma? Kvalitet, brzina i dostupnost su bitni svakom istraživaču, ali velika brzina obrade podataka dovodi do rasijanosti, hiperaktivnosti, manjka pažnje i davanja prednosti slikovnoj informaciji, sve na račun smanjenja sposobnosti recepcije dužeg linearnog kontinuiteta znakova, odnosno knjiškog teksta. „Klikovno mišljenje“ ne posjeduje samo mane. Djeca ere buma komunikacionih tehnologija mogu, na primjer istovremeno slušati muziku, četovati, pretraživati mrežu i pri tome učiti lekcije. Ljudi ovog kognitivnog stila nisu intelektualno inferiorniji, oni samo ispadaju iz kulturne orijentacije na tekst.³⁴⁹

³⁴⁸Кристијан Векоњ, „Библиотеке и књиге: крај или реинкарнација“, у *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014), 65-75.

³⁴⁹Константин Фрумкин, „Одакле прети опасност књизи“, *Библиографски вјесник* Год. 40, бр. 1, 2, 3 (2011): 325-327.

Informacije nisu nikada bile dostupnije, na raspolaganju su nam mediji poput radija, televizije, računara, mobilnih telefona, paradoks modernih vremena je da nas to ne čini pametnijima. Savremeni čitaoci gube sposobnost dubljeg čitanja, preleću pasuse, slabo pamte, jer su svjesni da sve mogu pronaći na internetu.³⁵⁰

Knjiga svojim izgledom ukazuje na prošlost, koja prethodi elektronskoj sadašnjosti. Sadašnjost bez prošlosti ne postoji, bez prošlosti površnost dobija primat nad dubinom koju nudi štampani tekst. Veb nikada neće biti spremište naše prošlosti, poput knjige, jer on nije knjiga, i nikada to neće biti.

Pojava biblioteka na vebu i veba u bibliotekama u potpunosti su promijenile teoriju i praksu bibliotekarstva. Karen Kalun, potpredsjednica OCLC-a (Onlajn kompjuterski bibliotečki centar) je mišljenja „da su biblioteke od geocentričkog viđenja svijeta, aristotelovskog, u kojem je bibliotečki katalog predstavljao Sunce, prešle u heliocentrično viđenje svijeta, kopernikansko, u kojem je katalog postao samo jedna u nizu planeta.“³⁵¹ Velike su prednosti veba ali i nedostaci u odnosu na štampani tekst. Na vebu ne postoje nacionalnosti, tekstovi su slični u pogledu forme, ne može se uživati u njihovom jedinstvenom fizičkom obliku, već samo u sadržaju riječi koje su prikazane na ekranu. Sadržaj na ekranu ne posjeduje istoriju ali ni granice, kao što je slučaj sa knjigom.

Tradicionalne biblioteke danas doživljavaju promjene, one su transformisane u otvorene, savremenom komunikacijom povezane informativno-dokumentacione centre. Istraživači koji se bave problematikom savremenog bibliotekarstva, uglavnom dolaze do sličnog zaključka, a to je da će se biblioteke održati kao značajna karika u informacionom lancu samo pod jednim uslovom, integracijom savremenih tehnologija u poslovanje.³⁵² Upotrebom novih tehnologija razvijaju se nove bibliotečke usluge, a bibliotekari se moraju stručno usavršavati kako bi zadovoljili savremene tokove tehnološkog razvoja.

³⁵⁰Стојановић, „Књиге у светлу савремених медија“, 109.

³⁵¹Vesna Injac, „Uloga bibliotekara u umreženom društvu“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2010-2011): 44.

³⁵²Mihailović i Dakić „Era superbibliotekara...“: 20.

4.1. Komunikacioni obrazac novog doba

Riječ komunikacija potiče od latinske riječi *commūnicāre*, koja znači dijeliti, učiniti zajedničkim, razmjenjivati, saopštiti – iz nje je izvedena imenica *commūnicātio* koja u prevodu znači zajednica. Cilj komunikacije je uspostavljanje zajednice i društvenosti.³⁵³ Jasna Janićijević u svojoj knjizi *Komunikacija i kultura* definiše komunikaciju i kulturu kao dvije strane istog novčića, koji se zove ljudski život. Komunikacijom život dobija punoću, humanost, smisao i društveni i lični značaj. Pismo i jezik nisu jedini sistemi komuniciranja, postoje i drugi kanali koji povezuju ljude, simbolični kodovi koji se koriste za prenošenje poruka, običaji, pravila, neverbalni sistemi, konvencije i sl.³⁵⁴ Shvatanje komunikacije kao linearnog sistema je nepotpuno, da bi do komunikacije došlo neophodno je da postoje: komunikator, poruka, kod, kanal i primalac.

Pored potrebe za vazduhom, vodom, hranom i mjestom stanovanja, čovjek ima potrebu za stalnim, novim i iznenadnim prilivom informacija. Veći dio nervnog sistema se razvija usvajanjem i razmjenom, organizovanjem i obradom informacija koje putem čula stignu do mozga. Ljudskom mozgu je neophodan minimalan priliv informacija kako bi se sačuvao od oštećenja. Potreba za informacijom kao za hranom može se shvatiti kao osnovni ljudski nagon, a sposobnost komunikacije kao osnovni preduslov ljudskog opstanka. Komuniciranje je mehanizam pomoću koga se uspostavljaju i stvaraju uslovi za pristizanje i usvajanje novih informacija. Znanje bilo kojeg pojedinca mora biti prenosivo i saopšteno u govornoj, odnosno jezičkoj formi. Jezik je simbolički uobličeno znanje u prenosiv oblik.³⁵⁵

Posmatrano kao viševjekovni proces, komuniciranje se tokom evolucije mijenjalo kroz dvije osnovne dimenzije, prostornu i vremensku. Prostorna dimenzija raste, a vremenska se sažima, danas komunikacioni sistemi mogu obići planetu za milijarditi

³⁵³Vladimir Nišević, „Šta je komunikacija“, Vladimir Nisevic's Weblog, preuzeto 28.3.2016, <https://fmk15608.wordpress.com/komunikacija/>.

³⁵⁴Jasna Janićijević, *Komunikacija i kultura* (Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2007), 9-12.

³⁵⁵Цеси Шир, „Социјална епистемологија, општа семантика и библиотекарство“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 1, бр. 1 (1999): 309-311.

dio sekunde. Najmanji prostorni krug, centralni početni vid komunikacije, je interpersonalna komunikacija, komunikacija sa samim sobom, mišljenje, unutrašnji dijalog. Usmenom ili pisanom komunikacijom između učesnika, komunikacija prerasta iz monologa u dijalog, a dalje u grupno društveno komuniciranje. Dvadeseti vijek je na polju komunikacije zabilježio nevjerovatan napredak, pojavili su se telefon, radio, televizija, kinematografija i računarska tehnologija. Upotrebom tehnoloških posrednika, grupno komuniciranje prerasta u masovno. Masovnim komuniciranjem nadilaze se prostorna i vremenska ograničenja. Mjesto i vrijeme slanja i primanja poruke, može biti bilo gdje i bilo kada, po izboru konzumenata.³⁵⁶

Čovjek je sve manje fasciniran svojim komunikacionim moćima, navikao je da prima informacije iz svih krajeva svijeta, putem različitih komunikacionih kanala.³⁵⁷ Pojavom novih medija i razvojem tehnologije naglasak društva je stavljen na protok informacija i komunikaciju. Kultura globalne informisanosti gradi potrebu za informacijama, koja je danas simbol moći u smislu socijalizacije individue.

Elektronska informacija više nije sputana geografskim, lingvističkim i ekonomskim ograničenjima, pa pojedinci koji nemaju mogućnost korišćenja interneta mogu otići do najbliže biblioteke, gdje samo jednim pritiskom „miša“ pristupaju „mreži svih mreža.“³⁵⁸

Ekonomski nerazvijene zemlje teško idu u korak sa zemljama koje su višedecenijski učesnici globalnog komuniciranja, postoji jaz između te dvije civilizacijske grupe. Upečatljiva je kulturna distanca između nerazvijenog i razvijenog svijeta, između ruralnog i urbanog, periferije i centra, istoka i zapada, sjevera i juga, odnosno zemalja u razvoju i ostatka svijeta. Pripadanje određenom bloku obezbijeduje se položajem na ekonomskom i informacionom tržištu. Zemlje periferije su nerazvijene, „najčešće ih karakterišu slabo razvijene tehnologije, nestabilni politički sistemi i loš obrazovni sistem.“³⁵⁹

³⁵⁶Miroljub Radojković, Branimir Stojković i Aleksandar Vranješ, *Međunarodno komuniciranje u informacionom društvu* (Beograd: Clio, 2005), 25-28.

³⁵⁷Isto, 11.

³⁵⁸Кранич, „Библиотеке, интернет и демократија“: 223.

³⁵⁹Radojković, Stojković i Vranješ, *Međunarodno komuniciranje u informacionom...*, 120.

Dvije trećine korisnika interneta živi u pet najrazvijenijih zemalja svijeta – SAD, Japanu, Velikoj Britaniji, Kanadi i Njemačkoj, mada su se njima posljednjih godina pridružile Kina i Indija. „Pristup internetu ima oko 2,8 milijardi ili 32,7% stanovnika Zemlje.“³⁶⁰ Dostupnost interneta nije jedina stvar koja je bitna za protok informacija i razvoj komunikacije, jer internet može biti kontrolisan, kako od strane autoritarnih vlada, tako i od vlada koje sebe nazivaju demokratskim.

Očigledno je da je digitalna nejednakost između pojedinih društava stvarnost koja se ne može prevazići. Zemlje poput Sjedinjenih Američkih Država, Japana, Francuske i dr. i dalje ulažu u razvoj novih vidova digitalnih tehnologija i doživljavaju tehnološki skok. Zemlje u razvoju mogu povećati broj korisnika, ali digitalni nivo razvijenih zemalja teško da će ikada dostići. Teško je pratiti razvoj informacionih tehnologija koje diktira svijet, niski prihodi, nedostatak vremena i nepismenost se neće riješiti povećanjem broja korisnika interneta. Ono što limitira pristup javnim informacijama je upotreba i vlasništvo tehnologija koje su neophodne za formiranje, promociju i upotrebu baza podataka.

Studija *Informaciono ponašanje istraživača budućnosti* koje je Britanska biblioteka sprovela 2008. godine, došla je do zaključka da je nova Gugl generacija, mladi rođeni posle 1993. godine, informaciono najpismenija generacija do sada. Informaciona pismenost je samo preduslov za formiranje društva znanja. Nažalost, nova, Gugl generacija, ne provodi dovoljno vremena u procjeni relevantnosti informacija, slabo poznaju svoje informacione potrebe, biraju često prve podatke sa liste pronađenih izvora, slabo koriste bibliotečke veb stranice, vole industriju zabave pa očekuju i da obrazovanje bude zabavno, ne vole živu komunikaciju, više vole vizuelnu ili digitalnu, nisu tolerantni, žele da „odmah“ dobiju odgovor na svoja pitanja, imaju stalnu potrebu da budu prisutni na netu, ne poštuju intelektualnu svojinu, prednost daju skraćenoj informaciji u odnosu na puni tekst i dr.³⁶¹

Za komunikaciju su potrebne riječi, a moderna tehnologija je svela komunikaciju na nekoliko znakova. Skraćivanjem govora skraćuju se i misli, pa komunikacija trpi. Internet i globalno umrežavanje su promijenili mnogo toga. Za veoma kratko

³⁶⁰Isto, 133.

³⁶¹Injac, „Uloga bibliotekara u umreženom društvu“: 42.

vrijeme, računarska tehnologija uspjela je da integriše sve vidove elektronske komunikacije u jedno. Informacije koje se danas nalaze na internetu su ranije mogle da se pronađu samo u knjigama, što je nužno zahtjevalo kupovinu ili pozajmljivanje knjiga iz biblioteka.³⁶²

Čovjek se može posvetiti samo djeliću ogromne medijske ponude koja mu se nudi. Dovoljno je samo navesti stotine programa koji se istovremeno emituju na različitim TV kanalima. Štampa, radio i internet čine sliku medijskog pejzaža još složenijom. Svako ko želi da dopre do prave i relevantne informacije, mora biti informacijski pismen. Informacijska pismenost podrazumjeva sposobnost razumijevanja, analiziranja i sortiranja poruka koje se sreću na ekranu, knjizi, slici ili nečem drugom. Informatički pismeni pojedinci su sposobni sami da rješavaju probleme i znaju koje informacije su relevantne i aktivno učestvuju u svijetu ideja. Stalno usavršavanje, permanentno i ozbiljno obučavanje je jedini put za sticanje informacijske pismenosti.³⁶³

Dominacija slike nad pisanom i izgovorenom riječju, samo dvadesetak godina od pojavljivanja interneta je stvarnost. „Očigledno je da informacione mreže i digitalne tehnologije iz osnova menjaju naše navike i iskustva, proizvodeći novu kulturu i nove institucionalne modele i društvene paradigme.“³⁶⁴ Mijenja se način čitanja, razmišljanja, odnosno upravljanja cjelokupnim društvenim sistemom. Medijsko tržište i novi oblici komunikacijske kulture nude podjednako, pod istim uslovima, dvadeset i četiri časa dnevno, relevantne i potpune, kao i nerelavantne i nepotpune informacije. Kako napraviti razliku među njima? Kako uopšte zainteresovati društvo za pronalaženje i upotrebu informacija koje dovode do novih spoznaja i rješenja koja omogućavaju bolji život i lični razvoj čovjeka?

³⁶²Векоњ, „Библиотеке и књиге: крај или реинкарнација“, 63-64.

³⁶³Биљана Ивановић, „Унапређивање опште и компјутерске писмености деце: сналажење у обиљу информација“, у *Деца и библиотеке: зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005*, ур. Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2006), 394-395.

³⁶⁴Željko Vučković i Gordana Stokić Simončić, „Digitalni svet i fenomen suviška informacija“, *Kultura* br. 135 (2012): 152.

*

Potreba za proširenjem funkcionalnih pristupa, glavno je obilježje digitalnih informacijskih okruženja, koja su zasnovana na algoritmima koji diktiraju informacijsko iskustvo korisnika.³⁶⁵ „Osposobljenost za rukovanje istraživačkim podacima, odnosno pronalaženje, vrednovanje i korišćenje podataka (kako opisno može da se prevede engleska sintagma *data literacy*) postala je ključna komponenta savremenog naučnog istraživanja.“³⁶⁶

Institucije koje svojim poslovanjem doprinose očuvanju, poboljšanju i ostvarenju demokratskih ideala društva su upravo biblioteke. One su izvor za pronalaženje nezavisnog mišljenja, kritičkog odnosa i temeljne informacije koje štite društvo od tiranije neznanja. One daju mogućnost svakom pojedincu da pronade informaciju i da razvije informatičku pismenost, kako bi bio aktivan učesnik svih aspekata djelovanja društvene zajednice.³⁶⁷ Kao izvorišta znanja društva kome služe, moraju u svom poslovanju implementirati savremene tehnologije u cilju premošćavanja vremenske i prostorne distance učesnika komunikacije. Transformacija biblioteka, bibliotekara i komunikacionog odnosa bibliotekar-korisnik, pod uticajem moderne tehnologije je nezaustavljiv proces.

4.2. Komuniciranje u javnim bibliotekama

Prema *IFLA/UNESCO Manifestu za javne biblioteke* (1994), javna biblioteka je „lokalna kapija znanja koja pruža osnovne uslove za učenje tokom čitavog života, samostalno donošenje odluka, i kulturni napredak pojedinca i društvenih grupa [...] Javna biblioteka je lokalni centar informacija koji omogućava da sve vrste znanja i

³⁶⁵Sonja Špiranec, „Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 7.

³⁶⁶Гордана Стокић Симончић и Драгана Сабовљев, „Информациона писменост наставника и сарадника на Универзитету у Београду“, *Читалиште* Год. 17, бр. 32 (2018): 13.

³⁶⁷Кранич, „Библиотеке, интернет и демократија“: 221.

informacija budu odmah na raspolaganju korisnicima“³⁶⁸ bez obzira na starosnu dob, rasu, pol, vjeru i nacionalnost, jezik i društveni položaj.

Bez obzira na promjene koje društvo doživljava, javna biblioteka je od svog nastanka do danas, mjesto susretanja, stvaranja i njegovanja čitalačkih navika, podrške doživotnog učenja, pružanja mogućnosti za lični kreativni razvoj, podsticanja mašte i kreativnosti kod djece i mladih, povećanja svijesti o kulturnom nasleđu, razumijevanja umjetnosti, naučnih dostignuća i otkrića, organizovanja manifestacija, književnih i scenskih aktivnosti, podrške slobodnog izražavanja i usmene tradicije, unapređenja informatičke i kompjuterske pismenosti zajednice, unapređenja dijaloga među kulturama i njegovanja kulturne raznolikosti itd.³⁶⁹ Biblioteke se bave zadovoljenjem univerzalne ljudske potrebe da zabilježeno znanje prikupe, sačuvaju i prenesu, bez obzira na kom mediju i u kojoj formi se ono nalazi. Iz ove vizure možemo zaključiti sledeće, da se oruđa, odnosno sredstva koja biblioteke prikupljaju i koriste mijenjaju, ali njena funkcija ostaje ista.

Tehnologija i ekonomija upravljaju brzinom promjena u društvu, nijedna sfera ljudskog djelanja nije pošteđena. Mora se sagledati način na koji biblioteke kao institucije mogu naći svoje mjesto u poretku i okruženju u kome su promjene jedina konstanta. Osim toga svako isključivanje iz savremenih civilizacijskih i zatvaranje u tradicionalne tokove vodi u izolaciju i propadanje.³⁷⁰ Možemo li postići ravnotežu između ova dva ideala?

Viševjekovna vrijednost i snaga biblioteka ogledala se u bogatstvu i sadržaju fonda. Koliki će društveni uticaj biblioteke biti, u mnogome zavisi od kvaliteta institucije, dostupnosti i vrijednosti građe i informacija koje posjeduje. Uticaj digitalnih i informatičkih formi na socijalne svjetske promjene, daje mogućnost

³⁶⁸IFLA/UNESCO smernice za razvoj javnih biblioteka (Beograd: Narodna biblioteka Srbije: Biblioteka grada Beograda, 2005), 67.

³⁶⁹Isto, 67-68.

³⁷⁰Dragana Mihailović, Nataša Dakić i Gordana Lazarević, „Dileme savremenog bibliotekarstva pod pritiskom progresa“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo`* God. 6, 7, br. 6, 7 (2010-2011), 188-189.

bibliotekama da primjenom novih tehnologija uz kvalitetan menadžment direktno utiču na poredak svjetske informativne scene.

Onlajn pristup katalogima i zbirkama, izrada zavičajnih zbirki i bibliografija, slanje izvornih publikacija, davanje informacija vezanih za izdanja iz istorije, kulture, književnosti i politike određene regije, su neophodna pomoć za razna naučna istraživanja. Ovo je samo dio pomoći, koje biblioteke moraju biti spremne da pruže u komunikaciji sa institucijama i partnerima iz zemlje i inostranstva. Naučnim radnicima i istraživačima je danas omogućeno da pristupe digitalnim bazama i u veoma kratkom roku dobiju informaciju, koja je u istraživačkom radu neprocjenjiva. Upotrebom usluga biblioteka znatno se umanjuju troškovi istraživanja. Stalan rast informacijskih potreba društva, biblioteke mogu iskoristiti proširenjem kvaliteta usluga, uvođenjem i bogaćenjem digitalnih baza podataka. Zahtjevi digitalne okoline (digitalne baze podataka, veb izvori, digitalni časopisi itd.) zahtijevaju integraciju starih i novih bibliotečkih funkcija i znanja.³⁷¹

Biblioteke pružaju usluge korisnicima najšireg spektra, u njihovom poslovanju u prvom redu je ublažavanje barijera koje mogu dovesti do nemogućnosti korisnika da dođe do traženih informacija. Prioriteti poslovanja razvijenih bibliotečkih sistema su socijalizacija marginalizovanih društvenih grupa poput djece, starih i hendikepiranih. Postoje raznovrsni programi, koji uključivanjem najmanje socijalno i ekonomski zaštićene grupe korisnika (djeca, omladina, invalidi i penzioneri) biblioteku čine omiljenim mjestom susretanja, razmjene informacija, društvenog angažovanja i smijeha.

U interakciji sa bibliotekama, informacijsku i komunikacijsku tehnologiju možemo posmatrati kao katalizator inovacija u obliku novih bibliotečkih usluga, koje su dovele do povećanja kvaliteta rada sa korisnicima, drugim bibliotekama i bibliotečkim organizacijama. Komunikacija između korisnika i sadržaja biblioteke se uspostavlja posredstvom bibliotekara kao trećeg učesnika, koji manipuliše

³⁷¹Radovan Vrana, „Znanstveno komuniciranje i moguća promjena knjižničnog obrasca“, u *Komunikacijski obrasci i informacijska znanost*, ur. Radovan Vrana, Đilda Pečarić (Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014), 24.

informacijama i dovodi korisnike u pasivan, odnosno aktivan položaj.³⁷² Poslagana građa na policama je neupotrebljiv kapital ako informacije o građi nisu obrađene, pretražive i dostupne.

„U razvijenim bibliotečko-informacionim sredinama bibliotekari svoju ulogu posrednika u komunikacionim procesima smatraju suštinski važnom i njome se bave da bi znali da ponude svoje fondove, usluge i programe na pravi način. Prihvatanje koncepta organizacije koja uči predstavlja jedan od odgovora: biblioteka se okreće sebi, širi kapacitete zaposlenih, fokusira se na kulturu organizacije, prevazilazi svoju pretežno konzervativnu strukturu i, učeći o sebi, osposobljava se da uči i o svome okruženju.“³⁷³

Šta sve bibliotekar treba da zna da bi zadovoljio potrebe ovdašnje generacije umreženog društva? Pošto današnji korisnici zahtjevaju stalan pristup informacijama, informaciju na jedan „klik“, biblioteka mora biti aktivna, onlajn. Bibliotekari pored usmene komunikacije, distribucije štampanog materijala, imejl i komunikacije putem veb stranica, moraju sve više komunicirati putem društvenih mreža. Savremena komunikacija jeste brža i lakša, ali lični kontakt i živa riječ se u ovom procesu gube. Samo umjerenim pristupom novim informatičkim tendencijama, može se razviti dobra strategija za formiranje efikasnog radnog okruženja.

Sposobnosti koje se od današnjeg bibliotekara traže ne razlikuju se od onih koje su imali stari monasi, koji su branili skladište informacija. Novi elektronski monasi pružaju kompas kojim vode korisnike kroz okean informacija. U oba slučaja, monah je taj koji stoji na kapiji znanja.³⁷⁴ Vještina pružanja usluga, odnosno pomoći u nepreglednom vrtlogu hiljadu i jednog hiperlinka i elektronskih podataka interneta,

³⁷²Narcisa Puljek-Bubrić, „Slobodan i otvoren pristup informacijama u digitalnom dobu“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2010-2011): 217.

³⁷³Гордана Стокић Симончић и Весна Вуксан, „Пракса односа с јавношћу у јавним библиотекама Србије“, *Читалиште* Год. 12, бр. 23 (2013): 10.

³⁷⁴Ивановић, „Унапређивање опште и компјутерске писмености ...“, 395-396.

može biti definicija savremenog bibliotekara.³⁷⁵ Poslovi koji su svakodnevnica savremenih bibliotekara su:

a) Posredovanje između korisnika i informacije;

Na zahtjev korisnika bibliotekar pretražuje baze podataka kombinujući tradicionalne i onlajn baze podataka.

b) Pružanje pomoći korisnicima u vrednovanju i pretraživanju podataka;

Bibliotekar mora biti u stanju ne samo da pronađe informaciju već i da ocijeni njenu vrijednost i pogodnost za korisnika.

c) Omogućavanje dostupnosti interneta;

Internet je neophodan za kvalitetan rad biblioteke. Mnoge evropske moderne biblioteke posjeduju internet sale, male internet kafee i slične primamljive sadržaje za korisnike.

d) Organizovanje kurseva za korišćenje interneta i relevantnih baza podataka;

Korisnici koji se po prvi put sreću sa digitalnim bazama podataka, adekvatnu pomoć dobijaju od bibliotekara. Pojam bibliotečke zbirke se tokom vremena mijenjao, u početku su ih sačinjavale glinene pločice, a danas se sve češće koriste termini poput CD, DVD, baza podataka, elektronska knjiga. Savremeno bibliotekarstvo ima značajnu ulogu u informacionom opismenjavanju korisnika. Veb pretraživanje nadvladava sve ostale načine pretraživanja informacija. Ipak način na koji se trenutno vrše onlajn pretraživanja ima prilično jednoličan karakter, korisnici nemaju volju da ulože napor kako bi došli do kvalitetnijih, potpunijih informacija. Sofisticiranih načina pretraživanja i kritički vrijednovanih informacija rijetko da ima, bez prethodnog informatičkog opismenjavanja;

³⁷⁵Mario Hibert, „Digitalna tranzicija i bibliotečki prijepori identiteta“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 3, br. 3 (2007): 116-130.

e) Kreiranje i ažuriranje podataka na veb stranicama matičnih institucija.³⁷⁶

Iako postoji sve veći broj načina da se uspostavi kontakt sa korisnicima, veb stranica treba da bude polazna tačka za pretraživanje i virtuelnu posjetu biblioteke. Veb prezentacije mogu imati uspjeh samo ako su aktuelne i dizajnirane uz kvalitetnu marketinšku strategiju. Prilikom dizajniranja veb stranice najvažnije je razmotriti potrebe, stručnost i karakteristike korisnika. Kada žele da nađu neku informaciju (radno vrijeme, cijena članarina, adresa) ili da obave neku aktivnost (pretraživanje kataloga) korisnici pristupaju veb stranici ustanove. Oni potroše od 25 do 35 sekundi na gledanje pristupne strane veb stranice, u tom periodu oni bi trebali da prepoznaju kako da dođu do informacije koju traže, ovo treba uzeti u obzir pri dizajniranju sajta. Najvažniji dio veb stranice je pristupna strana koja treba brzo da vodi do često traženih informacija, a da pri tome ne zbuni korisnike. Ako je pristupna strana zbunjujuća oni će je brzo napustiti i neće joj se vraćati. Istraživanja pokazuju da na početnoj strani obično postoji suviše opštih informacija o biblioteci, poput istorijata, organizacije i misije, a one nisu toliko važne korisnicima prilikom pretraživanja. Na početnoj strani su mnogo korisnije informacije kao što su: adresa, radno vrijeme, put do biblioteke, članarina, bibliotečki ogranci, usluge za djecu i mlade, onlajn katalogi, elektronske baze podataka, obuka korisnika, novosti i dešavanja.³⁷⁷

Kakav je bibliotekar, takva je i biblioteka. Kakve osobine treba da ima osoba koja pruža informacije korisnicima? Da bi komunikacija sa korisnicima bila efektivna bibliotekar mora da bude obrazovan, komunikativan, inteligentan, sa energijom i voljom za stalnim istraživanjem. Bez obzira na moguću nestrpljivost, nervozu ili nerazumijevanje korisnika bibliotekar mora da bude strpljiv, tolerantan i ljubazan.

Profesionalni bibliotekar će dati brzu i potpunu informaciju bilo kom čitaocu, svi čitaoci treba da budu ravnopravno usluženi bez obzira na njihovo finansijsko stanje,

³⁷⁶Ksenija Minčić-Obradović, „Internet i biblioteke“, *Godišnjak Biblioteke Matice Srpske* (1997): 141.

³⁷⁷Развита Пол, „Вредновање веб сајта библиотеке: статистика и квалитативна мерења“, *Годишњак Библиотеке Матице Српске* (2009): 123-124.

uzrast i profesiju koju obavljaju. Nekada nije dovoljno da se izvrši samo jedno pretraživanje, da bi se došlo do rješenja, već se mora izvršiti čitav niz pretraživanja, a u nekim slučajevima je potrebno pretražiti baze podataka drugih institucija (druge biblioteke, arhivi i muzeji).³⁷⁸ Bibliotekar, pored aktivnih korisnika mora odgovoriti i zahtjevima potencijalnih, virtuelnih korisnika, koji pretražuju podatke i baze podataka sa udaljenih terminala. Odnos prema potencijalnim korisnicima mora biti podjednako efikasan i pouzdan.

*

Danas kada se nema vremena za razgovor, za pogled u oči, za slušanje sagovornika, bibliotekar ima privilegiju da saslušša, pomogne i razmijeni riječi koje nisu samo komunikacija i informacija, nego i susret ljudskih duša.³⁷⁹ Procesom komunikacije razmjenjuju se informacije između komunikatora. Komunikacija bi prije svega trebala da se shvati kao razgovor, razmjena, a ne obaveza. Dobra komunikacija treba da nas informiše, obrazuje, motiviše, stvara osjećaj lojalnosti i pripadnosti grupi. Loša komunikacija za posledicu ima loše međuljudske odnose, osjećaj odbačenosti, lošu informisanost i otpor prema promjenama.³⁸⁰

Za kvalitetan dijalog veoma je bitna i neverbalna komunikacija, odnosno govor tijela, koji može da pojača ili poništi značenje riječi. Mnoga istraživanja među biznis liderima i zaposlenima ukazuju na značaj komunikacionih sposobnosti za uspjeh u poslovnom okruženju. Studija *Društva za administrativno upravljanje*³⁸¹ iz

³⁷⁸Дубравка Милошевић, „Ефективна комуникација са корисницима услуга библиотеке“, *Јавне библиотеке* Год. 3, бр. 5, 6 (2007): 177.

³⁷⁹Ivana Nikolić, „Korisnici u svetu i korisnici iz sveta“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* Год. 4, 5, бр. 4, 5 (2009): 162.

³⁸⁰Бранка Станковић, „Нови трендови у информационим комуникацијама“, у *Информациона писменост и доживотно учење*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер (Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008), 414.

³⁸¹*Administrative Management Society*, организација која се бави истраживањима разних колектива због унапређивања односа међу запосленима и руководиоцима, а све у циљу успостављања болје продуктивности.

Vašingtona, došla je do zaključka da 80% rukovodilaca smatra komunikacionu sposobnost zaposlenog kvalifikacijom koja je najbitnija za prosperitet na poslu.³⁸²

U današnjem vremenu sveopšte užurbanosti u kojima dominiraju vizuelni mediji, mi smo poruke. Zato je veoma važno kakvu poruku prenosimo, pozitivnu ili negativnu. Ispitivanja pokazuju da je sedam sekundi vrijeme potrebno da korisnik stekne sliku o bibliotekaru, da „nikada ne dobijate drugu šansu da ostvarite prvi utisak.”³⁸³ Sve što je napadno, mrzovoljno, sporo može ostaviti loš utisak. Savremeni bibliotekar ne smije zaboraviti da je tu zbog korisnika, da je njihovo zadovoljstvo na prvom mjestu, moramo ih prijatno dočekati sa osmijehom na licu. Osmijeh se prenosi na druge osobe, vedrim izrazom i osmijehom možemo popraviti raspoloženje drugoj osobi. Tok i rezultati komunikacije u mnogome zavise od bibliotekara. Na koji način bibliotekar može svjesno ili nesvesno uticati na komunikacijski proces? Šta može izazvati probleme u komunikaciji između sadržaja biblioteke i korisnika?³⁸⁴

4.2.1. Komunikacijski šumovi

Komunikacija je živ proces i često trpi brojne probleme, šumove, od kojih neki zavise od učesnika u komunikaciji, a neki nastaju pod uticajem spoljnih faktora. Komunikacija korisnika i bibliotekara jednako je bitna za obje strane, a mogu se izdvojiti četiri ključna šuma koji uslovljavaju probleme u tom procesu:

- a) Loša interakcija i komunikacija između korisnika i bibliotekara

³⁸²Judee K. Burgoon, Laura K. Guerrero i Kory Floyd, *Nonverbal Communication* (London: Routledge, 2016), XIII.

³⁸³Станковић, „Нови трендови у информационо-комуникацијама“, 415.

³⁸⁴Зоран Здравковић, „Нове информационо-комуникационе технологије (ИКТ) и њихов утицај на друштво, библиотеке и кориснике“, у *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014), 183.

Ako su i korisnici i zaposleni u biblioteci prijatni, komunikativni i lijepo vaspitani, postoje osnovni uslovi da komunikacija bude kvalitetna. Korisnici često, zbog problema koji mogu nastati u komunikaciji, ne uspijevaju da dođu do podataka koje traže. Razlozi za to mogu biti: nedostatak vremena, nezainteresovanost, nemar, nepoznavanje načina pretraživanja, upotreba zastarjelih informacija, odbijanje korišćenja savremene informacione tehnologije, neprecizna artikulacija zahtjeva i potreba, devijantno ponašanje itd. Kako i svakodnevna komunikacija tako i manifestacija devijantnog ponašanja među onima koji posjećuju biblioteku zahtjeva od bibliotekara posebna znanja i pristupe komunikaciji, pod uslovom da i sami nisu apatični, poluzainteresovani ili nedovoljno obučeni za poslove na kojima rade. Bibliotekari moraju biti pažljivi, pokazati strpljenje u komunikaciji, dobronamjernost, poštovanje i spremnost da se bude na usluzi.

Pogrešan je stav smatrati biblioteku mirnim mjestom koje je izolovano od loših spoljnih uticaja, jer biblioteku posjećuju i ljudi kriminalne prošlosti, toksikomani i ljudi netradicionalne seksualne orijentacije.³⁸⁵ Slučajevi devijantnog ponašanja u uslovima kompjuterizacije stvorile su i mogućnosti upada u zatvorene računarske sisteme, ubacivanja kompjuterskih virusa, nedopušteno prisluškivanje i slično.

Duhovna kriza i gubitak smisla života često je dominantna karakteristika devijantnog ponašanja, „strpljenje i saosjećanje prema takvim ljudima, ljudsko saučešće, preporučivanje knjiga koje im mogu pomoći da izađu na kraj sa teškoćama, da ojačaju njihov duh i okrijepe životnu snagu - u tome se sastoji vječita humana misija bibliotekarskog rada.”³⁸⁶

b) Neprofesionalna nabavna politika, neprofesionalno urađeni katalozi i baze podataka

Razvoj biblioteka uslovljen je trajnom pohranom znanja i informacija. Loša nabavna politika, neprofesionalno urađeni katalozi i baze podataka imaju direktan uticaj na korisnika, koji je u tom slučaju postavljen u pasivan položaj, jer ne može

³⁸⁵Александар Јевгењевич Шапошњиков, „Библиотекар и читалац: аспекти комуникације“, *Библиографски вјесник* Год. 32, бр. 1, 2, 3 (2003): 293.

³⁸⁶Исто: 297.

znati koje knjige odnosno informacije nije dobio i na koji način može doći do potpune informacije. Kvalitetan kontakt bibliotekara, korisnika i stručnih saradnika, izrada relevantnih kataloga i baza podataka koje izvorno nastaju kako u štampanom tako i u digitalnom obliku, predstavljaju glavne tačke unapređenja naučne komunikacije u bibliotekama. Mnoge biblioteke ne nabavljaju elektronske knjige, mikrofilmove, slajdove, DVD-jeve i dr, opravdanje je skupoća audiovizuelnog materijala, elektronskih knjiga, komplikovanost održavanja i korišćenja građe. Odricanje od nabavke ovakvih izdanja smatra se nekim vidom cenzure.³⁸⁷

c) Loš odnos nadređenih organa državne i lokalne vlasti

Bez finansijske podrške organa državne i lokalne vlasti nije moguće izvršiti modernizaciju bibliotečkog poslovanja. Javne biblioteke razvijenijih zajednica su savremena nekomercijalna mjesta okupljanja svih društvenih grupa, koje su smještene u namjenski građenim i visokofunkcionalnim zdanjima.³⁸⁸ Opremljene su modernom informaciono-komunikacionom opremom, personal je visokoobrazovan, a dobiti posao u nekoj od prestižnih biblioteka svijeta je privilegija.

Mnoge razvijene zemlje Evropske unije su u prvoj deceniji 21. vijeka obilježile stogodišnjicu osnivanja sistema javnih biblioteka u svojim regijama upravo otvaranjem novoopremljenih gradskih biblioteka. U tu čast je sagrađena biblioteka u Amsterdamu, površine 28.000 m². Holandija svake godine izdvaja preko tri stotine miliona eura za djelatnost javnih biblioteka. Gradske zajednice Španije, Francuske, Slovenije i Hrvatske intezivno planiraju izgradnju savremenih bibliotečkih zdanja.³⁸⁹

Organi državne i lokalne vlasti su donosioci stabilne legistativne platforme i predloga akcija za pokretanje koordiniranih aktivnosti svih ustanova kulture: javnih biblioteka, muzeja i arhiva na lokalnom i nacionalnom nivou. Piramidalno jačanje

³⁸⁷Г. А. Алтухова, „Нормативни аспекти библиотекарске етике“, *Библиографски вјесник* Год. 38, бр. 1, 2, 3 (2009): 209-217.

³⁸⁸Јасмина Нинков, *Библиотеке XXI века* (Београд: Чигоја штампа, 2010), 5-6.

³⁸⁹Исто.

dijaloga sa nosiocima političkih odluka, je osnovni preduslov kreiranja svijesti o neophodnosti formiranja savremenog bibliotečkog sistema zemlje.

d) Zanemarivanje uvođenja inovacija u poslovanju biblioteke

Ovaj problem može dovesti do izbjegavanja biblioteka i okretanja korisnika nevalorizovanim izvorima informacija na internetu. Proširenjem palete usluga i unapređenjem tehničkih mogućnosti popravljaju se status biblioteka u lokalnoj zajednici. Biblioteke kao borci za ostvarenje najdragocjenijeg ljudskog prava – prava na slobodu govora i slobodan pristup informacijama, moraju zadovoljiti potrebe savremenog društva visoke tehnologije.

Korisnici koji posjeduju personalne računare često informacije traže samostalno na internetu. Pretraživači poput Yahoo-a i Google-a mogu donijeti mnogo podataka, ali neizbježne su sumnje oko valjanosti rezultata i tačnosti načina pretraživanja. Za kvalitetno naučno istraživanje najefektivnije je koristiti profesionalno organizovane onlajn baze podataka i digitalne biblioteke.

4.3. Digitalne biblioteke i baze podataka

Kulturnu djelatnost možemo podijeliti na dva osnovna područja – umjetnost sa kulturnom industrijom (izdavaštvo, diskografija, filmska produkcija i galerije)³⁹⁰ i kulturnu baštinu (muzeji, biblioteke i arhivi).³⁹¹

Institucije iz područja kulturne baštine imaju ulogu „institucija pamćenja”. Zbog toga su sadržaji koji se nalaze na policama ili depoima muzeja, biblioteka i arhiva

³⁹⁰ „UNESCO tretira kulturne industrije kao sektor visoke važnosti i definiše ih kao one industrije koje proizvode materijalne i nematerijalne umetničke i kreativne proizvode, i koje imaju potencijal za kreiranje bogatstva i generisanje prihoda kroz eksploataciju kulturnih dobara i proizvodnju robe i usluga (tradicionalnih i savremenih) baziranih na znanju. Zajedničko za sve kulturne industrije je korišćenje kreativnosti, znanja iz oblasti kulturne i intelektualne svojine za proizvodnju robe i usluga od društvenog i kulturnog značaja.”- Kisić, „Kulturne i kreativne industrije u Evropi”: 200.

³⁹¹ Uzelac, „Utjecaj novih informacijskih tehnologija...“, 70.

njihova najveća dragocjenost. Vrijednost kulturnog identiteta, tradicije i očuvanja ukorijenjenih znanja zajednice nadilazi ekonomsku, odnosno tržišnu vrijednost, ona se direktno ne može izmjeriti. Upotrebom informaciono-komunikacionih servisa u ustanovama kulturne baštine, obezbijuje se interaktivni multimedijalni pristup znanju, intelektualnom i kulturnom kapitalu.³⁹²

Lak i brz pristup relevantnim izvorima informacija je osnov cjeloživotnog obrazovanja. Procijenjuje se da je od momenta kada se pojavio Gutenbergov štamparski stroj, do danas štampano preko 100 miliona knjiga. Dobar dio te literature je digitalizovan – pretvoren iz štampanog u elektronski oblik³⁹³ i dostupan je na internetu. Pojam interneta daleko je od značenja pojma biblioteke, kada se kaže biblioteka misli se na organizovan i stabilan sistem znanja, informacija i podataka. Internet kao najsavršeniji komunikativni hibrid je spoj svih komunikacionih tehnologija i univerzalno mjesto skladištenja „enciklopedija, udžbeničkih materijala, biblioteka, audio i videoteka, programskih produkata, igre i zabave, televizijskih materijala, pošte, telefonije, sistema plaćanja, magazina, aukcija, oglasa za upoznavanje, itd. Internet ravnodušno prihvata materijale bilo koje vrste, pa bilo da su obrazovni portali ili veb stranice perverzno, marginalno, pa čak i kriminogenog sadržaja.“³⁹⁴

Pod digitalizacijom se ne podrazumjeva samo skeniranje ili neki drugi vid prevođenja u elektronsku formu kulturnih i naučnih dobara koje ulaze u nacionalnu baštinu, već je riječ o sveobuhvatnom procesu stručne obrade i organizacije tog materijala, koji se pod određenim uslovima stavlja na uvid stručnoj i širokoj javnosti.³⁹⁵

Osnovni principi za podršku bibliotekama u sprovođenju digitalizacije bibliotečko-informacione građe uobličeni su u *IFLA/UNESCO Manifestom za digitalne*

³⁹²Isto, 71.

³⁹³Marica Šapro-Ficović, „Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* God. 54, br. 1, 2 (2011): 217.

³⁹⁴В. А. Јемељин и А. Ш. Тхостов, „Вавилонска мрежа: ерозија истинитости и дифузија идентитета у простору интернета“, *Библиографски вјесник* Год. 42, бр. 1, 2 (2013): 503.

³⁹⁵Зоран Огњановић, „Национални центар за дигитализацију“, *Преглед Националног центра за дигитализацију* бр. 1 (2003): 4.

biblioteke. Prema ovom manifestu cilj digitalizacije je obezbijedjivanje javnog pristupa svjetskom kulturnom i naučnom naslijeđu. Digitalne bibliotečke zbirke omogućavaju formiranje mreže digitalnih informacija, kao odgovor na potrebe informacionog društva. Mnoge države donijele su sopstvene programe digitalizacije. IFLA podržava i ohrabruje pojedinačne, partnerske, nacionalne i međunarodne programe digitalizacije. Masovna digitalizacija omogućava veću dostupnost i zaštitu kulturnih i naučnih izvora informacija koji građanima daje mogućnost da aktivno učestvuju u procesu doživotnog učenja i razvoju društva znanja.³⁹⁶

Prednosti digitalizacije su nesagledive, mada postoje i određena ograničenja. Biblioteke imaju prava da kopiraju djela za korišćenje, zaštitu i konzervaciju, ali ne i za dalju distribuciju. Svako štampano djelo je intelektualna svojina i prava na distribuciju pripadaju prvenstveno izdavačima i autorima. Pri digitalizaciji dokumenata glavni problemi su: pristup, čuvanje i pravni problemi intelektualne svojine. Zbog toga je Evropska komisija pripremila dokument, *Autorska prava u elektronskom svijetu*, koji je dat na diskusiju zainteresovanim institucijama. Razlika u pogledu zaštite autorskih prava između Amerike i Evrope je primjetna. Period važenja autorskog prava u oba slučaja proteže se 70 godina nakon smrti autora, ali u Americi su sva djela koja su starija od 1923. godine javno vlasništvo, što nije slučaj sa Evropom. Prema tome sav materijal štampan do 1923. godine se može digitalizovati i učiniti dostupnim za korisnike u Americi, ali oni nisu dostupni za korisnike u Evropi.³⁹⁷

Digitalnu biblioteku čini digitalizovana bibliotečka građa, koja je i fizički smještena u biblioteci, način korišćenja građe je drugačiji u odnosu na korišćenje publikacija u tradicionalnoj biblioteci. Pristup građi nema prostornih i vremenskih ograničenja, omogućeno je „učenje na daljinu“, pretraga je brza, nema rezervacije publikacije i čekanja na nju. Naime, korisnik može pretraživati fond biblioteke prema svojim potrebama. Digitalna biblioteka ima istu ulogu kao tradicionalna, i ona je

³⁹⁶Предраг Ђукић и Богдан Трифуновић, „IFLA/UNESCO Манифест за дигиталне библиотеке-српски превод“, *Инфотека: часопис за библиотекарство и информатику* Год. 13, бр. 1 (2012): 65-68.

³⁹⁷Tatjana Brzulović Stanisavljević, „Google i/ili Europeana“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2011): 240.

riznica svih sfera ljudskog znanja, jedina promjena je u drugačijem, digitalnom nosiocu i pristupu informacijama, ona je „biblioteka bez zidova.“³⁹⁸

„Postavljanje evropske kulturne i naučne baštine u onlajn pristup pruža ogroman izvor početnog materijala za evropske umjetnike i naučnike; dok informacione i komunikacione tehnologije pružaju moćne alate pomoću kojih se takav materijal može koristiti na opšte zadovoljstvo. Digitalizovana baština se može iskoristiti kao pristup širokom spektru informacionih proizvoda i servisa. Zapravo, novi digitalni sadržaji i servisi odigraće ključnu ulogu u budućem razvoju sektora poput obrazovanja, kulture, turizma, medija, nauke i poslovanja.“³⁹⁹

U narednih par pasusa u kratkim crtama će biti predstavljene vodeće evropske digitalne biblioteke i baze podataka: *Evropska biblioteka*, *Evropska digitalna biblioteka – Europeana* i *Galica*.

Evropska biblioteka je projekat u kom učestvuje 48 evropskih nacionalnih biblioteka, ona na svom portalu nudi slobodan pristup elektronskim katalogima i digitalnim zbirkama biblioteka članica. Preko veb stranice Evropske biblioteke može se pretraživati oko 28.628.000 digitalnih jedinica i 175.511.348 bibliografskih zapisa. Portal TheEuropeanLibrary.org pokrenut je 2005. godine i za manje od godinu dana zabilježio je više od 500.000 posjeta.⁴⁰⁰

Osnovni zadatak *Evropske biblioteke* je da obezbijedi:

- podršku nacionalnim bibliotekama Evrope u razumijevanju međunarodnih standarda za digitalne zbirke;
- centralizovano kataloško pretraživanje;
- onlajn izložbeni prostor uz praktične informacije o bibliotekama, radno vrijeme i lokacije;
- onlajn korisnički vodič na više jezika i

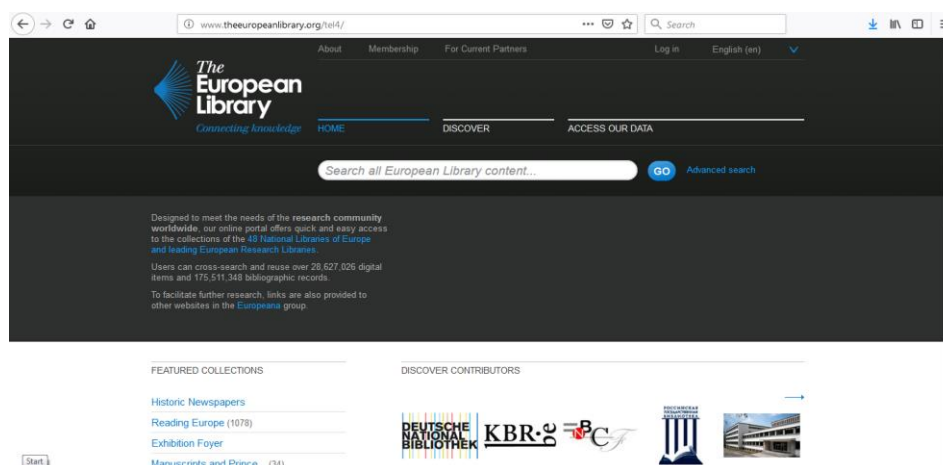
³⁹⁸Odalović, „Digitalna biblioteka“: 118-120.

³⁹⁹„i2010: Digitalne biblioteke“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 8, бр.1 (2006), стр. 69.

⁴⁰⁰Миљана Ђукић и Катарина Михајловић, „Карлсруе виртуелни каталог (КВК) и Европска библиотека“, *Панчевачко читалиште* Год. 7, бр. 13 (2008): 57.

- promovisanje pogodnosti biblioteka kao besplatnog izvora informacija.⁴⁰¹

Evropska biblioteka je osnov za *Evropsku digitalnu biblioteku, Europeanu*, koja ima za cilj da osim biblioteka obuhvati i muzeje i arhive. *Europeana* je portal evropske kulturne baštine koji je pokrenut 2007. godine i finansira ga Evropska komisija koja rukovodi projektom. Broji preko 400 institucija punopravnih članica i oko 100 takozvanih dobavljača sadržaja. *Europeana* ima oko 58.059.664 pretraživih jedinica građe. Građu čine knjige, muzika, filmovi, umjetnička djela i artefakti evropskih muzeja, galerija, biblioteka i arhiva.

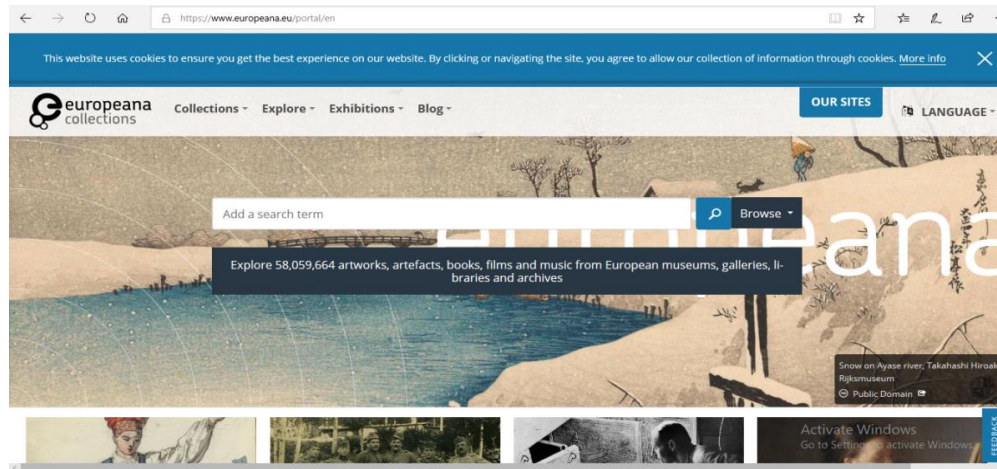

Slika 19: Pristupna strana veb stranice *Evropske biblioteke*

Razvijenije zemlje Evrope su informacijsko društvo i digitalne servise postavile na visoku poziciju u nacionalnim planovima kulturnog razvoja. Prilagođavanje se vrši dvosmjernom razmjenom informacija između lokalnih i nacionalnih institucija sa institucijama poput Evropske unije, UNESCO-a i dr. Smjernice i razvoj svakako zavise od finansijskih resursa kojima država raspolaže i uspjeha dijaloga sa međunarodnim kulturnim institucijama i organizacijama. Važnost komunikacije i

⁴⁰¹Флер Стигтер, Сали Чемберс и Луиз Едвардс, „Европска библиотека-пут ка изворима информација из европских националних библиотека“, *Годишњак Библиотеке Матице Српске* (2009): 115-121.

razmjene iskustava na međunarodnom nivou tema je brojnih međunarodnih konferencija i skupova.

Slika 20: Pristupna strana veb stranice *Europeane*

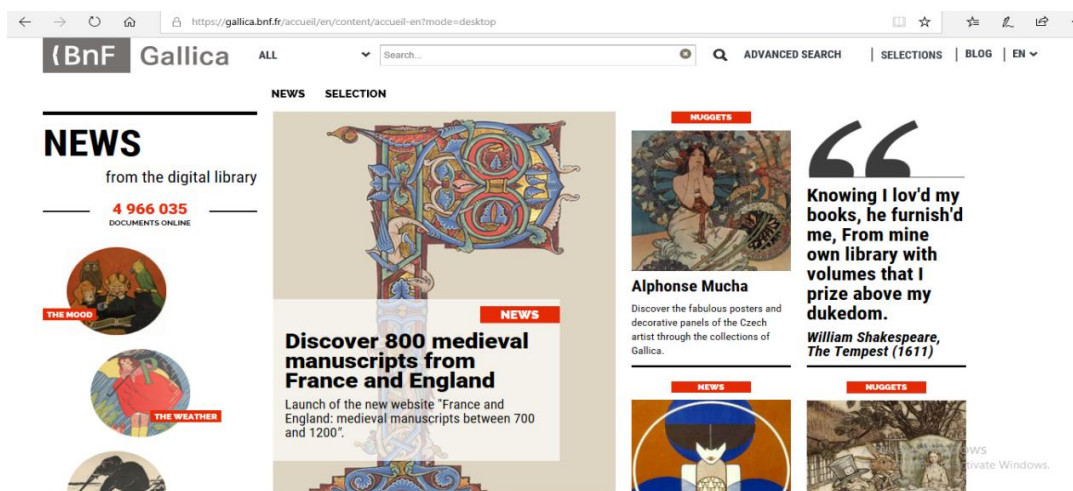
Kada je riječ o prezentaciji biblioteka i digitalnih zbirki preko društvenih mreža i interneta, *Galika* se ističe kao jedna od najbogatijih nacionalnih digitalnih zbirki Evrope. Internet strana digitalne zbirke Francuske nacionalne biblioteke je pokrenuta u oktobru 1997. godine. Na njenoj veb stranici u decembru 2019. godine bilo je na raspolaganju preko pet miliona digitalizovanih dokumenata. Na *Galiki* se mogu pretraživati tekstovi iz kulture, književnosti i istorije Francuske iz domena javnog vlasništva.⁴⁰²

Zahvaljujući subvenciji koju francuski nacionalni centar za knjigu dodjeljuje Nacionalnoj biblioteci u svrhu digitalizacije omogućen je godišnji prirast digitalizovanih objekata od 10 miliona stranica i na stotine hiljada slika. Osnovni princip *Galike* je omogućavanje momentalnog i slobodnog pristupa fondu Nacionalne biblioteke Francuske, pristup dokumentima koji spadaju u kulturno nasleđe Francuske, ali i onima savremenog karaktera. Besplatan pristup i uvođenje

⁴⁰²Vesna Injac, „Digitalne biblioteke u svetu“, *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* br. 1 (2003): 35.

usluga koje se neprestano poboljšavaju, poput aplikacije za mobilni telefon, donijeli su joj veliki uspjeh kod čitalačke publike.⁴⁰³

Možemo zaključiti da je digitalizacija javno dobro biblioteka transformisala iz lokalnog u masovno javno dobro. Tehnologija digitalizacije je mnogo napredovala, cijena procesa digitalizovanja se spustila, uspostavljeni su međunarodni standardi, kvalitet digitalizovane građe se povećao, digitalizovane i e-knjige su sve više društveno prihvaćene i konačno, brojne zemlje i udruženja postali su aktivni učesnici međunarodnih projekata masovne digitalizacije knjiga.⁴⁰⁴

Slika 21: Pristupna strana veb stranice Galike

Da bi ponuda kulturnih institucija na evropskom tržištu bila konkurentna, mora se izvršiti prilagođavanje poslovanja ustanova kulture na nacionalnom i lokalnom nivou. Nacionalne biblioteke imaju ključnu ulogu u sprovođenju nacionalnih programa digitalizacije i one su oslonci pri sprovođenju digitalizacije građe javnih biblioteka. Čekanje na uputstva, smjernice i standarde nacionalnih ustanova ne može biti opravdanje za početak rada. „Ukoliko postoje neke objektivne prepreke, poput odsustva adekvatne opreme, vremena, ljudskih kadrova ili znanja, postoje

⁴⁰³Д. Јовановић, „Функције савремених медија у унапређењу библиотечко-информационе делатности: упоредна анализа искустава у Србији и Француској“ (докторска дис., Филолошки факултет универзитета у Београду, 2016), 126-129.

⁴⁰⁴Šapro-Ficović, „Masovna digitalizacija knjiga“: 244-245.

mnogobrojni modaliteti rješavanja tih problema: oslonac na kolege i srodne ustanove, angažovanje spoljnih saradnika i specijalizovanih kompanija, pozajmice opreme i stručnjaka, dodatna obuka i usavršavanje zaposlenih, pravljenje kratkoročnih projekata za digitalizaciju manjih kolekcija-celina sredstvima izvan budžeta ustanove“⁴⁰⁵

Pravna i finansijska podrška lokalnih i nacionalnih organa upravljanja je neophodna kako bi se obezbijedilo jačanje svijesti o važnosti informacione pismenosti i diseminacije informacija u digitalnom i autohtonom obliku. Međutim svjedoci smo nedostatka komunikacije i saradnje kako na lokalnom, regionalnom, nacionalnom, tako i na internacionalnom nivou. Mnoge nacionalne biblioteke su krenule u proces digitalizacije svojih zbirki, najčešće je riječ o digitalizaciji starih i rijetkih publikacija, koje se daju na uvid naučnoj i stručnoj javnosti, formiranjem digitalnih kolekcija na mreži.

Dostupnost digitalizovane građe nesumnjivo je veća u odnosu na tradicionalnu građu. Prenosjenjem najvrijednijih djelova fonda u digitalni oblik obezbijeduje se: trajnija zaštita najvrijednijeg dijela knjižnog fonda, jednaka dostupnost informacija za sve i lakša distribucija građe. Pored povećane dostupnosti postavljanjem digitalizovane građe javnih biblioteka na internetu, utiče se na promociju bogatstva lokalne kulturne baštine i na porast kruga korisnika biblioteke.⁴⁰⁶

*

Povećanje broja aktera u međunarodnoj komunikaciji i uključivanje građana u globalne komunikacione tokove ima direktan uticaj na propagandu u komuniciranju. Svako promovisanje je komuniciranje, ali svako komuniciranje nije promovisanje. Komuniciranje i promocija moraju biti konstantne. Propaganda, pozitivna ili negativna, je sastavni dio svakog komuniciranja, nju koristimo da poboljšamo sliku o

⁴⁰⁵Injac, „Digitalne biblioteke u svetu“: 31.

⁴⁰⁶Богдан Трифуновић, „Дигитализација завичајне грађе у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис“ у Чачку: Дигитализација „Чачанског гласа“ (1932-1935)“, *Глас библиотеке* бр. 14 (2007): 29-33.

sebi, dobijemo saveznike i oslabimo protivnike.⁴⁰⁷ Kako izgledamo i kakva je percepcija biblioteka i bibliotekara? Slika koju stvaramo o sebi, ali i ona koju drugi stvaraju o nama ima veliki uticaj na opstanak biblioteka.

4.4. Promocija, mediji i biblioteke

Stav javnosti prema javnim bibliotekama u Crnoj Gori nije sjajan. Kada se iznese ovakva tvrdnja treba imati u vidu da javnost ne čine samo korisnici biblioteka nego, u daleko većem broju, i građani koji u biblioteke sasvim rijetko ili uopšte i ne dolaze, predstavnici lokalne samouprave, zaposleni u lokalnim medijima i drugi. Na koji način se, dakle, može promijeniti percepcija javnih biblioteka i to ponajviše u očima onih kojih koji nisu njeni korisnici, ali su u prilici da iznose javni sud?

„Institucije kulture [...] moraju imati definisanu komunikacionu strategiju nastupa u javnosti, kako bi se uspešno pozicionirale u javnosti stvorile ili održale ugled i dobile širu društvenu podršku za svoju programsku delatnost. Aktivnosti odnosa s javnošću i integrisana marketing komunikacija mogu da pomognu instituciji kulture da informiše javnost o uslugama, osmišljenim da ispune želje korisnika i zadovolje njihove potrebe. Komuniciranje sa okruženjem (ukupnom javnošću i definisanim ciljnim grupama), uspostavljanje odnosa sa medijima, planiranje sponzorstava, organizacija specijalnih događaja, lobiranje, izgradnja korporativnog imidža i identiteta, upravljanje aktivnostima u kriznim situacijama, samo su neke od značajnijih aktivnosti odnosa s javnošću koje se sprovode, ili bi trebalo da se sprovode, u institucijama kulture.”⁴⁰⁸

Na javnost se može uticati fokusiranjem na jačanje pozitivne slike, sprovođenjem marketinške politike i promjenom imidža biblioteka. Pod pretpostavkom da crnogorska javnost žudi za novim, savremenim i korisnim, moderan bibliotečki

⁴⁰⁷Radojković, Stojković i Vranješ, *Međunarodno komuniciranje u informacionom...*, 69.

⁴⁰⁸Ивана Теодоровић, „Односи с јавношћу у културним центрима за децу и младе“, *Култура* бр. 139 (2010): 362-363.

marketing podrazumjeva bi aktivnu promociju novih komunikacionih kanala. Ideje za promociju se mogu preuzeti iz već postojećih rješenja nekih razvijenih ustanova kulture.⁴⁰⁹

„Promovisanje traje dugo, mnogo košta, i, ako je loše urađeno donosi više štete nego koristi.”⁴¹⁰ Komunikacija i promocija treba da budu što jednostavnije, što su poruke komplikovanije manje su šanse da će se razumjeti. Uzroci zbog kojih biblioteka postaje privlačna ili, obrnuto, odbojna za svoje korisnike, nerjetko su predmet razmatranja na seminarima i konferencijama. Stereotip da su biblioteke prostori puni prašnjavih knjiga i neljubaznog osoblja se mora zamjeniti pozitivnom slikom u kojoj su biblioteke pouzdani izvori znanja, edukacije i usluga koje odgovaraju potrebama svih profila korisnika. Ovakva slika se može najbrže stvoriti pozitivnom medijskom promocijom.

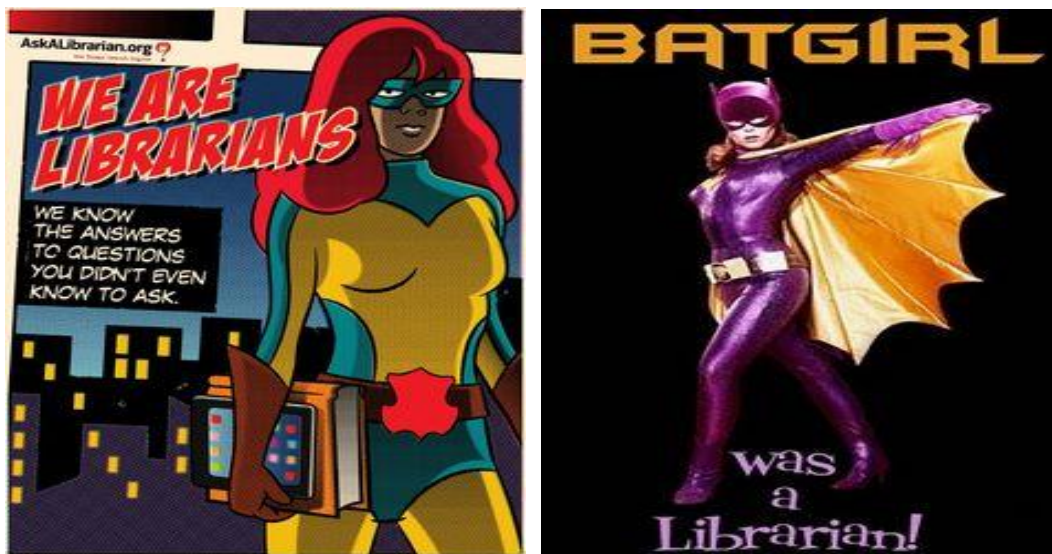
Činjenica je da je biblioteka jedino mjesto gdje se mogu pronaći knjige na sve zamišljene teme, gdje su svi dobrodošli, gdje možemo tamarati među policama na kojima leži svo znanje svijeta. Svaka biblioteka je dragocjena jer se u njima kriju knjige koje i ne znamo da postoje. Biti bibliotekar znači uživati u privilegiji svestranosti, kreativnosti i različitosti. Bibliotekar je heroj savremenog doba, koji u informacionom haosu nalazi relevantne informacije upotrebom savremene

⁴⁰⁹U Sjedinjenim Američkim Državama danas postoji 119.487 biblioteka, tokom 2004. godine ostvareno je oko dvije milijarde posjeta, tokom 2005. američke biblioteke potrošile su oko 1,8 milijardi dolara za kupovinu knjiga. Poster pod nazivom „Slavni čitaju“ objavljuju se gotovo četvrt vijeka. Opra Vinfri, američka zvijezda, u saradnji sa ALA (Američko udruženje bibliotekara), duže od petnaest godina promovise po jednu knjigu mjesečno u okviru popularnog Opra Vinfri šou programa. - Гордана Стокић, „Ја волим библиотеке!“, *Панчевачко читалиште* Год. 7, бр. 13 (2008): 3.

Centar za knjigu koji je osnovan pri Kongresnoj biblioteci u Vašingtonu 1977. godine organizator je niza projekata koji promovišu čitanje i biblioteke. U cilju što kvalitetnije promocije u projekte su uključene poznate ličnosti, pa su se na posterima našli Serena Vilijams, Entoni Hopkins, Merion Džons... Od 1984. godine do 2002. godine formirani su državni centri za knjigu u svim državama članicama SAD-a. Centri za knjigu su obično formirani pri državnim bibliotekama ili pri velikim sistemima javnih biblioteka, mada se mogu naći i na univerzitetu ili nekoj instituciji kulture. Najpopularniji programi državnih centara za knjigu su: nacionalni festival knjige koji se od 2001. godine organizuje u Vašingtonu, projekat *Jedna knjiga jedna zajednica*, projekat *Pisma o književnosti*, *Porodični literarni projekat*, *Čitanje osnažuje um...* - Вучковић и Стокић Симончић, „Читање, кликтање и мишљење у дигиталном добу“: 10-11.

⁴¹⁰Кели Криг-Зигман, „Љубљење у мраку: промовисање и комуникација у оквиру јавних библиотека“, *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 1, бр. 1 (1999): 315.

tehnologije. Predstavljanje bibliotekara kao atraktivnih, pametnih likova koji posjeduju moći koje „obični” ljudi nemaju je jedan od načina pozitivne promocije (vidi sliku 22).⁴¹¹

Slika 22: Ideja pozitivne promocije bibliotekara

Da bi javna biblioteka uspješno ispunjavala svoju misiju, mora biti vidljiva i prepoznatljiva u sredini u kojoj djeluje. Zbog toga su marketinške aktivnosti veoma bitne u oblikovanju i isticanju identiteta biblioteke. Ma koliko izgledalo neočekivano veoma bitnu ulogu u promociji igra humor. Istraživači duhovitost smatraju pretpostavkom inovativnog stvaralaštva. U bibliotekama koje su poznate po svojim inovativnim dostignućima, po pravilu rade duhoviti ljudi koji znaju primjeniti humor u najneočekivanim situacijama, sama radosna atmosfera kod čitalaca stvara osjećaj toplog doma.⁴¹²

„Marketing u bibliotekama nije pitanje tržišta i novca, već pitanje profesionalne filozofije i stanja svijesti bibliotekara i korisnika.”⁴¹³ Širenje poruke o misiji i

⁴¹¹Vesna Vukсан, „Ti, bibliotekar? Свака част!“, *Панчевачко читалиште* Год. 7, бр. 13 (2008): 40.

⁴¹²Слава Григорјевна Матлина, „Иновативно стваралаштво библиотекарa у контексту социокултурне динамике“, *Библиографски вјесник* Год. 31, бр. 1, 2, 3 (2002): 234.

⁴¹³Стокић Симончић и Вучковић, *Управљање библиотекама у добу знања*, 192.

могућностима јавних библиотека може се вршити на безброј начина, од писања новинских прилога, анкетирања становништва и корисника библиотеке, штампања и дистрибуције рекламних брошура, водича проспеката и слично. Идентитет библиотеке се гради професионално и плански. Очекивани резултати добро урађене промоције су:

- Повећање видљивости библиотеке;
- Повећање броја корисника;
- Развијање свјести и навике на активније коришћење библиотечких услуга и ресурса;
- Подстицање читања у вријеме доминације електронских медија;
- Подстицање квалитетне употребе онлајн и виртуелних база података;
- Здржавање корисника, изградњом лојалности и повјерења пружањем разноврсних актуелних услуга.

Предмет маркетиншких активности библиотека су фондови, услуге и програми. Писање текстова, објава, издавање публикација, промоције специјалних догађаја, припрема наступа, комуницирање са друштвеном заједницом, са финансијским институцијама и спонзорима, истраживања јавног мњења и њихових интересовања су активности из домена односа са јавношћу.⁴¹⁴

Познато је да се захваљујући медијима стварају утиси и представе о некој дјелатности или установи, медији утичу на креирање јавног мњења. Све више се намеће питање природе и суштине медијске културе, „све је већи број аргумената који указују на двоstrуко лице модерне медијске културе, њене манипулативне и деструктивне потенцијале, али и њене ослободилачке и еманципаторске могућности.”⁴¹⁵

Четири најчешћа и најефективнија начина промоције услуга јавних библиотека су: промоција „на лицу мјеста”, промоција употребом штампаног промотивног материјала, промоција преко штампе, радија и телевизије и промоција преко интернета.

⁴¹⁴Исто, 190.

⁴¹⁵Жељко Вучковић, „Информатичка и медијска писменост као предуслов развоја друштва знања“, у *Информациона писменост и доживотно учење*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер (Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008), 131.

Promocija „na licu mjesta”

Nova pravila savremenog okruženja zahtjevaju budnost biblioteka i brzu reakciju na zahtjeve i potrebe korisnika. Interpersonalni odnosi i usmena informacija za većinu ljudi i dalje ima visoko mjesto u perceptivnoj hijerarhiji. U bibliotekama se komunikacijom obično promovišu dvije osnovne stvari: važni događaji i redovne aktivnosti – usluge biblioteke, radno vrijeme, kvalitet fonda i osoblja, rok za vraćanje knjiga i sl.⁴¹⁶ Aktivnim uključivanjem korisnika u bibliotečko poslovanje, ili promocijom „lice u lice” učvršćuje se postojeća veza sa aktivnim i gradi nova sa potencijalnim korisnicima. Razmjenom informacija oslušuju se potrebe i želje, komentari i ocjene korisnika i kolega.

Kvalitet i raznovrsnost fonda direktno utiču na zadržavanje i pridobijanje potencijalnih korisnika. Vrednovanjem, sugestijama, traženjem komentara, anketiranjem i ispitivanjem stava o različitim aspektima rada ustanove ojačava se veza biblioteka-korisnik. Samo uvođenjem nove bibliotečke građe u fond, poput elektronskih izdanja, video zapisa, e-knjiga, časopisa i kreiranjem otvorenih javnih onlajn kataloga, u potpunosti mijenjaju letargičnu sliku biblioteka.

Integriranjem novih metoda rada, proširivanjem profesionalnih zadataka, formiranjem fonda koji je bogat građom na najrazličitijim medijima, neprestano se gradi pozitivna interakcija između biblioteke i korisnika. Raznovrsni su načini kojima biblioteka obavještava korisnike o novopripjelim publikacijama, od štampanih obavještenja, ručno rađenih postera, plakata, vodiča, priloga na radiju i televiziji ili internet marketingom.

Biblioteka nije samo ustanova koja skladišti, obrađuje i prenosi informacije već je i aktivan učesnik komunikacije. Intuitivna procjena korisnika i njihovih potreba, su elementi koji se uzimaju u obzir pri osmišljavanju načina i metoda prenosa informacija i znanja. Znanje o zajednici i specifičnost lokalnog okruženja – prostorna organizacija, demografske i lične karakteristike znatno utiču na kvalitet i način uspostavljanja interpersonalnih odnosa.

⁴¹⁶Ис्रो, 137.

Organizovanje kulturnih događaja smatra se jednim od najvažnijih elemenata za razvoj ponude usluga i sticanje uspjeha. Svaki događaj doprinosi izgradnji brenda biblioteke, približavanju i osvajanju društvene zajednice kojoj služe. Događaji su sastavni dio marketinga biblioteka. Njihovim organizovanjem edukujemo, informišemo i ohrabrujemo upotrebu kolekcija i usluga biblioteke. Programske aktivnosti za koje možemo reći da su događaji, su: radionice, seminari, obuke korisnika, konferencije, čitanje, društveno okupljanje, izložbe, programi o raznim temama, posjete značajnih ljudi iz oblasti nauke, sporta, kulture i sl.⁴¹⁷ Događaji koji se organizuju moraju biti u skladu sa misijom i zadatkom biblioteke. Kvalitet nije jedina stvar koja je bitna za uspjeh, događaj mora biti vidljiv, odnosno marketinški praćen. Mediji kao i predstavnici vlasti moraju biti uključeni u promociju, na taj način se podiže svijest da organizovanjem događaja, biblioteka značajno doprinosi kulturnom napretku zajednice.

Štampani promotivni materijal

Flajeri, brošure, vodiči, programi i oglasi su čest oblik promovisanja ustanove. Oni moraju biti jasni, uočljivi, kratki i atraktivni, kako bi privukli pažnju i prenijeli poruku korisniku. Ovaj vid komunikacije izaziva vizuelnu interakciju kod korisnika, s toga treba obratiti pažnju na dizajn, boju papira, teksturu i izbor fonta.

Izdavačka djelatnost ustanove ima veliki uticaj na promovisanje tema iz bibliotekarske teorije i prakse. Osim stručne bibliotekarske periodike, biblioteke su često izdavači monografskih, periodičnih ili elektronskih publikacija iz oblasti književnosti, kulture i umjetnosti. Cilj izdavaštva je promocija i bogaćenje zavičajne produkcije, ona predstavlja ličnu kartu ustanove. Bibliotekarska glasila se objavljuju i u elektronskim verzijama, pa su često onlajn dostupna. Naučne publikacije direktno utiču na međusobnu komunikaciju i promociju, komunikaciju sa korisnicima i lokalnom zajednicom kojoj služe.

⁴¹⁷Биљана Билбија, „Повећање ефикасности организовања културних догађаја у библиотекама“, у *Библиотеке будућности: зборник радова са стручног семинара одржаног у Теслићу од 28-30. марта 2007. год*, ур. Алекса Алацић, Стојка Мијатовић (Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске, 2008), 3-4.

Promocija preko štampe, radija i televizije

Mediji su najjednostavniji način za plasiranje informacija. Članci, intervjui i TV emisije koje su vezane za kulturna dešavanja, obrazovanje i društvo, obično su najmanje rezervisani za biblioteke. Opšti utisak je da se o bibliotekama mnogo manje izvještava nego o drugim ustanovama kulture.

Medijska pažnja i publicitet mogu znatno pomoći u promociji usluga, programa i događaja u biblioteci. Promocije, izložbe, dodjeljivanje nagrada, proslave, programi za promovisanje knjige i čitanja, donacije knjiga i projekti su teme koje su novinarima interesantnije i medijski su najčešće praćene. Mnogo manje se piše o usavršavanju zaposlenih, o samom fondu, o inovacijama i ponudi bibliotečkih servisa. Na taj način se sama djelatnost stavlja u drugi plan, a prednost se daje aktivnostima koje promovišu biblioteku na senzacionalistički način.⁴¹⁸

Stručna literatura je puna primjera pozitivne promocije događaja i usluga u bibliotekama, svaki promotivni akt izazva određenu reakciju. Marketinški plan podrazumjeva postojanje spiska medija, njihove nazive, adrese, odgovorna lica i kontakte. Dobra promocija i komunikacija u potpunosti zavise od konstantnog, doslednog, iskrenog i jednostavnog prenosa informacija između biblioteke i predstavnika medija.

Promocija preko interneta

Danas u doba momentalnog prenošenja informacija putem interneta, štampani, radio i TV mediji su istisnuti sa pijedestala. „Internet je idealan način da se upali svetlo i podseti na brojne bibliotečke kolekcije, fondove stare i retke knjige, zavičajne fondove, kao i na raznovrsne aktivnosti u okviru dečijih biblioteka, da se upute pozivi na kulturno-animacione programe, književne večeri, koncerte...”⁴¹⁹

Razvoj internet tehnologija omogućio je usavršavanje veb prezentacija. Veb stranica nije letak, štampani medij ili emisija na televiziji, već skup multimedijalnih

⁴¹⁸Ана Арсенијевић, „Анализа медија: библиотеке у штампаним медијима”, *Јавне библиотеке* Год. 3, бр. 5, 6 (2007): 11.

⁴¹⁹Нинков, *Библиотеке XXI века*, 16.

tehnologija koje moraju kreirati efektnu, dopadljivu i jedinstvenu poruku. Biti prvi, ekskluzivan i profesionalan, zahtjevi su koje urednici veb stranica i naloga društvenih mreža daju sebi kao zadatak. Mora se stvoriti povjerenje i naklonost, odnosno razlog za posjećivanje virtuelnih prezentacija ustanova, oni su mjesta susretanja, koji omogućavaju demokratičnost i otvoren pristup informacijama virtuelnim pristupom biblioteci i njenim uslugama.⁴²⁰

Poznato je da „93,4% Internet populacije od 16 do 24 godina starosti ima nalog na društvenim mrežama (Fejsbuk, Tviter).”⁴²¹ Biblioteke moraju biti „tamo gdje su korisnici”. Posjedovanje prepoznatljivog, atraktivnog i jednostavnog naloga na društvenim mrežama (Fejsbuk, Instagram, Tviter i dr.) podstiče aktivnu komunikaciju sa svim članovima zajednice, bolju poziciju u društvu kao i pronalaženje novih potencijalnih korisnika. Jedno od zlatnih Ranganatanovih pravila „Štedite vrijeme svojih korisnika” danas dobija primjenu u punom svjetlu.⁴²² Grupe na društvenim mrežama omogućavaju da se na manje formalan način, u proces pretraživanja i selekcije uključe korisnici, čime se stvara osjećaj ličnog angažmana u poslovanju biblioteke. Društvene mreže se mogu koristiti za najavlјivanje programa, za postavlјanje informacija o promjeni radnog vremena i sl. Kroz komunikaciju sa „prijateljima“, dobijaju se direktne povratne informacije o uslugama koje biblioteka pruža.⁴²³

Pored sajta i društvenih mreža, biblioteke mogu koristiti i imejl za komunikaciju sa korisnicima. Uvođenjem e-poslovanja svojim korisnicima možemo biti na

⁴²⁰Goran Trailović, „Mesto susreta-www.citaliste.com“, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 4, 5, br. 4, 5 (2009): 15-18.

⁴²¹Здравковић, „Нове информационо-комуникационе технологије (ИКТ) ...“, 198.

⁴²²Миљана Тодоровић и Јелена Митровић, „Нови комуникациони канали у савременој библиотеци“, у *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014), 383.

⁴²³Марјан Маринковић, „Односи са јавношћу у јавним библиотекама: модел рада Библиотеке града Београда“, *Читалиште* Год. 12, бр. 23 (2013): 17.

raspolaganju 24 časa dnevno. Oni mogu da pretraže bazu podataka, plate članarinu, rezervišu knjigu, produže zaduženje, dobiju informaciju i sve to iz svoje fotelje.⁴²⁴

Ako ne promovirate, niko neće ni znati šta radite, možda vam niko neće postavljati dosadna i teška pitanja, ali niko neće ni koristiti vaše usluge, niti će podržavati to što radite. „Nevidljive” biblioteke ne mogu opstati. Informacijski stručnjaci su glavni akteri novog svjetskog poretka, biblioteke su u tom poretku idealni sistemi podrške demokratizaciji društva, koja ohrabruje obrazovanje, kritičko mišljenje i građansku slobodu. Bez obzira da li su bibliotekari promoteri, PR ili marketing menadžeri, ono što se javnosti daje na uvid, čime se privlači pažnja, treba da bude etički zasnovano i duboko promišljeno. Dužnost biblioteke i bibliotekara je da se suprostave svim vrstama mrežnih i tehnoloških kontrola, da aktivno utiču na razvoj civilnog društva, a ispunjenje ovog zadatka zavisi od spremnosti da se brane najugroženiji elementi globalnog društva, znanje, javno dobro i sloboda pristupa.⁴²⁵

Informatičko-tehnički razvoj zemlje moguć je samo uz podršku državnih institucija, rukovodstava kulturno-obrazovnih ustanova i strukovnih udruženja. Model na kojem treba da funkcioniše savremeni bibliotečko-informacioni sistem mora biti utemeljen na savremenoj komunikacionoj paradigmi. Strategija razvoja sa predlogom mjera za unapređenje bibliotečke djelatnosti Crne Gore, koja sledi u narednom poglavlju, zasnovana je na iznijetim pozitivnim iskustvima iz prakse, svjetskim savremenim tokovima i inovacijama u struci i aktuelnim stanjem u crnogorskom javnom bibliotekarstvu.

⁴²⁴Бранка Станковић, „Нови трендови у информационом комуникацијама”, у *Информациона писменост и доживотно учење*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Гвен Александер (Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008), 418.

⁴²⁵Mario Hibert, M. A, „Relevantnost kritičkog bibliotekarstva: prilog kritici informacijskog društva”, *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 4, 5, br. 4, 5 (2009): 19-21.

5. STRATEGIJA RAZVOJA JAVNOG BIBLIOTEKARSTVA U CRNOJ GORI: SA PREDLOGOM MJERA

„...informatička tehnologija je omogućila globalizaciju informacija i komunikacija, proširila komunikacijsko polje uticaja na vlast, intezivirala razmjenu mišljenja i stavova, te otvorila do sada nezabilježen pristup znanju demokatizirajući ga, anticipirajući takođe protivrječnost i nevolje koje ne zaobilaze, niti mogu zaobići, bibliotekare i bibliotekarstvo.”

*Mario Hibert*⁴²⁶

Termin „strategija” potiče od grčke riječi *stratēgos* koja u doslovnom prevodu znači vođenje vojske. U Staroj Grčkoj ovaj termin se odnosio na vještinu ratovanja, dok danas označava plan aktivnosti, koji svojom realizacijom dovodi do ostvarivanja nekog cilja.

Sprovođenjem kvalitetne strategije lakše se postižu ciljevi, daje se osjećaj svrhe i pravac djelovanja organizacije. Danas se strateško planiranje proširilo na skoro sva područja ljudskog djelovanja, samim tim i na kulturnu djelatnost. Strategija kulturnog razvoja zajednice bi trebala da rezultira strateškim dokumentom koji određuje način upravljanja resursima kojima raspolažu ustanove kulture, a sve sa namjerom postizanja željenih ciljeva.⁴²⁷

Sadržaji koje nude i uslovi u kojima posluju institucije kulture (biblioteke, muzeji, arhivi, pozorišta, galerije, bioskopi...) imaju direktan uticaj na proces stvaranja i

⁴²⁶Hibert, „Digitalna tranzicija i bibliotečki prijepori identiteta“:125.

⁴²⁷Мирослав Кекежди, „Мост ка стратешком планирању развоја културе“, *Мост* бр. 1 (2013): 7.

čuvanja kulturnog identiteta zajednice. Cilj zajedničke politike Evropske unije u sektoru kulture je da zaštiti i unapređuje bogatstvo i raznolikost evropske kulturne i jezičke raznolikosti.⁴²⁸ Prilikom pretpristupnih pregovora za ulazak u Evropsku uniju Crna Gora će svakako morati odgovarati na ispunjavanje uslova poglavlja 26, koji se odnose na obrazovanje i kulturu,⁴²⁹ a bez strategije razvoja kulture i njenog sprovođenja ovi uslovi ne mogu biti ispunjeni.

U Crnoj Gori, u *Nacionalnoj strategiji razvoja kulture* posebno mjesto treba da zauzimaju javne biblioteke, koje svoju djelatnost moraju obavljati u adekvatnim *zakonskim, socijalno-tehnološkim, finansijskim i medijskim uslovima*.

Zakonom o kulturi i *Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti* jasno je, ali nedovoljno aktuelno i nedalekovido, uređena bibliotečka djelatnost u Crnoj Gori. Bibliotečki sistem zahtjeva institucionalnu podršku nadležnih ministarstava: Ministarstva kulture, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva za evropske integracije i Ministarstva prosvjete i nauke. Mnoge odredbe ovih zakona se ne sprovode, uglavnom zbog pasivnog odnosa države prema obavezama iz oblasti bibliotečke djelatnosti, posebno kada su u pitanju zakonodavstvo, donošenje podzakonskih akata, pravilnika, uputstava, uredbi, rezolucija i stručnih konvencija, što negativno utiče na definisanje, praćenje i razvoj struke. Formiranjem međuministarskih radnih grupa, koje bi objedinjavale rad Ministarstva kulture, prosvjete, obrazovanja, ekonomije, turizma, mogli bi se stvoriti zaključci koji bi bili od koristi za sva resorna ministarstva.

Nacionalna biblioteka ima zakonsku obavezu da prati i unapređuje rad svih crnogorskih biblioteka. Aktivnosti Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ usmjerene su u tri pravca: prema vladinim tijelima, bibliotekama i međunarodnim organizacijama. Markiranjem aktuelnih problema Nacionalna biblioteka u saradnji sa lokalnim matičnim bibliotekama, Ministarstvom kulture i stručnim organima lokalnih uprava treba da sačini predlog mjera za kreiranje savremenih lokalnih

⁴²⁸Evropska Komisija (Brisel). Generalni direktorat za komunikacije. Informacije za građane. *Kultura i audiovizuelni mediji: veličanje evropske kulturne raznolikosti* (Brisel: Evropska komisija, Generalni direktorat za komunikacije, Informacije za građane, 2017), 7.

⁴²⁹Nedim Sejdinović, „Zašto je kultura u Srbiji (ne)važna“, *Mocm* бр. 1 (2013): 11.

bibliotečko-informacionih centara na nivou države.⁴³⁰ Planiranje i standardizacija rada, prostorno, tehničko i kadrovsko definisanje i stručno usavršavanje nosilaca radnih procesa mora biti konstantno.

U okviru rada matične službe Nacionalne biblioteke vrši se godišnji ekipni obilazak biblioteka u zemlji. Iako centralna biblioteka nema naredbodavni ingerencija ovaj obilazak je dao pozitivne rezultate u procesu uspostavljanja bolje organizacije bibliotečkog sistema. Da bi mogla izdavati obavezujuće naloge sa tačno izraženim rokovima za prevazilaženje propusta u radu, matična služba mora dobiti inspekcijski karakter. Matična služba bi u tom slučaju imala pravo predložiti promjene rukovodeće strukture nadležnim organima lokalne uprave i Nacionalnoj biblioteci, za biblioteke u kojima je evidentan neodgovoran odnos menadžmenta.⁴³¹

Situacija u crnogorskim bibliotekama se može promijeniti samo ako se ne gubi vrijeme u letargiji, ne čineći ništa. Neophodno je krenuti od nivoa lokalnih zajednica, ka republičkim organima i obratno, a uz sve to mora postojati međusobna saradnja. Biblioteke ne mogu funkcionisati kao izolovana ostrva, moraju se povezati i među sobom uspostaviti uspješan dijalog i saradnju.⁴³² Da bi se ubrzao proces formiranja funkcionalne mreže javnih biblioteka, bilo bi korisno da se razvijenije gradske biblioteke poput Narodne biblioteke „Stevan Samardžić“ iz Pljevalja, Gradske biblioteke i čitaonice Heceg Novi, Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“ iz Podgorice, postave kao nosioci BIS-a regije u kojoj djeluju. One bi imale funkciju glavnih regionalnih biblioteka i radile bi na procesu uvođenja svih biblioteka regije u zakonske tokove rada.⁴³³

Socijalno-tehnološki uslovi se odnose na profesionalnu osposobljenost bibliotekara, informacionu pismenost korisnika i tehnološki razvoj ustanova. Da bi bibliotečko-informacioni sistem dobio fizionomiju jednog savremenog sistema,

⁴³⁰Gordana Ljubanović i Vesna Kovačević, „Planiranje strategije za informaciono opismenjavanje - Crna Gora“, *Bibliografski vjesnik* God. 43, br. 1, 2, 3 (2014): 273.

⁴³¹Isto.

⁴³²Cobiss.net, „Biblioteke u informacijskom društvu“, preuzeto 17.01.2018, <https://www.cobiss.net/sr/mreza-cobiss-net.htm>.

⁴³³Dušan J. Martinović, „Bibliotekarstvo na prekretnici“, *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* God. 1, br. 1 (1986): 134-138.

pored regrutovanja stručnih kadrova na odgovarajućim bibliotekarskim katedrama i njihovog specijalnog usmjeravanja, neophodno je obezbijediti tehničke uslove za vršenje djelatnosti.⁴³⁴

Ministarstvo kulture i medija je 29. juna 2006. godine donijelo zaključak da Ministarstvo prosvjete i nauke u saradnji sa Univerzitetom Crne Gore sagleda mogućnost organizovanja studija iz oblasti bibliotekarstva, sa početkom najkasnije akademske 2007/2008. godine, ali ovaj predlog još uvijek nije realizovan.

Nacionalna biblioteka, resorna ministarstva i Univerzitet Crne Gore moraju stvoriti uslove za organizovanje nastavnog programa za visokoškolsko obrazovanje bibliotekara. Razvijanje nastavnih planova i kurseva za obuku menadžera u kulturi, koji bi pružali instrukcije kulturnim organizacijama iz oblasti programiranja, marketinga, menadžmenta i funkcionisanja ustanova kulture, mogu se raditi po ugledu na nastavne programe zemalja regiona.⁴³⁵

Dok se ne stvore uslovi za visokoškolsko obrazovanje bibliotekara, uloga Nacionalne biblioteke u procesu usavršavanja kadra naročito je bitna. Obuku je najefikasnije izvršiti širenjem informacijske i medijske pismenosti kroz bibliotečku mrežu, organizovanjem obuka u piramidalnom bibliotečkom sistemu na više nivoa: od javnih biblioteka do univerzitetske i nacionalne biblioteke. Bibliotečko osoblje se mora kontinuirano stručno usavršavati.

Primjetno je da se u naslovu *Zakona o bibliotečkoj djelatnosti* ne pominje informaciona djelatnost, koja je već decenijama unazad sastavni dio savremenog bibliotečkog poslovanja. Javne biblioteke su nosioci razvoja informacione pismenosti i dinamike intelektualnog i kulturnog života populacije kojoj služe. U posljednje vrijeme sve više se ističe potreba za posjedovanjem informacijske pismenosti, ona uključuje sposobnost da se kritički analizira veliki spektar informacija. Sama čitalačka vještina nije ograničena na primanje informacija iz štampanog teksta, to je sposobnost adekvatnog korišćenja svih medija, ona predstavlja jednu od temeljnih

⁴³⁴ Душан Ј. Мартиновић, „Библиотечко-информациони систем у Црној Гори”, *Библиографски гјесник* Год. 19, бр. 1, 2 (1990): 150.

⁴³⁵ *Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori...*, 22.

komponenti za cjeloživotno učenje. Istina je da je dobro opremljena biblioteka stimulativna sredina za razvoj kulture čitanja, ona je kapija pismenosti.⁴³⁶

Virtuelizacija znanja dovela je do porasta broja veb stranica i portala, novi mediji transformišu biblioteke u aktivne ustanove kulture. Bez računarske mreže, bez pristupa internetu i bez elektronskog kataloga koji je onlajn dostupan, biblioteke su praktično neupotrebljive. Istraživački rad se danas ne može pisati bez pristupa internetu i bez upotrebe kvalitetnih onlajn kataloških baza podataka. Iako se zagovara modernizacija i osavremenjivanje struke i dalje smo daleko od savremenih svjetskih bibliotečkih kretanja.

Biblioteke kao *neprofitne organizacije* zavise od javnog budžeta, visina ekonomskog rasta države i lokalne samouprave direktno utiču na visinu finansijske podrške. Nivo ostvarenosti plana razvoja najviše zavisi od menadžmenta i budžeta koji može rasti samo pod jednim uslovom, izgradnjom aktivnog odnosa prema finansirerima, lobiranjem, odnosno uvjeravanjem u rezultate dobrog poslovanja.⁴³⁷ Obim finansijskih sredstava direktno utiče na prostorne uslove, raznovrsnost i kvalitet programa i nabavnu politiku ustanove.

Za početak, konkursi za sufinansiranje projekata, izbor direktora i popunjavanje radnih mjesta moraju biti javni, transparentni i zasnovani najviše na profesionalnoj biografiji, a najmanje na političkoj pripadnosti. Bez obzira na stručnost i profesionalnost, često se biraju projekti i kandidati koji odgovaraju političkoj interesnoj grupaciji, pa se u ustanovama kulture zapošljavaju kadrovi koji nisu adekvatno osposobljeni za rad. Zanemarivanje stručnosti i osnovnih principa, na kojima se razvija kulturna politika Evropske unije koju promovise Ministarstvo kulture, pokazuju da je u Crnoj Gori i dalje aktuelan degradirajući odnos prema ovoj profesiji.

Dok se u razvijenom svijetu poklanja posebna pažnja objektima u kojima su smještene biblioteke, kod nas ni pravni status nekih opštinskih narodnih biblioteka

⁴³⁶Indira Kasapović, „Podsticanje čitanja kao zajednička zadaća biblioteka, vrtića i porodice”, *Organizacija znanja* God. 16, br. 3 (2011): 76-78.

⁴³⁷Јасмина Нинков, „Финансирање јавних библиотека у Србији: између потреба и могућности”, *Панчевачко читалиште* Год. 7, бр. 13 (2008): 30.

nije riješen. Kao mjesto susretanja, socijalnog okupljanja, slučajnih sastanaka i razgovora, pozicija biblioteke je veoma bitna za kvalitetnu inkluziju u društvu. Kvalitet rada i organizovanje programa direktno zavise od uslova koje nude prostorije u kojima je biblioteka smještena. Adaptacija i rekonstrukcija većine objekata crnogorskih javnih biblioteka je neophodna. Kvalitetno osvjetljenje, klimatizacija, određeni broj čitalačkih mjesta, besplatan pristup internetu i upotreba računara su najnužniji uslovi koji se moraju obezijediti u svim bibliotekama. Osobe sa nekim od invaliditeta, najugroženija kategorija korisnika, teško mogu samostalno pristupiti zgradama mnogih opštinskih biblioteka, iako zakonski moraju imati arhitektonske uslove prilagođene zahtjevima svih građana bez izuzetka.

Nudeći pouzdano okruženje za rad sa svim starosnim grupama, razvija se uloga biblioteke kao centra za neformalno obrazovanje u svim etapama života.⁴³⁸ Biblioteke prepoznaju djecu kao posebnu korisničku grupu, za koju je potrebno razvijati specijalne usluge i programe. Za kvalitetne edukativne programe potreban je kompetentan, adekvatno edukovan i motivisan kadar. Bitno je biti svjestan da su djeca najosjetljivija korisnička grupa. „Najjednostavniji način da budemo sigurni da obrazujemo pismenu decu je da ih naučimo da čitaju ali i da je čitanje aktivnost koja donosi zadovoljstvo. A to znači, najprostije, nalaženje knjiga u kojima uživaju, omogućavanje pristupa tim knjigama, i prostor da iste čitaju [...]. Potrebno je da naša deca počnu da se penju uz lestvicu čitanja: ono što im donosi zadovoljstvo će ih pomerati ka gore, u pismenost”⁴³⁹

Još jedan od problema crnogorskih javnih biblioteka je nedovoljna i neadekvatna nabavka knjiga i druge vrste građe. Biblioteke bi trebale imati strategiju nabavke, kako bi se zadovoljili najrazličitiji zahtjevi korisnika. Nabavka osim što je

⁴³⁸Нинков, „Финансирање јавних библиотека у Србији”: 32.

⁴³⁹Nil Gejman, „Zašto naša budućnost zavisi od biblioteka, čitanja i sanjarenja?“, *Pančevačko čitalište*, preuzeto 15.05.2018, <http://www.citaliste.com/zasto-nasa-buducnost-zavisi-od-biblioteka-citanja-i-sanjarenja/>.

nedovoljna, ukazuje na bezidejnost i učmalost. Najčešće se građa nabavlja kupovinom knjiga na sajmovima.⁴⁴⁰

U domaćim okvirima ne postoji centralizovan sistem nabavke građe, zbog toga bi se trebali ugledati na projekte iz okruženja poput KOBSON-a. Konzorcijum za objedinjenu nabavku biblioteka Srbije (KOBSON) se razvija uz podršku Ministarstva Republike Srbije. Zahvaljujući ovom projektu naučna javnost može pretraživati 17.000 naučnih časopisa u punom tekstu. Obezbijeđivanjem pretraživanja i preuzimanja e-časopisa i stručnih radova pospješuje se istraživački rad i razvoj naučne misli. Osnovni cilj ovog projekta je unapređivanje pristupa e-informacijama.⁴⁴¹ „Iako je KoBSON izgrađen kao sistem, koji jeste (i treba) da bude korišćen od strane krajnjeg korisnika bez fizičkog dolaska u biblioteku, uloga bibliotekara/informatičara je ipak ključna za funkcionisanje čitavog sistema. Naša iskustva govore da i tako velike promene u medijumu (papirni vs. elektronski), načinu korišćenja (dolazak u biblioteku vs. udaljeni elektronski pristup), načinu komunikacije (pitanja telefonom vs. elektronska pošta) ili nivou usluge (pružiti informaciju vs. obuka korisnika) nailaze na dobar prijem kako kod korisnika, tako i kod finansijera. Time je pokazano da ukoliko se izlazi u susret potrebama ciljane grupe krajnjih korisnika, u slučaju KoBSON-a naučne zajednice Srbije, moguće je da i biblioteke i njihovi projekti postanu značajno finansirani i održivi.“⁴⁴²

Menadžment i kadrovi su pokretačka snaga u svim segmentima društva pa i u javnim bibliotekama, kadrovska struktura mora biti profesionalna bez obzira na raspodjelu vlasti lokalnog parlamenta. Praksa govori, ako se insistira da se na čelu opštinskih biblioteka postave osposobljeni i stručni kadrovi, političko kadriranje ne prolazi.⁴⁴³

⁴⁴⁰Dragica Lompar, „Smjernice za izgradnju fonda narodnih biblioteka”, *Bibliografski vjesnik* God. 38, br. 1, 2, 3 (2009): 233.

⁴⁴¹Весна Жупан, „Улога библиотека у развоју информационе писмености“, у *Информациона писменост и доживотно учење*, ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер (Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008), 195.

⁴⁴²Biljana Kosanović, „Naučne informacije u Srbiji-Ponuda i iskustva KoBSON-a”, *Kultura* br. 129 (2010): 113.

⁴⁴³Радомир А. Кришановић, „Улога локалне самоуправе у развоју библиотечке делатности“, *Библиотекар* Год. 50, бр. 1, 2 (2008): 147.

Mediji i propaganda imaju bitnu ulogu u stvaranju pozitivne slike društva o bibliotekama. Društvena uloga medija se može podijeliti na informativnu, zabavnu i obrazovnu. Biblioteke moraju vršiti pozitivnu promociju poslovanja na svim medijima (radio, televizija, štampa i internet). U današnjem društvu vladavine masovnih medija kvalitetna promocija podrazumjeva primjenu najnovijih multimedijalnih tehnologija, odnosno kreiranje internet prezentacije.

Sveobuhvatna i lijepo kreirana veb prezentacija privlači pažnju korisnika, a može ih podstaći i na aktivnije korišćenje usluga biblioteke. Da bi javne biblioteke zadovoljile potrebe informacionog društva, one moraju ponuditi savremene bibliotečke usluge, poput onlajn kataloga i digitalnih baza podataka. Iako je digitalizacija kulturnog nasleđa jedna od glavnih pretpostavki opstanka biblioteka, lako se uočava da ova problematika u Crnoj Gori nije dovoljno uređena.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴Svjetski poznate digitalne biblioteke i baze podataka, *Svjetska digitalna biblioteka*, *Google Books*, *OCLC-WorldCat*, *Evropska biblioteka*, *Europeana* itd, su neizostavni izvori podataka pri naučno-istraživačkom radu.

Kongresna biblioteka iz Vašingtona i UNESCO (United Nations Educational, Cultural and Scientific Organization) u saradnji sa bibliotekama, arhivima, muzejima i obrazovnim institucijama iz cijelog svijeta je 2007. godine u Parizu pokrenula projekat *Svjetske digitalne biblioteke* (World Digital Library-WDL). Cilj projekta je neograničen i besplatan javni pristup svjetskom kulturnom nasleđu (knjige, časopisi, kartografska građa, muzikalije, rukopisi, filmovi, fotografije, audio zapisi) u višejezičnom formatu. - World Digital Library, „About The World Digital Library: Partners“, preuzeto 26.12.2018, <https://www.wdl.org/en/partners/>; World Digital Library, „Search“, preuzeto 26.12.2018, <https://www.wdl.org/en/>.

Inspirisan velikim projektima digitalizacije 2002. godine pokrenut je *Google Books*. Ovo je jedan od najvećih projekata masovne digitalizacije knjiga, a istovremeno je i najambiciozniji i najosporavaniji projekat ove vrste. Danas u svojoj bazi ima preko 10 miliona knjiga iz fondova 42 biblioteke saradnice, od kojih je 7 izvan SAD. Od 2006. godine *Google Books* nudi izdavačima mogućnost da korisnici kupuju digitalne knjige onlajn. Džonatan Band, pravni zastupnik Google-a, rekao je 2009. godine da su namjere Google-a da skenira oko 30 miliona knjiga, od kojih je 20% javno vlasništvo, 5% se nalazi na tržištu i 75% se ne može naći na tržištu. Težište je na tih 75% knjiga koje su još uvijek pod zaštitom autorskih prava, ali je autore, izdavače i naslednike autorskih prava nemoguće pronaći. Projektom Book Rights Registry postojaće mogućnost parcijalnog uvida u knjigu (korice, naslovne strane, uvid u 20% sadržaja) koja je zaštićena autorskim pravima i mogućnost da se knjiga kupi, ako i dalje postoji na tržištu, ili da se da neka vrsta nadoknade naslednicima autorskih prava. - Šapro-Ficović, „Masovna digitalizacija knjiga“: 243.

Onlajn kompjuterski bibliotečki centar (OCLC) osnovan je u Americi na Ohajo Koledžu 1967. godine, kao Konzorcijum fakultetskih biblioteka Ohaja (Ohio College Library Consortium). Prvi kataloški zapisi unijeti su 1971. godine. Biblioteke imaju ključnu ulogu u ovoj organizaciji. *OCLC* povezuje biblioteke članice u globalnu mrežu. Britanska biblioteka bila je prva evropska biblioteka koja je 1985. godine svoje bibliografske zapise prenijela u *OCLC*. Najveći svjetski konzorcijum

Strategija digitalizacije u Crnoj Gori bi morala da uspostavi jasnu podjelu odgovornosti među akterima ovog procesa, da zahtjeva saradnju među bibliotekama, muzejima i arhivima, da pokrene proces za prevazilaženje manjka infrastrukture, nedostatka komunikacije između sektora kulture, civilnog sektora i vlade, i da uspostavi okvir za formiranje kvalitetnijeg elektronskog okruženja.⁴⁴⁵ „Nacionalna strategija bi trebalo da bude ključna podrška sistematičnom i ujednačenom pristupu digitalizaciji nacionalne baštine i osnova za kreiranje dugoročne politike digitalizacije baštine jedne zemlje. Ovaj strateški dokument trebalo bi da postavi osnovu za razvoj pojedinačnih programa i projekata digitalizacije nacionalne baštine, doprinoseći razvoju digitalne kulture i informacionog društva. Na ovaj način bi se obezbedilo stabilno finansiranje programa i projekata digitalizacije, što bi smanjilo neizvesnost za budućnost mnogih malih projekata, kao i *ad hoc* pristup i način sprovođenja ovih projekata. S druge strane, strategija bi obezbedila da se novac poreskih obveznika troši na najekonomičniji mogući način tako što bi se izbegli digitalni duplikati i postigla kompatibilnost digitalnih izvora, jer ipak očekujemo da bi javne ustanove trebalo da budu finansijski odgovorne. I konačno, strategija bi trebalo da dovede do većih nacionalnih projekata, po pravilu uspješnijih od manjih projekata, kojih ima mnogo i svaki iznova pronalazi različite odgovore na ista pitanja.”⁴⁴⁶

Savremene svjetske biblioteke prerasle su u multidisciplinarne i multimedijalne centre, koji imaju povlašten položaj u društvu. Samo savremeno koncipiran bibliotečko-informacioni sistem pruža izuzetne mogućnosti za prezentovanje

biblioteka je 1996. godine pokrenuo servis *Svjetski katalog-WorldCat*. Koristeći tehnološke inovacije, OCLC je omogućio da se milioni kataloških zapisa obrade u kratkom vremenskom roku i time je pomogao bibliotekarima da pružaju usluge korisnicima na nejefikasniji način. *Svjetski katalog* je najveća onlajn baza podataka na svijetu. Katalog posjeduje baze 75.000 biblioteka članica iz 172 zemlje svijeta. Trenutno broji preko 2 milijarde zapisa, svakih deset sekundi se unosi nova bibliografska jedinica, a svake sekunde neko pretražuje *WorldCat*. - Сандра Николић и Милица Ђорђевић, „Међународне и регионалне асоцијације у библиотечко-информационој делатности“, *Читалиште* Год. 15, бр. 28 (2016): 30.

⁴⁴⁵Gordana Stokić Simončić i Željko Vučković, „Koliko koristimo digitalne biblioteke“, *Kultura* br. 135 (2012): 116.

⁴⁴⁶Tamara Butigan-Vučaj, „Digitalna tvrđava: Nacionalna strategija digitalizacije u Srbiji“, *Kultura* br. 129 (2010): 64-65.

kulturne baštine i nacionalnog nasleđa na najefikasniji mogući način, participacijom biblioteka u međunarodnim projektima iz oblasti kulturne djelatnosti. Javne biblioteke moraju samostalno pokrenuti inicijativu i uključiti se u međunarodne projekte u skladu sa svojim mogućnostima. Ne možemo očekivati da bez stvaranja adekvatnih baza podataka, upotrebom najsavremenijih informatičkih medija, možemo izaći iz profesionalne krize.

Država mora obezbijediti neophodne uslove za kadrovsko i materijalno jačanje, obezbijeđivanjem bibliotečkog materijala, povećanjem prostora, nabavkom opreme, adaptacijom prostora, usavršavanjem i obezbijeđivanjem stručnog kadra, jer biblioteke to ne mogu obezbijediti same.⁴⁴⁷ Status crnogorskog bibliotekarstva u mnogome zavisi od napora države koji se mora uložiti radi kompletne revitalizacije djelatnosti koja prosvjetiteljski djeluje na njeno društvo. Mjere koje bi trebalo preduzeti su sledeće:

1. Donijeti *Nacionalnu strategiju razvoja kulture* u kojoj će biblioteke naći značajno mjesto i dobiti prioritet u finansiranju. To bi moglo da ukazuje na spremnost države da znatnijim sredstvima ubrza tehnološko i stručno osavremenjivanje biblioteka radi zadataka koje imaju u informacionom dobu;
2. Donijeti novi set bibliotečkih zakona i propisa koji bi bili usaglašeni sa zakonskom regulativom, standardima, uputstvima i direktivama Savjeta Evrope, IFLA-e i drugih međunarodnih organizacija. Na taj način bi se ubrzao proces reorganizacije i implementacije međunarodno usvojenih normi;
3. Osnovati Nacionalni savjet za bibliotečko-informacionu djelatnost, strukovnog savjetodavnog tijela na nivou države. Ovo tijelo bi Ministarstvu pružalo konstantnu stručnu pomoć u vidu dostavljanja adekvatnih analiza, elaborata i materijala pri izradi strategije razvoja;

⁴⁴⁷Марјан Миљић, „Црногорско библиотекарство у интеракцији односа државе, струке и институција“, *Библиолошки гласник* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 153-159.

4. Obezbijediti redovnu materijalnu i medijsku podršku jedine strukovne asocijacije u državi, Udruženja bibliotekara Crne Gore, kako bi se osnažila njegova uloga u bibliotečkoj djelatnosti;
5. Organizovati opštinske biblioteke kao samostalne institucije kulture, jer samo osamostaljivanjem poslovanja mogu se pozicionirati kao ključne institucije koje su odgovorne za kulturni napredak društvene zajednice;
6. Uvesti evaluaciju rada biblioteka. Uspješnost rada bi trebao da se mjeri kombinovanjem kvantitativnih i kvalitativnih metoda. Kvantitativne metode se odnose na posjećenost, cirkulaciju građe, broj korisnika, broj posjeta veb stranici ustanove i dr. Na ovaj način se ne može izmjeriti uticaj javnih biblioteka na društvenu zajednicu kojoj služe. Sofisticiranim kvalitativnim mjerenjima zadovoljstva različitih grupa korisnika, putem intervju a i upitnika može se doći do preciznijih podataka, koji potvrđuju uspješnost poslovanja ustanove.⁴⁴⁸

„Mjerenje je veoma bitan proces pri utvrđivanju kvaliteta, kojeg dr. Ray Mundy naziva *ključem kvaliteta*, jer, kako on kaže: „Ako ne možeš mjeriti, ne možeš kontrolirati..., Ako ne možeš kontrolirati, ne možeš upravljati..., Ako ne možeš upravljati, ne možeš unaprijediti!!!” A kvalitet upravo podrazumjeva težnju ka stalnom unapređenju i poboljšanju.”⁴⁴⁹

7. Obezbijediti profesionalno, dobro obučeno i organizovano osoblje, jer biblioteke samo na taj način mogu vršiti ulogu čuvara kapija znanja zajednice kojoj služe;
8. Formirati Zajednicu matičnih biblioteka Crne Gore, koju bi za početak sačinjavale biblioteke koje već vrše matičnu službu i Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, kao pridruženi član. Zadatak Zajednice bio bi obezbijediti materijalne, tehničke i organizacione uslove za vršenje matične službe u svim opštinama, uskladiti rad matičnih biblioteka, zalaganje za

⁴⁴⁸David McMenemy, *The Public Library* (London: Facet, 2009), 147-148.

⁴⁴⁹Amra Rešidbegović, „Pitanje kvaliteta usluga po mjeri korisnika”, u *Kvalitet usluga i standardi*, Međunarodna konferencija BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja (8; 2014; Sarajevo, Travnik) (Sarajevo: Asocijacija informacijskih stručnjaka - bibliotekara, arhivista i muzeologa, 2015), 10.

spровоđenje Zakona o bibliotečkoj djelatnosti, saradnja sa sličnim organizacijama u regionu i sl.;

9. Donijeti *Nacionalnu strategiju digitalizacije*, koja bi bila podrška pri stvaranju materijalnih, tehničkih i organizacionih uslova u procesu koordinacije i podsticaja digitalizacije kulturnog nasleđa, a sve sa ciljem kreiranja bibliotečkih zbirki koje se mogu koristiti van zidova biblioteke, onlajn;
10. Regulisati saradnju u okviru nacionalne i međunarodne bibliotečke mreže, bez saradnje i razmjene iskustava nema napretka u struci;
11. Kako bi usluge u javnim bibliotekama bile maksimalno prilagođene potrebama korisnika, neophodno je konstantno planiranje i unapređivanje usluga. U tom smislu je neophodno obezbijediti stalno inoviranje „proizvoda biblioteke” tj. sistematsko obogaćivanje fondova, širenje lepeze usluga kao i programa koje biblioteke priređuju.

Širenje nove informatičke tehnologije, robotizacija, automatizacija i razvoj telekomunikacija stvorili su osnov za razvoj društva čija je ekonomija zasnovana na informacijama i znanju.⁴⁵⁰ Javne biblioteke kao kulturni i informacioni centri zajednice imaju nezamjenjivu ulogu u čuvanju, širenju, podsticanju i razumijevanju različitih kultura i tradicija. U svijetlu novih okolnosti, kultura zauzima značajno mjesto u procesu ekonomskog razvoja lokalne i regionalne zajednice. Jedan od načina da se ubije želja za napretkom, je da se postaramo da oko nas nema knjiga, ni mjesta za njihovo čitanje. Imamo obavezu da koristimo biblioteke, „da podstičemo druge da koriste biblioteke, da protestujemo kada se biblioteke zatvaraju. Ako nemate vredne biblioteke nemate vredne informacije ili kulturu ili mudrost. Uništavate zvukove prošlosti i oštećujete budućnost.”⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Жељко Вучковић, „Јавне библиотеке као фактор развоја креативне економије и културног туризма“, *Панчевачко читалиште* Год. 11, бр. 21 (2012): 18.

⁴⁵¹ Nil Gejman, „Zašto naša budućnost zavisi od biblioteka, čitanja i sanjarenja?“.

ZAKLJUČAK

„Učenje i nauka i biblioteke nastaviće da postoje zato što ih ljudska bića vole radi njih samih i zato što unapređuju život i društvo. Nastavićemo da ugrađujemo elektronsku tehnologiju u biblioteke i život iz praktičnih razloga i zato što, uz pravilnu upotrebu, ta tehnologija može da poboljša stvarne biblioteke i prosvetli i ulepša pojedinačni život i društvo.”

*Majkl Gorman*⁴⁵²

„Kao što je tiskarski stroj Johana Gutenberga označio početak masovnog komuniciranja, tako je i izum Tima Berners - Leeja⁴⁵³ – World Wide Web, označio početak globalnosti komunikacije i stvorio pretpostavke za globalno komuniciranje. Takva komunikacija omogućila je brži i veći protok informacija o svima i o svemu, približila ljude i kulture jedne drugima, reducirala neobaviještenost, stvorila novi kvalitet informacija i novi način njihovog kreativnog konzumiranja i učinila realnim McLuhanova predviđanja o svijetu kao globalnom komunikacijskom selu u kojem svi o svima znaju sve.”⁴⁵⁴

Imajući u vidu institucije kulture takođe se može tvrditi da internet kao medij pruža izvanredne mogućnosti. No, da bi ustanove kulture imale uspješnu

⁴⁵²Majkl Gorman, *Naše neprolazne vrednosti: bibliotekarstvo u XXI veku* (Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2007), 52.

⁴⁵³Tim Bernes Li (1955-), tvorac World Wide Weba, usavršio je sistem koji omogućava linkovanje, pregledanje i sortiranje svih informacija koje su povezane telekomunikacionim sistemima 1989. godine. Danas se smatra ocem interneta. Direktor je WWW konzorcijuma, koji prati razvoj interneta.

⁴⁵⁴Enes Osmančević, *Demokratičnost www - komuniciranja* (Sarajevo: Friedrich - Ebert - Stiftung, 2009), 18.

komunikaciju sa korisnicima, nije dovoljno plasiranje sirovih informacija preko mreže. One moraju kreirati kvalitetne nekomercijalizovane virtuelne proizvode ili usluge. U doktorskoj disertaciji pod nazivom „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori” polazi se od pretpostavke da prostor interneta omogućava kulturnom sektoru, i to naročito bibliotečko-informacionom, da zauzme aktivnu ulogu u životu društvene zajednice.

Nova komunikaciona paradigma bi podrazumjevala: uvođenje savremene informativne infrastrukture i profesionalnog, dobro obučenog i organizovanog osoblja; kreiranje savremenih bibliotečkih usluga, poput onlajn kataloga i digitalnih baza podataka; uspostavljanje mrežne koordinacije nabavke i digitalizacije građe; uvođenje evaluacije rada biblioteka, na osnovu posjećenosti, cirkulacije građe, broja korisnika, broja posjeta veb stranicama ustanova i dr.; participaciju biblioteka u međunarodnim projektima iz oblasti kulturne djelatnosti; stalno inoviranje „proizvoda biblioteke” širenjem lepeze usluga kao i programa koje biblioteke priređuju; uvođenje e-poslovanja, kako bi svojim korisnicima bili na raspolaganju 24 časa dnevno i jačanje uloge biblioteka u društvu uz kontinuiranu pozitivnu medijsku podršku i propagandu.

Uobličena slika o savremenim funkcijama javnih biblioteka u Crnoj Gori dokazuje hipotezu da njihov razvoj značajno kasni za savremenim evropskim trendovima, da situacija nije na zavidnom nivou i da se ona može promijeniti samo uvođenjem nove komunikacione paradigme, koja je zasnovana na upotrebi savremenih medija i tehnoloških dostignuća.

Izučavajući aktuelno stanje kulturnog sektora zemalja Skandinavije, uočena je ogromna disproporcija u kvalitetu i raznovrsnosti usluga koje pružaju njihove biblioteke u odnosu na usluge javnih biblioteka u Crnoj Gori. Uspješni bibliotečkih sistemi Norveške, Švedske, Finske i Danske ukazuju na dugu tradiciju ideje javnosti biblioteka, na demokratičnost pisanja i čitanja, ali i na značaj strategije i koordinacije aktivnosti digitalizacije kulturne baštine i razvoja virtuelnih projekata kulturnog sektora na nacionalnom i međunacionalnom nivou.

Ono što su čitališta u drugoj polovini 19. vijeka uradila za informisanost građana, za podizanje nivoa pismenosti i svijesti o potrebi učešća u javnom životu, a zahvaljujući dostupnosti knjiga i časopisa na narodnom jeziku, to bi u 21. vijeku trebalo da urade savremene javne biblioteke. Upotrebom savremenih informacionih sistema, koji omogućavaju lakšu dostupnost kulturne baštine svim članovima društvene zajednice, ali i više od toga, imaju obavezu da korisnike obučavaju, osposobljavaju i animiraju na njeno korišćenje.

Crnogorsko bibliotekarstvo je nesumnjivo poslije Drugog svjetskog rata nastojalo da što prije uvede bibliotečku praksu razvijenih zemalja okruženja, otvaranjem velikog broja biblioteka. Nakon komplikovanog izlaska iz Jugoslavije Crna Gora kao mala zemlja u razvoju našla se u uslovima društvene neusklađenosti i političke i ekonomske nestabilnosti.

„Kulturna baština, jezik, obrazovanje, književnost, slikarstvo, muzika, arhitektura, film, pozorište, štampa i elektronski mediji moda, itd. svakodnevno laganim dotokom kumuliraju nezamjenjivu energiju za formiranje kolektivne svijesti.”⁴⁵⁵ Pismo i jezik pored običaja, pravila, konvencija i neverbalnih komunikacionih sistema određuju jedan narod. Stanje u crnogorskom društvu u novom milenijumu je drastično promijenjeno. Bliska kulturna saradnja Srbije i Crne Gore kao da je nestala, od momenta proglašenja nezavisnosti Crne Gore⁴⁵⁶ 2006. godine. Velika je vjerovatnoća da se još tada razmišljalo o novom pravcu u kojem je trebalo da krene kulturna politika Crne Gore. Državni vrh uskoro uvodi mnoge promjene: nove državne simbole, novu himnu, naziv jezika kojim se narod služi, izmjene u pravopisu i dva nova slova koja dobija zvanična crnogorska azbuka. Sa distance od jedne decenije, čini se da su one dovele samo do krize kulturnog identita cjelokupnog crnogorskog društva.⁴⁵⁷ Možda je jedan od razloga što su biblioteke svih tipova

⁴⁵⁵Martinović, „Potrebe korisnika kao primarni činioci...“: 469.

⁴⁵⁶Paradoksalna je sintagma koja se koristi za imenovanje 21. maja, *Dan nezavisnosti Crne Gore*, kao da je država bila pod nečijom okupacijom do tog dana.

⁴⁵⁷Mnoga čitališta u Crnoj Gori tokom 19. vijeka osnivana su i radila su upravo sa zadatkom propagiranja svijesti o srpskom porijeklu, što je uticalo na stvaranje i njegovanje nacionalne samosvijesti. Dugogodišnji kulturni identitet, brend i istorijske činjenice se, međutim, pod raznim političkim pritiscima, ako je to moguće, „mijenjaju“. Kao da su ustanove kulture dobile novi zadatak,

doživjele potpunu marginalizaciju u crnogorskom društvu upravo taj što su one, generalno, sinonim za slobodu mišljenja i javnu dostupnost informacija.

Biblioteke kao čuvari zabilježenog znanja i informacija, na kojima se zasniva postojanje informacijskog društva, mogu ostvariti svoje ciljeve samo obezbijeđivanjem olakšanog pristupa znanju i informacijama upotrebom komunikaciono-informacionih tehnologija. No, nijedan segment poslovanja bibliotečke djelatnosti u Crnoj Gori ne zadovoljava parametre savremeno koncipiranog bibliotečko-informacionog sistema. Glavni problemi u izgradnji kulturne informaciono-komunikacione mreže Crne Gore su infrastrukturni, finansijski i ljudski. Samo obezbijeđivanjem tih resursa moguće je osigurati održivost i aktuelnost kulturnog projekta. Brz ritam promjena u informacijskom društvu nametnuo je okruženje u kome je upotreba tehnoloških inovacija neophodna.

Crna Gora je jedina država bivše Jugoslavije koja nema studijski program za školovanje bibliotečko-informacionih stručnjaka, a profesionalna licenca se dobija polaganjem obaveznog bibliotečkog ispita. Jasno je da stručni ispit ne može zamijeniti četvorogodišnje fakultetsko obrazovanje, a ako nema dovoljno znanja u struci svejedno je kako ćemo organizovati rad u biblioteci – nestručnost je najveći neprijatelj svake profesije.

Sopstveno informaciono društvo Crna Gora mora graditi po ugledu na društva evropskog okruženja, koja su njen najneposredniji kulturni kontekst. Saradnički odnosi između Crne Gore i međunarodne zajednice nisu razvijeni, iako je to najbolji put za unapređenje poslovanja i razmjenu iskustava.

Uvidom u aktuelno stanje crnogorskog javnog bibliotekarstva utvrđeno je da je upotreba savremenih medija i korisničkih servisa tek na pomolu. Primjena nove

a to je kreiranje novog kulturnog brenda države, na potpuno novim, do sada nepoznatim istorijskim događajima. U procesu smo stvaranja neke nove istorije, kojoj podaci o ćirilčnim, srpskim knjigama i pravoslavnim manastirima, kao tradicionalnim kulturnim obilježjima naroda ovih prostora, stoje na putu kao najveći neprijatelji. Do kada će ovaj proces trajati i kakav će rezultat biti?

Prikrivanjem istine, promovisanjem novih kulturnih „vrijednosti“, koje se sukobe sa svim onim što je pripadnik crnogorskog društva smatrao dijelom svoje istorije i kulture, vodi samo u jednom pravcu, u pravcu degradacije identiteta naroda.

komunikacione paradigme od presudnog je značaja za razvoj savremenog bibliotečko-informacionog sistema. Da bi se realizovalo organizovanje javnih moderno opremljenih biblioteka moraju se preduzeti radikalne mjere, poput: adaptacije bibliotečkih zgrada i opreme; promjene strukture i osavremenjivanja fondova; jačanja kadrovske strukture i digitalizacije kulturne baštine. Dugoročna projekcija razvoja bibliotekarstva Crne Gore, koja podrazumjeva uvođenje savremenih tehnoloških dostignuća, bez sumnje je neophodna.

Aktivnim uvođenjem novih informacionih i komunikacionih tehnologija utiče se na kvalitet obrazovanja, forme i metode doživotnog učenja u bibliotekama. Digitalno okruženje ima direktan uticaj na organizaciju rada u javnim bibliotekama i razvoj novih korisničkih servisa. Kakve će se usluge razviti zavisi prije svega od sinergije razvoja mreže javnih biblioteka u Crnoj Gori sa bibliotečko-informacionim sistemom razvijenijih zemalja Evrope i od stanja kulturnog konteksta društva. „Naime, činjenica je da su se promenile ne samo biblioteke kao mesta, već i sama priroda informacija od linearnog na tekstu [...] zasnovanog na hiperlinkovima i webu. Promenile su se stručne studije – od bibliotekarstva do informacionih nauka došli smo do upravljanja znanjem i informacionog umrežavanja. Promenili su se stručnjaci – od bibliotekara preko informacionih menadžera došli smo do administratora mreža i digitalnih servisa. Promenilo se i društvo – od industrijskog društva preko informacionog društva i društva znanja idemo ka umreženom društvu.”⁴⁵⁸

Bibliotekarstvo u Crnoj Gori mora biti usmjereno ka prilagođavanju potreba i zahtjeva informatičkog doba, što zahtjeva potpunu transformaciju postojećih biblioteka klasičnog profila. Savremene funkcije i profesionalizam, kojima moraju ovladati naše biblioteke, proizilaze iz imperativnih zahtjeva razvoja tehnologije komunikacije. „Profesionalizam, podrazumjeva izgrađenog stručnjaka i odgovornog sudionika u nekom radnom procesu koji je, između ostalog, zadovoljan društvenom pozicijom djelatnosti kojoj pripada, a naročito svojim materijalnim statusom.”⁴⁵⁹

Upotrebom savremenih medija biblioteke dobijaju mogućnost lakše integracije u procesu komunikacije sa korisnicima i drugim ustanovama kulture. Nacionalna

⁴⁵⁸Injac, „Uloga bibliotekara u umreženom društvu“: 59.

⁴⁵⁹Martinović, „Potrebe korisnika kao primarni činioci bibliotečke djelatnosti“: 470.

kulturna politika Crne Gore mora podstaći veću primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija kako bi se omogućilo učestovanje kulturnih ustanova u gradnji informacionog društva. Kulturni resursi poput onlajn kataloga, bibliografija i popisa javnih biblioteka u državi, se moraju sistemski povezati u protivnom takav resurs ostaje neiskorišten.⁴⁶⁰

Tokom istraživanja u vezi sa temom „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ primijenjeno je i kombinovano više istraživačkih metoda. Pri opisu razvoja i stanja u javnim bibliotekama zemalja Skandinavije i Crne Gore analizirana je i sintetizovana raspoloživa objavljena literatura, kao i građa/podaci iz drugih raspoloživih izvora (arhivi, internet, anketa...). Razvoj bibliotečko-informacionog sistema u skandinavskim zemljama – studija slučaja, poslužio je da se omogući poređenje sa stanjem sistema javnih biblioteka u Crnoj Gori. Pri tome je primjena komparativnog metoda nužno sa sobom nosila i sagledavanja u istorijskoj ravni. Ključnu ulogu u predstavljanju aktuelnog stanja u javnim bibliotekama u Crnoj Gori imaju korisnici njihovih usluga. Zbog toga je sprovedeno kvantitativno, anketno ispitivanje „Biblioteke očima korisnika“.

Lična iskustva, stečena tokom četvorogodišnjeg rada u Javnoj biblioteci i čitaonici Herceg Novi, radu daju poseban ton jer je autor na taj način imao prilike da stekne neposredan uvid u stanje crnogorskog javnog bibliotekarstva. Na rezultate istraživanja veliki uticaj su imali i razgovori sa rukovodiocima, zaposlenima i korisnicima javnih biblioteka.

U nedostatku bogatije teoretsko-metodološke literature i izvještaja u zemlji, tokom istraživanja kontinuirano su vođeni razgovori sa zaposlenima matične službe Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“. Iz njih smo dobili odgovore na mnoga pitanja koja se odnose na: proces sprovođenja kulturne politike u Crnoj Gori, uticaj Nacionalne biblioteke na donošenje i sprovođenje zakonskih i drugih pravnih akata u

⁴⁶⁰Uzelac, „Uticaj novih informacijskih tehnologija...“, 188-189.

struci, kvalitet i integraciju važećih standarda i odredbi na osnovu kojih se obavlja djelatnost javnih biblioteka, organizaciju rada javnih biblioteka i modela povezivanja na nacionalnom, regionalnom i evropskom nivou, modela finansiranja, kompetenciju zaposlenih, kvalitet i paletu proizvoda koje javne biblioteke u Crnoj Gori nude.

Sumiranjem rezultata sprovedenog anketnog istraživanja, hronološkog prikaza otkrića na polju komunikacionih i informacionih tehnologija u svijetu i upoređivanjem stanja javnog bibliotekarstva u svijetu sa aktuelnim stanjem javnog bibliotekarstva u Crnoj Gori, upotrebom analitičkog, komparativnog i kvalitativnog metoda dat je predlog mjera i strategija razvoja javnog bibliotekarstva u Crnoj Gori.

Doktorski rad „Nova komunikaciona paradigma u mreži javnih biblioteka u Crnoj Gori“ po prvi put daje objedinjenu sliku aktuelnog stanja mreže crnogorskih javnih biblioteka kroz prizmu savremene komunikacione paradigme, s naglaskom na neophodnost integracije savremenih medija u svim segmentima bibliotečkog poslovanja. Rezultati istraživanja jasno ukazuju na čvrst uticaj odluka organa lokalne i državne uprave na razvoj bibliotečko-informativne mreže jedne zemlje.

Istraživanjem su naglašene najvažnije prednosti primjene savremenih medija u bibliotekarstvu, kako u poslovanju tako i u procesu promocije profesije, knjige i čitanja. Povećanjem vidljivosti biblioteke učvršćuje se njena uloga u zajednici. Svaka dobro osmišljena profesionalna aktivnost utiče na stvaranje pozitivne slike javnih biblioteka u društvu.

Značajan doprinos disertacije je i predstavljena strategija razvoja sa predlogom mjera, koje je potrebno sprovesti u cilju progresa bibliotečko-informacione djelatnosti u Crnoj Gori. Predlog mjera se ne treba posmatrati kao zadatak, već kao smjernica na putu unapređenja aktuelnog stanja mreže javnih biblioteka. Za primjenu ovih mjera prvenstveno je potrebno prevazići „digitalni jaz“ koji je prisutan ne samo u bibliotekama nego u svim sferama kulturno-prosvjetne djelatnosti u zemlji.

Ovladavanje savremenim „tehnologijama biblioteku čini spremnom za posredovanje između univerzuma informacija i univerzuma korisnika, što joj potencijalno nudi središnje mjesto u društvu. Da li će to biti tako, najviše zavisi od bibliotekara, njihovih znanja i vještina, kao i spremnosti da prepoznaju i odgovore na

zahteve dva okolna univerzuma [...] kompas za put biblioteka u budućnost je u rukama nas bibliotekara [...] i te kako možemo uticati na njegovu trasu i brzinu kretanja.“⁴⁶¹

⁴⁶¹Tamara Butigan-Vučaj, „Kompas za put biblioteka u budućnost je u rukama bibliotekara“, u *Biblioteka u dvadeset prvom veku*, Piter Brofi (Beograd: Clio, 2005), 261-262.

QUESTIONS

RESPONSES

155

Section 1 of 2

Poštovani čitaoče,

Anketom koja je pred Vama želimo da sagledamo pokazatelje koji se odnose na nivo Vašeg zadovoljstva uslugama biblioteke čiji ste član. Na osnovu rezultata ankete utvrdićemo predlog mjera koje je potrebno uvesti za unapređenje poslovanja biblioteka na nivou države. Upitnik je namijenjen korisnicima starosne dobi od 20 godina pa nadalje. Ispitivanje je anonimno i rezultati će se koristiti isključivo u naučne svrhe. Molimo Vas da pažljivo pročitate pitanja i date iskrene odgovore, jer od Vaših odgovora zavisi krajnji uspjeh istraživanja. Unaprijed se zahvaljujemo na saradnji!

Section 2 of 2

Biblioteke očima korisnika

Description (optional)

1. Pol: *

Muški

Ženski

2. Koje ste starosne dobi?

*

- 20-35
- 36-45
- 46-55
- 56-65+

3. Koja je Vaša stručna sprema? *

- Osnovna stručna sprema
- Srednja stručna sprema
- Viša stručna sprema
- Visoka stručna sprema - prirodne nauke
- Visoka stručna sprema - društveno-humanističke nauke
- Magistar/master nauka
- Doktor nauka

4. Vaš trenutni status: *

- Student
- Zaposlen
- Nezaposlen
- Penzioner

Ako ste zaposleni, navedite u kojoj djelatnosti radite:

- Radnik u kulturi
- Prosvjetni radnik
- Radnik u privredi
- Administrativni radnik
- Radnik u zdravstvu
- Ostalo

5. Da li biste se složili sa konstatacijom da fondovi, programi i usluge predstavljaju proizvod biblioteke? *

- Da
- Ne
- Ne znam

6. Koje programe u cilju promocije knjige i čitanja organizuje Vaša biblioteka?
(možete označiti više opcija)

- Književne večeri
- Promocije knjiga
- Radionice za djecu i omladinu
- Čitanje poezije
- Izložbe knjiga iz svog fonda
- Predstavljanje novih publikacija u fondu
- Književne manifestacije i festivali
- Književne nagrade

- Radio ili TV emisije u lokalnim medijima
- Mjesec knjige
- Prodajne izložbe knjiga
- Tribine
- Ništa od navedenog

7. Šta mislite o biblioteci čiji ste aktivan član? *

- Veoma sam zadovoljan uslugom koju pruža
- Nisam zadovoljan uslugom koju pruža
- Rijetko idem u biblioteku

8. Koje usluge biblioteke najčešće koristite? (možete označiti više opcija)

- Pozajmljivanje knjiga
- Korišćenje čitaonice
- Korišćenje računara i interneta
- Korišćenje elektronske čitaonice
- Kopiranje, skeniranje bibliotečkog materijala
- Bibliobus
- Međubibliotečka pozajmica
- Publikacije na Brajevom pismu

9. Kakva je Vaša komunikacija sa bibliotečkim osobljem? *

- Odlična, veoma su stručni i uslužni
- Ni dobra ni loša
- Loša, osoblje je nestručno i neinformisano
- Jako loša, osoblje je nezainteresovano za saradnju

10. Na koji način se može unaprijediti poslovanje Vaše biblioteke? (možete označiti više opcija)

- Adaptacijom objekta
- Stručnim usavršavanjem osoblja
- Obogaćivanjem fonda
- Širenjem palete usluga

11. Kojim sadržajima je potrebno obogatiti fond Vaše biblioteke? (možete označiti više opcija)

- Novijim izdanjima knjiga
- Elektronskim knjigama
- Stručnom periodikom
- Filmovima
- Muzikalijama

12. Koje "nove" usluge bi Vas privukle da aktivnije koristite biblioteku? (možete označiti više opcija)

- Dječija čitaonica sa igraonicom
- Audio-vizuelna čitaonica
- Internet kafe
- Sale za organizovanje kulturnih i obrazovnih programa, seminara i sl.
- Pretraživanje baza podataka
- Nešto drugo

13. Da li Vaša biblioteka pruža mogućnost korišćenja besplatnog interneta i da li ga koristite u biblioteci? *

- Da, koristim ga u biblioteci
- Da, ali ga ne koristim
- Ne
- Ne znam

14. Posjeduje li Vaša biblioteka digitalnu građu i automatizovane baze podataka? *

- Da
- Ne
- Ne znam

15. Da li Vaša biblioteka ima veb sajt? *

- Da
- Ne
- Ne znam

Ako ima, za šta koristite veb sajt biblioteke? (možete označiti više opcija)

- Samo za opšte informacije (radno vrijeme, visina članarine...)
- Pretraživanje baza podataka
- Za korisničke servise (pitajte bibliotekara, međubibliotečka pozajmica...)

16. Upotrebom kojih savremenih medija bi se na najbolji način mogle plasirati usluge biblioteka? (možete označiti više opcija)

- TV
- Radio
- Štampa
- Internet
- Fejsbuk

Da li ste korisnik neke od društvenih mreža, ako jeste navedite ime društvene mreže koju koristite?

Short answer text

17. Da li biste se ućlanili u društvo prijatelja Vaše biblioteke? *

- Da
- Ne
- Ne znam čime bi se ono bavilo

18. Kako Vaša biblioteka utvrđuje stepen zadovoljstva bibliotečkim fondovima, programima i uslugama? (možete označiti više opcija)

- Anketama
- Razgovorom sa korisnicima
- Putem knjige utisaka
- Nemam utisak da ikada mjeri zadovoljstvo korisnika
- Ne znam

HVALA!

Literatura i izvori

1. Aarhus Bibliotekerne. „Online resources“. Preuzeto 02.10.2018.
<https://www.aakb.dk/online-resources>.
2. Алтухова, Г. А. „Нормативни аспекти библиотекарске етике“. *Библиографски вјесник* Год. 38, бр. 1, 2, 3 (2009): 209-217.
3. Арсенијевић, Ана. „Анализа медија: библиотеке у штампаним медијима“. *Јавне библиотеке* Год. 3, бр. 5, 6 (2007): 9-19.
4. Веј, Наким. „Информацијски рат“. Šто читаš?. Preuzeto 26.12.2019.
<https://www.stocitas.org/hakim%20bey%20informacijski%20rat.htm>.
5. Библиотека „Нjegoш“ Цетинје. Preuzeto 17.01.2018. „Fondovi“.
<https://bibliotekanjegos.me/status-i-organizacija/>.
6. Библиотека „Нjegoш“ Цетинје. „Status i organizacija“. Preuzeto 17.01.2019.
<https://bibliotekanjegos.me/status-i-organizacija/>.
7. Библиотека „Нjegoш“ Никшић. „Контакт“. Preuzeto 19.01.2019.
<http://bibliotekank.me/#/kontakt>.
8. Библиотека „Нjegoш“ Никшић. „О нама“. Preuzeto 19.01.2019.
<http://bibliotekank.me/#/onama>.
9. *Библиотека за ново доба: деценија динамичног развоја: 2006-2016*. Цетинје: Национална библиотека „Ђурђе Црнојевић“, 2016.
10. Билбија, Биљана. „Повећање ефикасности организовања културних догађаја у библиотекама“. У *Библиотеке будућности: зборник радова са стручног семинара одржаног у Теслићу од 28-30. марта 2007. год*, уредници Алекса Алацић, Стојка Мијатовић, 3-19. Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске, 2008.
11. Brofi, Piter. *Библиотека у двадесет првом веку*. Београд: Clio, 2005.

12. Brzulović Stanisavljević, Tatjana. „Google i/ili Europeana?“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2011): 228-243.
13. Bugarski, Ranko. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa, 1996.
14. Burgoon, Judee K, Laura K. Guerrero i Kory Floyd. *Nonverbal Communication*. London: Routledge, 2016.
15. Butigan-Vučaj, Tamara. „Digitalna tvrđava: Nacionalna strategija digitalizacije u Srbiji“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 129 (2010): 63-73.
16. Butigan-Vučaj, Tamara. „Kompas za put biblioteka u budućnost je u rukama bibliotekara“. U *Biblioteka u dvadeset prvom veku*, Piter Brofi, 261-263. Beograd: Clio, 2005.
17. Byberg, Lis. „A Short History of Norwegian Public Libraries and How they Got That Way“. U *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, urednici Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson, 42-48. Tampere: Hibolire, 2009.
18. Centar za kulturu Tivat. „Biblioteka“. Preuzeto 15.01.2018. <http://www.czktivat.me/biblioteka/>.
19. Centar za kulturu Tivat. „O nama“. Preuzeto 15.01.2018. <http://www.czktivat.me/o-nama/>.
20. Цицмил, Босиљка. „Рачунарско повезивање библиотека у Црној Гори Виртуелна библиотека Црне Горе“. *Васпитање и образовање: часопис за педагошку теорију и праксу* Год. 29, бр. 2 (2004): 100-112.
21. Christopoulou, Danaí. „The most beautiful libraries in Book-loving Scandinavia“. Culture trip. Preuzeto 27.08.2018. <https://theculturetrip.com/europe/norway/articles/the-most-beautiful-libraries-in-book-loving-scandinavia/>.
22. Cobiss.net. „Biblioteke u informacijskom društvu“. Preuzeto 17.01.2018. <https://www.cobiss.net/sr/mreza-cobiss-net.htm>.

23. Cobiss.net. „Podrška znanju i međukulturnom dijalogu“. Preuzeto 17.01.2018.
<https://www.cobiss.net/sr/mreza-cobiss-net.htm>.
24. Црнић Пејовић, Марија. „Развој библиотекарства у херцеговској општини од половине ХИХ вијека до данас“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 53-64. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986.
25. Cycling for libraries. „Croatian cyclolibrarians to organize a five-day tour in 2020“. Preuzeto 22.11.2019. <http://www.cyclingforlibraries.org/>.
26. Ђирковић, Сима. „Црна Гора од досељавања Словена до пада под Турке“. У *Црна Гора*, уредник Михаило Малетић, 122-175. Београд: Књижевне новине, 1976.
27. Dahl, Svend. *Povijest knjige: od antike do danas*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
28. Danilovgrad. „Kultura“. Preuzeto 19.01.2017.
<http://www.danilovgrad.me/files/kultura.htm>.
29. Det KGL Bibliotek. Merger 2017. „The new Royal Danish Library“. Preuzeto 04.10.2018. <http://www.kb.dk/en/kb/organisation/fusion/start.html>.
30. Dokk1. „The library“. Preuzeto 02.10.2018. <https://dokk1.dk/english>.
31. Драгосавац, Бранка. *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године*. Панчево: Градска библиотека; Ниш: Народна библиотека „Стеван Сремац“; Неготин: Народна библиотека „Доситеј Новаковић“, 2016.
32. Drašković, Čedomir. *Bibliotekarstvo u Crnoj Gori: između tradicije i perspektive*. Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Ђурђе Црнојевић“, 2002.
33. Драшковић, Чедомир. „Култура и медији - у оскудици културног капацитета и националног дигнитета“. *Библиографски вјесник* Год. 37, бр. 1, 2, 3 (2008): 377-378.
34. Драшковић, Чедомир. „О пројекту Виртуална библиотека Црне Горе“. *Библиографски вјесник* Год. 31, бр. 1, 2, 3 (2002): 229-232.

35. Drašković, Čedomir. „Značaj i uloga razvojnih službi matičnih biblioteka u razvoju bibliotečko-informacionog sistema (sa osvrtom na stanje u Crnoj Gori)”. *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* God. 2, br. 2 (1987): 62-67.
36. Dyrbye, Martin. „From Vocation to Profession – Innovation and Change in the Focus of Librarianship 1905-1966”. U *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, urednici Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson, 50-52. Tampere: Hibelire, 2009.
37. Ђукић, Миљана и Катарина Михајловић. „Карлсруе виртуелни каталог (КВК) и Европска библиотека“. *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 7, бр. 13 (2008): 56-59.
38. Ђукић, Предраг и Богдан Трифуновић. „IFLA/UNESCO Манифест за дигиталне библиотеке-српски превод“. *Инфотека: часопис за библиотекарство и информатику* Год. 13, бр. 1 (2012): 65-68.
39. Ђукић, Vesna. „Uvodne napomene priređivača: razvoj kulturne politike”. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011): 9-32.
40. Ђурашиновић, Б. „Јавне библиотеке у Србији од 1919-1941. године“. Докторска дис., Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2018.
41. Ђурашиновић, Биљана М. „Библиотеке и издавачка делатност у Старом Риму: од републике до царства“. У *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, приредила Гордана Стокић Симончић, 55-73. Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017.
42. Ђуровић, Jelena. „Nacionalna kolekcija „Montenegrina“: formiranje, održavanje i razvoj”. *Bibliografski vjesnik* God. 38, br. 1, 2, 3 (2009): 219-221.
43. Ђуровић, Jelena. „Neformalno obrazovanje bibliotekara u Crnoj Gori“. *Bibliografski vjesnik* God. 39, br. 1, 2, 3 (2010): 313-318.
44. Ђуровић, Jelena, Vesna Kovačević i Gordana Ljubanović. „Projekat „Informaciona i medijska pismenost – strategija i obuka“ (podržan kroz program UNESCO Participacija 2014/2015)“. *Bibliografski vjesnik* God. 44, br. 1, 2, 3 (2015): 491-499.

45. Evropska Komisija (Brisel). Generalni direktorat za komunikacije. Informacije za građane. *Kultura i audiovizuelni mediji: veličanje evropske kulturne raznolikosti*. Brisel: Evropska komisija, Generalni direktorat za komunikacije, Informacije za građane, 2017.
46. Eko info. „Organizacija Ujedinjenih nacija (OUN ili UN)“. Preuzeto 22.11.2019. <http://ekoinfo.ceoor.edu.rs/index.php/eko-skola/170-organizacija-ujedinjenih-nacija-oun-ili-un>.
47. Фрумкин, Константин. „Одакле прети опасност књизи“. *Библиографски вјесник* Год. 40, бр. 1, 2, 3 (2011): 323-336.
48. Ganić, Gordana. „Direktorica Narodne biblioteke u Rožajama predstavila rezultate rada“. Radio Rožaje. Preuzeto 15.01.2019. <http://www.radiorozaje.me/vijesti/6102-direktorica-narodne-biblioteke-u-rozajama-predstavila-rezultate-rada>.
49. Gejman, Nil. „Zašto naša budućnost zavisi od biblioteka, čitanja i sanjarenja?“. *Pančevačko čitalište: časopis Gradske biblioteke Pančevo*. Preuzeto 15.05.2018. <http://www.citaliste.com/zasto-nasa-buducnost-zavisi-od-biblioteka-citanja-i-sanjarenja/>.
50. Gorman, Majkl. *Naše neprolazne vrednosti: bibliotekarstvo u XXI veku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2007.
51. Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi. „Biblioteka u prošlosti“. Preuzeto 22.01.2018. <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/biblioteka-u-prošlosti>.
52. Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi. „Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti“. Preuzeto 22.01.2018. <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/boka-zbornik>.
53. Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi. „Zavičajna zbirka“. Preuzeto 22.01.2018. <http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/index.php/lat/zavicajna-zbirka>.
54. Gradska biblioteka i čitaonica Kotor. „Istorija bibliotekarstva u Kotoru“. Preuzeto 01.05.2017. <http://www.bibliotekakotor.me/o-nama/istorija-bibliotekarstva-u-kotoru>.

55. Gradska biblioteka i čitaonica Kotor. „Projekti, Dubrovnik i Kotor - gradovi i knjige”. Preuzeto 01.05.2018. <http://www.bibliotekakotor.me/o-nama/istorija-bibliotekarstva-u-kotoru>.
56. Helling, John. *Public Libraries and their National Policies: international case studies*. Oxford: Chandos Publishing, 2012.
57. HelMet libraries. „What is HelMet“. Preuzeto 25.09.2018. http://www.helmet.fi/en-US/Info/What_is_Helmet.
58. Hibert, Mario. „Digitalna tranzicija i bibliotečki prijepori identiteta“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 3, br. 3 (2007): 116-130.
59. Hibert, Mario i M. A. „Relevantnost kritičkog bibliotekarstva: prilog kritici informacijskog društva“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 4, 5, br. 4, 5 (2009): 19-29.
60. *IFLA/UNESCO smernice za razvoj javnih biblioteka*, pripremila Radna grupa kojom je predsedavao Filip Džil. Beograd: Narodna biblioteka Srbije: Biblioteka grada Beograda, 2005.
61. Indergaard, Lelkny Haga. „Norway Planning for a forward-looking library system”, *Scandinavian Library Quarterly* Vol. 43, no 2 (2010). Preuzeto 20.09.2018. <http://slq.nu/?article=norway-planning-for-a-forward-looking-library-system>.
62. Injac, Vesna. „Digitalne biblioteke u svetu“. *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju* br. 1 (2003): 28-40.
63. Injac, Vesna. „Uloga bibliotekara u umreženom društvu“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2010-2011): 42-60.
64. Injac, Vesna i Bojana Vukotić. „Uvodna reč priređivača“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 129 (2010): 11-14.
65. Injac Malbaša, Vesna. *E-biblioteka*. Beograd: Clio, 2016.
66. Iris, Antoan. *Informacione magistrale*. Beograd: Clio, 1999.
67. „i2010: Digitalne biblioteke“. *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 8, бр. 1 (2006): стр. 69-82.

68. Ивановић, Биљана. „Унапређивање опште и компјутерске писмености деце: сналажење у обиљу информација“. У *Деца и библиотеке: зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду од 5. до 9. октобра 2005*, уредник Александра Вранеш, 391-401. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2006.
69. Јанићијевић, Јасна. *Комunikација и kultura*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2007.
70. Јемељин, В. А. и А. Ш. Тхостов. „Вавилонска мрежа: ерозија истинитости и дифузија идентитета у простору интернета“. *Библиографски вјесник* Год. 42, бр. 1, 2 (2013): 495-508.
71. Јовановић, Д. „Функције савремених медија у унапређењу библиотечко-информационе делатности: упоредна анализа искустава у Србији и Француској“. Докторска дис., Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016.
72. Јовановић, Радоман. „Борба за територијално проширење и међународно признање Црне Горе (1852-1878)“, 248-265. У *Црна Гора*, уредник Михаило Малетић. Београд: Књижевне новине, 1976.
73. Јововић, Василије. *Crnogorsko bibliotekarstvo do 1941. godine*. Cetinje: CNB „Đurđe Crnojević“, 1999.
74. ЈУ Centar za djelatnosti kulture „Vojislav Bulatović Strunjo“. „Narodna biblioteka“. Preuzeto 07.01.2019. <http://centar.org.me/narodna-biblioteka/>.
75. Капор, Горан. „Siromaštvo udarilo na sjever i Ulcinj“. *Vijesti online*. Preuzeto 27.04.2018. <http://www.vijesti.me/vijesti/siromastvo-udarilo-na-sjever-i-ulcinj-921350>.
76. Касаровић, Индира. „Podsticanje čitanja kao zajednička zadaća biblioteka, vrtića i porodice“. *Organizacija znanja* God. 16, br. 3 (2011): 76-85.
77. Кекежди, Мирослав. „Мост ка стратешком планирању развоја културе“. *Мост* бр. 1 (2013): 7-10.
78. Кисић, Вишња. „Kulturne i kreativne industrije u Evropi“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011): 199-225.

79. Knežević, Nebojša. „Bibliotekarsko zakonodavstvo u Crnoj Gori (1947-2000)”. *Bibliološki glasnik: časopis za bibliotečku teoriju i praksu* God. 3, br. 1, 2 (2005): 139-145.
80. Kocijan, Kristina. „Big Data: kako smo došli do velikih podataka i kamo nas oni vode“. U *Komunikacijski obrasci i informacijska znanost*, urednici Radovan Vrana, Đilda Pečarić, 37-62. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014.
81. Kosanović, Biljana. „Naučne informacije u Srbiji-Ponuda i iskustva KoBSON-a”. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 129 (2010): 106-114.
82. Kralj, Budislav. *Ko je ko u kulturi Crne Gore*. Podgorica: ZoNo-public, 2004.
83. Кранич, Ненси С. „Библиотеке, интернет и демократија“. *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 4, бр. 1 (2002): 221-233.
84. Криг-Зигман, Кели. „Љубљење у мраку: промовисање и комуникација у оквиру јавних библиотека“. *Гласник Народне библиотеке Србије* Год. 1, бр. 1 (1999): 315-326.
85. Кришановић, Радомир А. „Улога локалне самоуправе у развоју библиотечке делатности“. *Библиотекар* бр. 1, 2 (2008): 119-148.
86. Кривокапић, Дијана. „Библиотека манастира Савина“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 14, бр. 27 (2015): 68-76.
87. Kroma, Fadil. *Zapisi knjižničara - 130 godine ulcinjske čitaonice: Narodna biblioteka „Mirko Srzentić“ 1884-2014*. Ulcinj: F. Kroma, 2015.
88. *Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori. Dio 2, Republika Crna Gora: izvještaj eksperata*. Strazburg: Savjet Evrope, Upravni odbor za kulturu, 2003.
89. Kulturni centar Bar. „Библиотека“. Preuzeto 15.01.2018. <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/festivali/biblioteka/>.
90. Kulturni centar Bar. „О centru“. Preuzeto 15.01.2018. <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/o-centru/>.
91. Københavs Biblioteker. „About Copenhagen Libraries“. Preuzeto 04.10.2018. <https://bibliotek.kk.dk/About>.

92. Larsen, Jonna Holmgaard. „Open libraries in Denmark“. *Scandinavian Library Quarterly* Vol. 46, no. 3 (2013). Preuzeto 27.09.2018. <http://slq.nu/?article=volume-46-no-3-2013-5>.
93. Lompar, Dragica. „Smjernice za izgradnju fonda narodnih biblioteka“. *Bibliografski vjesnik* God. 38, br. 1, 2, 3 (2009): 231-235.
94. Лукетић, Мирослав. „Прилог проучавању народног библиотекарства у будванској општини“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 67-70. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986.
95. Лукетић, Мирослав. „Положај народних библиотека у Црној Гори и њихов развој“. У *Проблеми библиотекарства у Црној Гори*, 65-92. Цетиње: Друштво библиотекара Црне Горе, 1965.
96. Луковић, Славка. „Инфобус-први библиотечки мобилни информациони и комуникациони систем у Црној Гори“. *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 169-176.
97. Ljubanović, Gordana i Vesna Kovačević. „Planiranje strategije za informaciono opismenjavanje - Crna Gora“. *Bibliografski vjesnik* God. 43, br. 1, 2, 3 (2014): 273-277.
98. Makinen, Ilkka. „History of Finnish Public Libraries in a Nutshell“. У *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, urednici Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson, 109-133. Tampere: Hibolire, 2009.
99. Maletin Vojvodić, Ljiljana. „Divne skandinavske biblioteke“. *Danas*. Preuzeto 01.02.2018. <https://www.danas.rs/zivot/divne-skandinavske-biblioteke/>.
100. Mangel, Alberto. *Biblioteka noću*. Beograd: Geopoetika, 2008.
101. Маринковић, Марјан. „Односи са јавношћу у јавним библиотекама: модел рада Библиотеке града Београда“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 12, бр. 23 (2013): 12-20.
102. Martinović, Anđelka. „Potrebe korisnika kao primarni činioci bibliotečke djelatnosti“. *Bibliografski vjesnik* God. 41, br. 1, 2, 3 (1990): 469-494.

- 103.Мартиновић, Душан Ј. „Библиотечко-информациони систем у Црној Гори”. *Библиографски вјесник* Год. 19, бр. 1, 2 (1990): 147-157.
- 104.Martinović, Dušan J. „Bibliotekarstvo na prekretnici”. *Informativni bilten Društva bibliotečkih radnika Crne Gore* God. 1, br. 1 (1986): 134-138.
- 105.Мартиновић, Душан Ј. *Цетињска читаоница (1868-1915; 1928-1940) – Градска библиотека „Његош“ (1945-1998)*. Цетиње: Градска библиотека и читаоница „Његош“, 1998.
- 106.Мартиновић, Душан Ј. „Педесет година Удружења библиотекара Црне Горе”. *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 19-27.
- 107.Мартиновић, Душан Ј. „Поводом стогодишњице законодавства библиотечке дјелатности у Црној Гори“. *Библиографски вјесник* Год. 25, бр. 3 (1996): 121-127.
- 108.Мартиновић, Душан Ј. *160 година Државне библиотеке Црне Горе*. Подгорица: ЦАНУ, 2002.
- 109.Мартиновић, Душан Ј. „Уводна ријеч“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Мартиновић, 5-9. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986.
- 110.Мартиновић, Нико С. „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша до 1945. године“. У *Проблеми библиотекарства у Црној Гори*, 11-64. Цетиње: Друштво библиотекара Црне Горе, 1965.
- 111.Мартиновић, Нико С. „Стари књижни фонд у Црној Гори“. У *Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 13-32. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1989.
- 112.Матлина, Слава Григорјевна. „Иновативно стваралаштво библиотекара у контексту социокултурне динамике“. *Библиографски вјесник* Год. 31, бр. 1, 2, 3 (2002): 233-244.

- 113.Мазиић, Радмила. „Неки подаци о развоју библиотекарства на подручју плужинске општине“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 217-219.
114. McMenemy, David. *The Public Library*. London: Facet, 2009.
115. Медић, Миле. *Немањино завештање*. Линц: Српска православна црквена општина, б.г.
116. Ме4еу, еu4ме. „Dubrovnik i Kotor – gradovi i knjige“. У *IPA prekogranični programi Hrvatska - Crna Gora*, 23-25. Preuzeto 31.01.2019. <https://www.eu.me/mn/biblioteka/category/5-brosure-i-publikacije>.
117. Милаиловић, Драгана и Наташа Дакіћ. „Era superbibliotekara-perspektive razvoja profesije bibliotekara u informacionom okruženju“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* Год. 6, 7, бр. 6, 7 (2011): 18-23.
118. Милаиловић, Драгана, Наташа Дакіћ и Грдана Лазаревић. „Dileme savremenog bibliotekarstva pod pritiskom progressa“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* Год. 6, 7, бр. 6, 7 (2011): 187-192.
119. Микић, Христина. „Култура и Агенда одрживог развоја 2030“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 33 (2018): 3-15.
120. Милић, Радосав. *Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ (1881-2011): istorija bibliotekarstva u Podgorici*. Podgorica: Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, 2011.
121. Милошевић, Дубравка. „Ефективна комуникација са корисницима услуга библиотеке“. *Јавне библиотеке* Год. 3, бр. 5, 6 (2007): 175-178.
122. Милошевић, Милош. „Прилог проучавању читаоница и библиотека у Котору и околини“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 33-45. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986.
123. Милић, Марјан. „Црногорско библиотекарство у интеракцији односа државе, струке и институција“. *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 153-159.

- 124.Minčić-Obradović, Ksenija. „Internet i biblioteke“. *Godišnjak Biblioteke Matice Srpske* (1997): 138-148.
- 125.Ministarstvo kulture. *Analiza o stanju i problemima u spovođenju zakona u oblasti kulturne baštine sa prijedlogom mjera*. Preuzeto 15.06.2018. <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.
- 126.Ministarstvo kulture. *Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015*. Preuzeto 15.06.2018. <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.
- 127.Ministarstvo kulture. *Program razvoja kulture 2016-2020*. Preuzeto 15.06.2018. <http://www.mku.gov.me/biblioteka/dokument?pagerIndex=2>.
- 128.Ministarstvo kulture i medija. *Stanje kulturne baštine Crne Gore*. Preuzeto 20.01.2019. <https://www.scribd.com/document/218972056/Stanje-Kulturne-Bastine-Crne-Gore>.
- 129.Mitrović, Tarja. „Ponešto o bibliotekama u Finskoj“. *Moja Finska*. Preuzeto 24.08.2018. <http://mojafinska.blogspot.com/2012/08/ponesto-o-bibliotekama-u-finskoj.html>.
- 130.Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: Aalborg Main Library“. Preuzeto 28.09.2018. <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/aalborg-main-library/>.
- 131.Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: Library 10 in Helsinki“. Preuzeto 21.09.2018. <https://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/library-10-helsinki/>.
- 132.Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: Malmö City Library“. Preuzeto 21.09.2018. <https://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/malmo-city-library/>.
- 133.Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: Myllypuro Media Library“. Preuzeto 21.09.2018. <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/myllypuro-media-library-helsinki/>.
- 134.Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: The Rentemestervej in Copenhagen NorthWest“. Preuzeto 29.09.2018.

<http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/rentemestervej-library-copenhagen/>.

135. Model Programme for Public Libraries, Inspirational case. „Case: Ørestad bibliotek“. Preuzeto 28.09.2018. <http://modelprogrammer.slks.dk/en/cases/inspirational-cases/oerestad-library-copenhagen/>.
136. Mrđenović, Maja. „Komentari na nacrt Programa razvoja kulture 2016-2020“. Peripetija.me. Preuzeto 09.01.2018. <http://www.peripetija.me/blog.12.blog.html>.
137. Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. „E katalog Crne Gore“. Preuzeto 17.01.2018. <https://nb-cg.me/katalozi/e-katalog-crne-gore/>.
138. Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. „Istorija“. Preuzeto 18.01.2019. <https://www.nb-cg.me/me/o-nama/istorija>.
139. Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. „Izvještaj o radu za 2017. godinu“. Preuzeto 18.01.2019. <https://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/Izvjestaj-o-radu-2017.pdf>.
140. Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. „Za bibliotekare“. Preuzeto 29.01.2018. <https://nb-cg.me/usluge/za-bibliotekare/>.
141. Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. „Za izdavače“. Preuzeto 06.02.2018. <https://nb-cg.me/usluge/za-izdavace/>.
142. Narodna biblioteka Budve. „Fondovi i zbirke“. Preuzeto 16.01.2018. <http://nbbd.me/fondovi-i-zbirke>.
143. Narodna biblioteka Budve. „Istorijat Narodne biblioteke Budve“. Preuzeto 16.01.2019. http://nbbd.me/istorijat/lang/lat#text_4.
144. Narodna biblioteka Budve. „Izvještaj o radu za 2017. godinu“. Preuzeto 16.01.2019. <http://nbbd.me/up/mat/izvjestaj-o-radu-za-2017-i-odluke.pdf>.
145. Narodna biblioteka Budve. „Organizacija, odjeljenja i zaposleni“. Preuzeto 16.01.2019. <http://nbbd.me/organizacija-odijeljenja-i-zaposleni>.
146. Narodna biblioteka „Stevan Samarčić“ Pljevlja. „Istorijat“. Preuzeto 18.01.2018. <http://bibliotekapljevlja.info/istorijat9.htm>.
147. Narodna biblioteka „Stevan Samarčić“ Pljevlja. „Medijateka“. Preuzeto 18.01.2018. <http://bibliotekapljevlja.info/medijateka9.htm>.

148. Народна библиотека „Стеван Самарцић“ Пљевља. „О нама“. Preuzeto 18.01.2018. <http://bibliotekapljevlja.info/o%20nama.htm>.
149. Народна библиотека „Стеван Самарцић“ Пљевља. „Стање и перспективе развоја Завичајне збирке“. Preuzeto 18.01.2018. <http://bibliotekapljevlja.info/zavicajna%20zbirka.htm>.
150. Народна библиотека „Radosav Ljumović“. „Istorijat Biblioteke“. Preuzeto 19.01.2018. <http://www.nbpg.me/o-nama/istorijat-biblioteke>.
151. Народна библиотека „Radosav Ljumović“. „Izdavačka djelatnost“. Preuzeto 19.01.2018. <http://www.nbpg.me/izdavacka-djelatnostt>.
152. National Library of Sweden. „About us“. Preuzeto 11.10.2018. <http://www.kb.se/english/about/>.
153. National Library of Sweden. „Our Collections“. Preuzeto 11.10.2018. <http://www.kb.se/english/collections/>.
154. New World Encyclopedia. „Denmark“. Preuzeto 09.05.2019. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Denmark>.
155. New World Encyclopedia. „Finland“. Preuzeto 09.05.2019. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Finland>.
156. New World Encyclopedia. „Norway“. Preuzeto 09.05.2019. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Norway>.
157. New World Encyclopedia. „Sweden“. Preuzeto 09.05.2019. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Sweden>.
158. Nickel, David. „Libraries in Norway“. Life in Norway. Preuzeto 25.09.2018. <https://www.lifeinnorway.net/libraries-in-norway/>.
159. Nikolić, Ivana. „Korisnici u svetu i korisnici iz sveta“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 4, 5, br. 4, 5 (2009): 158-162.
160. Николић, Сандра и Милица Ђорђевић. „Међународне и регионалне асоцијације у библиотечко-информационој делатности“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 15, бр. 28 (2016): 25-34.
161. Нинков, Јасмина. *Библиотеке XXI века*. Београд: Чигоја штампа, 2010.

162. Нинков, Јасмина. „Финансирање јавних библиотека у Србији: између потреба и могућности”. *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 7, бр. 13 (2008): 28-34.
163. Nišević, Vladimir. „Šta je komunikacija”. Vladimir Nisevic's Weblog. Preuzeto 28.3.2016. <https://fmk15608.wordpress.com/komunikacija/>.
164. Обрадовић, Олег. „Нове информатичке технологије у образовању”. *Васпитање и образовање: часопис за педагошку теорију и праксу* Год. 27, бр. 2 (2001): 94-97.
165. Odalović, Dubravka. „Fakultetske biblioteke - položaj stručni kadar, nabavna politika, digitalizacija”. *Bibliološki glasnik: časopis za bibliotečku teoriju i praksu* God. 2, br. 1 (2004): 129-137.
166. Огњановић, Зоран. „Национални центар за дигитализацију”. *Преглед Националног центра за дигитализацију* бр. 1 (2003): 3-10.
167. Општина Berane. „JU Centar za kulturu”. Preuzeto 07.01.2019. <http://berane.me/ju-centar-za-kulturu/>.
168. Општина Bijelo Polje. „JU centar za djelatnosti kulture”. Preuzeto 07.01.2019. <https://www.bijelopolje.co.me/index.php/lokalna-uprava/javne-ustanove-i-preduzeca/ju-centar-za-djelatnosti-kulture>.
169. „Општина Bijelo Polje: Mobilni informaciono-komunikacioni centar - Infobus”. U *Primjeri dobre prakse u lokalnoj samoupravi u Crnoj Gori 2009. godine*, 116-121. Preuzeto 31.01.2019. <http://uom.me/wp-content/uploads/2009/12/NAJBOLJE-PRAKSE-3.pdf>.
170. Општина Плужине. „Центар за културу”. Preuzeto 07.01.2019. <http://www.pluzine.me/index.php?page=tsentar-za-kulturu-3>.
171. Osmančević, Enes. *Demokratskost www – komuniciranja*. Sarajevo: Friedrich - Ebert - Stiftung, 2009.
172. Раповић, Драгутин. „Циљеви и резултати културне политике SR Crne Gore 1966-1990”. *Matica* br. 59 (2014): 171-224.
173. Пол, Развита. „Вредновање веб сајта библиотеке: статистика и квалитативна мерења”. *Годишњак Библиотеке Матице Српске* (2009): 122-130.

174. „Pravilnik o bližim uslovima i načinu vršenja matične bibliotečke djelatnosti”. *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011). Preuzeto 20.01.2019. <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/PRAVILNIK-O-BLIZIM-USLOVIMA-I-NACINU-VRSENJA-MATICNE-DJELATNOSTI.pdf>.
175. „Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti”. *Službeni list Crne Gore* broj 58 (2011). Preuzeto 18.01.2019. <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2017/06/PRAVILNIK-O-BLI%C5%BDIM-USLOVIMA-ZA-OBAVLJANJE-BIBLIOTE%C4%8CKE-DJELATNOSTI.pdf>.
176. „Pravilnik o vrsti i stepenu stručne spreme, programu i načinu polaganja stručnog ispita i stručnim zvanjima za vršenje poslova konzervatorske, muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti”. *Službeni list Crne Gore* broj 22 (2012) i br. 26 (2012). Preuzeto 20.01.2019. http://www.ubcgc.ac.me/userfiles/Sluzbeni_list_Crne_Gore_broj_22_2012.pdf.
177. Puljek-Bubrić, Narcisa. „Slobodan i otvoren pristup informacijama u digitalnom dobu”. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 6, 7, br. 6, 7 (2011): 216-221.
178. Radio televizija Pančevo. „Istorija čitališta u XIX veku”. Preuzeto 23.11.2016. <http://rtvpancevo.rs/Vesti/Kultura/istorija-italita-u-xix-veku.html>.
179. Radojković, Miroljub, Branimir Stojković i Aleksandar Vranješ. *Međunarodno komuniciranje u informacionom društvu*. Beograd: Clío, 2005.
180. Radusinović, Dragan. „Pregled stanja u narodnim bibliotekama u Crnoj Gori 2014. godine”. *Arhivski zapisi: časopis za arhivsku teoriju i praksu* God. 22, br. 2 (2016): 65-77.
181. Radusinović, Dragan. „Rad Matične službe CNB „Đurđe Crnojević“ od 2004. do 2008. godine”. *Bibliografski vjesnik* God. 39, br. 1, 2, 3 (2010): 319-330.
182. Rastoder, Mila. *Knjiga na razmeđu*. Bar: Kulturni centar Bar, 2001.
183. Растодер, Мила. „Прилог за летопис библиотека у Бару и Улцињу”. *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 53-73.

184. Rešidbegović, Amra. „Pitanje kvaliteta usluga po mjeri korisnika”. U *Kvalitet usluga i standardi*, Međunarodna konferencija BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja (8; 2014; Sarajevo, Travnik), 9-12. Sarajevo: Asocijacija informacijskih stručnjaka - bibliotekara, arhivista i muzeologa, 2015.
185. Sejdinović, Nedim. „Zašto je kultura u Srbiji (ne)važna”. *Мост* бр. 1 (2013): 11-18.
186. Serbanuta, Claudia i Annie Pho. „Public Relations Powered by Cycling Librarians”. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 12, бр. 23 (2013): 30-35.
187. Simić, Čarls. „Zemlja bez biblioteka”. *Peščanik*. Preuzeto 03.03.2018. <https://pescanik.net/zemlja-bez-biblioteka/>.
188. Станковић, Бранка. „Нови трендови у информационам комуникацијама”. У *Информациона писменост и доживотно учење*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Гвен Александер, 413-421. Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008.
189. Станојевић, Глигор. „Борба црногорских, брдских и херцеговачких племена против турских власти (XVI-XVIII в.)“, 176-216. У *Црна Гора*, уредник Михаило Малетић. Београд: Књижевне новине, 1976.
190. Stanovništvo država i gradova u svijetu. „Danska - Stanovništvo”. Preuzeto 13.05.2019. <http://stanovnistvo.population.city/danska/>.
191. Stanovništvo država i gradova u svijetu. „Finska - Stanovništvo”. Preuzeto 13.05.2019. <http://stanovnistvo.population.city/finska/>.
192. Stanovništvo država i gradova u svijetu. „Norveška - Stanovništvo”. Preuzeto 09.05.2019. <http://stanovnistvo.population.city/norveska/>.
193. Stanovništvo država i gradova u svijetu. „Švedska - Stanovništvo”. Preuzeto 09.05.2019. <http://stanovnistvo.population.city/svedska/>.
194. „Statut Javne ustanove Gradske biblioteke i čitaonice Herceg Novi”. Preuzeto 22.01.2018. http://www.bibliotekahercegnovi.co.me/images/pdf/Statut_Javne_ustanove_Gradska_biblioteka_i_itaonica_Herceg_Novi.pdf.

195. Стигтер, Флер, Сали Чемберс и Луиз Едвардс. „Европска библиотека-пут ка изворима информација из европских националних библиотека“. *Годишњак Библиотеке Матице Српске* (2009): 115-121.
196. Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1985.
197. Stojanović, Ana. „Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011): 60-74.
198. Стојановић, Буба Д. „Књиге у светлу савремених медија“. У *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, 105-115. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014.
199. Стојменовић, Виолета. „Библиотека у комуникацији са својим окружењем“. У *Стандардизација и квалитет библиотечких услуга: зборник радова са међнародне научне конференције одржане у Новом Саду, 4-5. новембра 2010*, уредници Весна Ињац и Весна Црногорац, 379-394. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2011.
200. Stokholms sdadsbibliotek. Preuzeto 19.09.2018. „Bosanski/Hrvatski/Srpski/Bosniska/Kroatiska/Serbiska“. <https://biblioteket.stockholm.se/language/other-languages-andra-spr%C3%A5k/bosanskihrvatskisirpski-bosniskakroatiskaserbiska>.
201. Стокић, Гордана. „Ја волим библиотеке!“. *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 7, бр. 13 (2008): 3-5.
202. Stokić, Gordana. *Ka filozofiji bibliotekarstva*. Pančevo: Mali Nemo, 2002.
203. Стокић Симончић, Гордана. *Књига и библиотеке код Срба у Средњем веку*. Панчево: Градска библиотека, 2008.
204. Стокић Симончић, Гордана. „Српска читалишта и рађање модерног српског библиотекарства“. У *Читалиште, читаоница, књижница: 170 година*

- Смедеревске библиотеке*, уредник Марина Лазовић, 16-26. Смедерево: Народна библиотека Смедерево, 2016.
205. Стокић Симончић, Гордана и Драгана Сабовљев. „Информациона писменост наставника и сарадника на Универзитету у Београду“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 32 (2018): 12-23.
206. Стокић Симончић, Гордана и Невена Томић. „Библиотеке хуманизма и ренесансе“. У *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, приредила Гордана Стокић Симончић, 149-162. Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017.
207. Стокић Симончић, Гордана, Бојана Требињац и Драгана Сабовљев. „Основне карактеристике развоја књижне културе у Античкој Грчкој“. У *Библиотека кроз време: прилози општој историји библиотека до 16. века*, приредила Гордана Стокић Симончић, 23-37. Панчево: Градска библиотека; Београд: Филолошки факултет, 2017.
208. Stokić Simončić, Gordana i Željko Vučković. „Koliko koristimo digitalne biblioteke“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 135 (2012): 114-120.
209. Стокић Симончић, Гордана и Жељко Вучковић. *Управљање библиотекама у добу знања*. Источно Сарајево: Матична библиотека, 2007.
210. Стокић Симончић, Гордана и Весна Вуксан. „Пракса односа с јавношћу у јавним библиотекама Србије“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 12, бр. 23 (2013): 2-11.
211. Шапошњиков, Александар Јевгењевич. „Библиотекар и читалац: аспекти комуникације“. *Библиографски вјесник* Год. 32, бр. 1, 2, 3 (2003): 293-310.
212. Šapro-Ficović, Marica. „Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice“. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* God. 54, br. 1, 2 (2011): 216-250.
213. Шир, Цеси. „Социјална епистемологија, општа семантика и библиотекарство“. *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (1999): 309-314.
214. Шлајхагер, Барбара. „Корисна европска искуства: делови излагања Барбаре Шлајхаген на 11. прослави Дана библиотекара немачке покрајине Тирингије“.

- Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 5, бр. 8 (2006): 34-36.
- 215.Špiranec, Sonja. „Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu”. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 32 (2018): 3-11.
- 216.Tanjug. „Besplatno čitanje knjiga na internetu – samo u Norveškoj“. *Blic*. Preuzeto 01.02.2018. <https://www.blic.rs/vesti/svet/besplatno-citanje-knjiga-na-internetu-samo-u-norveskoj/r5vt7qn>.
- 217.Tanjug. „Biblioteka koja „juri” za čitaocima”. *Blic*. Preuzeto 29.01.2019. <https://www.blic.rs/kultura/vesti/biblioteka-koja-juri-za-citaocima/vjv9rg8>.
- 218.Теодоровић, Ивана. „Односи с јавношћу у културним центрима за децу и младе“. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику* бр. 139 (2017): 362-377.
- 219.Тодоровић, Миљана и Јелена Митровић. „Нови комуникациони канали у савременој библиотеци“. У *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, 377-386. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014.
- 220.Torstensson, Magnus. „Library spirit in Sweden-Two Missionary Phases. U *Library spirit in The Nordic and Baltic Countries: historical perspectives*, urednici Martin Dyrbye, Ilkka Makinen, Tiiu Reimo and Magnus Torstensson, 75-93. Tampere: Hibolire, 2009.
- 221.Trailović, Goran. „Mesto susreta-www.citaliste.com“. *ICSL: Yearbook of International Convention of Slavic Librarians` in Sarajevo* God. 4, 5, br. 4, 5 (2009): 15-18.
- 222.Траловић, Горан. „Scandinavian Public Library Quarterly: Scandinavian Public Library Quarterly Vol. 42, No. 3 i 4. Editor-in Chief Barbo Wigell-Ryynanen. Finland: Ministry of Education and Culture, 2009“. *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 8, бр. 16 (2010): 101.

- 223.Траиловић, Горан, Гордана Стокић Симончић и Драгана Сабовљев. „Информациона писменост у светлу статистике: српске прилике“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 32 (2018): 24-34.
- 224.Трифуновић, Богдан. „Дигитализација завичајне грађе у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис“ у Чачку: Дигитализација „Чачанског гласа“ (1932-1935)“. *Глас библиотеке* бр. 14 (2007): 27-47.
- 225.Трифуновић, Ђорђе. „Народна библиотека и читаоница „Његош“ у Андријевици“. *Васпитање и образовање: часопис за педагошку теорију и праксу* Год. 31, бр. 1 (2006): 221-228.
- 226.Трифуновић, Ђорђе. „Народна библиотека у Плаву“. *Васпитање и образовање: часопис за педагошку теорију и праксу* Год. 32, бр. 4 (2007): 191-195.
- 227.Udruženje bibliotekara Crne Gore. „O nama“. Preuzeto 05.02.2018. <http://www.ubcg.ac.me/index.php>.
- 228.Ugričić, Sreten. „Adaptacija, evolucija i revolucija“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 129 (2010): 15-19
- 229.Ујес, Алојз. „Чињенице и претпоставке о „Библиотеци Општества Рисанског“ основаној 1835. године у Рисну“. У *150 година народног библиотекарства у Црној Гори*, главни и одговорни уредник Душан Ј. Мартиновић, 11-21. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1986.
- 230.Uzelac, A. „Utjecaj novih informacijskih tehnologija na kulturni razvoj: uloga virtualnih mreža“. Doktorska dis., Sveučilište u Zagrebu, 2003.
- 231.Векоњ, Кристијан. „Библиотеке и књиге: крај или реинкарнација“. У *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, 63-76. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014.
- 232.Virtuelna biblioteka Crne Gore. „Javne biblioteke“. Preuzeto 17.01.2018. <http://vbcg.vbcg.me/scripts/cobiss?ukaz=CHDB&bls=JAV&id=1144135354476384>.

233. Visit Oslo. „The new Deichman library“. Official travel guide to Oslo. Preuzeto 09.09.2018. <https://www.visitoslo.com/en/your-oslo/new-architecture/on-the-horizon/new-deichman-library/>.
234. Vrana, Radovan. „Znanstveno komuniciranje i moguća promjena knjižničnog obrasca“. U *Komunikacijski obrasci i informacijska znanost*, urednici Radovan Vrana, Đilda Pečarić, 17-34. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2014.
235. Vraneš, Zorana. „Strateška dilema kulturnih politika“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011): 128-142.
236. Вучковић, Жељко. „Библиотеке, знање, демократија“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 7, бр. 13 (2008): 23.
237. Вучковић, Жељко. „Информатичка и медијска писменост као предуслов развоја друштва знања“. У *Информациона писменост и доживотно учење*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер, 131-136. Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008.
238. Вучковић, Жељко. *Јавне библиотеке и јавно знање*. Нови Сад: Библиотека Матице Српске: Футура публикације, 2003.
239. Вучковић, Жељко. „Јавне библиотеке као фактор развоја креативне економије и културног туризма“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 11, бр. 21 (2012): 17-22.
240. Vučković, Željko i Gordana Stokić Simončić. „Digitalni svet i fenomen suviška informacija“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 135 (2012): 152-160.
241. Вучковић, Жељко и Гордана Стокић Симончић. „Читање, кликтање и мишљење у дигиталном добу“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 9, бр. 19 (2011): 7-12.
242. Вујошевић, Рајка. „Скрипторији Скадарског језера“. У *Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори*, главни и одговорни уедник Душан Ј. Мартиновић, 45-51. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“: Цетиње, 1989.

243. Вујовић, Драган. „Саопштење о раду Националне радионице ПУЛМАН за Црну Гору, одржане 23.11.2002. у ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови“. *Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности* бр. 23 (2003): 341-345.
244. Вујовић, Драган. „Учешће црногорског библиотекарства (подсистема јавних народних библиотека Црне Горе) у струковним НГО пројектима Европске заједнице“. *Библиолошки гласник: часопис за библиотечку теорију и праксу* Год. 1, бр. 1, 2 (2003): 83-99.
245. Вукановић, Милош. *Дукља за вријеме Војислављевића*. Подгорица: Daily Press, 2019.
246. Вуксан, Весна. „Променада 2030“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 33 (2018): 16-24.
247. Вуксан, Весна. „Ти, библиотекар? Свака част!“. *Панчевачко читалиште: часопис Градске библиотеке Панчево* Год. 7, бр. 13 (2008): 39-42.
248. World Digital Library. „About The World Digital Library: Partners“. Preuzeto 26.12.2018. <https://www.wdl.org/en/partners/>.
249. World Digital Library. „Search“. Preuzeto 26.12.2018. <https://www.wdl.org/en/>.
250. Wyber, Stephen. „A New Opportunity: The UN 2030 Agenda and Library Advocacy“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* Год. 17, бр. 33 (2018): 25-30.
251. „Закон о библиотечкој дјелатности“. *Službeni list Crne Gore* број 49 (2010). Preuzeto 18.1.2019. <http://nb-cg.me/wp-content/uploads/2014/10/ZAKON-O-BIBLIOTE%С4%8СКОЈ-DJELATNOSTI.pdf>.
252. „Закон о друштвеним дјелатностима“. *Službeni list SRCG* број 19 (1990) и број 6 (1991), *Službeni list RCG* број 21 (1995). Preuzeto 11.6.2019. http://www.podaci.net/_gCGO/zakoni/Zakon_o_drustvenim_djelatnostima/70pwre.html.
253. „Закон о култури“. *Službeni list Crne Gore* број 49 (2008). Preuzeto 20.01.2019. <http://www.mku.gov.me/biblioteka/zakoni>.

254. „Zakon o lokalnoj samoupravi”. *Službeni list Crne Gore* broj 2 (2018). Preuzeto 19.01.2019. <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-lokalnoj-samoupravi.html>.
255. Zavod za statistiku Crne Gore. „Informaciono komunikacione tehnologije”. *Statistički godišnjak* (2018): 183-185.
256. Zavod za statistiku Crne Gore. „Образовна структура становништва Crne Gore”. Preuzeto 12.06.2019. https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/Saopobraz%2014_06_2012_%20konacno%20PDF.pdf.
257. Здравковић, Зоран. „Нове информационо-комуникационе технологије (ИКТ) и њихов утицај на друштво, библиотеке и кориснике“. У *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност: тематски зборник у 4 књиге. Књ. 2, Библиотеке и библиографија у савременом културолошком диверзитету*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, 183-199. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2014.
258. Жупан, Весна. „Улога библиотека у развоју информационе писмености“. У *Информациона писменост и доживотно учење*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер, 193-201. Београд: Филолошки факултет Универзитета: Библиотекарско друштво Србије, 2008.
259. 1001 Libraries to see before you die. „Tromsø City Library and Archive”. Preuzeto 09.05.2019. <https://1001libraries.wordpress.com/category/norway/>.

BIOGRAFIJA AUTORA

Dijana Krivokapić rođena je 22.11.1983. godine u Kotoru. Nakon završene srednje škole „Ivan Goran Kovačić“ u Herceg Novom, 2002. upisala je Filološki fakultet u Beogradu – Katedra za bibliotekarstvo i informatiku. Studije je završila 2007. godine sa prosječnom ocjenom 8,35, nakon čega upisuje master studije na Filološkom fakultetu u Beogradu. Master akademske studije završava 2009. godine sa prosječnom ocjenom 9,33. Odbranila je master rad pod nazivom „Gradska biblioteka i čitaonica Herceg Novi” sa ocjenom 10 i stekla zvanje diplomirani bibliotekar-informatičar master. Doktorske studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, modul Kultura, upisala je 2012. godine.

Radila je u Gradskoj biblioteci i čitaonici Herceg Novi od 2008. do 2012. godine. Tokom četvorogodišnjeg rada u Gradskoj biblioteci i čitaonici učestvovala je u organizovanju Međunarodnog sajma knjiga „Trg od knjige“, obavljala je nadzor i kontrolu rada svih biblioteka koje su bile pod nadležnošću ove ustanove, organizovala je rad sa djecom u cilju promovisanja knjige i čitanja, držala uspješna predavanja o istoriji knjige i biblioteka učenicima osnovnih škola, učestvovala je u brojnim programima promocije Biblioteke.

Od 2012. do 2013. godine obavljala je funkciju direktora kulturnog centra JUK Herceg fest. U tom periodu učestvovala je u organizovanju kulturnih hercegnovskih manifestacija poput: Praznika mimoze, Filmskog festivala, Dana muzike, Trga od knjige kao i u organizovanju brojnih predstava, izložbi i koncerata popularne i ozbiljne muzike. Od 2014. do 2018. godine radila je u Upravi lokalnih javnih prihoda, Opština Herceg Novi, Crna Gora. Od 2018. godine zaposlena je u Sekretarijatu za turizam, ekonomski razvoj i preduzetništvo, Opština Herceg Novi, Crna Gora.

Uža oblast interesovanja: razvoj svijesti o značaju kulture kao pokretača razvoja kreativne ekonomije i kulturnog turizma regiona sa posebnim osvrtom na unapređenje javnog bibliotekarstva u Crnoj Gori.

Govori, čita i piše na engleskom i italijanskom jeziku.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а DIJANA KRIVOKAPIC
број уписа 12065/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„NOVA KOMUNIKACIONA PARADIGMA U MREZI
JAVNIH BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 17.03.2020 год.

Кривокапић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора DIJANA KRIVOKAPIC
Број уписа 12065/14
Студијски програм JEZIK, KNJIZEVNOST, KULTURA - MODUL KULTURA
Наслов рада NOVA KOMUNIKACIONA PARADIGMA U MREZI JAVNIH BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI
Ментор DR GORDANA STOKIC SIMONCIC, REDOVNI PROFESOR

Потписани DIJANA KRIVOKAPIC

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 17.03.2020 год.

Потпис докторанда

Krivokapic

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

NOVA KOMUNIKACIONA PARADIGMA U MREZI
JAVNIH BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 17.03.2020. год.

